

Lærebog

i

Verdenshistorien

til

Brug for de høiere Skoler.

Første Deel:

Den gamle Historie,

udgivet

af

C. Langberg,

Lærer ved den borgerlige Realskole i Nyborg.

Odense.

Forlagt af den Milo'ske Boghandel.

Trykt i Joh. Milo's Officin.

1849.

Taget vor Skoleliteratur i de senere Aar er forøget med flere saavel større som mindre historiske Lærebøger, og iblandt hvilke G. Revinsens Udgivelse af Webers fortjener at nævnes som en omfattende og meget videnskabelig Haandbog i Historien, har jeg dog ikke taget i Betænkning at udgive nærværende, fordi jeg troer, at den omtrent vil svare til de Fordringer, man bør gjøre til en Lærebog for vore høiere Underviisnings-Anstalter. I en Række af Aar har jeg som historisk Lærer baade ved lærde Skoler og Realskoler samlet endeel Erfaring, og det er i Særdeleshed denne, der har overvundet de Grunde, der hidtil have holdt mig tilbage fra at udgive en Lærebog i Historien, et Fag, hvor Savnet af et hensigtsfbarende Underviisningsmiddel længe har været føleligt, vel meest fordi man har sat Fordringerne for høit, og ikke har været eller endnu er paa det Næne med, hvor meget Skolen skal præstere. Historien er et af de Fag i Skolen, der har en stor Indflydelse paa den almindelige Dannelse, og skal den i Skolerne læres saaledes, at den kan blive den Unge en varig Skat til høiere Nydelse, en tro Følgesvend paa hans Vandring i Livet, en upartisk Raadgiver i Bedømmelsen af Verdens- og Livsforholdene, en sikker Leder og Bevarer af Fædrelandskierlighed og borgerlige Dyder, da maa den vistnok læres i et noget større Om-

fang, end man hidindtil har anseet for nødvendig, i det mindste i vore Realskoler. Lærebogen bør fremstille Begivenhederne og Personernes Historie saaledes, at Læreren ikke behøver meget udførligere at foredrage disse, men vel nærmere at oplyse dem, at bringe den rette Aand igiennem det Hæle ved at meddele Resultater, Betragtninger og mere specielle Omstændigheder, saa at Materiet faaer et mere levende Colorit, og fremfor Alt, at han ved Hjælp af Lærebogen kan skaffe Eleverne en tydelig og klar Oversigt over Verdensbegivenhederne. Enhver Lærer vil vist have erfaret, hvor lidt Udbytte det giver at stole paa Elevers Hukommelse ved for største Delen at foredrage Historien mundtlig. Det er kun enkelte gode Hoveder med en tro Hukommelse og en levende Phantasi, der ere i Stand til at lære Historien paa denne Maade, og vil man udfylde det Manglende i en compendios eller fragmentarisk Lærebog ved Dictat, da spildes der altfor meget af den meer og mere kostbare Tid i Skolerne, og det bliver alligevel for flere af Eleverne en mangelfuld og ofte feilfuld Historie, med mindre Læreren vil opofre en stor Deel af sin egen Tid til at gienemsee og rette det Skrevne, ligesom en anden Stil. Ligeledes troer jeg, at den historiske Lærebog nærmest skal fremstille de almindelige Verdensbegivenheder saaledes, at de tillige karakterisere de forskellige Tidsaldrer, og hvor en stor eller mærkelig Personlighed fremtræder, da meddele et og andet Træk af eller over denne, der klarere end mange enkelte Data kaster et Lys over hans Charakter, hans politiske Stilling og hans Optræden som Menneske. Heri er Plutarck vor ypperlige Læremester. Noget af vore nyere Lærebøger have skudt saadanne Træk ud, vel for endeel, fordi de meente, at de nærmest hørte til de mundtlige Foredrag, men de have den Nytte, at de gjøre den historiske Lærebog lettere at lære, idet de knytte Hukommelsen til et let fatteligt Moment; de bringe Liv, Poesie og selv Begeistring i Historien, og uden disse sidste er dog Historien et dødt Billede for dens Dyrker, end lige for den Uнге, for hvem

den i modsat Fald let bliver en Beenrad, sammensat af Navne og Aarstal. „Historien kan og bør være lærerig og underholdende,“ men derfor bør Læreren aldrig glemme en af vore Historiestriverses sande Ord: „dens Maal er ikke at forlyste; den skrives ei for at more Læserne; den er en alvorlig Kundskab og Videnskab.“ Den historiske Lærebog skal heller ikke være en Encyclopedie, hvorhen man fører Alt, hvad man ikke i Skolen veed at give nogen selvstændig Plads. Jeg veed meget vel, at man nuomstunder fordrer i Verdenshistorien (her tales blot om Historie ved Skole-Underviisning) Literaturhistorie, Kulturhistorie, Lovhistorie, Kirkehistorie, Mythologie &c. &c.; men det er et Spørgsmaal, om Eleven er i Stand til at fatte dette Meget under eet, eller rettere sagt til at fordøje det; om man kan forudsætte den Aandsmodenhed hos ham, at han kan samle det til et overflueligt Hæle. Flere af disse Historier ere fortrinlige Haandbøger for Læreren, men mindre brugbare for Eleverne. For den Lærer i Historien, der har en levende Interesse for sit Fag, og der har den Evne at vække Liv i Fremstillingen af Begivenhederne, vil der i den almindelige Verdenshistorie være saamegen Leilighed til at berøre ovennævnte specielle Historier, at Eleven ikke vil være ubekiendt med dem, men vil vide at have opfattet de store Resultater af dem i Betragtninger over Begivenhederne, som Læreren lidt efter lidt maa forstaae at lede ham til. — — Nærværende Lærebog til Brug for Skolerne er tildeels en Samarbejdelse af „Stelunds Försök till Lärobok i Gamla Historien för Vårdoms-Skolor“, der i en kort Tid i Överrige har oplevet syv Oplag. Den har jeg sagt til Grund for Fremstillingen; men har deels borttaget, deels indstødt og omarbejdet den efter min Anstuelse, og ifald jeg heri skulde have feilet, vil jeg ikke lade disse mulige Mangler gaae paa en Andens Navn. Jeg har stræbt efter at give en brugbar Lærebog i Historien, og jeg fandt, at hans Lærebog, efter min Erfaring og Anstuelse, ved en Samarbejdelse bedst vilde egne sig dertil. Den fremstiller Begivenhederne i en simpel

fortællende Stil, og overlader Læreren det smukke Hvert, ved sin Underviisning og sit Foredrag at give sine Lærlinge Idee og Smag for Opfattelsen af Historien. Til den kronologiske Udsigt har jeg i Særdeleshed benyttet „Fr. Kohlrausch Chronologischer Abriss der Weltgeschichte“ og „Wachsmuth Grundriss der allgemeinen Geschichte, 2te Aufl.“, og har efter disse føiet en kort Udsigt eller snarere enkelte Data af Kulturhistorien hertil, for at Læreren heri kunde have et bestemt Sted at henvise til. I Løbet af Sommeren vil Middelalderens og den nyere Historie følge, omtrent i ligværende Omfang. Jeg har kun endnu at tilføie, at jeg vil ønske, at Bogen maa vinde vore agtede Skolemænds Bifald, og at den maa svare til dens Diemed: at udbide den Unge Kundskab paa den rette Maade, og bidrage til at vække hans Sands og Kjærlighed for Historie.

Aalborg,

den 27de Maj 1849.

C. Langberg.

Indhold.

Indledning.

- I. Sagnperioden før Cyrus [til 560 f. Chr. F.]
  - Asyrien p. 5.
  - Det babyloniske Rige p. 8.
  - Det mediske Rige p. 11.
  - Egypten p. 12. [Religion, Sæder og Stikke p. 19.]
  - Phoenicierne og deres Colonier p. 20.
  - Grækenland p. 24. [Det argonautiske Tog p. 27; den trojanske Krig p. 28; den doriske Vandring p. 30; Grækernes Colonier p. 31.]
  - Sparta p. 35. [De messeniske Krige p. 38.]
  - Athen p. 39. [De mindre græske Stater p. 43.]
  - Rom p. 55. [1. fra Byens Anlæggelse til Kongemagtens Afkæffelse p. 46.]
- II. Fra Cyrus til Alexander den Store [fra 560 til 336 f. Chr. F.]
  - Det persiske Rige p. 53.
    - [Oprøret i Jonen p. 65; første Felttog mod Grækenland p. 66; andet Felttog mod Grækenland p. 67; de Titusindes Tilbagetog p. 75.]

Grækenland p. 75.

[Miltiades p. 75; Themistokles p. 76; Aristides p. 77; Simon p. 77; Perikles's Lidsalder p. 78; den peloponnesiske Krig p. 80; Spartas Despotisme; den spartaniske Krig p. 87; Thebens Hegemonie: Epaminondas; Pelopidas p. 89.]

Macedonien p. 94.

[Den hellige Krig p. 95; Kunst og Videnskaber hos Grækerne p. 97; Sokrates p. 99.]

Karthago og Sicilien p. 103.

Rom p. 106. [II. som Republik indtil dens Overherredømme over Nedre-Italien 272 f. Chr. F.]

[Folketribunernes Indsættelse p. 108; de tolv Tavlers Love; Decemvirerne p. 111; Camillus's Lidsalder; Roms Indtagelse af Gallerne p. 112; Roms Kamp om Overherredømmet over Italien p. 114; Krige mod Samniterne p. 115; med Tarent og Pyrrhus fra Epirus p. 116; Ende paa de indre Stridigheder imellem Patricier og Plebeier p. 117.]

III. Fra Alexander den Store til Augustus [fra 336 til 30 Aar f. Chr. F.]

Macedonien p. 119. [De nærmeste Følger af Alexander den Stores Død p. 126.]

Egypten; Ptolemæerne p. 128.

Seleuciderne p. 130. [Pergamus p. 131; Partherne p. 131; Pontus; Bithynien; Kappadocien p. 132.]

Macedonien og Grækenland p. 134. [Det achæiske og ætoliske Forbund p. 135.]

Karthago og Rom p. 136. [Iste puniske Krig p. 137; de cisalpiniske Gallier p. 139; 2den puniske Krig p. 140; Macedoniens og Grækenlands Underkastelse p. 146; den 3die puniske Krig p. 148; Krige i Spanien; Numantia p. 149; indre Uroligheder i Rom p. 150; de græciske Uroligheder; Cæbernes Forbærvelse p. 151; den jugurthiniske Krig p. 153; den cimbriske Krig p. 154; Bundsforvandede-Krigen p. 156; den 1ste mithridatistiske Krig og 1ste Borgerkrig

p. 158; Pompejus's Lidsalder p. 162; Krigen mod Cætorius p. 164; Slavekrigen p. 164; Sørøverkrigen og 2den mithridatistiske Krig p. 165; den catilinæriske Sammensværgelse p. 166; Julius Cæsar p. 167; den galliske Krig p. 168; det første Triumvirat; anden Borgerkrig p. 169; Cæsars Seire i Afrika og Spanien; hans Død, p. 172; det andet Triumvirat; 3die Borgerkrig; Octavianus; den republikanske Forfatnings Udgang p. 174.

Det israelitiske Folks Historie p. 176.

IV. Det romerske Keiserrige fra 31 f. Chr. til 476 est. Chr. til det vestlige romerske Riges Udgang.

1. Cæsarernes udenrigs uforstyrrede Enevoldsregjering fra August til Severus, fra 31 f. Chr. til 193 est. Chr. p. 191.

Octavianus Augustus. — Tiberius p. 195. Caligula p. 197. Claudius p. 198. Nero p. 196. Galba, Ottho, Vitellius p. 201. Vespasian p. 203. Titus p. 204. Domitianus p. 205. Nerva og Trajanus p. 206. Adrianus p. 208. Antonin. Pius og M. Aurelius p. 209. Commodus, Pertinax p. 211.

2. Militair-Despotismens Tid, fra Severus til Diocletian, fra 193 til 283 est. Chr. p. 212.

Septimius Severus. — Caracalla p. 213. Hellogabal, Alex. Severus p. 214. Det Ny-Persiske Rige, Maximus p. 215. Gordian, Philius Arabs, Decius p. 216. Valerianus, Gallienus, de 30 Tyranner p. 217. Claudius Gothicus, Aurelianus p. 218. Tacitus, Aurel. Probus p. 219. Carus, Numerianus p. 220.

3. Keiserernes Periode til det romerske Riges Deling, fra 284 til 395 est. Chr. p. 221.

Diocletian. Constant. Chlorus. Konstantin p. 222. Christendommen p. 224. Konstantinus, Constantius, Constans p. 228. Julianus Apostata p. 231. Jovian, Valentinian p. 234. Den store Folkevandring p. 236. Theodosius den Store p. 238.

4. Rigets Deling. Germanernes Nebfættelse og Erobringer i de vestlige Provinser. Vestromerrigets Undergang, fra 395 til 476 f. Chr. p. 239.

Det romerske Riges ullykkelige Tilstand. Honorius. — De germaniske Folkeslags Charakter og Sæder p. 241. Alarik, Vestgoth. Konge, erobrer Italien. Maner, Svever, Vandaler p. 243. Hunnerne under Attila p. 246. Vandalerne plyndre Rom; det vestromerske Rige gaaer under p. 247.

Chronologisk Udsigt over den gamle Historie.

Politisk Historie.

Culturhistorie.

I. Sagnperiode for Cyrus til 560

f. Chr.
omtr.

f. Chr. F.

2000. Abraham. — Egypten, den af de ældste cultiverede Stater. Phoenicierne, det ældste søfarende Handelsfolk. Det gamle assyriske Rige. Ninus; Semiramis. Pelasgerne, Grækenlands ældste Beboere.	Hieroglypher; Bustrophenbon-Skrift. — Tempelgrotter; Temppler; Pyramider, Obelisker. — Landmaaling; Astronomi.
1800. Josef i Egypten. — Inachus stifter Argos.	Karavanehandel. Egen Moeris i Egypten.
1690 Egyptiske og phoeniciske Colionier bosatte sig i Grækenland.	
1550. Moses.	
1500. Israellterne trængte under Josva ind i Kanaan. Danaus til Argos; Cecrops til Attika. Cadmus til Boeotien. Hellener i Grækenland.	Bogstavskrift til Grækenland; delphiske Orakel; eleusinske Mystier.
1360 (?) Sesostris. Grækernes Heltealder.	Orpheus. Debalus. Den amphiktyoniske Ret.
1250. Argonautertoget. Herkules; Theseus.	
1184. Trojaner-Krigen.	Grækernes Forbindelse ved fælles Sæder, Religion og Sprog.
1104 Heraklernes (Dorerne) Vandring. — Saul, Israellternes Konge.	
1068. Krobus, Athens sidste Konge. Archonter. Græske Colonier til Nebre-Italien og Lille-Asien.	Samuels Prophetiskoler. Lidlig Kultur, ved de allerede civiliserede Lybier.

1050. David. Konge Hiram i Phoenicien. Etruskernes Indvandring i Toscana.

1000. Salomo. Republikker i Grækenland.

975. Israelliternes Rige deles; Juba og Israel.

888. Det gl. asyriske Rige gaar til Grunde. — Sardanapal. Kyurg. — Dido stifter Karthago (?).

814. Karanus stifter Mæcedonien. 776. Første Olympiade.

753. Romulus anlægger Rom. Første messeniske Krig 743 — 724.

735. Syracuse anlægges af Korinthier.

722. Israels Rige ødelægges ved Salmanassar.

716. Numa Pompilius.

710. Dejoces i Medien.

682. Eetaarige Archonter i Athen.

668. Den anden messeniske Krig endes.

650. Psammeticus gjør Ende paa Dodekarchiet.

622. Drafo, Lovgiver i Athen.

604. Det store babiloniske Rige fra Nilen til hinside Tigris. — Slag ved Circesium.

594. Solon giver Athen Love.

588. Nebukadnezar ødelægger Jerusalem. Babilonisk Fangenskab.

578. Servius Tullius befer Roms Borgere i sex Klasser.

561. Pisistratus bemægtiger sig Herredømmet i Athen.

Phoeniciens blomstrende Handel. Etruskernes Kunstnere. — Homer. Med Friheden i Grækenland blomstrer Poesien. Rhapsojisterne.

Jonisk og dorisk Sæleorden (se senere den forinthiske S.) — Bogstavskrift hos Grækerne.

Græske Kampege et Nationalbaand.

Jesajas.

Religionens store Indflydelse paa den romerske Stat, men uden Præstevælde.

Dyrtaus fra Milet. — Archilochus fra Paros, Jamber. Labyrinthen i Egypten. — Meceus og Sappho fra Mitylene paa Lesbos. — Thales observerer den første Solførmerkelse (625).

Necho laber Afrika omseile.

Grækenlands syv Vise.

Jeremias. — Daniel. — Ezechiel.

Etruskisk Videnskab og Kunst i Rom. Capitolium; forum Romanum; Cloaker under Tarquinius Priscus.

Athens Forfættelse. — Homers Sange samles. — Jonisk Phtilosophie i Lille-Asien. — Hesopus, Fabeldigteren.

II. Fra Cyrus til Alexander den Store, fra 560 til 336 f. Ch. F.

560 Cyrus stifter det persiske Rige. Slag ved Pasargada.

557. Det sydiske Rige gaar under. — Croesus.

539. Ioberne vende tilbage til Kanaan.

538. Perserne gjøre Ende paa det babiloniske Rige.

529 Cyrus døer. (Masageterne). 525. Kambyses erobrer Egypten. (Slag ved Pelusium).

522. Den fælste Smerdis. — Darius Hystaspis's Søn.

509 Tarquinius Superbus fordrives. — Rom Republik. To Consuler. — Spicias fordrives fra Athen.

500. Den joniske Opstand. Sardes øjendrages. — Milet ødelægges.

Perserkrigene begynde.

496 Latinerne besejrede ved Søen Regillus. — Dictator (501).

493. Folketribuner i Rom. — Marcomius's mislykkede Tog.

490 Slag ved Marathon. Miltiades.

Athen bliver Smaagt ved Themistokles. Aristides, den Retfærdige. Xerxes udruster Miltioner imod Grækenland.

480. Slag ved Thermopyla (Leonidas). — Artemisium. — ved Salamis (Themistokles). — Selon slaar Carthageniens. ved Himera.

479. Slag ved Plataea (Pausanias. — Aristides); ved Mykale. Pausanias's Forræderi. Athens Hegemonie og Forrang i Grækenland.

469. Demons Seier ved Eurymedon. Grækenlands skønneste Blomstringstid.

466 Syracuse antager en fri Forfatning.

Theopis; Tragoedien. — Pythagoras fra Samos i Krotonen. — Den pythagoreiske Skole. — Zoroaster; Zendavesta. — Sykkoniske Bøger.

Tarquinius Superbus anlægger de første latinske Colonier i de erobrede Distrikter. — Anafreon fra Teos. — Heraklitus fra Ephesus. — Simonides fra Ceos, Elegie.

Roms første Handelsstraktat med Karthago.

Pindar fra Theben.

Themistokles kæmper ved Salamis. — Sophokles anfører Dansen ved Seiersfesten, som den skønneste Jngling. — Euripides fødes paa Slagets Dag (23. Septbr.).

Herobot fra Halikarnassos oplyser sin Historie i de olymp. Lege, og drager med en athen. Colonie til Thurii i Nedre-Italien (444).

Thucydides. — Demofritus fra Abdera. — Sophisterne.

Sokrates f. 469 b. 399. Aristophanes. Hippokrates fra Kos.

457. Athenernes Nederlag ved Tanagra.
 456. Egypternes Oprør mod Perserne underkues af Megabyzus.
 453. Terentius Ursas Lovforslag.
 451. Decemvirer udbalges i Rom til at forfatte Love.
 450. Simon dør.
 449. Fred (?) imellem Grækerne og Perserne. — Decemvirerne styrtes (Appius Claudius. — Virginia).
 445. Giftemaal imellem Plebejer og Patricier. — Nephemta.
 444. Censor-Embedet indføres i Rom.
 Perikles's Statsbestyrelse. Athens glimrende Eidsalver. — Henved 1000 Døer og Stæder betale Afgift til den. Attica i Mill. Indb., deraf 400,000 Slaver.
 431. Den peloponnesiske Krig til 404.
 429. Perikles dør af Pest i Athen. Garveren Kleon; Den Sphakteria 425.
 421. Nicias-Freden.
 415. Alcibiades; Toget til Sicilien.
 413. Lacedæmonierne, under Gylippus, tilintetgjøre Athens Hær paa Sicilien. Nicias. Lamachus, Demosthenes.
 410. Alcibiades overvinder Lacedæmonierne ved Cyzicus.
 407. Athenerne tabe Slaget ved Notium.
 406. Lysander tilintetgjør Athens Flaade ved Megos-Potamos.
 405. Dionysius faaer uindskrænket Magt i Syracusa († 368).
 404. Athen erobres. Tredivte Tyranner.
 403. Thrasybulus fordriver dem. Spartas Oberherredømme og Tyranni.
 401. Slag ved Cunaxa. De Xerxes'ske Tilbagetog.
 396. Agesilaus anfaldt Perserne; den anden persiske Krig.
 395. Camillus erobrer Vejli.

Nephemta Nister det hellige Bibliotek (444).
 Pibias — Polykletos; Myron, Billedhuggere. Polygnotus, Zeuxis, Parrhasios, Malere. Propylæerne, Parthenon og Odeon i Athen.

Sæbneres Fordærvelse i Athen; Spartas Ubartelse: Guld- og Søldmynter tillades.

Kenophon.
 Sokrates kommer Giftbøgeret 399. Sokratiske Skole: den megariske ved Euclides; den cyniske ved Antisthenes; den cyrenæiske ved Aristippus.
 Læren Isokrates.

394. Spartanernes Nederlag ved Gallartus.
 392. Agesilaus slaer de forenede Græker ved Koronea.
 389. Roms Udelæggelse af Galierne (Dies Aliensis) Brennus. — Camillus redder Rom.
 387. Antalcidas-Freden.
 382. Theben besat af Spartanerne under Phoebidas.
 371. Thebens Hegemonie. Pelopidas og Epaminondas. Slag ved Leuctra (d. 8. Juli). — den hellige Skare; den store Kinte.
 366. Plebejiske Consuler i Rom.
 364. Pelopidas falder i Striden mod Alexander Pheræ.
 362. Slag ved Mantinea; Epaminondas dør.
 De græske Staters Udmattelse.
 356. Plebejerne i Rom faaer Dictaturen. — Den hellige Krig imod Phoenierne, til 346 — Alexander den Store fødes.
 345. Dionysius den yngre afføttes af Timoleon.
 343. Krig imellem Romerne og Samniterne til 290.
 340. Timoleon slaer Carthagerne ved Crimisus. — Romernes og Latinerne's Krig.
 338. Philip af Macebonien seirer ved Cheronea, og tilintetgjør Grækenlands Frihed. — Latium undervunget.
 337. Timoleon dør i Syracusa.
 336. Philip af Macebonien myrdes. Darius Codomannus, Konge i Persien.

Den græske Philosophies og Bel-talenbeds Blomstren.
 Plato, „den Guddommelige“ Lærer i Akademiet. (Akademikere.) † 348.

Templet i Ephesus opbrændes af Herosthat.

Aristoteles fra Stagira lærer i Lyceum (Peripatetiker). — † 323.

Diogenes fra Sinope. — † 323.

Demosthenes, Mædones. Maler- og Billedhuggerkonsten paa et høit Trin: Zeuxis, Parrhasius, Apelles. Leusippus; Praxiteles.

III. Fra Alexander den Store til Augustus, fra 336 til 29 A. f. Ch. F.

(Det macedoniske Monarchie og dets Deling; Grækenlands Synten; Rom faaer Verdensherredømmet, men mister sin Frihed.)

- 336. Alexander den Store, Konge i Mæcedonien.
- 34. Slag ved Granicus.
- 33. " " Issus.
- 332. Tyrus erobres; Alexandria anlægges.
- 331. Slag ved Arbela og Gaugamela.
- 325. Alexander vender tilbage til Babylon.
- 323. Han dør der den 21. April.
- 323. Det macedoniske Riges Deling.
- 322. Den lamiske Krig.
- 321. Posthumius indesluttet i Furculæ Caudinæ, — Verbittas myrdes.
- 317. Agathokles bemægtiger sig den øverste Magt i Syracusa.
- 315. Eumenes dræbes. Seleucus i Syrien; Antigonus i Lille-Asien.
- 301. Slaget ved Ipsus. Antigonus falder. Hovedrigger: Egypten, Syrien og Mæcedonien med Grækenland.
- 290. Curius Dentatus ender Samniterkrigen.
- 284. Ptolemæus Soter dør; Ptolemæus Philadelphus. — Det ætoliske Forbund.
- 282. Seleucus fejrer over Lyfma-chus ved Korupedion.
- 280. Den tarentiniske Krig. Rigerne Pergamus, Parthien og Pontus opstaae.
- 275. Pyrrhus slagen af Romerne ved Beneventum.

Tre Verdensdele bringes i Forbindelse ved Alexander. Græsk Sprog udbredes i Asien.

Romerne Bandlebninger; den ægyptiske Bet.

Epikur fra Gargettus. Epikureerne. Zeno fra Citium lærer i Stoa. Stofkerne.

Museet, Bibliotheket, Lærdom i Alexandria. Græsk Oversættelse af det Gl. Testamente; de 70 Fortolkere omtrent 280. — Jøderne under Indflydelse af alexandr.-græsk Lærdom. Det græske Sprog fremherskende i Palæstina. Eratosthenes, Bibliotekar i Alexandria. Euklides fra Alexandria. Aristarch fra Samos, Copernicus's Forgænger. Theokrit fra Syracus; Dion, Moschus. Agerdyrking endnu Romernes Hovedbeskæftigelse.

- 272. Tarent underkaster sig. Redre - Italien i Romernes Magt.
- 264. Den første puniske Krig til 241.
- 260. Duilius's Seier over Carthagerne ved Myla. Columna rostrata.
- 256. Regulus fejrer ved Bierget Cenomus.
- 251. Syeyon, Korinth og Athen tiltræde det achæiske Forbund.
- 242. Slag ved de agadiske Ber.
- 220. De cisalpinne Gallier undertryngne.
- 218. Den anden puniske Krig til 201. Slag ved Ticinus og Trebia; ved Canne.
- 212. Marcellus erobrer Syracusa.
- 207. Hæderfuld slagen af Romerne ved Sena.
- 204. Romerne gaae under Scipio over til Afrika. Slag ved Zama.
- 201. Fred imellem Carthago og Rom.
- 197. L. Duint. Flaminius slaaer Philip V. af Mæcedonien ved Rynocephalæ, og forkynder Grækenlands Frihed.
- 190. Antiochus den Store slagen ved Magnesia; aftræder Lille-Asien.
- 183. Scipio Africanus, Hannibal og Philopoemen dør i eet Aar.
- 168. Perseus overvunden af Paulus Emilius ved Pydna. — Mæcedonien en rom. Provinns
- 167. Jødernes Opstand imod Antiochus Epiphanes. Makkaberne.
- 149. Den tredje puniske Krig til 146.
- 146. Carthago og Korinth erobres.
- 140. Viriatus snigmyrdes af Romerne.
- 135. Johannes Syrcanus i Judæa til 107.
- 133. Numantias Obelæggelse. — Kong Attalus i Pergamus's

De italienske Folk og Byer faae i Forhold til Rom som Municipier, Kolonier, Bundsforvandre, Underfaatter. Den rødbiste Kolos. Den gineiske Muur. Brahma-Dyrkelsen i Indien. Første Lykspil i Rom; Andronicus.

800,000 vaabenbyggt Mandskab i Italien.

Archimedes ved Beleiringen i Syracus. Smag for græsk Dannelse i Rom ved Scipionerne.

Plautus, Comœdieforfatter. — Ennius. — Bandvæbre. Alexandriniske Grammatikere: Aristophanes (Accentet); Aristarch, hom. Kritiker. Gladiatorkampe, Dyrekampe; Gulv og Lurus i Rom; Gaderne broslagne. Censoren Cato den Ældre klager over Sædernes Forsald.

Bibliotek i Pergamus. — Pergament. Terentius.

Polybius fra Megalopolis — Mummius og Billebyggerkonstens Restværker.

3. Tefamente. — Gracchiſke Uroligbeder.
113. Tiberius Gracchus myrdes.
122. Den ſybligſte Deel af Gallien en rom. Provinds (Provincia).
121. Cajuſ Gracchus myrdes.
118. Den Jugurtbinſke Krig til 106. Metellus. Marius. Sulla.
113. Et indbrænde flaae Romerne ved Koreja.
102. Slag ved Aqua Sextia (Teutonerne).
101. Slag paa Campi Raudii (Verceſti?).
- 91—89. Bundsforvandt-Krigen ell. den marſiſke Krig.
- 88—84. Den forſte mithridatiſke Krig.
- Den forſte Borgerkrig fra 88 til 78.
87. Sulla for Athen.
86. Marius dør.
78. Sulla dør.
- Pompejuſ (Imperator, Magnus)
- 72 beſejer Sertorius i Spanien.
- 71 ender Slavetrigen under Spartakus.
67. gjør i 49 Dage Ende paa Krigen mod de eiliciſke Sørøvere.
66. Lucullus falder tilbage fra den mithridatiſke Krig. Ved Lex Manilia ſaer Pompejuſ Anſeje.
63. Syrien og Paleſtina under Rom 64. 63.
62. Den catilinariſke Sammenſvargelſe.
- Mithridates den Store bræder ſig ſelv 63.
- 58—51. Julius Cæſar erobrer det tranſalpinſke Gallien.
56. Det forſte Triumvirat. Pompejuſ, Cæſar og Cræſuſ.
53. Cræſuſs Slagen af Partherne ved Carrha.
49. Cæſar gaaer over Rubicon; den anden Borgerkrig.
48. Slag ved Pharfaluſ (den 20. Jul). — Pompejuſ myrdes i Egypten.

Kornubdelinger til det romerſke Folk. Dette forbedres meer og mere. Borgerſtanden opløſt ved Pøbelvæfen. Til ſin Ulykke ſavner Rom en værdig Middeſtand.

Beſtillinger tage overhaand hos rom. Felt herrer.

Romerſke Riddere ſom Generalforpagtere i Provindſerne. Underſaatternes ſtændige Udfugette.

Agerdyrkning forſtyrret af Marius og Sulla. Capite cenſi i Hæren.

Agrenes Uddeling iſtandt Soldaterne.

Aiens Skatte bringe aſiatiſk Luxus til Rom. Kirkebrættet forplantes til Europa ved Lucullus.

Phariſæer, Sadduceer, Eſæer hos Jøderne. Synedrium.

Cicero, Fædrelandets Fader, Repraſentanten for ſin Tids literære og philoſophiſke Danneſe. (106—43.)

Lucretiuſ. Catulluſ.

Salluſtiuſ.

Corn. Nepoſ.

Lit. Pompeniuſ Atticuſ.

Cæſar.

47. Cæſar i Alexandrien. Cleopatra.
46. Det republikanſke Parties Nedſlag ved Phapſuſ. Cato dræber ſig i Utica.
45. Cæſar ſejer over Pompejuſ's Sønner ved Munda. — Cæſar Dictator perpetuuſ.
44. myrdes af Brutuſ og Caſſiuſ (den 15. Martſ).
43. Det andet Triumvirat: Antoniuſ, Octavianuſ, Lepiduſ.
42. Slag ved Philippi.
31. Slag ved Actiuſ; Antoniuſ +; Herodes den Store i Paleſtina. (39 til 1).
30. Den republikanſke Forfatnings Undergang. — Egypten rom. Provindſ.

Romer-Statens udgør omtr. 100,000 Qv. - M., 120 Miſtion. Indb., hvoriblandt 20 Miſ. Borgere, 40 Miſ. Underſaatter og Krigſlæve, og 60 Miſ. Slaver. 6000 betydelige Stæder. 400,000 Mand Landtropper; to Hovedſtaader, i Ravenna og ved Alfenum. — Handel og Induſtrie befordres ved Floder, Kanaler, Fyrtaarne, Landeveie (viſe dog meeft militære). — Udyre Luxus: Clodiuſ's Huuſ anſogtes til 800,000 Mdr. — Etilen Scauruſ bygger paa egen Bekoſting et Theater af Marmor for 80,000 Tilſtuer; Viſkaer ved Campaniens Kyſt; Baja. — Kun Rige og Fattige! Panem et Circenſe! — Gladiatorkampene. — Slet Børneopdragelſe ved Slaver. — Dionyſiuſ fra Halikarnas. — Dioboruſ fra Sicilien.

IV. Det romerſke Keiſerrige fra 30 f. Ch. F. til 476 eſt. Ch. F., til det veſtlige romerſke Riges Undergang.

I. Cæſarernes udenrigs uforſtyrrede Enevoldſregtering til Severuſ, (til 193 eſt. Ch. F.)

29. Cæſar Octavianuſ, Imperator. Auguſtuſ (27). Den romerſke literaturs Guldbælg.
- Virgiliuſ; 70—19.
12. Drufuſ's og Tiberiuſ's Erobring i Lydiſland. Horatiuſ 65—8. (Tibulluſ; Propertiuſ).

Calenderens Forbedring ved Cæſar's; 46.

300 Senatorer og 2000 Riddere ſtode paa Triumvirernes Proſcriptioneliſte.

Eft. Chr.
Født.

1. Herodes den Store dør.
9. Varus's Reberlag i Teutoburger-Skoven ved Hermann.
14. Tiberius. til 37.
19. Germanicus's Død.
37. Calpurnia til 41.
41. Claudius til 54.
43. Erobringet i Britannien.
54. Nero til 68. — (Den juliske Slægt udboer). Britannicus myrdes.
64. Rom stiftes i Brand. Christenforfølgelsen.
68. Galba, Ottho og Vitellius til 69.
69. Slag ved Bedriacum. — Batavernes undergivelse.
69. Vespasianus til 79.
70. Jerusalems Ødelæggelse.
79. Titus, deliciae generis humani, til 81.
81. Vespasianus dør.
81. Agricola erobrer Britannien.
96. Nero til 98.
98. Trajanus, Optimus, til 117.
117. Hadrianus til 138.
- Grænsefødsel i Britannien, 121.
138. Antoninus Pius til 161.
161. Marcus Aurelius, Antoninus Philosophus til 180.

Det marcomanniske Forbund siden 165.

(Perser i S.D.; Gotter i N.D. tybiske Folkeslag; Allemanner, Franker, Sachser.)

Visus 19 est. Chr.
Dixit 17 est. Chr.
(Strabo.) Palatiniske Bibliotek.
Mæcenat.
Christi Fødsel 754 a. U. Olymp.
195, 1.
Chaldræisk Overtro. — Romersk Stoicisme. — Selvmord; de gl. Religioner stundt med Sødernes Fordærvelse. — Prætorianernes Indflydelse.
Vellejus Paterculus.
Valerius Maximus.
Genus diis hominibusque invisum.
Curtius Rufus.

Seneca. Persius. Lucanus.

Sprog og Literatur begynde at afblomstre. (Sølvalderen.)
Flav. Josephus. — Rabbinernes Tidsalder. — Colosseum. Fab. Voynitilianus.

Herculæum og Pompejis Undergang. — Plinius den Ældre. Tacitus.

Søerne, Canal- og Velanlæg.

Den græske Literaturs Efterfølgelse. Plutarch. Epictet. — Alexandria, Sædet for græsk Lærdom. — Ptolemæus, Astronomen. Galen. Marcus Aurelius. Pausanias. Offentlige Lære-Anstalter. Sabrians Athenæum. Konsten blomstrer (Antinous).

Søernes Fald. Søernes Udspreddelse i Landene.
Antoninernes Tidsalder udmærket ved Fredens Velgjørelser. Levende Samkvæm ved Handelen (den indiske); Itineraria. — Offentlige Bygninger (Herodes Atticus).

180. Commodus til 192.
Periklar. Dinius Julianus til 193.

II. Militair-Despotismens Tid fra 193 til 283.

193. Severus til 211.
211. Caracalla til 217.
217. Heliogabalus til 222.
222. Alexander Severus til 235.
226. Ny-Perser eller Sassanidernes Herredømme (til 651).
235. Maximinus, Thracieren, til 238.
238. Gordianus til 244.
244. Philip Araberen til 249.
247. Roms Lufthæers-Fest.
249. Decius til 251, falder mod Gotherne ved Philippopolis.
253. Emilianus f.
259. Valerianus, fangen af Perserne.
259. Gallienus til 268. De tredve (19) Tyranner.
268. Claudius Gothicus til 270.
270. Aurelian, restitutor orbis, til 275.
273. Palmira ødelægges (Zenobia),
275. Tacitus til 276.
276. Aurelius Probus til 282.
282. Carus til 283.

Resten i hundrede Aar mest grusomme og flette Keisere; Soldater besatte Thronen; af 36 Regenter myrdes 27. — Jbre Hærserss heftigere og mere sammenhængende Indtrængen paa det romerske Rige. Ublændinge i de rom. Hæere — lingua romana rustica.
Imod Tidens Blødgjæthed og Sletthed stod den kristne Philosophie, medens Epicurs Lære bestod i Sandhedens Tilfredsstillelse.
Den nyplatoniske Philosophie (Plotinus, Longinus).

Stinbjerg i Gallien, ved Rhinen og i Ungarn.

III. Medregenternes Tidsalder til det romerske Riges Deling til 395.

284. Diocletianus til 305.
- tager Maximianus til sin Medregent (286). Casarer vælges til Medregenter af begge Augusti.
305. Galerius regierer tilligemed til Constantius Chlorus (b. Blege).
- 311.

Stor Christenforfølgelse (10 Aar Nero). — Martyrer.

306. Konstantinus vælges til Kæiser af de britanniske Legioner; Maxentius af de italienske. Caesar Severus død 307; Galerius 311. Maxentius overvinder den miltteste Bro 312. Licinius seirer over Maximianus 313; Licinius overvindes af Konstantinus 323.

325. Kirkeforsamling i Nicæa.

330. Konstantinopel, Residens. Inddeling af Riget i 4 Præfecturer: Oriens, Illyricum, Gallia, Italia.

337. Konstantin dør.

337. Konstantin til 361. (Konstantin 2; Constans).

357. Allemannerne slagte af Julian ved Strasburg.

361. Julianus Apostata til 363.

363. Jovianus til 364.

364. Valentinianus og Valens.

375. Den store Folkevandring. Hunnerne angribe Gothe-Riget.

378. Valens omkommer ved Adrianopel mod Gotheerne.

379. Theodosius den Store. (Theodosius 383. Maximus 388. Valentinian 2, 392.) til 395.

Korslets Tegn; labarum 312. Udbannelse af den kirkelige Forsamling; Biskopper: af Rom, Karthago, Alexandria, Antiochia. — Geistlige (Clerus) og Lægfolk.

Christendommens Reenbed taber sig ved at blive Statsreligion. Prægtfuld Cultus, almindelige Fester, mystisk Philosophie fra Hedenskabets.

Arius fra Alexandria. — Den orthodoxe Kirke.

Konstantinopels politiske Belliggenhed og Betydning for Rom. Majestæten sigende Anseelse; Hof-Embeder.

Munkesæsenet; Antonius; Pachomius.

Gubernes Billedstøtter nedrivnes i Rom. Hedenskabets Undergang. Theodosius's Bandedtelse og Bød. (Ambrosius i Mailand).

407. Flere germaniske Stammer bryde ind i Gallien.

409. Alaner, Vandaler og Svever drage til Spanien.

410. Alarich erobrer og plyndrer Rom.

412. Vestgotheerne nedsatte sig i Gallien.

413. Burgunderne stiftede et Rige i Egnene ved Jura.

423. Valentinianus den 3die til 455.

429. Vandalerne nedsatte sig i Afrika.

446. Romerne trække Tropperne fra Britannien.

450. Angler, Sachser og Tyder nedsatte sig i England. Hengist og Horsa.

Theodosius den 2den i Østrom. dør.

451. Slag ved Chalons sur Marne (Campi Catalaunici).

453. Attila dør. — Hunneriget adspalttes.

455. Maximus. Genferich, Vandalerne Konge, plyndrer Rom. Avitus.

Sveveren Ricimer († 472).

457. Majorianus til 461.

468. Vestgotheerne gjøre Ende paa det romerske Rige i Spanien.

Sidste Kæiser: Severus, Anthemius, Olybrius, Glycerius, og Julius Nepos.

476. Romulus Augustulus. Odoacer gjør Ende paa Vest-Romerriget.

Kirkefædre, allerede fra Christend. første Aarhundreder: paa Græsk: Origenes († 254); Chrysostrimus i Konstantin. († 407); paa Latin: Augustinus († 417). Store Folkeforbund: 1) Sachserne. 2) Frankerne. 3) Allemannerne. 4) Schwaber og Burgunder.

Codex Theodosianns (438).

Leo den Store imod Attila.

I hele Europa opstaae nye Stater, nye Sprog, nye Sæder.

IV. Fra det romerske Riges Deling til det vestlige romerske Riges Undergang, fra 395 til 476.

395. Det romerske Riges Deling: Rom, Konstantinopel.

" Honorius til 423. — Arcadius i det østl. Rige.

403. Slag ved Pollentia; Stilicho besætter Alarich.

Styggekæisere; Østlidenes Mand forbunden; Riget et Spil for Eunucher, Krigshøvdinge, Dvinder og udenrigs Fiender.

Konstantinopel og Alexandria Sædet for Biskaber og Konstler; en fordærvet Smag.

Den gamle Historie.

Indledning.

Historien er en sandfærdig Beretning om de mærkværdigste Begivenheder, som ere forefaldne iblandt Menneskene. Denne Beretning kaldes politisk Historie, naar den fortæller det Mærkværdige, som er forefaldet blandt Menneskene, som forenede i særskilte Samfund under deres egne Regieringer. Den kaldes Religions- eller Kirke-Historie, naar den fremstiller Religionens eller Kirkens; Literaturhistorie, naar den fremstiller Videnskabernes; Konsthistorie, naar den fremstiller de skønne Konsters Skæbne, o. s. v. Naar den har til Formaal i et Heelt at fremstille alle Menneskehedens Fremskridt til Fuldkommenhed i Konster, Videnskaber, Religion, Oplysning og Statsindretninger, da kaldes den med eet Ord Menneskelighedens eller Culturens Historie.

Kilderne til Historien ere enten mundtlige Beretninger (Traditioner) eller ogsaa skriftlige Meddelelser. De første vare sædvanligviis affattede i Versform, for at kunne declameres eller synges, og gik fra Mand til Mand. I Menneskeslægten's første Tid var Skrivekonsten ukendt. Naar man vilde opbevare noget Minde om hvad der var skeet, forsøgte man i Begyndelsen at afmale eller aftegne

det. Man vilde f. Ex. afbilde et Slag, og det stete ved tvende Sværd, der krydse hinanden; en Konges stor, Magt, og han forestilledes siddende paa en Throne med bundne Slaver ved sine Fødder. Disse Billeder kaldtes Hieroglypher, og ethvert saadant forestillede saaledes et heelt Begreb. Man har dog fundet, at adskillige betegnede særskilte Bogstavlyd (phonetiske Hieroglypher), og paa denne Maade beredte Overgangen til de senere opfundne Skrifteegn. Den hieroglyphiske Skrivemaade var fordem brugelig over den største Deel af Verden. De fleste Spor deraf findes i Ægypten og i Indien. Men denne Skrivemaade havde det Ubequemme ved sig at man ikke dermed kunde udtrykke Alt, hvad man vilde sige, hvorfor der altid maatte følge en mundtlig Forklaring med en saadan Skrift, og desuden vare disse Tegne ofte blot Sindbilleder, og kunde derfor udtydes hoist forskjelligt. Ægypterne vilde f. Ex. antegne, hvorledes Kong Sancheribs Hær, som igiennem Palæstina gjorde et Krigstog mod Ægypten, heelt usformodet blev ødelagt. De betegnede dette med en Notte, som søndergnavede en Buestræng, da Kotten i de ægyptiske Hieroglypher var Sindbillede paa Ødelæggelse. Men derved opkom senere den Fabel, at Ægyptens Konge havde bedet Guderne om Hjælp, og at de havde sendt en Mængde Røtter og Muus, som paa een Nat ødelagde alle Fiendens Vaaben. Først da man opfandt Tegne for de særskilte Lyd, af hvilke Ordene sammensættes, fik man en ordentlig Bogstavskrift, den saakaldte alphabetiske, og da kunde man seilskrit og bestemt udtrykke, hvad man vilde sige og berette, og behøvede blot at lære en 20 til 30 Skrifteegn, istedenfor Hieroglyphernes utallige Billeder. Men endnu usikkert er end Hieroglypherne maatte Traditionerne blive; thi da Beretningen gik fra Mund til Mund, var det naturligt,

at den Eine lagde til, og den Anden tog fra, og saaledes forfalskedes det.

Fra hvor lang Tid tilbage Menneskeslægts Historie skal regnes, bliver det første Spørgsmaal. At Asien er den Verdensdeel, hvor vor Slægt først opkom, er næsten udenfor al Tvivl, omendstivndt man i de senere Tider baade i Afrika og Amerika har opdaget forbausende Mindesmærker om en tidlig, forsvunden Cultur. Man behøver blot at mindes, at de Lande, hvor Sæden, Menneskenes første Fornødenhed, endnu vorer vildt, og hvor de Huusdyr, som Menneskene senere tæmmede, endnu vante omkring i deres oprindelige Frihed, ligge paa Grændsen imellem det mellemste og sydlige Asien. Sikker har vor Slægts Stamfader først stuet Lyset i disse paradisiske Egne. Indien og China ere Lande, som man veed, at de i umindelige Tider have været beboede af cultiverede Mennesker. Men China har altid udgjort ligesom en Verden for sig selv, og dets Historie, der gaaer længere tilbage end nogen anden, er for de ældste Tider fabelagtig og staaer løvrigt ikke i noget umiddelbart Sammenhæng med den øvrige Menneskeslægts Begivenheder. Indien, et Land, som ellers var Moderjorden for endeel af vore vigtigste Videnskaber, saasom Philosophie, Astronomie, m. fl., eier derimod for de ældre Tider ingen egentlig Historie, men blot Gudefagn og Helteedigte. De Helte, som skildres i disse, nedstamme fra Guderne og stride mod Ondskabens og Mørkets Magter, snart paa Jorden, snart i Himmelen, hvor de tilsidst vende tilbage efter et Levnet, rigt paa underfulde Bedrifter. Indiens Folk lever i disse Gudefagn og i religiøse Betragtninger, og anseer det ikke for Umagen værd at optegne Noget om den nærværende Tid, som det, allerede for 4000 Aar tilbage, betragter som en Fordærvelsens og Fordærrelsens Tidsalder, der

maa endes med en ny Verdens-Omskabelse. Sanskrit-Sproget, hvori Indtærnes hellige Bøger (de fire Vedas-bøger) og Heltesangene ere forfattede, er et uddødt Sprog; men hvis Former forudsætte en overordentlig høit Alder. Tempelgrotterne i Elora, Salsette og paa Den Elephante vidne om en høi Grad af Konstfærdighed, men ogsaa om et Præsteskabs forbausende Vælde. Med Indiens Indbyggere var den Folkestamme beslægtet, som før Historiens Begyndelse udbredte sig over Landene fra Indusfloden til Middelhavet. Der, i Landene omkring Euphrat og Tigris, begynder egentlig vor Historie. Begge disse Floder, der komme fra Armeniens høie Bjerge og falde ud i den persiske Bugt, deels indeslutte, deels begrænse Landene Assyrien, Mesopotamien og Babylon, eller Chaldæa. Udmærkede ved den største Frugtbarhed, befolkedes disse Lande saa hurtigt kort efter Syndfloden, at, ifølge Moses's Beretning, det eneste tilforladelige skriftlige Vidnesbyrd vi have førend Grækenlands Historieforfattere om denne Verdens ældste Tilstand — den tiltagende Slægt i disse Egne besluttede at bygge det bekiendte Babels Taarn, der skulde tiene dem til Foreningspunkt, isald de skulde splittes altfor langt fra hverandre. Man veed, at Forsynet hindrede dette Foretagende. Kort efter finder man i samme Lande Nimrod, der ved sin Duellighed som Jæger skaffede sig Anseelse i sit Land, anlagde Stæder og blev den første Konge. Strax derpaa finder man atter et andet Rige i samme Egne, under Assur. I det trettende Aarhundrede før Christi Fødsel begynde de mere sammenhængende, endskiøndt høist sparsomme Beretninger, vi have om disse Riger før Cyrus's Tid. De ere blandede med Digtinger og Sagn, og derfor kunne vi kalde denne Tid

Sagnerperioden før Cyrus

(til Aar 560 før Chr. F.).

Assyrien.

I det Indre af det sydvestlige Asien er Assyrien det ældste større Monarchie, som man veed at nævne. I sin Begyndelse var det formodentlig indskrænket til det egentlige Assyrien, en Landstrækning mellem Floden Tigris og det i Østen tilgrændsende Medien. Ninus *) (1237 f. Chr. F.) skal have udvidet Assyriernes Herredomme til flere andre Lande i Asien. Da han beleirede Baktra i Landet Syd for Orus (Schikonfloden), kom hans Krigshær i stor Nød. Et Fruentimmer, som var gift med en af hans Statholdere (Satraper) og kaldtes Semiramis, reddede ham ved sit snilde Raad, og bidrog til Stadens Erobring. Glad herover, tog Ninus hende til sin egen Gemaltinde, hvorover hendes første Mand dræbte sig af Fortvivlelse. Siden begierede hun af Ninus, at maatte regiere een Dag, og hendes første Bedrift var, at lade sin Gemal dræbe. Nu klædte hun sig i Mandsklæder og udgav sig for sin Søn, med hvem hun havde stor Liighed. Efter flere lykkelige Krige og Erobring er bekiendte hun hvem hun var, og regierede siden i sit eget Navn. Derpaa flyttede hun Residentsen fra Ninive til Babylon, hvilken By hun gjorde til en af de skønneste i Verden. Tilfødt kom hun i Krig med en Konge i Indien; men hun blev slagen og flygtede til Ninive, hvor hun kort efter myrdedes af sin Søn Ninias. Assyrierne skulle siden have hædret hende med guddommelig Dyrkelse. Duer vare hende helligede, og hun sagdes at være en Datter af en syrisk Gudinde Derceto.

*) Efter andre Chronologer omtr. 2000 f. Chr. F.

Ninyas fulgte efter sin Moder. Han tilbragte sin Tid i Serallet blandt sine Fruentimmer og overlod Etyrelsen af Riget til sine Satraper. Dette har ogsaa været Tilfældet med alle østerlandske Regentfamilier. Deres første Stiftere vare store Grobrere, som ved udmærket Tapperhed og Lykke i Krig grundlagde deres Riger. Disse Rigers umaadelige Udstrækning gjorde, at Bestyrelsen af hele Lande maatte betroes til Statholdere eller Satraper, der ved den store Magt, der overlodes i deres Hænder, let kunde fristes til at gjøre sig uafhængige af deres Beherskere. Disse og deres Efterkommere, der bleve meer og mere blodagtige, overlode sig til al Slags Belyst, levede iblandt deres Fruentimre (Polygamie var Østerlændernes sædvanlige Stik), og bekymrede sig ikke om Regieringen, imedens enten en Satrap gjorde Oprør og stiftede sit eget Rige, eller ogsaa et nyt tappert Folk ansaldt og gjorde Ende paa deres asmægtige Herredømme. De angrebne Konger kunde ikke vente nogen Understøttelse af deres Folks Frihedskærlighed; thi denne fandtes ikke hos Astens Folkelag. Det var dem ligegyldigt, af hvem de beherskedes; thi de vidste, at de altid skulde regieres despotisk og hverken havde Sikkerhed for Liv eller Eiendom. Saaledes gik det med det assyriske Rige. Efterat 37 Regenter havde tilbragt deres Tid i Drfsløshed og Forlystelser, og den sidste af dem, Sardanapal, havde bestøget Thronen, ankom en Statholder fra Medien, Arbaces, i et Grinde til Hoffet. Da man negtede ham at see Kongens Person, bestak han en af Hofmændene til at skaffe sig forklædt ind i det Indre af Serallet; her saae han Kongen sidde og spinde med Fruentimrene. Opbragt over, at saamange tappre Mænd skulde tiene en saa qvindagtig Konge, besluttede han at gjøre Oprør og forbandt sig med Belesis, Statholder i

Babylon. Sardanapal samlede en Krigshær og slog Oprørerne to Gange; men blev tilsidst indesluttet og beleiret i sin Hovedstad Ninive. Her forsvarede han sig i to Aar, indtil en heftig Oversvømmelse af Floden Tigris nedstyrte en Deel af Stadens Mure. Sardanapal, der nu fandt ethvert Forsvar umuligt, opbrændte sig selv, sine Dvinder og sine Skatte paa et Baal. Disse ere de græske Historiefrivers Beretning om Assyrien. 888
f.
Ch.

Det gamle Testaments historiske Bøger omtale en assyriske Kongeslægt, der begynder med Phul. Hans Efterfølger Tiglat Pilesar erobrede Syrien (740 f. Chr.), eller det Kongerige, som efter Hovedstaden kaldtes Damascus, samt den Deel af Israels Rige, som laae Øst for Jordan. Tiglet Pilesar efterfulgtes af Salmasar, som gjorde Ende paa Israels Rige. Han underlagde sig ogsaa Phoenicien, med Undtagelse af Tyrus, som under en femaarig Beleiring gjorde haardnacken Modstand. Efterfølgeren Sanherib vilde erobre Juda-Rige og Egypten; men 185,000 Mand omkom paa een Nat (714), og Sanherib flyede tilbage til Ninive, hvor han blev dræbt af sine egne Sønner. En anden Søn, Asserhaddon, fulgte ham i Regieringen. Mange have troet, at disse assyriske Regenter, som den Hellige Skrift omtaler, herskede i et nyere assyriske Rige, som skulde være opstaaet efter Sardanapals Død; men man formoder med mere Grund, at de vare de sidste Regenter i det ældgamle og store assyriske Rige, og at Asserhaddon er den samme som Sardanapal. Den græske Benævnelse Sardanapalos skulde da være dannet af Assar-Haddan-Pal, d. e. Assar, Herren, Pals Søn. Paa den Tid, omtrent (700), optraadte Mederne som det herskende Folk i Landene Øst for Euphrat og Tigris. I Babylonien 792
f.
Ch.

derimod danner det sig en frygtelig Krigerstat for deres Naboe i Vest.

Medens Assyrierne paa denne Maade tabte Overherredømmet i Asien, vedblev et eget assyriske Rige endnu i nogen Tid at bestaae, indtil Hovedstaden Ninive, under dens sidste Konges Sarraks Regjering, erobrede af Mederne under Cyaxares (597 f. Chr.). —

Det babyloniske Rige.

Ifølge Moses Beretning var Staden Babel eller Babylon Begyndelsen til det Rige, som i ældgamle Tider stiftedes af Nimrod. Staden laae ved Euphrat, og det deromkring liggende Landskab, Babylonien, udgjorde den sydligste Deel af Landet mellem Euphrat og Tigris. Det var et fladt og frugtbart Land, giennemskaaet af en Mængde større og mindre Canaler, som tildeels satte begge Floderne i Forbindelse, og som tjente deels til at vande Landet og deels til at forebygge Oversvømmelser. I det ottende Aarhundrede f. Chr. finde vi i Babylon et Folk, som kaldes Chaldæerne. Man troer, at de ere komne fra Blergegnene ved det caspiske Hav, og at de i Begyndelsen brugtes som Reietropper og anvistes Bopæle i Babylonien. Deres Regenter, af hvilke Nabonassar omtales som den første (747 f. Chr.), synes Tid efter anden at have været assyriske Satraper, og bleve rimeligviis ikke ganske uafhængige sørend efter det assyriske Riges Fald. Om Nabonassar og hans Efterfølgere kjende vi ikke stort andet end Navnene, indtil Nabopolassar, som betydeligt udvidede det chaldæisk-babyloniske Rige imod Syriens Side. Der kom Babylonierne i Berørelse med Egypterne, der ligeledes søgte at sætte sig i Besiddelse af Syrien; men deres Konge Pharao Necho, som trængte frem lige til Euphrat, blev slagen i en afgjørende Træf-

ning ved Circesium. Nabopolassars Søn, Nebukadnezar (604—561) førte ligeledes lykkelig Krig mod Egypten, underlagde sig Juda-Rige, bortførte største Deelen af dets Indbyggere i det saa kaldte babyloniske Fangenskab og forstyrrede tilsidt dets Hovedstad Jerusalem. Han vilde imidlertid erobre Tyrus; men efter en Beleiring, der varede i 13 Aar, flygtede dens Indvaanere, der frygtede for at deres By erobrede, til en Ø i Havet, hvor de byggede en ny Stad. Under Beleiringen vare, som Propheten Ezechiel udtrykker sig, alle Hovederne blevene skalbede ved at bære Byrder. Denne langvarige Beleiring kan alene forklares af Chaldæernes Uhyndighed i Beleiringskonsten og ved Tyrus's mægtige Flaade, der skaffede den indespærrede By Tilførsel. Den chaldæiske Erobrer, der blot fik de tomme Huse, men ikke noget Bytte, holdt sig skadesløs ved et hærjende Indfald i Egypten, med hvis Konger de chaldæiske Erobrere laae i bestandig Strid. Syrien og Palæstina var Krigens Stueplads, hvilket ogsaa forarsagede Juda-Rigets Undergang, da de sidste Konger med Egyptens Hjælp vilde befrie sig fra Chaldæas Overmagt. Nebukadnezars Fald i Slutningen af sin Regjering af Overmod vare faldet i en syvaarig Sindsforvirring.

Under disse chaldæiske Konger hævede Babylon sig til en overordentlig stor Rigdom og Pragt. Stadens utallige Bygninger og Anlæg gjorde, at den paa sin Tid ansaaes som et Verdens Underværk. Nebukadnezars Gemalinde, eller efter Andre, hans Moder Nitokris skal i Særdeleshed have bidraget til Babylons Forskønnelse. Dens Mure vare saa brede, at 16 Ryttere kunde ride derpaa ved Siden af hverandre. Den hvælvede Bro over Euphrat, Belus's Tempel (Baals Tempel tjente maaskee tillige til et astronomisk Taarn), som bestod af otte Etager og rakte

et Stadium (62½ Fod) i Veiret, de hængende Gaver, som bestode af Jord og Træplantninger paa murede Bierge, alt dette bidrog til at vække Beundring hos den Fremmede. Dypførelsen af disse Bygningskonstens Underværker lattedes i Chaldæa meget ved Dverflødheden af en Leerart, som ved at tørres i Solen fik den tilstrækkelige Fasthed, samt ved Rilder af Jordbeg; men disse Bygninger havde ikke den Varighed, som andre gamle Folkelags. Belus's Tempel og Babylons andre prægtige Bygninger ere sammenfunktne til umaabelige Banker. Men den egentlige Årsag til den Velstand og Dverflødhed, som herskede i Babylon, var ligesaa meget Landets overordentlige Frugtbarhed (visse Sædearter gave som oftest 200 Fod), som dets nære Beliggenhed ved den persiske Havbugt, hvorfra man ved en kort og let Søfart kom til Indien. Babylon blev saaledes en Stapelplads for dette Lands kostelige Varer, og de afhændedes med den største Fordeel til Vest-Asien og Europa. Men med den store Dverflødhed opkom i denne folkerige Stad en umaabelig Sædernes Fordærvelse; der herskede megen Pragt og Lurus. Babylonerne duftede af vellugtende Salver; de bære kostbare Signetringe og jærnlige Stofke. De herlige Tæpper, udfaarne Stene derfra vare berømte i Oldtiden. Dog have Indbyggerne ogsaa havt nogen videnskabelig Dannelse. Præsterne (Chaldæerne) havde Indsigt i Astronomie, der dog stod i nøie Forbindelse med Astrologie og Stiernethyderi. Babylons politiske Storhed forsvandt kort efter Nebuzadnezars Død under indre Uroligheder. Den sidste Konge i Babylon var Labynetus, eller som de hebræiske Forfattere kalde ham, Belzazar, i hvis Tid Babylon erobredes af Perserne (538 f. Chr.).

Det mediske Rige.

Landet Syd for det caspiske Hav, eller den nordvestlige Deel af det nuværende Iran, beboedes af Mederne. Efterat de ved Mod og Tapperhed havde befriet sig fra det assyriske Nag, kom de snart i en fuldkommen lovløs Tilstand. Da vendte de sig til en af deres Medborgere, Dejoces, med det Ønske, at han vilde forvalte Dommer-Embedet. Han fuldførte i nogen Tid dette Hverv, men frasagde sig det siden, fordi han derved forsømte sine egne Anliggender. Mederne bevilgede ham derfor en aarlig Stat og en Livvagt. Med dennes Hjælp bemægtigede han sig den højeste Magt og byggede paa en Vasse Staden Ekbatana, som bestod af syv Ringmure udenom hverandre, den indre med højere Brystværn end den ydre. Indenfor den første Ringmuur var Kongeborgen og Skatkammeret; indenfor den anden boede Livvagten, og indenfor de øvrige boede selve Stadens Indvaanere. Dejoces (omtrent 710 f. Chr.) forenede under sig de sex Stammer, som udgjorde det mediske Folk, og blandt hvilke Magerne vare de fornemste. Hans Søn Phraortes udvidede Medernes Herredømme udenfor Grændserne af deres eget Land og undertvuede Perserne, som boede i Biergegnene Nord for den persiske Havbugt. Tilfældt omkom han i en Krig imod Assyrien. Da Sønnen Cyaxares just var i Begreb med at hævne sin Faders Død paa Assyrerne, saldt Scytherne ind i hans Rige. Ved Navnet Scyther forstode de Gamle alle de Folkelag, der vankede om paa Mellem-Asiens og Ost-Europas Gletter. Disse saldt nu ind i det sydlige Asien, gjorde dets Konger statslydlige, samt truede Ægypten med et Anfald, som Kong Psammetichus kun ved store Gaver alligevel afværge. Da disse vilde Folkelag i 28 Aar

havde behersket det sydlige Asien, fandt Charares paa en grusom List, for at befrie sig fra dem. Han lod anrette et Gjaestebud for den scythiske Krigshær, og Ratten derpaa, da Alle laae i den dybeste Søvn, overfalbt og myrbede han dem. Efterat han saaledes havde befriet sig fra Scytherne, underkastede han sig atter alle de Folkeslag, som tilforn vare Mederne undergivne. Nu indtog han ligeledes Ninive og fuldførte Erobringen af det assyriske Rige (597 f. Chr.). Han førte ligeledes Krig med Lyderne i Lille-Asien. Da de fiendtlige Hære stode slagfærdige mod hinanden, afbrødes Striden ved en Solførmerkelse. Denne blev observeret af den græske Philosoph Thales, og giver det første sikke Aarstal i den gamle Histories Chronologie. Charares's Søn Astyages blev ved sin Datter Mandane Morfader til Cyrus. Som en Særegenhed i Medernes Forfatning maa anføres, at de forskellige Folkeslag styrede hverandre; Mederne herskede nemlig over alle tilfammen og i Særdeleshed over dem, der boede dem nærmest; disse over deres Naboer, og de atter over deres Grændsefolk; thi i de asiatiske Monarchier havde altid det Folk Fortrinet, som havde Deel i Styrelsen og Forvaltningen. Meder, Baktrer og Perserne kaldes af nyere Historiekrivere Zensfolket efter deres Sprog, Zend. Dets Konge Dsemschid skal have ført dem til det nuværende Persien, rimeligvis fra Nordindiens høie Bierglænde.

Ægypten.

Dette Lands ældgamle Mindesmærker udvise, at en langt høiere Grad af Kultur har der fundet Sted længe førend de vestasiatiske Riger, som vi have omtalt. Dette Land udgjør en Dal, paa den ene Side begrændset af Mosattembjergene, paa den anden af den libyiske Bierglæde, og strækker sig fra

Rubiens Udspringer lige til Middelhavet. Denne Dal, som blot paa faa Steder naaer en fire Mills Brede, giennemstrømmes af Nilen, og naar den nærmer sig Middelhavet, giennemstaares den, deelt i flere Arme, Landets nordligste Deel, der fordm kaldtes Delta, og efterhaanden er dannet af de Jordarter, Nilen fører med sig. Floden opsvulmer aarlig i de Egne, hvor den har sine Kilber, og oversvømmer da Landet fra Begyndelsen af August til Enden af October. Naar Floden synker, efterlader den et Dynd, som i høieste Grad befrodrer Bærten. Ægypten ansaaes i ældre Dage for Roms Kornmagazin og betragtes endnu i Dag som Constantinopels. Orkenen, med sit Alt obelæggende Flyvesand, og Nilen, med sine frugtbare Volger, kæmpe uophørligt om Landets Besiddelse; paa den menneskelige Flid beroer Størrelsen af enhver's Gebet. I forrige Dage, da man med større Omhu end nu holdt Nilens Canaler og Afledninger ved Magt og derved mere ligeligt og med større Fordeel fordeelte Oversvømmelsen, var den frugtbare Deel af Landet meget større end nu; thi ved Skiødesløshed er en stor Deel atter bleven forvandlet til Sandørkner. Man paastaar, at Landet da ernærede ti til femten Millioner Mennesker, og nu er der neppe to en halv Million. Hvor mægtigt Ægypten da var, bevise tilstrækkeligt dets Old-Monumenter: Pyramiderne. Disse findes blot i Mellem-Ægypten, og der gives henved en 40 af dem i fem Grupper. Ved Gizé i Nærheden af Memphis findes de, som Herodot beskriver. Den største af disse bestaar af 203 Steenlag eller Trin, og af en Høide af 468 franske Fod. Den ender i en Flade af 30 Fods Diameter. Reisende, der have voyet sig ind i dens Gange, have ikke fundet Andet end et langagtigt Kammer, i hvilket staaer en tom Marmorstophag. De fleste Pyramider ere af Kalksteen, og have

været beklædt med Plader af Marmor eller Granit. De ere rimeligviis satte som Mindesmærker over Kongernes Grave. Hvilken uhyre Mennekemasse, der har arbejdet paa disse Kæmpebygninger, giver Herodot et Begreb om, i det han siger, at Arbejderne blot af Røddiker og Løg havde forført til en Sum af 1600 Talenter Sølv. De liskerne, flirkantede glatpolerede Granitpiller, udhugne af et eneste Stykke, som i Almindelighed vare opstillede foran Templernes Pyloner (Forhaller). De have en Høide fra 50 til 150 Fod, og forneden ere de 4 til 25 Fod brede paa hver Side. Flere af dem bleve i Romernes glimrende Tid med store Omkostninger og med utrolig Møie førte til Rom. Mumiernes Grave, bestaaende af udhugne Hvalvinger, Gange, Kamre og Sale i Marmorbiurgene, hvor Ægypterne opbevarede deres balsamerede Liig, eller Mumier, idet de betragtede sig blot som Gæster paa Jorden, men Graven for deres egentlige Bolig: alt dette i Forbindelse med utallige Levninger af Templer og Paladser i Ægyptens ældste Hovedstad, Thebæ, vidner tilstrækkeligt om hvilken Grad af Dannelselse og Magt dette Folk maa have opnaaet. Denne Dannelselse indførtes, efter alle Monumenters Vidnesbyrd, i Ægypten af en Folkstamme, der indvandrede fra Staden Meroë, der menes at have ligget imellem Nilen og dens Biflod Atbara. Denne Folkstamme, der formodes at have været af indisk Oprindelse og havde lysere Ansigtssfarve, underkuede de i Ægypten forud boende sorte Indvaanere, og stiftede efter al Sandsynlighed flere mindre uafhængige Stater. De Stammer, som tidligere beboede Landet, bleve da Slaver, og Kaster opstode, som havde særskilt Virkefæds, som ei maatte ombyttes, og som ogsaa i Familieforholdene vare strengt afføndrede. Ligesom i Indien og hos andre østerlandste Folkslag holdt denne

Kaster-Indretning Sønnen fast ved Faberens Næringsvei og Levemaade, saa at en Søn af en Præst maatte blive Præst, en Krigers Søn Kriger osv. Nogen Tid efter at Israellterne, hvilket vi vide af den bibelske Historie, vare flygtede til Ægypten, erobrede dets nederste og mellemste Deel af tilgrændsende arabiske Romastammer, hvis Herredømme, der varede flere Mennekæaldere (1800—1560), kaldes Hyksos's (Hyrdkongernes) Regiering. Først efterat disse Hyksos vare fordrevne af Thumosis, Konge i Theben, forenedes hele Landet til en eneste Stat.

Ægyptens ældste Historie er høist fabelagtig, og Mærket dertil vide vi allerede. Som det synes, havde Ægypterne i de ældste Tider ingen anden Skrivekonst end Hieroglypher, som endnu i Mængde findes indgravne paa Levningerne af deres offentlige Bygninger, og først i vore Dage nogenledes kunne udtydes. Men af andre Kilder vide vi, at Ægypten havde en ordnet Stat og Reglering allerede paa Patriarchen Abrahams Tid. Til denne fabelagtige Tid henføres: Menes, der nævnes som Ægyptens ældste Konge; Osiris og hans Gemalinde Isis, der lærte Ægypterne Agerdyrking, og siden bleve dyrkede som Guder; Moeris, som lod grave den store Sø, der siden bar hans Navn, og som var bestemt til efter Omstændighederne at forøge eller formindste Dverfvømmelserne over Landet. Dymandias, som anlagde det første Bibliothek, med Dverfskrift: „Lægedom for Sjælen.“ Den navnkundigste af Ægyptens ældre Konger var Sesostris, der paa Monumenterne kaldes Rameses. Dennes Faber lod samle alle Drengbørn, der vare fødte paa samme Dag som Sesostris, og opdrog dem i krigerste Dvølsert. Disse udgjorde siden Sesostris's Livvagt og Officerer paa de Krigstog, han foretog sig, og paa hvilke han skal have erobret en stor Deel af Asien, lige til Indien, og til

Thracien, samt Æthiopien. Hans Seire gjorde ham saa overmodig, at han lod spænde fire fangne Konger for sin Bogu. Da en af disse ofte saae sig tilbage, spurgte Sesostris ham, hvorfor han gjorde det. Han svarede, at han saae paa det omrullende Hjul, og derved tænkte paa Lyffens Ubestandighed. Denne Paamindelse virkede, og Sesostris gav de fangne Konger deres Frihed. Ved Hjemkomsten til Ægypten vilde Sesostris's Broder tage Livet af ham og antændte den Bygning, hvor han var; men Sesostris kastede med sin Gemalindes Samtykke to af sine Børn paa Ilden, for at bane sig Vej over dem ud af Luen. Man siger, at Sesostris dræbte sig selv, da han i sin Alderdom var bleven blind. Sesostris prydede Ægypten med flere prægtige Bygninger og Templer, lod grave en Mængde Canaler for den indre Communication, lod Landets østlige Grændse befæste ved en Muur, og lod opfaste en Mængde Høie, hvorhen han flyttede de Byer, der lede af Dverfvommelferne. Blandt andet forskønnede han Phtya's, eller Ildgudens Tempel i Memphis, paa hvis Vægge de Hieroglypher bleve indhugne, som formodes at fremstille den ægyptiske Historie. Efter Sesostris (omtr. 1500 eller 1360) herskede, ifølge Herodot, tre Konger, Cheops, Chephren og Mycerinus, der alle byggede store Pyramider. Rigets glimrende Periode synes at være vebbleven under hans Efterfølgere, indtil en Erobrer fra Æthiopien, Sabaco, undertvang Ægypten (efter 800 f. Chr.). Da Æthiopernes Herredomme op- hørte efter 50 Aars Forløb, bemægtigede sig en af Phtya's Præster, Sethos, Thronen, hvorved der opstod Uenig- hed imellem de forskellige Raster. Kongerne, som kaldes Pharaoner, vare hidtil valgte af Krigerkassen. De forurettede Krigere, der desuden berøvedes de Landeie- domme, som vare dem tildeelte, vilde ikke staae Sethos

bi, da den assyriske Kong Sanherib overfaldt Ægypten (714 f. Chr.); men Angrebet blev tilintetgjort ved en Sygdom i Sanheribs Hær. Imidlertid vebbleve Stridig- hederne i Ægypten. Det beeltes i 12 Stater, (Dode- karchie), hvis Regenter (rimeligviis af Krigerkassen) alligevel vare forenede ved et Forbund. Disse Konger opbyggede i Fælledsstab den navnlundige Labyrinth, som blandt alle Bygningskonstens Underværker i Ægypten ansaaes for det største, og som havde 3000 Bærelser over og under Jorden. Men et Drakel havde spaæet, at den, som i Templet drak af en Kobberkaal, skulde blive Ene- hersker. Da de tolv Konger kom sammen for at offre i Templet i Memphis, havde Præsten glemt at sætte flere end elleve Guldkar frem. En af de Tolv, Psammetichus, havde saaledes intet Bæger; men han tog sin Hjelm af og rakte den frem, for at saae Biin deri. De øvrige Konger, som frygtede Drakelsproget, forenede sig og fordreve ham. Men et nyt Drakelsprog trostede ham med, at kobberklædte Mænd, som stige op af Havet, skulde hævne ham. Kort derpaa blev en Skare joniske og kariske Sørovere af Stormen drevne op til Ægyptens Kyst, og 650 med deres Hjælp bemægtigede Psammetichus sig Enemagten. f. 650.

Psammetichus flyttede sin Residents fra Memphis til Sais i Nedre-Ægypten, oprettede en staaende udenlandsk Hær af kariske og græske Leietropper (til Erstatning for den indfødte Krigerkaste, der for største Delen udbandrede til Æthiopien og grundlagde der en egen Stat, der stod under Meroë), og aabnede sit Land, uagtet Folkets Mis- fornøielse, til Handel og Indvandring for fremmede Na- tioner, især Græker. Fra denne Tid af bliver Ægyptens Historie mere paalidelig; thi Landet var nu kommet i Forbindelse med andre Folkeslag, og havde desuden nu mere Bogstavskrift og Skrivematerialier i den indre Part.

af Papyrusplanter. Psammetichus's Søn, Necho, begyndte at grave en Canal imellem det røde Hav og Mælen, og udrustede en phoenicisk Flaade, der seilede rundt om Afrika. Det stærkeste Beviis for at denne Rejse virkelig fuldførtes, er disse Søfarendes Beretning, at de efter deres Ankomst til Syd-Afrika saae Solen imod Nord, hvilket altid indtræffer i den sydlige Hemisphære. Rejsen varede i tre Aar. Necho kom i Krig med de Chaldaiske Konger om Syrien og Palæstina, i hvilken han blev slagen ved Circesium. Han efterfulgtes af sin Søn Psammetichus, der er bekjendt af et Erobringstog til Æthiopien. Efter ham kom Apries, i Biblen kaldet Pharao Hophra. Ved Hjælp af fremmede Leietropper bekrigede han de phoeniciske Stæder og Cyrene; men efter et mislykket Tog til det sidstnævnte Land gjorde hans misfornøiede Tropper Oprør og toge Amasis til Konge. Amasis var en stor Under af Grækerne og deres Handel paa Ægypten. Kongen paa Samos, Polykrates, bekjendt for sin bestandige Lykke, havde indgaaet Giestevenstabs med ham. Men da Polykrates's Lykke meer og meer tiltog, blev Amasis til ham, at en saa vidunderlig Lykke aldrig kunde vedvare til Livets Ende, og raadede ham at forebygge de misundelige Guders Hævn ved frivillig at ofre dem det Klæreste, han eiede. Polykrates fulgte Raadet, og kastede en Ring, det kostbareste af hans Menadier, i Havet. Nogle Dage efter fandtes den i en Fisk, som forærede ham; da opfagde Amasis for steds sit Venstabs med Polykrates; thi nu ansaae han ham for hjemfalden til Ulykken, og Spaadommen opfyldtes snart: en af Cyrus's Satraper loffede Polykrates over til Lille-Asien, tog ham til Fange og lod ham korsfæste. Det var Amasis, som, da Ægypterne foragtede ham for hans ringe Hertømt, lod gjøre et Gudebillede af et Fodbækkens, og da hans Undersaatter nu tilbade Billedet, forestillede dem, at det gif ham som med Fodbækkenet; thi havde han før været af ringe Hertømt, saa var han dog nu deres Konge

604
f.
Cb.

og burde derfor holdes i Ære. Under Amasis's Søn Psammenit erobrede Ægypten uden Besværlighed af den persiske Konge, Cambyses.

525
f.
Cb.

Religion, Sæder og Skikke. Ligesom Ægypternes Himmel og deres Flod vare af en ganske eiendommelig Slags, saaledes vare deres Skikke ofte ganske modsatte andre Nationers. Saaledes, siger Herodot, forrette Fruentimrene Markarbejde og drive Handel, medens Mandfolkene sidde hjemme og væve; ogsaa paa Religionen havde det Locale, Landets eiendommelige Natur, den største Indflydelse. Dyr vare Symboler paa Naturkraften, forskjellige efter Romerne, hvori Landet var inddeelt. Kun Apis synes at være almindelig dyrket, og dens Gudsdyrkelse overlevede Pharaonerne's Herredømme; thi først under Theodosius den Store ophørte den ganske. Osiris dyrkedes som en mandlig, og Isis som en kvindelig Naturguddom, som Symbol paa Solen og Maanen. Desuden dyrkedes Isis, Spurvehøgen, Krokodillen. — Blandt deres Skikke fortjener at nævnes, at det var Enhver tilladt frit at klage over Kongens Regjering efter hans Død. Blev han domfældt, negtedes Begravelse ham. Ægypterne anvendte i Almindelighed den største Umhyggelighed paa de Dødes Balsamering og paa deres Gravboligers Pragt. Derfor kaldte de deres Huse for de „Levedes Herberger“, men de Dødes Grave kaldte de „evige Huse“. De havde en Tro paa Udbødelighed eller en Siælevandring, og troede, at Siælens Tilværelse efter Døden var knyttet til Legemets Bedligholdelse. Det helligste Pant, hvorpaa en Ægypter kunde laane, var hans Forældres Mumie. Indløste han det ikke, blev han æreløs. Ved Giestebudene brugte de at fremsætte Billedet af deres Slagningslig i en Kiste, som en Paamindelse om Døden. Ægypterne dreve en betydelig Handel, i ældre Dage ved den store Caravaneforbindelse med Meroë. Deres Kunstskid var betydelig; Linned- og Bomuldsvæverierne vare berømte, saavel som deres Dækkener og Tæpper. Om deres

Kunsthærdighed faae vi et tydeligt Begreb ved de Gienstande, som ere afbildede paa deres Monumenter, især paa Tempelvæggene. Af Kasterne var Præstekasten den anseeligste; dernæst Krigerkasten, der var i Besiddelse af alle Landeindomme. Hyrderne vare habede og foragtede, især Svinehyrderne, fordi Svinet ansaaes som et ureent Dyr. Paa Psammetichs Tid opstod Tollenes og Skippersnes Kaste. Ved disse sidste forstodes Riksskippere; thi en levende Samsærsel fandt Sted imellem Byerne, af hvilke de fornemste laae ved Floden. De gamle Egypter have ikke efterladt os Bøger; men de have skrevet deres Bærker paa deres Temples Klippevægge. Digtetkonsten synes ikke at have blomstret hos dette Folk.

Phoenicierne og deres Colonier.

Nord for Palæstina, paa en smal Strækning af Syriens Kyst ved Middelhavet, levede et Folk, som heed Phoeniciere. De udmærkede sig ikke ved Erobring, men ved deres Handel, deres Skibsfart og deres Opfindelser. Phoenicien var aldrig et sammenhængende Rige, men bestod af et Antal Stæder, som vare uafhængige af hverandre og regieredes af arvelige Konger, hvis Magt var indskrænket, som det sædvanlig er Skik i Handelsstater. Sidon var den ældste af Phoeniciens Stæder, men blev overgaaet i Rigdom og Magt af det yngre Tyrus, som i Landets meest blomstrende Tid (1000 til 600 f. Chr.) var Hovedstaden blandt de phoeniciske Stæder. Landet var i sig selv lidet frugtbart; men det havde flere gode Havne, og Bjerget Libanon, som strækker sig som en Grændse kun faa Mile fra Havet, forsynede det med tilstrækkelig Bygningstrømmer. Phoenicierne vare den gamle Verdens meest udmærkede Sømand og Søfarere. Deres Flaader besøgte alle Middelhavets Kyster og gik udenfor Gibraltarstrædet i Nord lige til England for at hente Tin, og, hvad Nogle troe, endog ind i Østersøen til Preussens, for at tilhandle sig Rav. Paa den anden Side seilede de fra

det røde Havs nordligste Havne, Clath og Eziongeber til Kysterne af Æthiopien, Arabien og Indien, disse Lande, der ere saa rige paa kostbare Produkter. Ligesaa betydelig var den Landhandel, som de paa østerlandst Viis drev ved store Selskaber af reisende Kjøbmand, eller saakaldte Karavaner, paa de indre Dele af Asien, til Armenien, til Kaukasus, til det sorte Hav og høit op i det østlige Asien. Fra Arabien og Indien hentede de Guld, Edelstene, Perler, Kaneel og Røgelse, som Grækerne og andre Nationer brugte saa meget af ved deres Offeringer. En betydelig Handel dreve de ogsaa med Slaver. Deres Duellighed som Sømand var overalt kendt, hvorfor ogsaa den ægyptiske Kong Necho, som ovenfor er fortalt, lod dem undersøge Seiladsen rundt om Afrika.

Iblandt Phoeniciernes Opfindelser ansees Glasset og Purpurfarven som de vigtigste. Begge havde de Hændelsen at takke for. Der fortælles, at da en Hyrdes Hund havde sønderbidt en Purpursnekke, og dens Herre afstørrede dens Ende med et Klæde, gav det den første Anledning til den senere Opfindelse. Phoeniciske Sømand landede en Dag paa en fremmed Kyst; de holdt deres Middagsmaaltid paa den sandede Kyst, og lagde Salpeter under Gryden; da sammensmeltede Salpeteret og Asien med Sandet, og Glasset var færdigt. Desuden tilskriver man Phoenicierne Opfindelsen af Regnekunsten, af Astronomiens Anvendelse paa Søfarten, og paastaar, at de vare de første, som sloge Mønt, eller Idetmindste, at de gjorde Europæerne bekendt med denne Kunst. Vren for Skrivekunstens Opfindelse, som man tillægger dem, kommer fornemmelig af, at de vare de første, som gjorde Grækerne bekendt dermed; thi den hidrører fra Asiens østlige Folkeslag. Phoeniciernes Nationalcharakter skildres som egenlyst og bedragerisk. De holdt deres Opdagelser til Søes hemmeligt med den Omhu, at da et fremmed Fartøj fulgte deres Cours, satte de hellere selv deres Skib paa Grund, end de vilde vise det Veien. Foruden deres

Handel, blev de i de ældste Tider Erhvervi, og deres Religion; beplettedes ved Menneskeoffringer. — De phoeniciske Stæders, i Særdeleshed Tyrus's velbekiendte Rigdom tiltrak de mægtige Herfæres Erobringslyst i Ninive og Babylon, Salmanassar og Nebufadnezar. Tyrierne forsvarede haardtakket deres Frihed mod disse Erobrere; men siden, da Cyrus kom til Regjeringen, gavede de sig frivilligt, paa billige Bilkkaar, under Persernes Overherredømme.

For at beskytte og vedligeholde en saa udbredt Handel paa fjerne Kyster, havde Phoenicierne anlagt flere Kolonier, fornemmelig i Spanien og Afrika. Spanien ansaaes i den gamle Verden for de ædle Metaller's Hjem, ligesom Nutidens Peru. Phoenicierne skulle have havt Ankere af Sølv, da de først kom derfra. Der, ved den bekjendte Verdens yderste Grændse, anlagde de Gades (nu Cadix). Afrika har imellem Atlas og Middelhavet en Landstrækning, der kan regnes til de herligste paa Jorden, saavel i Skonhed som i Frugtbarhed. Der trives næsten alle Klimaters Produkter. Sæden giver næsten 50 Fold; Palmer og Kaaletræer, Vinranken og Drangetræet vore der ved Siden af hverandre. Allerede tidligt blev dette Land et Maal for Phoeniciernes Opmærksomhed, og de paa denne Kyst liggende Stæder, Utika, Karthago og Adrumetum, vare oprindelig phoeniciske Kolonier. Den berømteste blev Karthago. En tyrisk Konge, Pygmalion, myrdede sin Svoger Sichæus, for at bemægtige sig hans Rigdomme. Sichæus's Gemalinde Dido flygtede (omtr. 880) til Afrika med sine Stætte, og fulgtes af en stor Mængde misfornøiede tyriske Medborgere. Her lodte hun, i Nærheden af det nuværende Tunis, af den libyiske Konge Jarbas et saa stort Stykke Land, som hun kunde omspande med en Drejud. Denne lod hun sfiare i smalle Strimler, og omsluttede med disse saa meget Land, at hun derpaa kunde grundlægge Staden Karthago, som i det Phoeniciske eller i dets Søstersprog, det Hebræiske, betyder den

nye Stad (Karthadsch); Græfkerne kaldte Staden Karhadon. Karthagos Belliggenhed var hvist fordeelagtig. Den Havbugt, ved hvilken den var anlagt, dannede en rummelig Havn, som udenfor beskyttedes af en Halvø. Dido skal have dræbt sig selv for at undgaae Giftermaal med Jarbas. — Efter Didos Død fik Karthago en republikansk Forfaining. De hvieste Embedsmænd kaldtes Suffeter (et Navn, som ifølge Sprogenes Slægtskab betød det samme som Hebræernes Dommere, Schopheter) og vare rimeligvis valgte paa Livstid. Disse forestode tilligemed et Raad Regjeringen, hvorimod Folket havde Ret til at udvælge sine Dyrigheds personer og at deeltage med dem i Lovgivningen. Desuden indrettedes et Statstribunal af 100 Personer, for at beskytte Statens Frihed mod Indgreb af mægtigere Medborgere. Karthago blev snart en handlende Stat, ligesom dets Moderland Phoenicien. Dets Flaader besøgte Italien, Spanien og Grækenland, og seilede giennem Gibraltar-Strædet langs med den afrikanske Kyst lige til Senegal. I Nord gik deres Esfart til Britannien. Men Karthago var tillige en erobrende Stat. En stor Deel af den afrikanske Kyst ved Middelhavet lagdes under dets Herredømme. I Middelhavet erobrede Karthagerne Sardinien, Corsica, de baleariske Der og Malta. Imidlertid gav deres strenge Regjering Anledning til det Udsagn, at de ødelagde alle Lande, de bemægtigede sig. Saaledes forstyrrede de alt Agerbrug paa Sardinien. Frugtbare Lande bleve derved forvandlede til usunde Ørkener, i hvilken Tilstand de ere bleyne til den Dag i Dag. Ligeledes saldt en stor Deel af Sicilien og Spanien, i Særdeleshed de derværende forrige phoeniciske Kolonier, under Karthagos Herredømme.

Karthagernes Nationalcharakter var vilb og grim, hvilket for en stor Deel hidrørte af deres Religion. Naar Staten var i Nødsfare, offredes undertiden indtil 200 Drengbørn af de fornemste Familier til Guden Moloch, eller, som Romerne kaldte ham, Saturnus. Denne Gud

forestiltes ved et stort huult Kobberbillede, som havde et Drethoved, men iøvrigt lignede et Menneſte, og ophebedes indvendigt. I ham kastedes Børnene, og en stærk Muſik forhindrede Forældrene fra at høre de Forbrændtes Jammerſrig. Grusom var ogsaa Karthagernes Charakter i det almindelige Liv. En Anfører, der tabte et Slag, kunde være ſikker paa at blive forſkafet ved ſin Hjemkomſt. Karthagos umaadelige Rigdomme ſatte det i Stand til at hverve hele Hære af de barbariſte Folkeſlag, ſom omgave det. Naar en ſaadan Krigshær blev ſlagen, var det let at ſtaffe ſig en anden. Men Folgen var, at Karthagerne ſelv bleve ukriegerſte.

Grækenland.

De ſtore Riger, ſom vi have ſeet opſtaa i Aſien, vare underkaftede en deſpotiſk Regjering. Af Herſkerens Luner var ofte Underſaatternes Liv og Eiendom afhængig. Under en ſaa vilkaarlig Beſtyrelſe kunde der umulig blive Spørgsmaal om nogen borgerlig Frihed, ikke heller om de hurtig ſteg frem i Dannelſe og det almindelige ydre Velvære, ſom Friheden altid pleier at have i Følge med ſig. Vi gaae nu over til Europa, hvor de ældſte Stater, man nærmere kiender, gav Menneſteſlægten Leilighed til, under mere eller mindre frie Statsforfatninger, uhindret at udvikle ſine æblere Anlæg. Den Cultur, ſom fra ældgamle Tider har havt ſit Sæde i Øſterlandene, antages forſt at være bleven forſhyttet til vor Verdenødel ved Grækerne, ſom nærmest grændſede til de aſiatiſke Stater; men hos dette Folkeſlag tog den en egen og for hele Menneſteſlagens ſtigende Udvikling fordeelig Reining.

Grækenland, eller den biergige Halvø, ſom Syd for de Gambuniſke Bierge ſtyder ud imellem det joniſke og ægæiſke Hav, beboedes i Begyndelſen af de vilde Pelasger, der, iſølge Sagnet, hverken kiendte Agerdyrking eller Ildens Brug, men nærde ſig af Oliven og andre

vilde Frugter. Diſe Sagn ere imidlertid viſt overdrevne; thi der findes Spor af, at de drev Agerdyrking og vare i Beſiddelſe af en vis Siælſdannelſe. Pelasgerne tillægges ogsaa Opbyggelſen af de ſaakaldte cyclopiſke Mure, ſom man finder i hele Grækenland, men iſær i Argolis. Uhyre Steenblokke, tilhugne polygoniſt, ere paa det Konſtigſte fugede ſammen, uden Kalk. Siderne af Portene ere ofte enkelte opreiſte Fjeldſtykker, der foroven hælde imod hinanden, og over hvilke en uhyre Steen er lagt horiſontalt. Diſe Bygningsværker ere et tilſtrækkeligt Vidnesbyrd om, at Pelasgerne ingenlunde droge omkring i raae Horder, jagende og fiſkende; men at de levede i ordnede Stater og i faſte Bopæle. De ældſte bekiendte Stater i Grækenland ſiges at være ſtiftede af dem, nemlig Sicyon og Argos, det ſidſtnevnte omtr. 1800 A. f. Chr. Efterhaanden kom en anden Folkeſtamme ind fra Aſien ved Navn Hællener, ſom deels indſtrænkede Pelasgerne til Arkabiens Bierge og Cyirus, hvor de i Dodona fra ældgammel Tid havde et berømt Drakel, helliget til Zeus, og deels fortrængte dem til Italien, Kreta og andre nærliggende Der. Hællenerne paastode at nedſtamme fra en Kong Deukalion i Phocis, i Eggen af Parnas; efter Sagnet var han den eneſte, der reddede ſig i en ſtor Oversvømmelſe. Navnet fik de efter Deukalions Søn Hællen, ſom havde tre Sønner: Dorus, Stamfader til Dorerne, ſom, forſt boende i Theſſalien, ſiden indtog Landſkabet Doris og udbredte ſig til Macedonien og Kreta; Kuthus, ved ſine Sønner Achæus og Ion, Stamfader til Achæerne og Jonerne, af hvilke de forſte bemægtigede ſig Argolis og Lakonien; de ſidſte nedſatte ſig i Attika, og i Achæia paa Peloponnes; ſamt Colus, fra hvem de i den veſtlige Deel af Hellas boende Coler ſagdes at nedſtamme. Ogsaa diſe Hællener omtales i Sagnene ſom Halvilde. Men, medens der fra Thracien indførtes en ſtørre Cultur og renere Religionsbegreber ved en Orpheus, Linus m. fl. der fremſtillede deres Lær-

domme i Sange og Skjaldestykker, nedfattede sig blandt disse helleniske Stammer adskillige Kolonier, der vare komne over Havet, deels fra Egypten, deels fra Phoenicien og deels fra Lille-Asien, der havde megen Indflydelse paa det helleniske Folks første Dannelse (1600—1400 f. Chr.) Saaledes landede Egypteren Cecrops i Attika, gav Athen dens første Love og Sammenhold, indførte Agerdyrkning og Olivenavl, og ordentlige Vgtestaber, helligede ved Lovene. Phoenicieren Kadmus byggede Borgen Kadmea, omkring hvilken Amphion siden anlagde Theben. Endvidere siges samme Kadmus at have lært Grækerne Skrivekonsten, hvorfor ogsaa de græske Bogstaver for det Meste have samme Navne som de hebræiske. I Argos landede Danaus fra Egypten. Hans Efterkommere, hvis Bedrifter give et rigt Emne til de græske forhistoriske Sagn, stiftede særskilte Riger i Argos, Tiryns og Mycene. Noget senere nedfattede en phrygisk Colonie sig i Argos, anført af Pelops, efter hvem Halvøen Peloponnes fik Navn. Efter disse Indvandringer begynder Grækernes Heltealder (1300 f. Chr.). Det var paa denne Tid, at Herkules, Theseus og Jason m. fl. udmærkede sig ved Heltegierninger, løvpriste ved Skialdernes Sange, og som fornemmelig bestode i Udryddelsen af vilde Dyr og Voldsmand.

Uagtet Hellenerne, eller Grækerne, som Romerne siden kaldte dem, vare adspalttede i flere særskilte Stammer, op-hørte de dog aldrig at betragte sig som eet Folk. De forenedes ved fælles Sæder og religiøse Skikke. Saaledes var Apollos Tempel og Drakket i Delphi en fælles Helligdom for dem alle. At beskytte denne tilkom Amphiktyonernes berømte Raad, hvis Indretning var saa gammel, at det tilskrives Amphiktyon, en Søn af Deukalion. Det bestod af Deputerede fra 12 helleniske Stater, hvilke Sendebud heed Pylagorer, som to Gange om Aaret kom sammen, om Vaaren i Delphi, om Høsten i Thermopylae, og som skulde bilægge alle de Stridigheder,

der opstode imellem de Stater, der hørte til Forbundet. En almindelig Nationalsfest var ogsaa de olympiske Lege, som hvert fjerde Aar feiredes i Olympia i Landskabet Elis, hvor Græker fra alle Steder strømmede sammen for at deeltage i Offeringerne til Zeus, og see paa Bæddekjæfserne, Bæddeløb, Bæddekampene m. m. Digtere og Stribenter oplæste siden deres Værker, og med Henrykkelse hørte det forsamlede Grækenland engang der Herodot oplæse Forsædrenes Bedrifter i en saa herlig Fremstilling, at det vakte Ideen hos den unge Thucydid at hellige sin Tid til Historien. Den lyriske Digter Pindar (omtr. 500) befang Seierherrerne, hvis Belønning bestod i en Krands af Olivegrene. Der var ingen Hæder, der overgik den lykkelige Seiervindere ved Olympia. Foruden i de olympiske Lege deeltog desuden ogsaa hele Grækenland i de pythiske, nemeiske og isthmiske. Indretningen af disse Bæddekampe tilskrives Herkules; men fra Aar 776 f. Chr., da man først begyndte at opskrive Seiervinderens Navne, lagdes de til Grund for en almindelig Tidregning. En Periode af fire Aar, fra den ene Høstid til den anden, kaldtes en Olympiade.

Grækernes første fælles Nationalsforetagende var det argonautiske Tog, i hvilket Nationalsagnet lader alle Folkets fortrinligste Helte tage Deel: Herkules, Theseus, Dioscurerne, Pelæus og Telamon og Sangeren Orpheus. De forenede sig til et Tog mod Kolchis ved det sorte Hav (det nuværende Mingrelieu), hvor de, ifølge Sagnet, skulde hente det gyldne Bædderkind, som tidligere af en græsk Helt var blevet indviet til Guderne. Efterretning om tidligere Skibsart og Sørover-Eventyr ligge idetvivel til Grund for Toget, og Nygtet om hine Landes Handel, Rigdom og Guld maa være trængt til Grækerne. Ansøgeren for Toget, Jason fra Iolkhus i Thessalien udførte ogsaa dette Hverv, især ved Hjælp af den kolchiske Prindsesse Medea, hvis Kærlighed han vandt, og som fulgte ham til Grækenland. — Et andet fælles

Foretagende i Grækenland gav Thebens Konger Anledning til. Fra Oedip af er Kadmus's Slægt bleven Gienstand for tragiske Fabler, der tillige have fordunklet og forfalsket de ældre, mere simple Sagn. Oedip, der var sat ud som Barn, dræbte som Ungling sin ham ubekjendte Fader Laius, løste Gaaden, som Sphinx forelagde ham, og da han til Belønning ægtebe sin Moder Jokaste, stak han ved at opdage dette Dinene ud paa sig og forbandede sine Sønner, Oteocles og Polynices. Disse kom overens om at regiere, hver sit Aar. Da den ældre Broder Oteocles ved Aarets Ende brød denne Overenskomst og vilde regiere alene, samlede den yngre, Polynices, der var gift med en Prindsesse fra Argos, en Forbundshær, som var anført af syv peloponnesiske Fyrster, og rykkede mod Theben. Brødrene faldt i en Tvekamp med hinanden, og Sagnet beretter, at da de skulde brændes paa eet Baal sammen, adskilte Luerne sig i to Dele. Alle de Fyrster, som havde hjulpet Polynices, faldt ligeledes paa een nær; men ti Aar efter forenede deres Sønner sig (Epigonerne), for at hævne deres Fædres Død, og indtog Theben. (1215).

Den trojanske Krig (1194—1184). Ved Helleponts Strandbred paa den asiatiske Kyst, ved Foden af Bierget Ida, laae det mægtige Troja. Flere Anledninger til Uenighed mellem enkelte græske Folkeslag og Trojanerne vare allerede opstaaede, da den trojanske Prinds Paris, en Søn af Priamus, bortførte den lacedæmoniske Kong Menelaus's Gemalinde, den skønne Helena. Opfordrede til at hævne Menelaus, Haab om et rigt Bytte, og fremfor Alt Lyst til ridderlige Eventyr formaade en Mængde Græker, selv fra de meest afvædes liggende Egne, til at forene sig til en almindelig Hævnkrig. En Flaade af 1200 Skibe samlede sig i Aulis i Bøotien og seilede over til Troja under Anførsel af Menelaus's Broder, Agamemnon, Konge i Mycene, den mægtigste og meest ansete blandt de forbundne Fyrster. Blandt de

Helte, der toge Deel i Toget, udmærkede sig især Achilles og hans Ven Patroklos, Diomedes, Ajax, Ulysses m. fl., blandt Trojanerne Hector og Aeneas. Skibene vare paa den Tid uden Dak; Stene deres Ankre; de havde kun en simpel Roerbænk med 50 til 120 Roerkarle, der tillige vare Stridsmand, og førte Landse eller Bue. Rytteri kjendte de ikke; Heste behøvede de kun, for at trække Stridsvognene. Da Hæren var landet i Troas, deelte den sig. En Deel dyrkede Jorden, deels i Lille-Asien, deels paa den ligeoverfor liggende Chersones; en anden drog omkring til Lands og Vand, og plyndrede Byer og Der; en tredie blev for Troja. De trak Skibene paa Land, byggede Hytter af Jord og Dviste, og bedækkede sig mod et pludseligt Dversfald ved en Muur med Taarne, og en Grav med Pallisader. Store Borte fandtes, for at optage de Flygtende i Mængde. Heltene fornemste Vaaben var den lange Landse; desuden korte Sværd, Bue og Pils, Kæller og Slynge, i Nødstilfælde selv Stene. Dakvaaben vare Skjolbet, som bedækkede hele Legemet, af flere Drejuder med Kobberplader, Hjelmen, Brystharnisket, Beenfinnerne, sædvanlig af Kobber, fielden af Jern. Hærens Slagorden var addeelt efter Stammer og Phratier; de rykkede frem i Linier; frem af Geledberne brøde Heltene Stridsvogne, og kun om deres Kamp dreier Fortællingen sig. Ogsaa Tvekampen afgjorde, enten ved siltende, eller ved høitidelig beediget Overenskomst Seieren. Efter ti Aars Forløb faldt Troja, efter Sagnet enten ved en uhyre stor Træhest, der var fyldt med bevæbnede Krigere, som man ved List fik Trojanerne til at tage ind i Byen, eller ogsaa ved Forræderi af Aeneas og Antenor, som derfor fik fri Afmarsch med deres Tilhængere. Grækerne ødelagde Byen og Egnen, røvede Godset og førte Menneffene bort som Slaver; i enkelte Afdelinger drog de hjem. Krigen havde ikke været de græske Fyrster mere fordærlig, end deres Tilbagereiser. Vel vendte Menelaus med sin Gemalinde Helena efter

mange Omflakninger til den phoeniciske og ægyptiske Kyst tilbage og herskede i Lacedæmon; men Agamemnon blev dræbt af den trolose Klytemnestra og hendes Volder Egisth; Diomedes maatte drage til Apulien, forhindret fra at lande ved sin ligesaa utro Megalea; fordi hans Broder Njar selv havde dræbt sig, maatte Teucer flygte fra Salamis for sin opbragte Fader, og stiftede paa Cypem et nyt Salamis. Odysseus (Ulysses) kastedes i ti Aar om paa Havet, og da han vendte tilbage til Ithaka, maatte han ved Friernes Mord atter tilkæmpe sig Herredømmet og sin troe Penelope. Toget mod Troja havde de vigtigste Følger for Grækenland. Grækerne betragtede sig fra den Tid end mere som et eneste Folk, og Bekendtskab med asiatiske Folkelag udviklede deres Kundskaber og Dannelsen. De havde tilforn været regierede af et Slags Konger eller arvelige Stammehyrster, hvis Magt var indskrænket ved de ældste og meest anseede af Stammens Medlemmer; men den trojanske Krig og de Forandringer, som fulgte efter den baade i Hyrsteslægterne og med de særskilte Folkestammers Bopæle, udviklede meer og mere Grækernes Frihedsind og beredte Kongemagtens Fald. Følgen blev tilsidst den, at man, omtrent 900 f. Chr. f. finder de fleste Stater i Grækenland at være Republikker, og Kongemagten afløst. Regieringsformen i disse Republikker var dog forskiellig; hos de joniske Folkestammer, hvortil Athen hørte, var Magten fornemmelig hos Folket; hos de doriske, hvortil Sparta hørte, hos de Fornemme eller Aristokraterne. Denne Ulighed havde nærmest sin Grund i de bestandige Stridigheder, som siden adskilte begge Stammerne.

Omtrent 80 Aar efter den trojanske Krig indtraf en stor Revolution i Grækenland ved den doriske Vandring. Herkules's (Herales) Efterkommere, de saakaldte Heraklides, gjorde Fordring paa de Besiddelser i Peloponnes, fra hvilke deres Stamfader blev udelukket, og brøde ind paa Halvøen med Dorerne i Epidisen, der i

deres gamle Hjemstavn i Theesalien havde bevaret deres simple Sæder og deres Tapperhed. Heraklideserne deelte Landet saaledes imellem sig: Kresphontes fik Messenien; Temenus fik Argos; Profles og Eurysthenes, Tvillingbrødre, fik Sparta; Korinth tilfaldt Aletes, og Elis blev overladt til Stoleren Drylus, der fulgte med Heraklideserne. Pelopiden Tisamenus, en Søn af Drestes, og Sønnesøn af Agamemnon, satte sig i Epidisen for de fordrevne Achæer og fortrængte Jonierne fra Halvøens nordvestlige Kyst, som først heed Megaleia (Kystlandet), siden Jonia, og tilsidst Achæia. De flygtende Jonier toge deres Tilflugt til deres Stammedeslægtede i Attika; men da de forfulgtes af Dorerne, og ikke kunde finde tilstrækkeligt Ophold i dette bjergige Land, udvandrede de til Lille-Asiens Kyst, ligesom flere andre Stammer, som ved disse Omvæltninger nødtes til at forlade deres gamle Opholdssteder.

Grækernes Kolonier. I disse af Naturen saa begunstige Egne anlagdes de saakaldte Joniske Kolonier, imellem Cyzicus og Floden Hermus, af fordrevne Peloponneser, som paa Toget til Hellespont bleve forstærkede med andre helleniske Stammer. Blandt disse Kolonier var Mitylene paa Lesbos den eneste, der blev rig og mægtig ved Handel og en betydelig Sømagt. Syd for disse havde Jonierne fra Attika taget Derne Samos og Chios i Besiddelse og anlagt tolv Stæder paa Fastlandet, de saakaldte joniske Kolonier, der havde deres Foreningspunkt i Panjontium, et Tempel, helliget Neptun, paa Forbjergget Mykale. De mærkeligste af disse Stæder vare Ephesus, berømt ved sit Dianatempel; Miletus, næst efter Tyrus og Karthago den gamle Verdens betydeligste Handelsstad, der ved sine talrige Kolonier omkring det sorte Hav havde hele Handelen paa Norden i sine Hænder, og Phocæa, hvis Indbyggere drev betydelig Handel og Søfart, især paa den vestlige Deel af Middelhavet, hvor de paa Gal-

liens Kyst anlagde Massilla, udmærket ikke blot ved sin Rigdom og fortræffelige Statsforfatning, men ogsaa for sin Omsorg for Videnskaberne.

Noget senere end Coler og Jonier udbredte Dorerne sig over Verne i det agæiske Hav til den sydvestlige Kyst af Lille-Asien, hvor de i Karien og de nærliggende Der Kos og Rhodus stiftede de doriske Kolonier, iblandt hvilke Halikarnassus, og Enidus, og i sildigere Tider, Rhodus ved sin anseelige Sømagt vare de meest betyvende.

Her paa Lille-Asiens Kyst, og især i de joniske Stæder, udviklede den græske Kultur sine første Blomster. Her blomstrede den episke Sanger-skole, hvis Værker vi indbefatte under Navnet af Homers Sange. Ikke mindre end syv Stæder kaldedes om den Hæder, at være denne Digtets Fødeby. Iliaden besynger de græske Helte, Achilles's og Agamemnon's Tvist, og Odysseen Ulysses's Eventyr paa hans Hjemreise. De vare Heltefange, der gik i Arv fra en Sanger til en anden, (ved Rhapsodisternes), først kun mundtlig, da Skrivekonsten først senere kom fra Phoenicierne til Jonierne og de andre Grækere. Paa Pisistratus's Tid bleve de samlede, knyttede til hverandre, og nedskrevne. Da de uden Tvivl vare det ældste skriftlige Værk, som Grækerne eiede, ere de tillige de ældste og sikkreste Efterretninger for os om den heroiske Verdens Kulturtilstand. Sangeren tænker sig hiin Tid og hiin Tids Menneſter uendelig bedre og stærkere end hans Samtid; hans Tidsalder er ikke mere nogen heroisk. Han giengiver os dog et tro Billede af denne heroiske Tid; det er kun Helte, der optræde handlende, hvem ingen af Folket selv kommer nær i Størrelse, Skønhed og Kraft. Man finder ogsaa en svag Gienlyd af den gamle Præstetid. Religionen har kun aabenbæret sin glade, sandselig fremstillende, menneskelige Side. Af en dybere Anskuelse yttre sig kun faa Spor. Et rådt, kraftigt, overmodigt Heltevæsen træder overalt frem som det herskende. De

trojanske Helte vise sig mere sølsomme og ædelmodigere; ogsaa herfter der i Troja mere Kultur og Luxus. Intet andet episk Digt har naaet Iliaden og Odysseen, og de havde en overordentlig stor Indflydelse paa Grækernes senere, finere og høiere Aandsdannelse. Senere Digtere i denne Art, de cykliske, fordi de i deres Værker omfattede større eller mindre Kredse (cyclus) af mythiske Sagn lagde Grunden til den egentlige Historie, der dog først begyndte at udvikle sig i det 6te Aarh. f. Chr. — En lignende Sanger-skole blomstrede noget sildigere (800—600 f. Chr.) i Boeotien, og fra den stamme de Digte, der tillægges Hesiodus fra Askra; de handle om Gudernes Fødsel og Herkomst (Theogonie); et andet Værk er „Dage og Arbejder“, der indeholde Forfrister for Agerdyrkning, Hundevasen og m. Archilochus fra Den Paros var Opfinderen af de satiriske Digte, og skrev i Jamben (omtrent 700). — Imellem 650 og de persiske Krige levede endvidere Alcæus fra Mytilene, der foruden Kærligheds-sange, især digtede mod sit Fædrelands Tyranner. Lesbos frembragte ogsaa Sappho, der besang sin Kærlighed til den skønne Phaon, og da den blev ubønhørt, styrtede hun sig ned fra den leukadiske Klippe. Thales fra Milet og flere lagde Spiren til filosofiske Undersøgelser. Paa denne Tid levede ogsaa den berømte Fabeldigter Hesiodus (i Phrygien), hvis Liv er ubekendt og fabelagtigt. Hans Fabler gik fra Mund til Mund, og bleve først sildigere nedskrevne.

Til en sildigere Tid horte Kolonierne paa Thraciens og Macedoniens Kyst: Byzantium, Olynthus, Potidæa o. fl. saavel som Anlæggelsen af de græske Kolonier, Vest for Moderlandet. En stor Deel af dem havde deres Oprindelse at takke for de idelige Statsomvæltninger, som forefaldt i Grækenlands smaa Republikker, og bleve gjerne stiftede af misfornøiede eller fordrevne Medborgere. Paa Italiens sydlige Kyst var disse Koloniers Folkesmængde, Magt og Rigdom saa stor, at Landet deraf fik

Benævnelsen *Græcia magna*. Der laae Tarentum, Lokri, hvis Lovgiver var Zaleucus, berømt for sin Visdom og Retfærdighed. Kroton, hvor Pythagoras levede (i det 6te Aarh.). — Denne Philosoph var født paa Den Samos, og havde samlet sig Kundskaber og erhvervet sig Dannelse paa den Lids eneste Maade, ved Reiser. Formedeltst hans lærerige Foredrag kaldte man ham Sophist, d. e. Visdomslærer; men han forandrede det til det beskædnere Philosoph, d. e. en Ven af Visdom. Han forlød sit Fædreland, da Polykrates havde opkasket sig til Tyran af Samos, og begav sig til Nedre-Italien. I Kroton stiftede han en Skole, hvis Medlemmer vare forbundne til hverandre ved hemmelig Gudsdyrkelse, og i hvilken Forening de kun bleve optagne efter en Prøvetid, hvori de vannedes til Laushed og til de religiøse Cereemonier. Der siges, at da Pythagoras opfandt den efter ham benævnedes Løsefættning i Mathematiken, blev han saa glad, at han af Taknemmelighed mod Guderne offrede en Hekatombe, eller 100 Tyrc. Pythagoreerne søgte at bringe Regjeringen i deres Hænder; Demokraterne vakte en Opstand imod dem, og i denne Forsølgelse bleve de deels dræbte, deels fordrevne. Pythagoreerne udgjorde siden endnu en philosophisk Skole. Det forklædede Sybaris, berømt ved sin Handel og Rigdom. Den skal have hersket over 25 andre Stæder, og stillede 300,000 Mand i Marken i sin sidste Strid med Krotoniaterne. Dens Indvaaneres Rigdom, Dyrkelse og Letfindighed er bleven til et Ord-sprog; de besyldtes for ikke i Byen at taale en eneste Hane, som kunde vække dem for tidligt. Under en Krig med Kroton bleve Sybariterne aldeles slagne, og deres By ødelagt. Athenere anlagde siden Thurii paa det Sted, hvor Sybaris havde staaet.

Øst- og Sydøsten af Sicilien var især befolket af Græker. De havde her Stæderne: Syrakusæ (anlagt af Korinthier A. 735), en af Oldtidens folkeligste og berømteste Stæder, og paa den Tid, da den styredes af

Gelon (omtr. 490), var den Herferinde over en stor Deel af Sicilien. Agrigentum, som erhvervede en uhyre Rigdom ved Handel paa Karthago med Biin og Olie.

Oboerne paa det ubetydelige Thera i Archipelagos anlagde i en frugibar Egn paa Afrikas Kyst, det med Tiden saa rige og mægtige Cyrene, som med Karthago deelte Handelen paa det indre Afrika, og siden, efter Alexander den Stores Død, blev en Deel af det ægyptiske Rige. Grækenland, i sig selv ufrugtbar, havde saaledes ved sine Kolonier i Verdens frugtbareste Lande overalt udsaaet Frø af sin Dannelse.

De græske Kolonier vare ikke afhængige af Moberlandet med Hensyn til Regjeringen, som laae enten i Folkets eller i Aristokraternes Hænder, eftersom de vare af jonisk eller dorisk Herkomst. Indre Uroligheder og Forandringer i Statsforfatningen savnedes ligesaa lidt i dem som i Moberstaterne, og imedens deres affødrede Velggenhed fordrede mere Sammenhold, for at modstaae de fremmede Folkeslag, der omgave dem, hændtes det ofte, at Styrelsen af de offentlige Anliggender kom i Hænderne paa en Tyran, ved hvilket Navn Grækerne betegnede Enhver, der opkastede sig til Selvhersker, enten han regierede grusomt eller mildt.

Sparta.

Paa Peloponnes, som Dorerne nu næsten ganske havde erobret, blev Lacedæmon snart en af de mægtigste Stater og beholdt Kongeværdigheden, som var arvelig i Prokles's og Eurysthenes's Familie. En af Prokles's Efterkommere, Lyeurq, blev Spartas Lovgiver (omtr. 880). Efter sin Broders Død valgtes han til Konge over Sparta, men frasagde sig siden denne Værdighed til Fordeel for sin Brodersøn, hvis Formhnder han blev. Inden denne fødtes, tilbød Lyeurq's Svigerinde ham sin Haand og den høieste Magt, ifald han vilde rydde Barnet afveien. Lyeurq forhindrede denne affhyelige Plan. De Love, han gav, hidrørte for største

Delen fra de gamle doriske Sæder og Skikke, men vare ogsaa dannede efter Lovene paa Kreta (hvilke tilskrives Minos, en af Dens ældste Konger, og siden uddannedes af de Dorer, som havde nedfat sig der); de havde i Særdeleshed til Hensigt, hos Spartanerne at opretholde den krigeriske og kraftfulde Charakter, ved hvilken den doriske Stamme var i Stand til at undertrykke de gamle Indvaanere i Lakonien. De begyndte med Ungdommens Opdragelse. Ved det syvende Aar toges Børnene fra Forældrene, og sættes under særegne Embedsmænds Opsyn. De vænnes til at udholde Hunger og Tørst. Legemsøvelser optog en stor Deel af deres Tid. I Væbrens Nærvarrelse maatte de ikke tale, førend de spurgtes. Paa visse Tider bleve de bundne til Dianas Alter og pidfædes i Alles Paasyn, for at give Prøve paa deres Kraft til at trodse Piinsler. Flere skulle være omkomne, uden at have yttret mindste Tegn til Klage; thi at sædte Taarer ansaaes for den stærste Skam. De fik sædvanlig hoist sparsom Føde; men for at stille deres Hunger, var det dem tilladt at stæle; alligevel straffedes de haardt, naar det opdagedes. Saaledes skal en Dreng, som havde stjaalet en Ræv og giemt den under sin Kappe, taalmodigt have ladet den bide sig i Brystet, for ikke at blive røbet. Ogsaa Dvinderne maatte deeltage i gymnastiske Øvelser. For at forebygge Dverdaadighed, maatte Mændene ikke spise i deres eget Huus, men maatte indfinde sig ved offentlige Maaltider, som holdtes under Opsyn af Øvrigheds personer. Al Brug af Guld og Sølv var forbudt. Pengene vare af Jern og saa tunge, at en Sum af nogle og tredive Daler maatte drages af et Par Drex. Blot Offre af ringe Værdi maatte frembæres for Guderne, hvis Statuer forestilledes bevæbnede. Det Fornemste i Gudstienesten bestod i Bønner, og man maatte ei bede Guderne om Andet, end at leve redeligt og efter sin Pligt.

For saa meget som muligt at tilveiebringe Lighed i

Borgernes Raar, bleve de egentlige Spartaneres (de seirende Dorers) Landeindomme deelte i 9000 lige Lodder. Disse arvelige Godser gik efter Faderens Død over til den ældste Søn, og maatte ikke sælges. En Mellemkæsse imellem Spartanerne og Slaverne udgjorde Perioikerne, de besejrede Achæer, som vare ubelukkede fra al Andeel i Regjeringen, og hvis Jord var fordeelt i 30,000 lige Lodder. Baa de Spartanerne og Perioikerne, som med et fælles Navn kaldtes Lacedæmoner, vare forpligtede til en lige streng Opdragelse og til samme uafsladelige Øvelse i Vaaben. Agerdyrkningen overlodes til Kvægene, som kaldtes Heloter, efter de til Slaveri dømte Indvaanere i den erobrede Stad Helos. Deres Antal forøgedes i samme Maal som Spartas Territorium, og den Umenneskelighed, med hvilken de behandledes, skal, efter Nøgles Beretning, være gaaet saa vidt, at det var den spartanske Ungdom tilladt at gjøre Jagt paa dem og nedfable dem, naar noget Tegn til Oprør sporedes iblandt dem, eller de syntes at blive frygtelige ved deres Lapperhed i Krigen, hvortil de undertiden benyttedes som lette Tropper.

To Konger regjerede paa samme Tid i Sparta; den ene skulde være af Prokles's, den anden af Eurysthenes's Stamme. Deres største Fortrinsret bestod deri, at de vare Anførere i Krig, og da udøvede de, udenfor det lakoniske Distrikt, en næsten uindskrænket Magt; hjemme var deres Myndighed deelt med et Raad af 28 Ældinge, som valgtes af Folket, beholdt deres Værdighed paa Livstid og vare frie for alt Ansvar. Yderligere indskrænkedes Kongemagten, efterat de fem Ephorer indfattedes, som havde Opsigt over alle Statens Øvrigheds personer, bevogtede Kongernes mindste Stridt, og kunde i visse Tilfælde endogsaa kaste dem i Fængsel. Kongerne vare saa lidet Herre over sig selv, at da en af dem engang forlangte en Aften at spise hjemme, blev det afflaaet. Til Lacedæmonernes Egenheder hørte den Bane, i ethvert Tilfælde at udtrykke sig med den stærkt mulige Kortbed,

hvorfor ogsaa et kort, men kiernesfuldt Udtryk kaldes Iakonisk. Videnskaber og Konster tilfidesattes just ikke ganske i Sparta, men dyrkedes ikke med samme Omhu som i Athen. Ungdommens Opdragelse ansaaes for tilendebragt, naar de kunde læse og skrive, kiendte Krigsmusik, den eneste, som taaltes i Sparta, og kunde udenad de gamle paa Vers forfattede Heltesagn og Forsædrenes Bedrifter. Naar Spartanerne drog i Slaget vare de iførte Purpurkapper; deres Haar var langt som Sindbillede paa den frie Mand, og de smykkede sig som til en Glædesfest. Den Spartaner, som i et Slag vendte Fienden-Ryggen eller mistede Stiolbet, blev æreløs. De skulde seire eller døe, eller som Moderen sagde, i det hun rakte Sønnen Stiolbet: Enten med dette, eller paa dette. En Lacedæmonier, som vandt Prisen i de olympiske Lege, spurgtes, hvad han meente at have vundet derved. „I Slaget at gaae fremfor Kongen“, var hans Svar. Ved denne krigeriske Mand blev Sparta snart den herskende Stat paa Peloponnes, især efter de messeniske Krige.

743
til
724. Den 1ste messeniske Krig (743—724) opstod ved gjensidige Voldsgierninger og førtes med den største Forbittrelse paa begge Sider. Messeneren Aristodemus indesluttede sig i Ithome; men efterat han af Samvittighedsnag over at have offret sin egen Datter, havde dræbt sig selv, overgav Borgen sig. Men ophidsede ved den haarde Behandling, de maatte lide af Spartanerne, og opmuntrede af deres Anfører, den ligesaa tappe, som snebige Aristomenes, begyndte Messenerne atter en ligesaa heftig Kamp, og i den 2den messeniske Krig maatte Spartanerne en Tidlang vige. Efter Drafskvalet fik de en Anfører fra Athenere, der sendte dem den halte, uanselige Tyræus; men ved sine herlige Krigsfange begejstrede han Spartanerne. Messenerne maatte indeslutte sig i Biergsfæstningen Gira. I en stormfuld, balmørk Nat overrumpledess den, og nu var det forbi med Messenernes Frihed. Efter den første messeniske Krig

anlagde spartanske Flygtninge Larent, og de Messenier, som efter Giras Indtagelse ikke vilde leve i deres undertrykte Fædreland, drog til Sicilien, hvor de undervang Zankle, der siden kaldtes Messana.

Athen.

1068. Af de Konger, som efter Theseus regierede i Athen, var Kodrus den sidste (omtr. 1068 f. Chr.). Under ham opkom der Krig med Dorerne, der søgte at udvide deres Erobringer udenfor Peloponnes. Draftet erklærede, at det Folk vilde seire, hvis Konge faldt i Krigen. Kodrus forklædte sig, gik ind i Fiendernes Leir, yppede Strid, og blev dræbt. Da Dorerne gjenkiendte Kongen, ophørte de frivilligt med Krigen. Athenere erklærede nu, at Ingen var værdig som Konge at træde i Kodrus's Sted, og at ingen Anden end Zeus herefter burde være deres Konge. De udnævnte Kodrus's ældste Søn Medon til Archont. Kodrus's yngre Sønner Nileus og Androkles stode i Spidsen for de Jonier, som udvandrede til Lille-Asien, og Athen blev saaledes Moderstad for de Kolonier, som efter deres første Grundlæggere kaldtes de joniske. Archonterne udnævntes i Begyndelsen paa Livstid. Deres Embedstid indskrænktes siden til ti 752. 682. Aar, hvilke formindskedes til eet Aar, og Archonternes Antal blev nu ni. Medons Efterkommeres fortrinlige Kættighed til Archontværdighed ophævedes tilfids, og dette Embede blev tilgængeligt for alle Fornemme d. e. Eupatriderne. Den første Archont kaldtes Eponymos; efter ham benævnedes Aret; den anden heed Basileus og raadede over de religiøse Anliggender; den tredje Polemarchos, og havde det Militaire under sig; de sex øvrige heed Thesemotheter d. e. Lovgivere. Da Archontværdigheden ifølgelig var forbeholdt de Fornemme, gik Regieringen efterhaanden over til et fuldstændigt Aristokratie. Folkets tiltagende Misfornoielse over Aristokraternes Undertrykkelser gjorde Nødvendigheden af en bestemt Lovgivning meer og mere

622 indlysende. Det blev overdraget Archonten Drako at forfatte Love. Men hans Love vare saa strenge, at de ikke kunde anvendes. Han fastsatte saaledes Dødsstraf for Tyveriet af et Uble, da, som han selv sagde, han ikke kendte nogen mindre Straf for nogen Brøde. Man sagde derfor om hans Love, at de vare strevne med Blod. De Undertryktes Stilling var saaledes ikke bleven forbedret; enkelte Familier af den gamle Adels kæmpede imod Folkets Stræben efter Uafhængighed og imod de Adeliges Herkeshyge. Til hine hørte især Alkmæonidernes Slægt; det kom til aabenbar Strid; deres Modstandere flygtede til Furiernes Altre for at søge Beskyttelse ved Stedets Hellighed. Ikke destomindre bleve de dræbte; men Folket troede, at Guderne vare spottede, og man hentede en berømt Prophet eller Spaamand Epeminides fra Creta, der ikke alene forsonede dem ved fromme Ceremonier og Offre, og ved Tempelets Renselse, men ved mange vise Anstalter forberedede en bedre Lovgivning.

594 Under disse Uroligheder fremstod Solon, af Kodrus's Familie, der som reisende Kjøbmand havde erhvervet sig Kundskaber og Rigdom. Allerede førend han optraadte som Lovgiver gjorde han sig bekendt ved Tilbageerobringen af Salamis. Da han blev Archont, overdroge Athenerne ham baade at ordne Statsforfatningen og at give Love. De Fattige fik Estergivelse af deres Gæld ved Renternes Nedsættelse og ved at forhøje Pengeværdien. Folket inddeles efter Formues-Omfængighederne i fire Klasser, af hvilke de tre første havde Adkomst til Statens Embeder, men alle lige Stemmerettighed i de almindelige Forsamlinger. Enhver Borger skulde, efter sin Orden, deeltage i Retspleien som Bifiddere ved Domstolene. Folkets Magt indskrænkedes ved Archonterne og de Firehundredes Raad, som kunde udfærdige Anordninger, der uden Folkets Stadsfæstelse dog kun gjaldt et Aar. Den gamle berømte Domstol, som kaldtes Areopagus og som herefter besattes af afgaaede Archonter, skulde være For-

fatningens Hovedstøtte. Den skulde vaage over Sæderne og undersøge de afgaaede Archonters Embedsstyrelse; den havde ogsaa Ret til at prøve og ophæve en Folkebeslutning, naar det fandtes fornødent. Denne Domstol dømte oprindelig i Livsager; den holdt sine Sammenkomster om Natten i Mørke, for at Dommerne ei skulde bevæges til nogen Afvigelse ved Synet af den Anklagedes Miner og Laarer. I de Love, som angik Folket særskilt, tilsigtede Solon at vække en ædel og menneskekiærlig Aand, uden at nogen Hindring lagdes i Veien for den frie Udvikling af deres Anlæg. Blandt Andet forordnede han, at Piger, som giste sig, ikke maatte faae nogen Medgift, da Uegteskabet burde opstaae af Kiærlighed, og ikke af Egennytte. For Fædermord vilde han ei sætte nogen Straf; thi han troede, at den Synd ikke kunde begaaes. En Søn var ikke forpligtet til at underholde sine Forældre, naar de ikke havde ladet ham lære Noget, hvorved han kunde ernære sig; men forsømte han i saa Fald sin Skyldighed, blev han æreløs, saavel som den, der bortvdslede sin Eiendom eller kastede sine Vaaben fra sig i Krigen. Selv Slavernes Raar vare mildere i Athen. Man var berettiget til at sagsøge Enhver, som fornærmede en Fattig, et Barn, et Fruentimmer eller en Slave, og derfor sagdes der ogsaa, at Slaverne i Athen vare mere frie, end de Frie i mange Stater. Unge Menneffer (under 30 Aar) kom ei til at besejle nogen Øvrigheds-post, og maatte ikke heller tale i Folkforsamlingen. Børnene efter dem, som vare faldne i Fædrelandets Tjeneste, skulde opdrages paa offentlig Bekostning. Solons Love straffede Bagtalelse. Ingen ny Lov maatte foreslaaes, med mindre den forsvaredes for Folket af fem Borgere; ingen Fremmed fik Borgerret uden at være antagen med 6000 Stemmer. Opstode Stridigheder i Samsundet, var enhver Borger forpligtet til at tage Parti; i modsat Tilfælde blev han æreløs. Det Vigtigste ved Solons Love, og som siden blev anset for væsentligt i alle frie

Statsforsatninger, var den Gud, som enhver af Statens Embedsmænd maatte aflægge: at bevare Folkets Frihed og Rettigheder; den aarlige Undersøgelse af Lovene, hvorvidt de passede til Tid og Omstændigheder, samt det strenge Regnskab, enhver Embedsmand var Staten skyldig.

Pisistratiderne. Imidlertid maatte Solon opleve at see den højeste Magt komme i Hænderne paa en Enkelt, uden at han ved sine Advarslar kunde forhindre det. Pisistratus, en af Athenes meest anseete Borgere, som forstod at vinde det fattigere, til Friheden uvante Folk for sine Hensigter, bemægtigede sig Enevælden, og det lykkedes ham tilsidst at beholde det til sin Død (528), endskiøndt han tvende Gange blev fordreven af Alkmaonidernes Slægt, som stod i Spidsen for det aristokratiske Parti. Men han regjerede med Mildhed og til Athenernes Tilfredshed. Han befordrede Arbeidsomhed, især Agerdyrkning; han forskønnede Byen, især ved Apollons og Zeus's Tempel; samlede først Deger, og bragte Homers Sange omtrent i den Orden, som vi nu have dem. Han efterlod Herredømmet til sine to Sønner, Hippias og Hipparch, der troelig fulgte hans Grundsætninger, og de viseste Athenere erkjendte, at den Tid var en gylden Tidsalder for Athen. Hipparch søgte at gjøre Homers Sange mere bekiendte; ved korte, moralske Tankeprog, der offentlig vare indgravede paa Støtter, søgte han at virke paa Folkets Sæder; han forsamlede Digtere om sig, Anacreon fra Teos, bekiendte af sine lyriske Sange, og Simonides fra Ceos. Hipparch blev imidlertid dræbt paa Panathenæernes Feste af to Athenere, Harmodius og Aristogiton, fordi han havde negtet den Førstes Søster en Plads ved Festen. Mindet om denne Gjerning, der ansaaes for en heltedigtig Bedrift til Folkets Befrielse fra Enevoldsmagten, bevarede i et Skjaldeqvad, som, saalænge Grækenland var frit, blev sunget ved alle høitidelige Leiligheder, og Befriernes Kobberstatuer vises en Ure, der grændsede til Dyrkelse. Hippias søgte ved de Sam-

mensbornes Henrettelse at sikke sig Herredømmet. Alkmaoniderne reiste sig atter, og ved at gienopbygge Tempel i Delphi, vandt de Pythia, der fik Spartanerne til at befrie Athen. Hippias maatte da forlade Athen, efterat flere Stridigheder havde fundet Sted, og efter et mislykket Forsøg af Spartanerne at omstyrte Demokratiet. Allerede dengang viste Athenere deres Overmagt til Søs. Hippias gik til Sardes, hvor han tog Tilflugt til Darius Hystaspis, hvem han æggede til Krig imod Athen.— Solon havde under Pisistratiderne forladt Athen, og skal have bereist Egypten, Kreta, Lille-Asien, hvor han skal have havt Samtaler med Thales og Kroesus, og døde efter sin Hjemkomst til Athen i en høj Alder. Hans Tidsalder er tillige de syv Vises, hvis Navne og Sentenser angives høist forkiønt; men han regnes iblandt dem. Karakteristisk for denne Tidsalder i videnskabelig Henseende er, at den var Overgangsperioden fra Poesien til Prosa, og at Dramaet opstod. Thespis nævnes sædvanlig som Opfinderen, d. e. han indførte i de Chor-fange, som i Særdeleshed bleve sungne paa Dionysierne, at en Enkelt optraadte, der deklamerede et Epos, sandsynlig af Dionysos's Historie, men ogsaa af andre Gunders Myther. Deraf kom det sig, at Choret i den græske Tragedies skønneste Lieder blev det Væsentlige. Aeschylus indførte først Dialogen.

Blandt de øvrige græske Stater bemærke vi, i det nordlige Grækenland, Thessalien, et Land, navnkundigt ved sin Frugtbarhed og sit Ryteri. Det beherskedes i denne Periode af Tyranner, iblandt hvilke de i Larissa og Pheræ vare de mægtigste. Macedonien, der var stiftet af en af Herkules's Efterkommere, Caranus (omtr. 814 f. Chr.), var et svagt, af Illyriske og thraciske Folkeslag foruroiligt Rige, og ansaaes endnu ikke at høre til Grækenland. I det mellemste Grækenland var Boeotien i Særdeleshed et mærkværdigt Landskab. Det havde en oligarkisk Forsatning, og iblandt dens særskilte Fristater

var Theben ofte den herskende. Boeotien var besvaret af en tyk og taaget Luft, som indvirkede sløvende paa dets Indvaaneres Siælevner. De ansaaes for at være de mindst begavede af alle Grækerne, uagtet der opstod iblandt dem baade Helte og Aander af første Rang. Ved Tengen, som forener Peloponnes med Grækenlands Fastland, laae Korinth, en navnkundig Handelsstad, berømt ved sine tvende, ved særegne Bugter beliggende Havne, ved hvilke Byen blev en Stapelstad for italienske og asiatiske Handelsvarer. Der herskede afværlende Tyranner og Oligarker. Saaledes opsvingede Gypselus sig til Tyrann, og regierede med Mildhed i 30 Aar, og hans Herredømme gik i Arv paa hans Søn Perikander, en af de syv vise. — Blandt de øvrige Stater paa Halvøen mærke vi Argos, som lige til Perserkrigen havde Konger med indskrænket Magt, og som siden blev demokratisk; det aristokratiske regierede Elis, hvis Territorium aldrig maatte betrædes af nogen Krigshær, og Achæia, som bestod af tolv Forbundsstater med demokratisk Forsfatninger. Arkadien, et vildt, bjergigt Landskab, var efter Kongemagtens Affæfelse opløst i ligesaa mange smaa Stater, som det havde Stæder med særskilte Distrikter. Det var derfor uden politisk Indflydelse. Af senere Digtere blev det besungen som det skønneste i Grækenland, den landlige Roligheds og ensfoldige Sæders Hjem.

Vel har saaledes enhver af de enkelte græske Republiker sin egen Historie; men deels have vi kun faa Efterretninger om dem, og deels slutte de sig meest til Lacedæmonierne og Athenerne, som de to vigtigste Folk, og derfor angaaer Grækenlands Historie nærmest kun Sparta og Athen.

Rom.

Med Hensyn til Frugtbarhed, Skisnhed og et mildt Klima nyder Italien alle de Fortrin forenede, hvoraf hvert enkelt Land i Europa særskilt og blot tildeels kan rose sig. Af ulige Oprindelse vare de Folkeslag, som fra Be-

ghindelsen beboede Italien. Dets ældste Indvaanere vare Ausoner eller Osker, Sabeller, Siculer, Umbrier og Latiner. Fra Grækenland havde i ældgamle Tider Pelasgerne, her kaldte Tyrrhener, underlagt sig Etrurien, hvis senere Navn Toscana udtledes af Etruskerne eller Tuscerne, et Folkeslag, som omtrent 1040 f. Chr. trængte frem fra Rhætien, berøvede Pelasgerne deres Stæder og udbredte sig en Tidlang lige ud over Campanien. De levede i 12 særskilte, i et Forbund forenede Fristater, i hvilke en krigerisk Præstefaste udgjorde den herskende Stand. Af de Offre, Fester og Ceremonier, som udmærkede deres dyre Gudstjeneste, gif mange over til Romerne. De overgif i Dannelsen de øvrige ældre Folkeslag i Italien og dreve en udbredt Erhandel. I Kunstene havde de gjort betydelige Fremskridt. Deres ældste Kunstværker vare Kar, Vaser og Figurer i brændt Leer (terra cotta) og af støbt Ets. Ogsaa som Bygmestere vare Etruskerne berømte; ligesom tyriske Arbeidere byggede i Jerusalem, saaledes byggede etruskiske i Rom. Blandt Latinerne, som boede omkring Tiberfloden, opkom en Stat, hvis Oprindelse man ikke med Sikkerhed kender, men som, da den blev mægtig, udgav sig, eller formaadedes ved Grækernes Smigrerier til at troe det, for at nedstamme fra en Kolonie fordrevne Trojaner under Æneas, hvis Søn Ascanius skal have grundlagt Alba Longa. Her regierede flere Konger, indtil Amulius stødte sin Broder Numitor fra Thronen, og gjorde hans Datter Rhea Sylvia til Bestalinde. Men Bestalinden blev Moder til Tvillinger, hvem Mars sagdes at være Fader til (paa Grund af hvilket Sagn Romerne ogsaa kaldte sig Mars's Folk (populus Martis). Amulius lod de Nyfødte kaste i Tiberen; men den tilbagetrædende Tiber lod det Trug, hvori de laae, staae paa det Lørr. En Hyrde, Faustulus, fandt dem, da en Ulvinde gav dem Die, tog dem til sig og opdrog dem. Snart udmærkede de sig blandt de andre Hyrder ved

Tapperhed og Klogskab. Numitors Hyrder toge i en Strid, der opstod paa Pans-Festen, Lupercallerne, Remus tilfange; han blev kendt af Numitor, og i Forening med Romulus dræbte han Amulius, og satte deres Bedstefader paa Thronen; selv vandrede de ud i Spidsen for endeel Misfornøiede. De Udvandrende vare ikke blot Folk af ringe Stand, som Slaver og Hyrder, men ogsaa flere, man siger 150, af de meest ansete trojanske Familier, til hvem Indvaanere fra andre Stæder sluttede sig. Men Brødrene bleve uenige, efter det almindelige Sagn, fordi Remus sprang over Roms Mure for at haane dem, og den heftigere Romulus dræbte ham. Romulus valgte den palatinske Høi ved Tiberen til den nye Stad, og beskrev efter Landets Skik og Brug dens Grændse med en Plov.

753. Saaledes blev Byen Rom anlagt, og Romerne fejrede paa dens Stiftelsesdag Festen Pallia, den 21. April.

Fra det lille Omfang af neppe to Mill, som det romerske Rige havde ved sit Udspring, udvidede det sig i et Tidsrum af 700 Aar til en Størrelse, saa at det romerske Rige og Jordbredsens for Romerne vare næsten eensbetydende Udtryk.

1. Fra Stadens Anlæggelse til Kongemagtens Afstaaelse, fra 753 til 509.

I sin Oprindelse var Rom en aristokratisk Stat; Kongerne vare kun Aristokratismens Repræsentanter, valgte ved og af Aristokraterne. I Spidsen for de indvandrede 3000 Fodfolk og 300 Ryttere stod Romulus som Anfører og tillige som Bestyreren af de fredelige Sysler, med Viktore og 300 Ridderer (*Celeres*). De Riger og mere Dannede toge Deel i Kongens Beraadslagninger, og udgjorde Senatet (*Patres*). Men ved almeenvigtige Anliggender forsamlede Folket sig, endog saa ukaldet. Ifølge Sagens Natur bleve de fattigere, Plebeierne, afhængige af de Fornemme, Patricierne. Saaledes opstod Forholdet imellem Patroner og Klienter; hine, af

Patricierne, gave Raad og Beskyttelse; disse, Agtelse og Penge. Fremdeles var hele Folket (*Populus*) inddeelt i tre Tribus, og enhver af disse i ti Curier. Enhver Curie havde sin egen Augur, uden hvis Erklæring intet offentligt eller vigtigt huusligt Anliggende maatte foretages. Augurerne spaaede især af visse Fugles Sang og Flugt. I vigtige Statsanliggender begav Auguren sig efter Midnat til en Høi, og efterat have bedet og offeret, satte han sig med Ansigtet mod Syd for fra venstre Side at vente lykkelige Forvarøler. Aurospicierne vare Romernes egentlige Sandfigere og Legnsudlæggere. De spaaede især af Dyrenes Indvolde. Denne Videnskab havde hjemme i Etrurien, og lige til senere Tider reiste unge Romere derhen for at lære den. Flere af Lovene vare medbragte fra Alba; f. Ex. Fædrenes uindskrænkede Magt over Børnene, Mandenes over Konernes.

Romulus aabnede et Asyl for at modtage fremmede Indvandrede, en almindelig Skik i Oldtiden, især i de latinske Stater. Man maa ingenlunde knytte Begrebet om Røvere og Tyve iblandt disse; men suarere utilfredse Borgere i andre Stæder. De fik Hustruer ved et Køb paa Sabinernes Døtre, under de hvitidelige Lege til Consus's (Neptuns) Ære. Sagnet har udsmykket denne Begivenhed. Nabostaterne bekrigede Romerne, der bleve Seierherrer, og tvang flere Stæders Indvaanere at vandre til Rom. I disse Krige lagdes Grunden til Triumfytogene, da Romulus tog en af Anførernes Rustning, *spolia opima*. Sabinerinderne mæglede omstøder Forlig mellem Romulus og Sabinernes Konge, Titus Tatius. Etruerne (Indvaanere af Staden Cures) flyttede til Rom, Titus Tatius blev Romulus's Medregent, og hundrede Sabinere optoges i det romerske Senat (der hidtil bestod af 100 romerske Senatorer). Saaledes blev den ævirinalske og kapitolinske Høi bebygget, og Pladsen imellem denne og den palatinske Høi blev det almindelige Forsamlingssted, *forum romanum*. Titus Tatius blev

imidlertid myrdet, og Senatet taalte med *Uillie Romulus's* Herkesfuge. I et frygteligt Tordenveir forsvandt 716. *Romulus*, rimeligvis myrdet af Senatorerne; men en Senator traadte frem og sagde, at *Romulus* havde aabenbaret sig for ham, at han skulde dyrkes som en Gud, *Quirinus* (deraf *Romerne's* Navn, *Dviriter*). *Romulus* havde grundlagt sin Stad med 3000 Mennesker; ved hans Død bestod den af 47,000 Borgere. Senatet indførte nu et *Kristofratic*; enhver Senator skulde regiere fem Dage. Dette *Mellemrige* (*interregnum*) varede et Aar; da fordrede Folket en Konge, og Valget faldt paa *Sabineren*, den vise *Numa Pompilius*. Han skal have givet *Romerne* deres *Religionsforfatning* og flere Love. Han siges at have indført *Pontifices* (Ypperste-Præsterne) og de vestalste Præstinder, som vogtede den hellige Ild, det saakaldte *Balladium*, hvortil *Roms* Skiebne var knyttet, hvorfor det bevogtedes af særegne Præster. Vigtige vare hans Indretninger for *Giendommens* Sikkerhed ved *Grandsstenenes* Hellighed i *Dyrkelsen* af *Jupiter Terminalis* og *Guden Terminus*. Han opførte *Janus-Templet*, som blot i *Fredstid* var lukket, men som stod aabent i *Krig*. I hele denne fromme Konges *Regieringstid* var det lukket. Sagnet lod ham hente sine vise Indretninger ved *Sam-* 672. *mentkomster* med *Nymphen* *Egeria*.

Under *Tullus Hostilius*, endnu mere krigerisk end *Romulus*, opstod en *Krig* imellem *Rom* og dens *Moderstad* *Alba*. Denne *Krig* endtes ved den *Overenskomst*, at *trende* Brødre fra hver af disse *Byer*, *tre* *Horatier* og *tre* *Curiatier*, skulde afgjøre *Striden* ved *Tvekamp*. *Romerne* seirede. Den eneste *Overblevne* af *Horatierne* (*Romerne*) medte, da han vendte tilbage fra *Seiren*, sin *Søster*, der var forlovet med en af *Curiatierne*, og som beklagede sin *Trolovedes* Død. „Gid det gaae *Enhver* saaledes, som begræder sit *Fædrelands* *Fiende!*“ udraabte den vilde *Seierherre* og myrdede hende. Han blev stillet for *Retten* og dømt til *Døden*; men befriedes ved sin

Faders og *Kongens* *Forbøn* hos *Folket*. Dog blev han med *tillhyttet* *Ansigt* af *Viktorerne* ført under en *Slags* *Galge*, under en paa *to* *Pæle* hvilende *Viæske*, og deraf opstod den *vanærende* *Straf*, at gaae under *Agaget*. *Alba* blev nu *underfuet*; men da siden den *albanste* *Dictator* *Mettus Fuffetius* gjorde et *Forsøg* paa at falde fra *Rom*, lod *Tullus Hostilius* ham *levende* *sonderlides* af *Heste*, lod *Alba* *ødelægge*, og *flyttede* *Indvaanerne* til *Rom*, hvor de *bebyggede* den *coliske* *Høi*. Efter dette gjorde *Rom* *Fordring* paa, i *Moderstadens* *Sted*, at staae i *Spidsen* for de *latinske* *Folketslags* *Forbund*.

† 640. *Ancus Martius*, *Numas* *Dattersøn*, forskaffede *Romerne* en *Havn* ved *Tiberens* *Munding*, og anlagde der en *Kolonie* ved *Navn* *Ostia*. *Ancus* indførte ogsaa de *Præster*, der kaldtes *Fetiales*, som vare forpligtede til at *fordre* *Erstatning*, naar noget *Folk* havde *fortornet* *Romerne*. Vægreedes denne, saa kastede *Fetialen* et *Spyd* ind paa det *fiendtlige* *Gebeet*, ved hvilken *Ceremonie* *Krigen* betragtedes *erklæret*. *Ancus* havde mange *Krige* med *Sabiner*, *Veienter* og *Latiner*, og med de *Overbundne* besatte han den *aventinske* *Høi*. Det befæstede *Janiculus* forbandt han med *Staden* ved en *Træbro* (pons 616. *sublicius*).

Lucius Tarquinius Priscus. Hans *Fader* *Demaratus* var *flygtet* fra *Korinth* til *Tarquinius* i *Etrurien*; derfra begav *Sonnen* *tilligemed* sin *Gemalinde* *Tanaquil* sig til *Rom*, hvor han fik *Kongemagten* i sine *Hænder* som *Formynder* for *Ancus's* *Børn*. Ved deres *Ankomst* paa *Janiculus* troede *Tanaquil* at have faaet et *Forvarsel* om sin *Mands* *Ophvielse*, idet en *Ørn* med *stærke* *Vingeflag* svævede ned over ham; berørte hans *Hoved*, og derpaa *svang* sig i *Skyerne*. Han forvagede *Senatet* med *hundrede* nye *Medlemmer*, *patres minorum gentium*, overvandt de *latinske* *Folketslag* og *Etrurerne*, fra hvem han indførte de *kongelige* *Værdighedstegn*, *Guldkronen*, *Elfenbensstolen* (*cella curulis*) og *Purpur-*

togaent (*tunica palmata*), det med en Ørn smykkede Scepter m. m. Som den, der havde medbragt endeel Dannelselse fra Grækenland, forfikkede og gavne den Byen ved flere Bygninger; men for at fuldføre disse Bygningsarbejder, tvang han de lavere Klasser til Høveri-Arbejde, endskøndt han ogsaa anvendte Byttet i sine lykkelige Krige derpaa. Han anlagde saaledes *Circus Maximus*, den Plads, hvor høitidelige Lege og Legems-Dvælsel fandt Sted, og lagde den første Grund til *Capitolium*, helliget Jupiter, Juno og Minerva; men som først fuldførtes under *Tarquinius Superbus*; han forfikkede *forum romanum* med Gæller og Søilegange, og aulagde de kæmpestore underjordiske Afløbsrender eller Cloaker ned til Tiberen. *Tarquinius Priscus* (den Ældre) blev dræbt paa Anstiftelse af *Ancus Martius's* Sønner, som ved *Fabers* Død vare mindreaarige, og vare blevne ubelukkede fra Thronen.

†
578.

Servius Tullius, hans Svigersøn, fulgte ham paa Thronen; han var en Søn af en fornem sagn Dvinde fra *Sabinernes* Land. Da han var Barn, svævede en Lue over hans Hoved, og dette formeentlige Jertegn bevægede *Tarquinius* til at tage ham i Barns Sted. Som Konge grundlagde han egentlig Roms Statsforfatning, og det paa saadan en Maade, at Hovedtrækkene deraf vedbleve igiennem alle Roms følgende Tidsalbre. Han indførte *Classes* og *Centuriæ*. Hele Folket blev efter Formuen deelt i sex Classer; den første, som bestod af de Rigeste, indeholdt 80 Centurier Fodfolk og 18 Centurier Ryttere; den anden, tredje og fjerde omtr. 20 Centurier hver, og den femte 30. Den fette Klasse indbefattede de fattigste Borgere, som, endskøndt de fleste efter Antallet, udgjorde blot een eneste Centurie. Da man stemmede efter Centurier, var det naturligt, at den første Klasse, som bestod af de meest Formuende og indeholdt flere Centurier end alle de øvrige, altid maatte have Dørvægten, naar den var enig. Det fattigste Borgerkab

blev saaledes uden nogen betydelig Indflydelse paa Statens Styrelse; men vandt paa den anden Side megen Lettelse; thi Skatterne og Forpligtelsen at gjøre Krigstjeneste bestemtes efter Centurier, og traf saaledes de Rige. Hvert femte Aar forordnede han en Formues-Taxation (*Census*), som begyndte med et Renselsesløb (*Lustrum*). Rom havde dengang 84,700 vaabendygtige Borgere. — Allerede dengang erkjendte de mindre Nabostater (*Latiner* og *Sabiner*) Rom for deres Overhoved, idet de til deres aarlige Sammenkomster byggede et Fredens Tempel paa den *aventinste* Høi, helliget *Diana*. *Servius Tullius* blev et Offer for sin egen Familjes Rænker. Han havde nemlig giftet sine Døtre, den ældre og yngre *Tullia*, med *Tarquinius Priscus's* Sønner eller Sønnesønner, *Lucius* og *Aruns Tarquinius*; men efterat *Lucius* havde myrdet sin Gemalinde, og *Aruns* blev ryddet af Veien af sin, giftede begge de Overlevende sig med hinanden, hvorpaa *Servius* selv styrkedes af sin Svigersøn *Lucius*. Da *Tullia* i sin Glæde ilede til Senatet for at lykønske sin Gemal, skal hun vare kiørt over sin Faders endnu blø-[†] dende Legeme. 534.

Saa liden Roms Omkreds end var for Tiden, havde det dog disse valgte Konger at takke for Grundlæggelsen af sin Fremtids store Magt, ved de vise Love, den fortræffelige Statsindretning; og den Krigskonst, de indførte.

Tarquinius Superbus viste forresten som Regent de største Talenter, uagtet han regjerede med megen Vilskaarlighed. Han fuldførte Cloakerne og Opførelsen af *Capitolium*, til hvis Fuldførelse han havde hentet Bygmestere fra alle Egne i *Ætrurien*, og desuden betiente han sig i høi Grad af *Altimens* Høveri-arbejde. I dette Tempel opbevarede han de tre Bøger, som han efter Sagnet havde kjøbt af den *erythraiske* Sybille, og som troedes at indeholde prophetiske Oplysninger om alle vigtige Tilfælde for den romerske Stat. Med List og med

Magt gjorde han Rom til Hovedstad for et Forbund mellem alle latinste Folketrag. Staden Gabii erobrede han ved at han lod sin Søn Sextus gaae dertil som Overløber, idet han foregav, at han var geraadet i Menighed med sin Fader. Da Sønnen, mod hvem Faderen sendte flere Hære, der med Flid bleve slagne, havde faaet den høieste Vrigghedspost i Gabii, og sendte Bud til sin Fader for at indhente Forholdsregler, førte Kongen, uden at svare, Budet ud i Haven og afhuggede med en Kiep Hovederne paa de høieste Balmuestengler. Prindsen forstod alt for godt Meningen af dette Svar, anklagede de Fornemste i Gabii for en Sammensværgelse mod sit Liv og lod dem dræbe, hvorpaa han overgav Gabii til sin Fader. Hele Tarquinius's Regiering viste, at han havde til Hensigt at gjøre sig til Enevoldsherre, og Kongemagten arvelig; men et uventet Tilfælde forstyrrede alle hans Planer. Sextus Tarquinius vanærede en fornem Romerinde Lucretia, der i Fortvivlelse over den Skændsel, der var tilføiet hende, dræbte sig selv. Det aristokratiske Parti, der længe var forbitret over Tarquinius's Despotisme, fandt tilsidt sin Redningsmand i Junius Brutus, Tarquinius's Søstersøn, der for at undgaae sin Faders Skiebne, at blive dræbt, i mange Aar anstillede sig sindssvag. Han gjorde en Rejse til Delphi med Tarquins Søner, for at spørge Oraklet om, hvem der skulde blive Tarquinius's Efterfølger i Rom. Tarquins Søner offrede prægtige Gaver; Brutus blot en Stof; men den var hul og fuld af Guld, og Oraklets Svar var, at den skulde regiere, som først lysede sin Moder. Ved Hjemkomsten til Italien kastede Brutus sig ned, saasnart han steg i Land, og lysede vor Alles Moder, Jorden. Denne Brutus blev Roms Befrier. Tarquinius's Vold paa Lucretia gav ham Anledning til at formaae Folket til at afskaffe Kongemagten, og Rom blev Fristat.

Andet Tidrum

fra Cyrus til Alexander den Store, fra 560 til 336 f. Chr.)

Asien forenes til et eneste Monarchie under Cyrus. Det persiske Rige. — Den græske Magts og Frihedskærligheds skønneste Blomstret i de persiske Krige; men Grækerne forter deres Nationalkraft i indbyrdes Krige, og Grækenlands Frihed gaaer tilgrunde ved Philip af Mædonien. — KARTHAGOS mislykkede Forsøg paa at underkue Italien og Sicilien. — Udbannelsen af Roms Forsatning og bets Magt ved de italienske Staters Undervingelse. —

Det persiske Rige.

Fra de Bierglænde, som i Nord og Nordost grændse til den persiske Bugt, brøde Perserne frem, en hidtil lidet bemærket Folketamme, gjorde Ende paa Medernes Herredømme og det babyloniske Rige, samt forsøgte, skiondt uden Held, at udvide sin Magt til Europa. Saaledes begyndte med denne Periode et nærmere Samkvem mellem begge Verdensdele, hvilket siden den Tid uafbrudt er vedværet.

Perfernes Land var ufrugtbar, og med den største Møie kunde de forskaffe sig Livets Ophold. De vare derfor et Biergsfolk, som var hardet ved Jagt og en molsommelig Agerdyrning. De indveelted i 10 Stammer, af hvilke tre udgjorde Adelen, og vare de egentlige Krigere; trende vare Agerdyrkere, og fire førte et Nomadelliv. Den fornemste blandt Krigerstammerne var Pasargardernes, fra hvem Kongerne af Achæmenidernes Slægt ubledebe deres Herkomst. Sønerne af denne Stamme sendtes sædvanlig til Hoffet, hvor de udgjorde

Kongens Livvagt, og i Fredstider vare de for det meste ude paa Jagt, hvor det ofte håndtes, at de i to Dage kun holdt eet Maaltid. Ligesom Persernes Levemaade, saaledes var ogsaa deres Opdragelse simpelt. Til sit syvende Aar skulde en persisk Dreng ikke lære Andet end at tale Sandhed, siden at ride og skyde med Bue. Løgn holdt Perserne for en af de skændigste Laster, og næst den, at gjøre Gield, især fordi de meente, at den, som har Gield, maa nødvendigviis lye. Den Religion, hvortil Perserne ved deres Riges Stiftelse bekjendte sig, var den reneeste blandt de hedenske Folkeslags. De kiendte hverken Afguds-billeder eller Templer, men offrede paa Høie og i Lunde til de himmelske Magter, af hvilke de troede at see Sind-billeder i Solen og Stierne. Denne Religionslære var den samme som Medernes, og skal være sat i System af Zoroaster, en af Verdens navnkundigste Religionsstiftere, hvis Alder man ikke bestemmer. To Væsener, saaledes lærte han, stride om Herredømmet over Verden, Ormuzd, Lysets, og Ahriman, Mørkets Fyrste. De, som dyrke Ormuzd, og som derved ville forsikre sig timelig og evig Lyksalighed, maatte gjøre sig værdig til det højeste Væsens Gunst ved slittigt at bede, ved at iagttage Renselses-Ceremonierne, ved Grefrygt for Præsterne, og ved en slittig Omhu for Jordens Dykning samt ved at udrydde alle skadelige Væxter og Dyr. Den Dag skal komme, sagde Zoroaster, da Lysets Herre overvinder Mørkets Magter og forvandler Verden til Fredens og Lyksalighedens Hjem. Kongen ansaaes som Guddommens levende Billede, hvem man skulde vise saa godt som guddommelig Dykkelse paa Jorden, og hans fornemste Tienere som sunlige Symboler paa de Genier eller Engle, som omgive Ormuzd's Throne. Zoroasters hellige Bøger kaldes Zend-Avesta (d. e. det levende Ord), og Varetægten af hans Lære tilhørte hos Mederne en egen Præstefæste, som kaldtes Mager, og som beholdt

en stor Indflydelse, endogsaa efterat Perserne havde faaet Herredømmet.

Cyrus heed den Fyrste, som først førte dette Folk ud paa Erobringer. Om hans Levnet have vi kun af græske Forfattere faaet nogen Underretning. Herodot beretter, at den mediste Kong Astyages, forkræftet ved en Drom, hvortil han saae, at der af hans Datters Skib opvored et Træ og udbredte sig en Flod, der bredte sig over hele Asien, besluttede at gifte hende med en Under-saat i Persien, hvilket Land dengang var under Medien, og da hun fødte en Søn, befalede han, at denne skulde sættes ud i Skoven for de vilde Dyr. Cyrus blev frelst ved en Hyrdes Medlidenshed, til hvem Harpagus, Astyages's Minister, havde givet Barnet for at dræbes. Hyrdens Hustru havde født et dødsfødt Barn, og tog med sin Mand's Bisald den til Døden dømte Prinds i den dødsfødte Søn's Sted. Cyrus voksede op, og efter en Tid med nogle Drengene fra Hoffet, hvortil han blev udvalgt til Konge og havde straffet en Ulydig, blev han kaldet til Regnskab for Astyages. Astyages gienkiendte ham som sin Datters søn og sendte ham hjem til Persien, men tog en gruelig Havn over Harpagus, som frelste Cyrus's Liv. Han lod nemlig hans Søn myrde, togte hans Kjøb, og da Faderen havde spist deraf, lod han ham vide, at det var hans Søn's Kjøb, han havde fortæret. Ved et Brev, der var syet ind i en Hare, opmuntrede siden Harpagus Cyrus til at gjøre Dyrer. Denne kaldte Perserne sammen, lod dem den ene Dag arbejde i en Skov; men den anden Dag gav han dem et Giestebud, og spurgte dem, hvilken Dag de syntes bedst om. Da de erklærede sig for den sidste, opfordrede han dem til at rejse sig mod Astyages, med de Ord: „I skulle hver Dag leve som denne, naar I gjøre Eder til Herre over Mederne; vedblive I at være deres Slaver, saa skulle alle Eders Dage være Arbeidsdage.“ Mederne bleve slagne ved Pasargadæ,⁵⁶⁰ og Persernes Stamme blev nu den herskende. — Paa en St.

ganste anden Maade beskriver Xenophon Cyrus's Liv og Levnet. Han siger, at Cyrus var en Dattersøn af Astyages, hvis Datter Mandane var gift med en persisk Kong Kambyes; at han i sit tolvte Aar kom i Besøg til Morfaderens Hof, hvor han udmærkede sig ved sin lyse Forstand, og at han senere blev udnævnt til Anfører for den forenede mediske og persiske Hær, der skulde stride mod Babylonierne og Lydierne. Xenophons Cyropædie er dog kun en Slags historisk Roman, digtet i østerlandsk Mand efter Demischids Forbillede, som Zoroaster sildrer denne lykkelige Konge; men dette Værk er af megen Værd med Hensyn til Skildringen af Persernes Sæder og Skikke. — Cyrus's første Felttog var mod Lydierne.

Lille-Asien var beboet af forskellige Folkeslag, der vare ulige i Oprindelse, Levemaade og Dannelselse. De vare tildeels af denne Grund sielden forenede til een Stat, men endnu mere ved Bølggenheden imellem Asiens og Europas erobrende Folkeslag. Foruden det tidligt undergaaede trojanske Rige nævnes Phrygien, hvis Historie for største Deel er indvævet i Myther; men Indbyggerne vare et ælbgammelt agerdyrkende Folk, og drev betydelig Handel med Angora-Gedernes Haar. Gudernes Moder, Cybeles Dyrkelse var yderst fanatisk. Præsterne (Kureterne, Korybantere) dansede i hellig Banvid og saarede sig med Knive. De førte forresten et yderst strengt, afholdende Liv, spiste ikke Brød og drak ikke Wiin. Den phrygiske Musik var bekendt for sin bløde Tonart. Det magtigste Rige i Lille-Asien paa dennes Tid var Lydien. Dets ældste Historie er indhyllet i Myther. Under Atys opfandt Lydierne i en Hungersnød Brødtspillet og andre Spil. De følgende Konger førte jævnlige Krige med de græske Kolonier, efterat Gyges havde stiftet et nyt Dynastie ved at dræbe Kandaules.

Under hans Efterfølgere trængte et Folk fra Norden, Cimmerierne, ind i Forstæen, og beherskede en Tidlang Halvøen. De bleve fordrevne af Alyattes, der gjorde

Lydien til den herskende Stat, og hans Søn og Eftermand Kroesus underkastede sig næsten alle Folkestammerne paa denne Side Halvsfoden: Phrygier, Myser, Paphlagonier, Bøthynier, Karer, Jonier, Dorer, Coler og Pamphylier. Han fremstod som Erobrer, og kun Bias fra Priene eller Pittakus fra Mytilene afholdt ham fra at bekriige Derne. Derimod rustede han sig af al Magt imod Perseren Cyrus. Efterat have udforsket de forskellige Drakler, gav han det Dølyphiske Fortrinet, overofte det med kostbare Gaver, hvoriblandt 147 Muursteen af Guld og en tre Aen høi gylden kvindelig Statue, og fik det Svar: „Naar Kroesus gaar over Halvs, vil et stort Rige ødelægges.“ Forgjæves raadede en vis Lydier ham fra at bekæmpe et nøisomt, haardsødt Folk, som Perserne, „der klædte sig i Skind, og som, fordi de have et ufrugtbart Land, ikke spise saa Meget som de ville, men saa Meget, som de have, og fra hvem han Intet kunde tage, men imod hvem han kunde tabe Alt.“ Paa den Tid vare Lydierne et tappert, krigerisk Folk; deres Rytteri regnedes iblandt det bedste; men paa Sletten Bteria, hvor Lydiernes Heste strammedes ved Persernes Angreb paa Kameler, 557 lede de et Nederlag, og kort efter blev Sardes, Kroesus's Hovedstad, indtaget, inden hans Bundsforvandre, f. B. Babylonierne, kunde komme ham til Hjælp. Kroesus, der var bekendt for sine umaadelige Rigdomme, som han i Særdeleshed fik fra Guldgruberne i Bierget Emolus og fra Paktolus-Floden, blev tagen til Fange. Han blev dømt til at brændes; men da han steg op paa Baalet, udraabte han: „O Solon, Solon!“ Cyrus vilde vide hvad han meente dermed, og nu fortalte Kroesus, at Solon havde engang besøgt ham, og efterat have seet alle hans Rigdomme, havde Kongen spurgt ham, hvem han ansaae for den Lykkeligste; Solon svarede: Først og fremmest sætter jeg en Borger i Athen, ved Navn Tellus; han var en hæderlig Mand, havde agtede Børn, og døde i Striden for sit Fædreland. Dernæst nævner jeg Kleobis

og Biton; deres Moder var Præstinde i Junos Tempel; da Dyrerne udebleve, der skulde trække hendes Vogn til Offerholtden, traf hendes Sonner hende derhen; rørt over deres barnlige Kiærlighed, bad hun Gudinden at give dem, hvad der var det Duffeligste for Mennekset. Efterat Offeret var tilendebragt, indslumrede begge Ung-lingerne i Tempet, og vaagne de ikke igien, men døde paa denne Maade. „Men mig da?“ spurgte tilsidt Kroesus, „er jeg da ikke iblandt de Lykkelige?“ hvorpaa Solon sagde: „Den Lykkeligste kan jeg ikke kalde Dig, førend jeg har hørt, at Du ogsaa lykkelig har endt dit Liv. Ved enhver Ting, Konge, maa man see hen til Enden; thi mangen Gen, hvem Guderne overste med Lyffens Gaver, have de senere i Bund og Grund ødelagt.“ Cyrus sølte sig bevæget, skienfede Kroesus Livet, og optog ham iblandt sine Venner. Efter denne Tid, og som der siges paa Kroesus's Raad, søgte Cyrus at gjøre Lybierne blødgjorte, saa at Lybierne foragtedes af Græker og Romerne som et uskriddbart, qviindagtigt Folk. Derefter krigede Cyrus i det indre Asien, og skal have underkafst sig alle Folkeslag lige til Indus. I Lydien efterlod han Harpagus, som undertvang Karierne og de ved Kysterne bosatte Hel-lener, med Undtagelse af Milestjerne, der traf en fredelig Overenskomst med Cyrus, og Phocæerne og Teierne, der forlode deres Fædreland. Sine stiftede Massilla i Gallien, disse befolkede Abdera i Thracien. De asiatiske Græker bleve saaledes Persernes Underfaatter, efterat de forgieves havde søgt Hielp hos Lacedæmon, som dengang var den mægtigste Stat i Grækenland. Perserne forandrede ikke Andet i deres Forsatning, end at der i hver Stad ind-sattes en Fyrste, som stod under den nærmestgrændsende Provindses Satrap.

Siden vendte Cyrus sig imod Babylon. Denne By, som med Hensyn til sin Belliggenhed, sine vældige Mure og sit Forraad af Levnetsmidler for tyve Aar, hverken kunde indtages med Magt eller ved Udhungring, erobredes

ved sine Indvaaneres Sorgløshed. For at aflede Floden Euphrats Overvømmelser, havde Dronning Nitokris paa den ene Side af Staden ladet grave en Sø, som efter hende kaldtes Nitokris's Sø. Euphrat flød igiennem Ba-bydon. Ved en Gøitidelighed havde Indvaanerne ladet Portene ud imod Floden være aabne. Intet kunde komme Cyrus bedre tilpas, som for at bringe et Beleiringstaarn mod Staden, havde ladet opkaste en høi Bold med til-hørende Gray, som siden kun ved smalle Jordstrimler var stilt paa den ene Side fra Nitokris's Søen og paa den anden Side fra Euphrat. Denne Jordvold lod nu Cyrus i en Hast stikke igiennem for at aflede Euphratfloden til Nitokris'søen. Derved blev Euphrat saa lav, at hele Krigshæren kunde vade ind i Staden, der saaledes blev erobret, og det babyloniske Rige ødelagt.

Ved disse Erobringer var Cyrus bleven Herker over det sydvestlige Asien, fra Hellespont til Indiens Grændser. Ogsaa de phoeniciske Kyststæder erkjendte ham som Over-herre. Han vendte nu sine Vaaben mod de Folkstammer, der vandrede omkring Nord for hans Rige, Osten for det caspiske Hav. Paa et Krigstog mod en af disse Stam-mer, Massageterne, skal Cyrus have fundet Maalet for sine Seire og sit Levnetsløb. Herodot beretter, at han benyttede den samme List, som forud Cyrusares, til at ødelægge endeel af Massageternes Hær. Han flygtede fra sin Leir, hvor han efterlod en Mængde Bliin og Lev-netsmidler, og da Massageterne, under Dronning To-myris Søn kom og bemægtigede sig Leiren, overfaldt han dem, der berusede vare faldne i Søvn, og nedfaldede dem. Men for at hævne sin Søns Død samlede Dron-ningen en ny Krigsstyrke, overfaldt Cyrus, slog hans Hær og dræbte ham selv. Hun skal have ladet hans Hoved afhugge og kaste i en Sø, fyldt med Blod, med de Ord: „Mæt Dig nu med Blod, som Du bestandig har tørstet efter.“ Men Esterretningerne om Cyrus's Død ere meget forskellige, ligesom om hans Fødsel og

529 f. Ungdom. Xenophon siger, at Cyrus døde paa sin Sottes
 529 f. f. seng, og forordnede paa sit Dødsleie, at han uden al
 529 f. Pragt skulde begraves i Jorden, der af ham betragtedes
 som alle gode Gavers Giverinde. Denne Beretning synes
 ogsaa bekræftet derved, at man i Pasargadæ viste Alexander
 den Store Cyrus's Grav, som havde den Indskrift:
 „Menneske, jeg er Cyrus, Kambyses Søn; jeg har vundet
 Herredømmet over Perserne og hersket over Asien; und
 mig dette Gravminde!“

525 Hans Søn Kambyses erobrede Egypten, tog dets
 sidste Konge Psammenit til Fange og lod ham dræbe,
 efterat den Ulykkelige først maatte see sin Slægt og Venner
 henrettes. Historien afmalte Kambyses som en grusom
 Tyran, der lod myrde sin Broder Smerdes, sin Gemal-
 inde og flere fornemme Perser. Da en Hofmand, Pres-
 raspes, omtalte hans stærke Tilboielighed til Drukkenkab,
 lod han, for at vise sin Sikkerhed i Bueskydning netop i
 sin berusede Tilstand, Hofmandens Søn kalde frem og
 skød en Pils igiennem hans Hjerte, hvorved Faderen ikke
 blot vidste at beherske sin Smerte, men yttrede endogsaa,
 flavist smigrende: „Apollo selv kunde ikke have truffet bedre!“
 Men de Beretninger, vi have om Kambyses, hidrøre fra
 Egypten. Han, som var en Religion hengiven, i hvilken
 man alene dyrkede Himmellegerne som Billede af Gud-
 dommen, foragtede den Dyrkelse, man viste Dyr. Efter
 et mislykket Krigstog mod Makrobierne, et æthiopiisk
 Folkeslag, harmedes han over den Glæde, der yttrede sig
 ved en ægyptisk Offerfest, hvilken han betragtede som en
 Spot over hans eget Uheld, og lod Dren Apis, der var
 Gienstanden for Folkets Dyrkelse, føres frem; med egen
 Haand dræbte han den, hvorved Egypternes Had mod
 Kambyses steg til det Høieste. Til dette ulykkelige Felt-
 tog var Kambyses bleven ophjstet ved en Opfordring af
 Makrobierne Konge, der havde affærdiget Kambyses's
 Sendebud, hvilke han ei kunde betragte andet end som
 Spioner, med en Bue og den Hilsen, at Perserne skulde

først forsøge, om de kunde spænde Buen, og siden kunde
 de hilse paa ham. Forbittret herover, og da Ingen i den
 persiske Hær kunde spænde Buen uden hans Broder
 Smerdes, hvorfor denne maatte bøde med Livet, begav
 Kambyses sig paa dette Tog, hvorfra han maatte vende
 tilbage med uforrettet Sag, efterat største Delen af Hæren
 var omkommen i Sandorkenerne. Et Krigstog, som Kam-
 byses havde i Sinde mod Karthago, blev til Intet, da
 Phoenicierne vægrede sig ved at give deres Flaade til et
 Angreb paa deres Stammebeslægtede. Ogsaa et Foreta-
 gende til Jupiter Ammons Tempel, Vesten for Egypten,
 mislykkedes. Med al sit Tyranni skal Kambyses iøvrigt
 have været en streng Jvrer for Retfærdighed. Han lod
 engang en uretfærdig Dommer slaae levende og overtrak
 Dommerstolen med hans Hud. Den aflivede Faders Em-
 bede gav han til Sønnen, med den Paamindelse, at han
 altid maatte erindre, paa hvilken Stol han sad, naar han
 domte. Medens Kambyses opholdt sig i Egypten, indgik
 Magerne, eller Præstekasten, i Medien en Sammensvær-
 gelse, for atter at forkræfte Mederne Herredømmet. De
 fremdroge en falsk Smerdes, der lignede meget Kambyses's
 myrdede Broder, og stillede ham i Spidsen for et Dyr. 522
 Da Kambyses skulde drage hjem for at stille dette, dræbte f.
 han sig selv af Vanvare med sit eget Sværd, der faldt 64.
 ud af Steden. — Smerdes blev almindelig anerkjendt
 som Konge, uagtet Kambyses paa Dødsengen havde for-
 sikret, at han var en Bedrager. Men da man satte
 Mistanke om, at han ikke var den rette Thronfølger, og
 dette bekræftedes ved en af hans Gemalinders Beretning,
 som bekræftede, at hans Dren vare affaarne, og at han
 havde været Pige ved Kambyses's Hof, men for Lyveri
 havde undergaaet denne Straf, saa sammensvore syv for-
 nemme Perser sig, trængte ind i hans Palads og myr-
 dede ham. De kom derpaa overeens om, at den skulde
 være Konge, hvis Hest først vrindskede ved en Sammen-
 komst, de havde en Morgen ved Solens Opgang. Valget

salbt yaa Darius, Hystaspis's Søn, af Achæmenidernes Slægt, som man troer, ved hans Staldmesters List.

Darius Hystaspis dannede et ordentligt Rige af de udstrakte Lande, som under Cyrus og hans Søn maatte underkaste sig den krigeriske Horde af Romader, de anførte. Allerede Cyrus havde gjort et Udkast dertil; i enhver erobret Provinds havde han efterladt en Hær med dens Anfører; men ved Siden af denne havde han indsat en Statholder for at udøve den dømmende Magt og at oppebære Skatterne, af hvilke en Deel flød ind i Kongens særegne Skatkammer, og de øvrige anvendtes til Bestyrrelsens og Krigshærens Underholdning. Darius fuldendte Cyrus's Indretning: Riget inddeelttes, efter Folkeslagenes og Landenes Beskaffenhed, i 20 Satrapier, over hvilke tvende Bestyrere ansattes, den ene over Hæren, den anden for Retsspleien og Oppebørslerne, og som, hver for sig, maatte indberette til Kongen, hvad der tilbrog sig i deres Statholderstæb.

Store og prægtige Landeveie anlagdes i alle Retninger fra Hovedstaden til det umaadelige Riges yderste Grændser, og Poststationer for Courerere indrettedes overalt paa samme, for saa hurtigt som muligt at meddele Kongens Befalinger og bringe nye Underretninger til Hoffet. For at holde Satraperne i Undergiveness, ansattes tillige kongelige Skrivere, som først skulde modtage Kongens Befalinger. Desuden holdtes Lid efter anden Visitationer i Provindserne af Kongerne eller deres Tilforordnede, der kom i Spidsen for en Krigshær. Dette saaledes organiserede Rige opløstes alligevel tilsidst af tvende vigtige Aarsager. Først og fremmest overgave Kongerne ofte den civile og militære Magt over Satraperne til deres Indlinger og Sønner, hvorved disse omsider bleve friske til at gjøre sig til uafhængige Herskere. Satraperne førte derfor et Hof, der ikke flød meget tilbage for Kongens. Statholderen i Babylon havde daglig af sin Provinds en Skleppe Ervs. I hans Stutteri var der 800 Hingster

og 16000 Hopper, og fire Landsbyer vare frie for Statter blot for at underholde hans indiske Jagthunde. For det Andet vare Kongerne, ved denne Indretning, ligesom ved det særskilte Statskammer, saa affjendrede fra deres Folk, at de forvandledes til et Slags Halvguder, som ikke burde have noget Fælles med deres Underfaatter; saaledes f. Ex. drak de persiske Konger intet andet Vand, end det, som hentedes fra Floden Choaspes; de spiste ikke andet Brød end af Hveden fra Køljen; de drak ei anden Vin end fra Chalybon (Aleppo) og brugte kun det Salt, der kom fra Ammonium i den lybiste Ørken. Under deres Hovedgjærde skulde en Stat af tusinde Talenter bestandig ligge gjemt, og aldrig maatte Rogen fremstille sig for dem, uden at kaste sig til Jorden. Disse Halvguder, opfostrede i Serailet iblandt Fruentimrene og sædvanlig en Legeboldt for disses Intriguer, kunde umulig være istand til med Kraft at styre og sammenholde et saa stort Rige. — Kongernes sædvanlige Residenter vare Susa, Ecbatana og Babylon. Persopolis var rimeligviis deres Ordningeresidentens, hvor enhver af dem havde sin egen Volsig, og efter en Konges Død maatte hans Harem og de fleste af hans Hofbetiente flytte dertil. Endnu sees forbausende Ruiner af disse Kæmpepaladser, med Vægge med Basreliefs og Indskrifter (Kiltskrift).

Darius Hystaspis vilde ogsaa udmærke sig ved krigeriske Foretagender. I Begyndelsen af hans Reglering gjorde det mægtige Babylon Oprør og en saadan Modstand, at Darius mistvivlede om Stadens Erobring. I denne Nød blev han hjulpen af en af sine Venner, Zopyrus, som frivilligt skar Nase og Øren af sig og gik over til Babylonierne, hvem han indbildte, at Darius saaledes havde mishandlet ham. Disse, der troede, at han alene tragtede efter Hævn over den persiske Konge, betroede ham en høj Post i Staden, hvorved det ikke blev ham vanskeligt at lade den persiske Hær slippe ind. Til Belønning fik Zopyrus Statholderstæbet i Babylon, og

ofte skal Darius have gjort den Vitring, at han hellere vilde see Jophyrus ulemkæstet, end have tyve saadanne Stæder som Babylon. Darius lod endeel af Babylons kæmpesterke Mure nedrive, og 3000 af de fornemste Indvaanere og Ansøgere bleve korsfæstede.

For at hævne det Indfald, Scytherne havde gjort under Cyaxares, foranstaltede han et Nationaltog imod dem. Med en Hær paa 700,000 Mand gik han igiennem Thracien, og slog en Bro over Ister (Donau); men Scytherne trak sig uophørligt tilbage, op i Steppelandene i det nuværende sydlige Rusland. Darius udfordrede dem til Strid; men de svarede, at de ikke vare forpligtede at vente ham førend ved deres Forsædres Grave (der synes at have været i Egnen ved Astrachan), og kom han derhen, skulde han nok erfare hvad Scytherne formaaede. Tillige sendte de ham til Gave: en Fugl, en Muus, en Frø og et Bundt Pile. Denne Gaade udtydendes saaledes, at dersom den persiske Hær ikke som Fuglen kunde flyve i Luften, ikke som Musen krybe i Jorden, ikke som Frøen svømme, skulde den ikke være sikker for Scythernes Pile. Mangel paa Levnetsmidler tvang tilsidst Darius at vende om. Dog fik Perserne ved dette Tog fast Fod i Europa; thi en stor Deel af Thracien underkastedes af Darius's Feltherre Megabyus, og Macedoniens Konge Amyntas erkendte Persernes Overherredømme. Darius lod Indiens Kyster undersøge af en Græker, ved Navn Skylax, og erobrede endeel af Landet ved Indusfloden.

Toget mod Scytherne var imidlertid vigtigt i sine Følger; det gav en fiernere Anledning til de for Perserne saa fordærvelige Krige med de frie Græker. Fordrevne og misfornøiede Græker, som ved det persiske Hof forstøede at skaffe sig et Parti, fik ogsaa Darius til at blande sig i Grækernes Anliggender. Saaledes fik den samiske Kong Polykrates's Broder Syloson, der, medens Darius endnu kun var Drabant hos Kambyses, havde foræret

ham en Kæppe, af Taknemmelighed denne Konges Hjælp til at gienerebroe sin Fædrene's Samos, hvorfra han var bleven fordreven.

Oprøret i Jonien. Da Darius drog imod Scytherne, havde han sat græske Fyrster til at bevogte Broen over Ister. Da Nygten kom til dem om Darius's Uheld, raadede Miltiades, Tyran paa Chersones, Grækerne til at benytte Leiligheden til Befrielse, og affære Broen; men Histiaeus, Statholder i Milet, forestillede dem, at deres egen Magt var afhængig af Perserkongens, og at de burde gjøre Alt for at frelse ham og hans Hær. Hans Mening gik igiennem, og til Belønning herfor gav Darius ham en Landstrækning i Thracien ved den guldrige Strymon. Miltiades flygtede derimod til Athen, da han frygtede Darius's Hævn. Imidlertid fandt Histiaeus Misundere, der opvakte Mistanke mod ham, og Darius lod ham kalde til Susa, hvor han snart savnede sin Frihed. Hans Svigersøn, Statholderen i Milet, Aristagoras, havde gjort et uheldigt Tog mod Den Naros, og da han frygtede for, at han derved skulde miste sit Statholderkab, og da han desuden var bleven opfordret af Histiaus, der nu søgte, at han var mere Fange end Giesteven hos Perserkongen, saa opvækkede han Jonierne til Opstand, for at faae deres gamle Frihed tilbage. Forgjeves søgte Aristagoras Hjælp i Lacedæmon; men da han af Athenerne fik tyve Skibe, og af Gretrierne paa Cubœa fem, reiste Jonierne sig i Masse. De indtog og opbrændte Sardes, den persiske Satraps Sæde, hvorpaa deres Bundsforvandte fra Grækenland begave sig hjem. Jonierne fortsatte Striden, men tabte tilsidst Søslaget ved Leda, en Udenfor Milet, og maatte atter bøie sig for Persernes Overmagt, efterat Oprøret havde varet i sex Aar. Perserne udøvede mange Grusomheder, især paa Derne Chios, Lesbos og Tenedos. I Milet bleve de fleste Mandspersoner nedslæbte, men Qvinder og Børn slæbte som Fanger til

Susa. Histiaüs saldt i den persiske Satraps Hænder og blev forskæftet.

Første Felttog mod Grækenland (493 og 490).
 Athenernes Beredvillighed til at understøtte Jonierne opirrede Darius, og den fordrevne Hippias undlod ikke at styrke ham i hans Beslutning at tage Hævn over dem. Hans Svigersøn Mardonius drog med en stor Hær og Flaade til Grækenland; men en stor Deel af Flaaden strandede paa det macedoniske Fjorbjerg Athos, og hans Hær led betydeligt Tab ved de vilde Thracers Anfald, saa at han besluttede at vende tilbage med usorrettet Sag. Darius gjorde strax derpaa nye Forberedelser til et andet Tog, og sendte i Forveien Gesandter til de græske Stæder for at affordre Jord og Band som Tegn paa Underkastelse. Athenerne og Spartanerne styrkede dem ned i Brænde, for at de selv kunde hente saameget Jord og Band, de lystede. Darius udnævnte derpaa to nye Felt herrer, Datis og Artaphernes, og disse drog ud med 600 Skibe og 100,000 Mand. Paa Euboea rasede de med Ild og Sværd, og Eretria blev ganske ødelagt, medens de tilbageblevne Indvaanere bortslæbtes som Slaver. Herfra gik de til Attika, hvor de paa Hippias's Raad landede ved Marathon, hvis Sletter egnede sig for det persiske Rytteri. Athenerne havde kun 10,000 Mand, iberegnet Slaverne og 1000 Mand Hjelpe tropper fra det høttiske Plataea. Miltiades, en af Athenernes ti Anførere, fik sin Mening drevet igennem, at man burde gaae angrebsviis frem, og da hans Kommandodag kom, stillede han den lille Hær i Slagorden. I Forveien havde han ladet Træerne paa Sletten sælde, og disse dannede Forhugninger, der hindrede det persiske Rytteries frie Bevægelse. I fuldt Løb styrkede de ind paa Perserne, kastede deres Fløie, brevede dem paa Flugt og forfulgte dem lige til Strandbredden. Glæden i Athen var overordentlig; en af Krigerne var ilet til Byen for at forkynde Seiren; aandeløs raabte han: „Glæder Guder! vi have seiret! og

styrkede død til Jorden. I Nilmarscher ankom den spartanske Hær, just som Slaget var endt; de drog ud paa Kamppladsen, for at være Vidne til deres Landsmænds herlige Bedrift. Af parist Marmor opreistes paa den marathonske Slette en Statue af Nemesis, istedenfor det Seiersminde, som Perserne i deres Overmod havde bestemt. Darius blev saa forbittret over dette tabte Slag, at han hver Dag ved Bordet lod en Page sige til sig: „Herre, tænk paa Athen!“ Han samlede hele sit Riges Magt til en ny Krig, men døde under Udrustningerne (485 f. Ch.).

Xerxes fulgte efter ham. Denne Konge førte den første Hær til Grækenland, som den gamle Historie veed at omtale, og dette

andet Felttog mod Grækenland endtes først med Naret 449. Den Hær, han samlede, beløb sig til Millioner. Herodot nævner Floder, som bleve udtørrede, naar Fossene og Kastdyrene havde druffet, og hele Byer vare nær ved Undergang, fordi de maatte give et Maaltid til Kongen og hans Hær. Paa Kritala = Sletten i Kappadocien samlede Hæren sig fra alle Provindserne i dette store Rige, Indier, Meder, Perser, Egypter, Phoenicier og Lille-Asiater, der vare hverandre ulige baade i Sprog, Vaaben og Klædebragt. En Flaade af 1200 Skibe fulgte Hæren. En Bro blev slaaet over Hellespont, og da den blev revet bort af en Storm, lod Xerxes kaste Rænker i Havet og Velgerne pidske med Riis, for at vise, at Havet burde være ham underdanigt. Skibsbroen kom atter i Stand, og Hæren marscherede i 7 Dage og 7 Nætter over den til Europa. Paa Sletterne ved Doriscus i Thracien monstredes Hæren, og den var saa talrig, at man maatte afflikke en Mads, der kunde optage henved 10,000 Mand; den ene Afdeling efter den anden marscherede nu herind, og Monstringen varedede lige fra Morgen til Aften. Da Xerxes saae denne umaadelige Folkemængde, skal han have grædt ved Tanken om, at inden et halvt

Sefel var hele denne Folkemasse forsvunden fra Jorden. Thracien, Macedonien og Thessalien underkastede sig frivilligt, og siden ogsaa Theben. For ikke at seile forbi det farlige Athos, blev der gravet en Kanal bagved Bierget, og igiennem denne gik Flaaden. Dog er denne Beretning tvivlsom, og rimeligvis udsmykket meget. Med Frygt saae Grækerne dette Tog. Lacedæmonierne bleve udferte til Anførere i Forsvarskrigen; men Meningerne vare deelte, om denne Krig skulde føres til Sves eller til Lands.

Themistokles, maaskee det største Genie, som Grækenland har frembragt, havde allerede, under Paaskud af en Krig mod det til Sves mægtige Ugina, og i Forventning af det persiske Anfald, formaaet Athenerne til at bygge en Flaade, og forskaffede sig nu et Drakelskar fra Delphi af følgende Indhold: „Haard som Diamanten er den Dom, jeg forkynder. Pallas Athene kan ikke formilde Jupiter, hverken med Bønner eller Bliidsom; men vider, Athenere! at naar Cecrops's Høle blive hærjede af Fienden, skulle Træmure blive Ederes Beskyttelse.“ Dette Draklet er rimeligvis givet ved Themistokles's egen Medvirken. Hele Staden flyttede nu ud paa Flaaden og til Den Salamis. Imidlertid blev en Forbundsflåde paa 8000 Mand sendt afsted, som skulde besætte Passet ved Thermopylæ, som skilte Thessalien fra det egentlige Hellas. Leonidas fra Sparta udvalgtes til Anfører, ifølge den Anførelse, denne Stad fra Fortiden havde tilbundet sig. Draklet havde spaaet, at enten skulde Sparta gaae under i denne Krig, eller ogsaa en af dets Konger falde, hvorfor Leonidas forlod sit Fædreland med det faste Forfat, at søge sin Død i Striden. Ferres gjorde ham det Tilbud, at han vilde gjøre ham til Konge over hele Grækenland, naar han vilde blive hans Satrap. Leonidas afflog det med Foragt. Ved Perserhærens nære Fremrykken affendte Ferres et Bud, for at affordre Grækerne deres Vaaben. Leonidas svarede: „Kom og tag dem!“ og da En i Leo-

nidas's Hær yttrede, at Fienderne vare saa talrige, at de i Slaget formørkede Solen ved Mængden af deres Pile, svarede en Spartaner: „Saameget bedre, saa stride vi i Skyggen!“ I tre Dage forsvarede Grækerne sig med den meest udmærkede Tapperhed mod Perserne. 20,000 Persere faldt tilligemed Kongens tvende Brødre. Tilfids viste en Forræder, Grækeren Ephialtes, Perserne en Gjenvei over Bierget. Phocierne, som bevogtede denne Stovvei, flygtede ved Persernes Ankomst. Da Leonidas saae, at Alt var fortabt, lod han de øvrige Staters Hjælpetropper vende hjem, og holdt med sine 300 Spartaner samt 700 Thessier, som vilde dele Spartanernes Stiebne, der ved deres Love vare forpligtede til aldrig at vige fra Kamppladsen, — et høitideligt Maaltid, hvori de i Fællesskab forbandt sig til næste Dag at spise hos Hades, lode sig iføre deres bedste Klæder, og gjorde mod Aftenen et Indfald i Persernes Leir. De toge Veien til Ferres's Telt, i den Hensigt at dræbe ham, men forfeilede det. En forfærdelig Strid opstod om Natten, i hvilken hele det spartanske Corps blev nedslaget til sidste Mand, men ogsaa en stor Mængde Perser faldt. Lvertimod Persernes Sædvane, som ellers viste Agtelse for Tapperhed selv hos en Fiende, lod Ferres Hovedet afhugge paa Leonidas's Liig og sætte paa en Pæl. Grækerne opreiste senere Mindemærker over de faldne Helte; Spartanernes havde den Indskrift; „Vandrer, gaa til Sparta og sig, vi ligge her, fordi vi have adlydt Fædrelandets Love!“ En eneste Lacedæmonier, som fra dette Nederlag var kommen tilbage til Sparta, blev modtagen med Foragt, og da han for at afvaffe denne Skam, i Slaget ved Plataea segtede med udmærket Tapperhed, sagde hans Landsmand, at det ikke skete af Fædrelandskjærlighed, men af Fortvivlelse over hans Fornedrelse, hvorfor de fradømte ham al Belønning for hans gode Forhold i dette Tilfælde. Persernes Marsch til Athen betegnedes med Spor af grusom Forbittrelse; et frygteligt Uveir afholdt en Afdeling af Hæren fra at plyndre

det rige Delyphi. Xerxes fandt Athen forladt af Indvaarnerne, med Undtagelse af nogle værgeløse Oldinge og Præster, som han lod nedfable, og derpaa opbrændte han Byen. Imidlertid var den persiske Flaade landet ved den nordlige Kyst af Euboea, og medens den der laae for Anker, mistede den ved en heftig Storm 400 Skibe, som knustes imod Klipperne. De Søkræfter, der leveredes ved Artemisium, vare uafgiørende. Da Xerxes imidlertid var trængt igiennem Passet ved Thermopylae, maatte Grækerne Flaade trække sig ned til Salamis. Themistokles fandt, at Lacedæmonierne og deres Bundsforbandede vare tilbøielige til at drage tilbage til deres Halvs og lade de øvrige Græker i Stikken, ibet de foregave, at det var deres Hensigt, med en Muur over den korinthiske Isthme at ville spærre Perserne Veien, ikke betænkende, at Xerxes med Flaaden kunde landsætte sine Tropper paa hvilket som helst Punkt af Peloponnes. Themistokles, som hidtil havde været den Gæste, som ved sin Snuhed, sin Betsalenhed, samt ogsaa ved at uddele Penge, havde formaaet de græske Anførere til at holde sammen, saae, at Alt vilde være tabt, naar den græske Magt afsplittedes, og sendte derfor i Hemmelighed et Brev til Xerxes, hvori han bad ham at angribe Flaaden, som laae i Sundet imellem Attika og Salamis; thi da kunde han med eet Slag useilbarligen knuse hele Grækenlands Magt. Xerxes fulgte hans Raad, og lod en Deel af sin Flaade seile om til Salamis, saa at den græske blev angreben paa begge Sider. Nu maatte Grækerne flaaes. Persernes Flaade var i det mindste fire Gange større end Græernes. Men hvilken Forskiel paa de Stridende! Paa den ene Side en Hob Slaver, som med Pidskeslag maatte drives i Striden — paa den anden Side en lille Hob frte Mænd, som vidste, at om de kom hjem uden Seier, skulde Spot og Stam træffe dem, og deres Koner, Børn og Venner modtage dem med Foragt. Xerxes blev selv, fra sin gyldne Throne paa Attikas Strandbred, Vidne til sin Flaades

fuldkomne Nederlag, som, indtrængt i det snevre Sund, ikke havde Plads til at bevæge sig. Den Gæste paa Persernes Side, som i dette Slag viste noget Mod og nogen Duellighed, var den kærteste Dronning Artemisia, hvilket foranledigede Xerxes til at sige, at hans Mænd havde stridt som Dvinder, og hans Dvinder som Mænd. Ved en anden Underretning, at Grækerne havde i Sindet at bryde Broen af ved Hellepont, formaaede Themistokles Kongen i største Hast at vende tilbage til Asien. Da han kom til Hellepont, havde en Storm ødelagt Broen, og i en Fisterbaad maatte den persiske Konge sætte over Strædet. Den Hær, der fulgte ham, gif for en stor Deel til Grunde ved ødelæggende Sygdomme og Mangel paa Levnetsmidler. Imidlertid efterlod han Mardonius med 300,000 Mand i Thesfalien, for at fuldføre Landets Erobring. Mardonius tilbød Athenerne Fred; disse vægrede sig ved at antage den, flygtede anden Gang over til Salamis og lode Mardonius paany opbrænde deres Stad. Da en af deres Raadsherrer raadede til at antage Fredsvilkaarene, især dersom Athen kunde blive den herskende Stat i Grækenland, hvorvel under Persernes Dverherredomme, stenede de ham, og deres Dvinder myrbede hans Kone og Børn. Da de forenede Græker endelig havde samlet en Styrke paa 110,000 Mand under Pausanias og Aristides's Anførsel, kom det til et Slag ved Plataea, hvor Mardonius faldt tilligemed største Delen af hans Hær. Samme Dag, som Slaget stod ved Plataea, ødelagde Grækerne, anførte af Spartanceren Leotychides og Atheneren Xantippus den persiske Flaade ved Mykale, hvis nærmeste Følge var, at de joniske Stæder fattedes i Frihed. Femten Aar derefter blev Xerxes myrdet (465 f. Chr.).

Krigen forisattes imidlertid. Efter Themistokles's For drivelse og Aristides's Død stod Cimon i Spidsen for den atheniensiske Republik. Man kaldte ham Seierens Staldbroder. Han svarede til dette Hædersnavn ved

469 f. Gh. Erobringen af de Stæder, som Perserne endnu havde paa den thraciske Kyst. Først efterat han i Karien og Lydien havde indtaget flere Stæder og fordrevet Persernes Besætninger, samlede disse en anseelig Krigsmagt. Men ved Mundingen af Floden Eurymedon i Pamphylien obelagde Cimon først Persernes Flaade, landsatte samme 449 Dag sine Tropper, og slog ligeledes deres Landhær. Til sidst skal Artaxerxes I. den Langhaandede, Xerxes Søn, have sluttet en Fred, der almindelig kaldes Cimon's Freden, hvis Vilkaar vare: at ingen persisk Flaade maatte vise sig i det ægæiske Hav, og ingen persisk Landmagt paa tre Dageisær nærme sig Lille-Asiens Kyst, hvis græske Kolonier erklæredes uafhængige.

456. Efterat Forsøget paa at undertvinge Grækenland var faldet saa ulykkelig ud, begyndte Svaghed og Legu til Forsald meer og mere at vise sig i det persiske Rige. Egypternes Forsøg paa ved Athens Hjælp at affaste Aaget tilintetgiorde vel af Statholderen i Syrien, Megabyus; men denne, misfornøiet med Hoffet, gjorde selv Oprør, og gav det første vigtige Exempel paa, at en Satrap kunde modstaae den persiske Konges hele Magt. Artaxerxes I. døde 424 f. Chr., og efterat to af hans Søner i en Tid af nogle Maaneder havde beklædt Thronen efter hinanden, og hastigt bleve borttrydte, efterfulgtes de af den tredje, Darius Notus (den Uægte). Under hans Regiering faldt Egypten paa ny fra, og beholdt sin Selvstændighed i 60 Aar. Darius stod hele Tiden under Indflydelse af sin Gemalinde Parysates, og da han døde (404 f. Gh.), kom den ældre Søn, Artaxerxes II. Mnemon (=: med den stærke Huskomme) paa Thronen.

Den yngre Søn, Cyrus, var af sin Fader bleven udnævnt til Statholder over en Deel af Lille-Asien. Men da han paa en Reise til Hoffet var bleven fængslet af sin Broder, som nu endogsaa var Konge, fandt han i sin Forbittrelse sig mere berettiget til Kronen end Broderen,

da han var født, efterat Faderen havde bestøget Thronen, og Xerxes allerede tidligere af samme Grund var foretrukket sin ældre Broder. Lacedæmonierne, som efter den peloponnesiske Krig vare blevne det herskende Folk i Grækenland, understøttede ham med Hjælpetropper, og i Spidsen for en Hær af 100,000 Afriater og 10,000 Græker gjorde han et Log mod sin Broder. Men i Slaget ved Cunaxa i Mesopotamien i Nærheden af Euphrat kom Cyrus (den Yngre) i Tvækamp med sin Broder, og blev dræbt af dennes Følge. Da Cyrus var faldet, gik hans asiatiske Hær over til Artaxerxes; men Grækerne, som paa deres Fløi havde seiret, fik Befaling af den „store Konge“, som den persiske Monarch kaldtes, til at udlevere deres Vaaben. De vægrede sig og gjorde saa truende Bevægelser, at Satrapen Tissaphernes fandt sig foranlediget til at tilbyde dem Capitulation, hvorved de erholdt frit Tilbagetog. Men denne loffede kort derpaa Grækernes Feltherrer til en Samtale, tog dem tilfange og sendte dem til den persiske Konge, der lod dem halsbugge. Grækerne kom i den største Bestyrrelse over Tabet af deres Anførere; Perserne fornyede Befalingen, at aflevere Vaabnene. Nu optraadte Xenophon, der som Frivillig var fulgt med de Titusinde, indgød dem Mod og fik dem til at vælge nye Anførere, samt med Vaaben i Haand at bane sig Vej til deres Fædreland. Uagtet de beständig bleve forfulgte af den persiske Krigshær, drog de Nord efter langs med Tigris. Med Besværlighed banede de sig Vej igiennem Karduchernes Land, et frigerisk, af Perserne aldrig undertunget Folk, og gik over Tigris og Euphrat, nær ved disse Flodens Kilder. Ved et tappert Angreb tilintetgjorde de Satrapen af Armeniens Forsøg paa at overrumple dem; men de led frygteligt ved Marschen igiennem den dybe Sne, og Mange bukkede under for den strenge Kulde. Dog Xenophon oplivede Modet hos de Forsagte og Udmattede. Chalyberne, et uafhængigt og frigerisk Bjerghfolk, gjorde dem tappert Modstand; de maatte

derfor tage Veien mod Nordvest, hvilket var deres Lykke. Derved kom de til det sorte Hav, og nøde fra et Bleg det saa længe ønskede Syn af det aabne Hav. Alle ilde op for at nyde det henrykkende Syn; under Glædestaarer omfavne de hverandre, og strakte deres Hænder op mod de frefsende Guder. Af Titusinde kom 8600 Mand til den græske Stad Trapezus ved det sorte Hav. Marschen fra Babylon havde været i otte Maanedre, og udgjorde 122 Dagmarscher, d. e. omtrent 470 Mile. Derfra toge de søværts til Hellespont og videre tilbage igiennem Lille-Asien. Lacedæmonierne toge dem derpaa i Sold til et nyt Tog mod Perserne. Dette Tilbagetog under Xenophon, hvilket han selv ypperligt har beskrevet, er et Meestersykke i Krigskonsten. Formedelst Grækernes Uenighed og Afsondring havde Lacedæmoniernes senere Tog mod Persien, som vi siden skulle see, ingen varige Følger, og det persiske Rige kom derved i et fordeelagtigere Forhold til Grækerne, uden dog derfor at vinde Noget i indre Styrke.

Artaxerxes Mnemon (362 f. Chr.) efterfulgtes af hans Søn Artaxerxes III. Ochus, en grusom Tyran, som ikke ansaae sig sikker paa Thronen, førend han havde udryddet hele den kongelige Familie. Tiirfindstøve af hans Slagtinger faldt paa een Dag for hans Bødler. Ved Hjælp af græske Leietropper, som nu udgjorde Kiernen af de blødagtige Persers Krigsmagt, gienerebrede han Egypten. Selv blev han tilfidsk forgiven (338 f. Chr.) af Eunuchen Bagoas, som lod et fremmed Ligg begrave istedenfor Kongens, kaste hans Ligg for Hundene, og lod siden gjøre Sværdhefter af Benene. Bagoas dræbte alle Kongens Sønner undtagen den yngste, Arses, som han op-høiede paa Thronen; men ogsaa denne tog han snart af Dage og gav Kronen (336 f. Chr.) til en langt ude Beslægtet af Kongefamilien, Darius Codomannus. Da han ligeledes vilde forgive denne, blev Forræderiet tilfidsk opdaget, og Bagoas blev tvungen til at tømme Giftbægeret.

Grækenland.

Den persiske Krig endtes til Grækenlands Gæ; dets Selvstændighed var sikket; Konster, Videnskaber og Litteratur opblomstrede; hver Stad kunde rose sig af de herligste Mindesmærker, og Alt forenede sig til at gjøre Grækerne til det lykkeligste Folk, ligesom det var Tidens meest udmærkede, saavel i Freden som i Krigen. Sparta, som før og i Begyndelsen af den afgjørende Strid med Perserne havde havt den fornemste Plads blandt de græske Stater, fik nu en Medbeislerinde om Hegemoniet (Dveransførselen eller Formandskabet) i Athen, som ved Themistokles overlegne Klogskab, ved sine Indvaaneres uroffelige Standhaftighed og sin talrige Flaade havde meest bidraget til det lykkelige Udfald. Det Dvermod, hvormed Lacedæmonieren Pausanias under Fortsættelsen af Krigen behandlede Bundsforvandtene, bevirkede, at Peloponnesierne opgave Foretagendet, og Jonien stillede sig under deres Stammes beslægtede Athenernes Beskyttelse, og tilbode Befalngen over den forenede Flaade til deres Feltherrer, Aristides og Cimon. Pausanias viste sig desuden som en Forræder imod hele Grækenland, og havde ladet sig bestikke af Perserne. En af hans Fortrolige, Argillus, gav Ephorerne et sikkert Bevis paa Forræderiet. Pausanias flygtede ind i et Minervatempel; men for at han ikke skulde slippe ud, lode Ephorerne Tempels Indgange tilstoppe og Taget nedrive, for at han snarere skulde omkomme under aaben Himmel. Pausanias's Moder levede endnu, og uagtet hendes høie Alder skal hun paa den første Efterretning om hendes Sønns Misgjerning have baaret en Steen til Tempels Dør for at indespærre ham. Dette bidrog ikke lidet til at Athenerne fik Hegemoniet.

I Athen fremstod den ene ypperlige Feltherre og Statsmand efter den anden; Miltiades lagde ved Seieren paa Marathon-Sletten Grunden til den Begjæring og Kiærlighed for Fædrelandet, som udmærkede Athenerne i denne

deres lykkelige Periode; men saasnart disse Feltherrers Talenter og Lykke gave dem en saadan Yndest hos Folket, at de troedes at kunne blive farlige for Friheden, for hvilken Athenerne vare meget nidfiare, toge de ikke i Betænkning at fjerne dem ved Ostracismen. Denne Indretning var saaledes mere et Vidnesbyrd om den Bandlystes Storhed og Dygtighed, end en Straf. Forviisningen gjaldt i Almindelighed i ti Aar. Athenerne vare tillige et af Lykken forvænt Folk; de ventede stedse Seiersfesterretninger, og indtraf ikke disse, maatte Feltherren bøde for sit Uheld. Da saaledes Miltiades havde gjort et uheldigt Tog mod Den Peros, blev han anlagt paa Livet, og kun Grindringen om hans glimrende Seier ved Marathon, reddede hans Liv, men han blev domt til en Pengemulct af 50 Talenter. Da han ikke kunde udrede dem, blev han kastet i Fængsel, hvor han kort efter døde af et Saar, han havde faaet i Belciringen af Peros. Cimon, hans Son, maatte gaae i Fængsel istedenfor Faderen, indtil Bøden var betalt.

Themistokles var sin Tids største Mand. Allerede som ganske ung røbebe han stor Lyft til at udføre store Planer og til at styre Staten, hvorfor hans Lærer ofte sagde til ham: „Dreng! af Dig bliver der noget Stort, enten saa Godt eller Ondt!“ og da nogle af hans Meddisciple bebreidede ham Mangel paa Indsigt i de frie og skønne Konster, gav han dem følgende Svar: Lyren forstaaer jeg vel ikke at stemme, men betroer man en ringe og uanset Stat til min Styrelse, da formaaer jeg at have den til at worde vældig og stor.“ Efter Slaget ved Marathon fandt man ham fordybet i sig selv, ja vaagende hele Nætter igiennem, og da Nogle spurgte ham om Marsagen til denne Forandring, svarede han: „Miltiades's Trophæer tillade mig ikke at sove!“ Det var ham, der hævdede Athen til Grækenlands første Somagt. Han fik sine Medborgere til at anvende Indkomsterne af de lauriske Biergværker (i Nærheden af Sunium), som tilforn vare

indbeelte iblandt Folket, til at bygge hundrede Skibe for. Selv Spartanerne skienkede ham Prisen for Vidsdom og Duellighed, en Krands af Oliegrene, og han nød de skønneste Frugter af hvad han havde virket for Grækenland, som nogen Græker har nydt; thi da han efter Seieren ved Salamis indsendt sig ved de olympiske Lege, glemte Tilskuerne de Kæmpende, saae blot paa ham, og under Udbrud af Glæde og Beundring gjorde de Fremmede opmærksomme paa ham. Paa hans Forslag blev Athen befæstet, naftet Spartanerne gjorde Alt for at forhindre det, og de frygtede med Rette denne store Mand, hvem de tilsidst ogsaa fik styrtet. Han indvildedes i Pausanias's Sag, efterat være forviist ved Ostracisme. Som Fange skulde han bringes til Athen og stilles for Retten; men han flygtede, først til Molossernes Konge, og derpaa til Persernes Konge, der modtog ham paa det Bedste. Han døde i Magnesia, efter Nøgles Beretninger af Sygdom, men efter Andres, af Gift, før ikke at komme til at stride mod sit Fædreland, hvilket han i sin første Forbittrelse over sine Landsmænds Utaknemmelighed skal have lovet Kongen.

Aristides var Themistokles's Modstander. Altsom denne var Folkets Yndling, saaledes var hiin Hovedet for Aristokraterne. Aristides's Hæder bestod i en uroffelig Nedelighed og ved sin Upartiskhed erhvervede han sig Tilnavnet: den Retsfærdige. Themistokles ansaae ham for saa farlig en Modstander, at han fik ham forviist; men Aristides glemte Forurettelsen for sit Fædrelands Vel, og stillede sig frivillig i Kampen for dets Frihed. Han fik de græske Der og Eystæder til at slutte et Forbund med Athenerne, og til at oprette et fælles Skatkammer paa Den Delos, hvilket siden forlagdes til Athen. Naftet han bestyrede umaadelige Skatte, døde han dog i saa stor fattigdom, at man maatte begrave ham paa offentlig Bekostning.

Cimon fik Bundsforvandtene til at levere Penge

iftedenfor at gøre den ofte besværlige Tjeneste til Sæd og Udrustning af Skibe. Athens Herredømme paa Havet blev herved endmere grundlagt. Snart begyndte Athenerne, i Tillid til deres overlegne Svægt, at behandle de forsvarsløse Bundsforvandre som Undersaatter. Nærlig seilede en atheniensisk Navarch omkring for at opkræve Skatter, og uhyffelig var den Stat, som ikke strax havde Gyne dertil og tilstrækkelige Gaver til ham og hans Underbefalingsmænd; en almindelig Uvillie opstod, og det over Tabet af sin Magt misfornøiede Sparta tøvede ikke at benytte sig heraf. Cimon, hvis Bestræbelser vare at forene alle Grækernes Kræfter mod Persien, vidste at holde Uenigheden tilbage til en Tid, uagtet han med Magt maatte kue flere af Athens misfornøiede Bundsforvandre, som vilde unddrage sig dets Herredømme. Men snart blev Cimon landsforviist for sin aristokratiske Tænkemaade og for sin Velvillie for Spartanerne, medens Perikles, en Søn af Xanthippus, Seierherren ved Mykale, paa denne Tid begyndte at gøre sin Indflydelse gældende ved at smigre Folkets Tilbøieligheder og udøve dets Magt. Krigen ⁴⁵⁷ _{f.} udbrød, men i Slaget ved Taagra i Boeotien — hvor Cimon, som endstændt landsforviist, frivilligt indfandt sig for at stride, afvises af sine Landsmænd, maatte disse bøde for deres Utatnemmelighed ved et frygteligt Nederlag. De maatte kalde Cimon tilbage, som mæglede Fred imellem Sparta og Athen; men kort derefter bøde denne store ^{449.} Feltherre paa et Tog mod Cypern. Hans Navn er gaaet til Efterverdenen med minderværdige Træk af Mennefskærlighed. Han gav ofte, naar han handelsøviis saae Folk i usle Klæder, sin egen Kappe til dem; sine Haver, hvoriblandt Akademiet, lod han staae aabne for sine Medborgere, og til sine Maaltider udvalgte han fornemmelig dem, som han troede vare glemte af Andre. Hans Beskyttelse, hans Bistand, hans Formue havde Alle og Enhver Afgang til.

Perikles's Tidsalder. Perikles fik nu alene Stats-

retet i Hænderne. Man har kaldet denne Statsmand, der udmærkede sig ligesaa meget ved Dannelse som ved Talenter og Veltalenhed, Olympieren. Medens han snart smigrede, snart kneb det urolige atheniensiske Folk, deels ved sin Veltalenhed, som lignedes ved Lynildens Slag, deels ved sine Sæders Uastelighed — i fyrgethyve har indfandt han sig aldrig ved noget Giestebud, uden ved en Slægtninges Bryllup, hvor han forlod Selskabet, saasnart den anden Staal til Gudernes Vre var drukken — opblomstrede Konsternes og Videnskabernes flønneste Tidspunkt i Athen. Vi behøve blot at nævne, at til hans Selskabskreds hørte Digterne Pindaros og Sophokles, Philosopherne Sokrates og Anaxagoras samt Billedhuggeren Phidias. Minervas Tempel, hvis Ruiner efter saa mange Aarhundreder endnu pryde Athen, samt de pragtfulde Propylæer eller Indgangen til Borgen, byggedes i hans Tid. For at frembringe denne Pragt anvendtes uden Betænkning de Summer, som under Paaskud af Krigens Forsættelse mod Persien, udpressebes af Bundsforvandrene. Flere af disse gjorde Oprør og maatte med Magt kues, i hvilken Anledning Cimons Søster Aspincæ, ved selve Seierstoget efter Erobringen af Samos offentlig traadte op i Folkets Mærøvelse og sagde til Perikles: „Min Broder bekrigede Grækenlands Fiender; Du bekriger Grækerne.“ En anden Feil, som Efterverdenen bebrejder Perikles, er, at han gav Folket i Athen for megen Indflydelse. Han berøvede Areopagus dens forrige Magt til at holde den urolige og letfindige Pøbel i Awe. Betaling af Statens Midler uddeektes til dem, som deeltog i Folkeforsamlingerne, for at saaledes et overveiende Antal af det lavere Folk altid skulde indfinde sig. Paa denne Maade lagde Perikles Grunden til en Folkevælde, som længere hen, da den ikke mere styredes af ham, men af egenkærlige Demagoger, havde de betænkeligste Følger.

Imidlertid voxede meer og mere Uvindsygen imellem Athen og Sparta, og denne sidste Stat gjorde Alt for at

styrte Perikles. Ved at anklage hans Venner søgte man at bane sig Vej til ham. Anaragoras, hans Lærer og Ven, blev anklaget for Irreltgjæft, og Perikles led- sagede ham ud af Athen. Pheidias, til hvem Overoplynet og Udførelsen af de offentlige Bygninger var betroet, skulde have bortbødet det betroede Guld, og da han frikendtes herfor, anklagedes han for at have afbildet sig og Perikles paa Pallas-Skioldet; han maatte forlade Byen. Den skionne, aandrige Mileserinde, Aspasia, som Sokrates spøgefuldt erklærede for sin Lærerinde, beskyldtes for at foragte Gudstjenesten og for Forførelse. Perikles forsvarede hende saa skiont, at hun frikendtes, og Anklagen imod ham selv for ulovlig Brug af de offentlige Midler tilbageviste han ved sin Fattigdom, og vandt Folkets Kjærlighed endnu mere. Alt dette opflammede den glens- sidige Uvillie imellem begge Stater, og efter nogle flere Stridigheder og efter nogle aflaaede Fordringer, som Sparta nu ligesom opstillede, udbrød endelig

den peloponnesiske Krig (431—404 f. Chr.) 1) Fra Krigens Begyndelse til Niciasfreden 422. Den nærmeste Anledning til denne 27aarige Krig gave Stridighederne mellem Korinthierne og Indbyggerne paa Den Goreyra. Da Athenere og Lacedamonierne blandede sig i disse Stridigheder, udbrød snart en Krig mellem selve Hovedstæderne. Athens og Spartas Stilling var høist ulige: Sparta stod i Forbindelse med de fleste Stater paa Fastlandet, som fulgte dets Fane som Frivillige, uden at betale nogen Stat. Athen derimod herskede over Derne i det ægæiske Hav samt over Lille-Asiens Kyststæder, hvilke det havde gjort statskyldige ved sin overlegne Flaade. Saaledes var Sparta en Landmagt, som stolede paa sine Bundsforvandedes frivillige Hjælp og vilde anses for at optræde som Grækenlands Befrier. Athen var derimod en Sømagt, som begyndte Krigens med 6000 Talenter i sin Statskasse, rigtignok samlede med dets Bundsforvandedes Misforvielse. Under saadanne Omstændigheder

funde Krigens ikke blive andet end langvarig. I det første Aar faldt Spartanerne Tid efter anden ind paa Attikas Gebeet med Krigshære, der bestode af henved 60,000 Mand, og hærjede Landet. Perikles derimod, som havde den Grundsætning, at omhuggede Træer snarere opvoxede end nedhugne Mennesker, lod sine Tropper indeslutte sig indenfor Stadens Mure, og udsendte sin Flaade for at hærje paa Peloponnes's Kyster. I det andet Aar udbrød over Grækenland en forfærdelig Pest, som i Særdeleshed hjem søgte Athen. Lægen Hippocrates fra Cos udmærkede sig ved at hjælpe de Syge. For denne Pest blev Perikles selv et Offer (429 f. Chr.), efterat have erfaret den sæd- 429 vanlige Ustabighed i sine Landsmænds Tillid, snart affat fra Commandoen, snart atter indsat. Da hans Venner ved hans Dødsfeng omtalte hans Fortienester, reiste den Dvønde sig op og erklærede, at hans største Fortieneste havde været, at ingen athenienssk Borger havde behøvet at anlægge Sorgedragt for hans Skyld. — Efter Perikles's Død fortsattes Krigens uden nogen synderlig mærk- værdige Tilbragelser, indtil Athenere under deres buelige Feltherre Demosthenes fæstede fast Fod i Pylos i Mes- senien, og ved sin overlegne Sømagt indespærrede paa den udenfor liggende Sphakteria en Deel af Spartas nernes Styrke, og deriblandt Mange, som hørte til de meest ansete Familier. Omjörg for disse og Frygt for, at Athenere fra dette Sted skulde ophidsede Messenierne, bevægede Spartanerne til at tilbyde Fred paa billige Bilkkaar. Men disse forfæstedes af det athenienske Folk, der ophidsedes af Garveren Kleon, som, uden hverken at besidde Statsmandens eller Feltherrens Talenter, alene ved Smigreri og en uforkammet Stortalenhed havde vidst at forskaffe sig Folkets Gunst. Da kort derefter Besæt- ningen paa Sphakteria efter den meest haardnakkede Mod- stand maatte overgive sig til Kleon, som var sendt der- over, vorede hans og Folkets Overmod til en endnu høiere Grad. De nye Fredsforslag, som Lacedamonierne

fremstillede, bleve afviste; men snart toge Begivenhederne en ulykkelig Vending for Athenerne. De lede et Reberlag ved Delium mod de boeotiske Oligarker, og Spartas udmærkede Feltherre Brasidas foretog et ødelæggende Krigstog til deres misfornøiede Kolonier paa Thraciens og Maceboniens Kyster. Til Athens Lykke faldt Brasidas ved Beleiringen af Amphipolis, hvor ligeledes Kleon fandt sin Død. Den betænksomme og fredeligt sindede Nicias fik nu den meste Indflydelse i Athen, og det lykkedes ham endelig at slutte en Fred paa 50 Aar, ifølge hvilken Alt forblev paa samme Fod som før Krigens Begyndelse.

422

2) Krigen under Alcibiades; Toget til Sicilien; Athens Indtagelse. — Flere græske Stater vare derfor misfornøiede med denne Fred, og Krigen fortsattes paa flere særskilte Kanter. I Athen havde Perikles efterladt alle sine Talenter og sin Duelighed til at lede Folket til sin Søstersøn Alcibiades. Paa denne Ungling syntes Naturen at have ødslet alle sine skønneste Gaver; men, med en Charakter, der lige let hengav sig til Lasterens Udsvævelser som til Dydens Opoffrelser, var han hos Thracerne det meest udsvævende Menneske, hos Perserne det yppigste, hos Lacedæmonierne det meest maadeholdende, lige utvungen, ligesom han hos Athenerne opfyldte alle de Fordringer, Nogen kan gjøre paa den fineste og meest dannede Statsmand. Plutarch har bevaret os flere Smaatræk fra hans Barndom om hans Kandsnærvarrelse og Klæthed. Han spillede engang Læringer med andre Drengene i en snever Gade; en Lastvogn kom kiserende, og han befalede Kudfæren at holde stille, men da han ikke vilde, kastede Alcibiades sig ned for Vognen og raabte: „Kjør til, om Du har Lyk," og Karlen holdt, til Alcibiades havde taget sin Lærning. Han omgikkes meget Sokrates, der blottede ham hans Sjæls Svagheder og undertrykkede hans ufornuftige, forsængelige Stoltighed, og han ansaae ogsaa Sokrates's Underviisning for en

Belgierning af Guderne; elskede denne sin Lærers Blidhed og ærede hans Dyd. I Slaget ved Delium reddede Sokrates hans Liv. Hans Pragt og Ødselhed var umaadelig; men det smigrede Folket f. Ex., at han engang sendte syv Bogne med herlige Spænd til de olympiske Lege, og at tre af dem vandt Prisen. — Denne Folkets Indling havde spaaet, at de halvtredstindstyve Fredsaar skulde faae meget korte Maaneber. Hans Ranker fremkaldte snart Krigens nye Udbrud. For ved et stort Foretagende at skaffe Athenerne en afgjort Overvagt, foreslog Alcibiades et Tog til Sicilien (415 f. Chr.), under Paaskud af at hjælpe Staden Segesta mod Selinus og dets Bundsforbundt Syracuse; men den egentlige Hensigt var at skaffe sig Herredømmet over denne frugtbare Ø, hvor de fleste græske Kolonier vare anlagte af Dorier, og derfor begunstigede af Spartanerne og de øvrige med dem forbundne Stammebeslægtede i Moderlandet. De leifindige Athenere modtog med Henrykkelse Forslaget, og drømte om intet mindre end efter Siciliens Undertvingelse at gjøre sig til Herrer over Italien og Karthago. Aldrig havde Athen gjort en saadan Udrustning. Hele Staden strømmede ud for at see den største Flaade seile ud, der nogenstinde forlod Attikas's Strandbred. Men en uformodentlig Hændelse indtraf i Athen: Ratten førend Flaadens Afseiling fandtes alle Hermesstøtterne udenfor Husene og paa de offentlige Pladser omstyrkede. Mistanken for denne Raadhed faldt paa Alcibiades, om hvem desuden Rygtet allerede almindelig gif, at han ved et natlig Drickelag ved Esterabelse havde vanhelliget de eleustiske Mysterier, eller den Gudstieneste, som i Eleusis var helliget Ceres. Alcibiades forlangte at maatte retfærdiggjøre sig, førend han afreiste til Sicilien; men hans Uvæner frygtede for hans personlige Indflydelse paa Folket og ubvirkede en Beslutning, at Anklagen skulde opfattes til hans Tilbagekomst fra Sicilien. Men neppe var han kommen til denne Ø, og havde vundet nogle Stæder for

415

Athens Sag, førend han blev kaldet hjem for at forsvare sig for den begaaede Helligbrøde. Han adløb og vendte tilbage; men paa Veien fik han allerede at vide, at Athenerne havde dømt ham til Døden, konfiskeret hans Eiendom og ladet Præsterne bandlyse ham. Da begav han sig til Lacedæmon, hvor han af Spartanerne blev modtaget med aabne Arme, og erklærede, at Athenerne endnu engang skulde erfare, at han var i levende Live. Lacedæmonierne, som nu aabenlyst brød Freuden, sluttede paa hans Raad Forbund med Persien, anskaffede en Sømagt og befæstede Borgen Decelia i Attica.

Toget til Sicilien mislykkedes ganske og aldeles, efterat Alcibiades var kaldet derfra. Vel kom i Begyndelsen flere Stæder under Athens Magt, og Syracus blev belejret; men da Lacedæmonierne sendte Gylippus derover som 413 Feltherre, tog Krigen den ulykkelige Vending, at den atheniensiske Hær for største Delen blev ødelagt, og Resten maatte overgive sig til Fienden. De fangne bleve haardt behandlede. Anførerne Nicias og Demosthenes henrettedes og i Begyndelsen vilde Syracusanerne i deres Raseri dræbe alle de fangne Athenere, men lode sig endelig bevæge til at skienke dem Livet og gjøre dem til Slaver. En stor Deel af dem sendtes til de sicilianiske Steenbrud, hvor Mange omkom af Hunger og slet Pleie; men flere af de fangne og til Slaveri dømte Athenere bleve frigivne af de konstellende Syracusanere, i Anledning af de Stykker af Euripides, som de reciterede under deres Slave=Arbejde.

Men uden at lade Modet falde ved denne Ulykke, gjorde imidlertid Athenerne de største Anstrengelser til at fortsætte Krigen. Alt var forgiæves. Den ene Ulykke fulgte paa den anden, og flere Bundsforvandle kaldt fra, saasnart Lacedæmoniernes Flaade viste sig ved Lille=Asiens Kyster. Men Sagerne forandrede sig hastigt, da Alcibiades, som var geraadet i Fiendskab med den lacedæmoniske Konge Agis og frygtede for sit Liv, besluttede at gaae

over til Athenerne. Han begav sig først til Lisaphernes, den persiske Konges Satrap i Jonien, og søgte at vinde ham for Athenerne, endskiøndt med libet Held. I dette Mellemrum havde den toilesløse Robelmagt i Athen nødsaget de klogeste Borgere til at gjøre adskillige Indskrænkninger i den demokratiske Forfatning. Men disse mislykkede Hæren, som var stationeret ved Samos, og af egen Drift kaldte den Alcibiades tilbage, hvem den valgte til sin Anfører. Dette, i Forening med Tabet af Cuboea, havde til Følge, at de forhadte Oligarcher bleve styrtede, og at et nyt Demokratie indførtes, der var indskrænket til 5000 Borgere. Tvende Seire til Søs, ved Sestus og Abydos, samt Slaget ved Cyzicus (410), hvor Lacedæmoniernes Flaade under Mindarus ganske og aldeles ødelagdes, i Forbindelse med at Kyststæderne ved Hellespont atter bragtes under Athens Herredømme, viste, at denne Stat atter havde faaet sin talentsfulde Hærfører. Et nyt Fredsforflag af den spartanske Regjering afvistes af det paa ny overmodige Folk i Athen. Den seirende Flaade kom tilbage til Athen, hvor hele Folket strømmede ud for at modtage Alcibiades og overøste ham med Beviser paa dets Hengivenhed, idet man overdrog ham en uindskrænket Befaling over Hæren. Imidlertid havde Athenerne faaet en farlig Modstander i Lysander, den nye Anfører over Lacedæmoniernes Flaade, en Mand, som med spartansk Strenghed i Charakter og Levemaade forenede den største Smilbhed og Udholdenhed i sine Planer. Alcibiades seilede tilbage til Asien; men for det Svslag, som hans Underbefalingsmand tabte ved Notium (407) fandt Athenerne sig foranledigede til atter at fratage ham Commandoen, og dermed var Lyffens Stjerne vejet fra dem i denne Krig. Den Seier, som de det følgende Aar vandt over den spartanske Navarch Kallikratidas ved de arginusiske Der, tjente ikke til Noget, uden paa ny at bevise Athenernes Utalnmellighed, som aflivede sex af de seirende Anførere, fordi en Storm havde for-

hindret dem i at begrave de Døde; thi Lysander, som ifølge Spartas Love ikke anden Gang kunde blive Navarch, fattedes i Rødens Stund til Navarchens Medhjælper, men var i Virkeligheden Overbefalingsmand over Flaaden. Han fortsatte de Underhandlinger, som han allerede under sin forrige Commando havde begyndt med den persiske Prinds Cyrus, som var Stattholder over en Deel af Lille-Asien, og indsnitgrede sig saaledes hos ham, at han fik al nødvendig Understøttelse af ham. Nu seilede han til Hellespont, og der mødte han den athenienske Flaade ved en lille Flod Egospotamos, paa Kysten af det thraciske Chersones. I syv Dage tilbød Athenerne ham et Slag; men han undveg det. Alcibiades, som efter sin mistede Commando var gaaet i frivillig Landflygtighed til Thracien, kom til Athenerne, og da han kiendte deres Mangel paa Krigsfornödenheder, tilbød han at staffe dem thraciske Hjælpetropper, og raadede dem til at være paa deres Post; men forgieves. En Aften forlod Mandskabet Flaaden og gik i Land. Lysander, som bestandig ved Spioner var underrettet om hvad der forefaldt hos Athenerne, seilede til deres Station, tog alle deres Skibe, undtagen otte, med hvilke Konon undslap til Cypern. Athenernes Forbundsstæder faldt nu, den ene efter den anden, i Lysanders Hænder, der indførte en oligarchisk Bestyrelse i dem under Opfigt af en spartansk Harmost, eller Foged. Dervaa seilede han til Athen, beleirede Staden, tvang den ved Hunger til at overgive sig, lod de lange Mure nedrive, ved hvilke Gimon havde forenet Staden med Havnen, opbrændte de ubleverede Skibe og indsatte til Stadens Bestyrelse en Forening af de meest aristokratisk-sindede Athenere, om hvem man vidste, at de altid vilde holde paa Spartas Parti og undertrykke ethvert Forsøg paa at forstaae Folket Frihed og Selvstændighed. Disse vare de saakaldte tredive Tyranner. Saaledes endte denne syv og tyveaarige Krig!

Spartas Despotisme. Den spartansk-persiske Krig til Antalcidas-Freden 387. Lacedæmonierne vare nu Overherrer i Grækenland; men deres Overmagt fandtes snart mere trykkende, end Athenernes. Ingen Nedsættelse i Statterne var at vente for Bundsforvandtene, efterat den Beslutning var fattet, at den spartanske Stat skulde have en Stat. Lacedæmoniernes forrige Lævelighed gav efter for en tiltagende Begierlighed efter Penge og Nydelse, uden at denne Begierlighed foræbledes af nogen høiere Sialsdannelse. Det Oligarchie, som efter Lysanders Plan blev indrettet i alle underkuede Stater, betegnede sin Tilværelse blot med Mord og Landsforvilsninger af de meest agtede Borgere. Især rasede de tredive Tyranner frygteligt i Athen. Dyd, Rigdom og Anseelse gjaldt for Forbrydelse. Til deres Sikkerhed toge de spartansk Besætning ind i Byen, og bevæbnede 3000 Athenere. Kritias stod i Spidsen for denne Rædselsregiering, og en af de Tredive, Theramenes, som havde sat sig imod de Andres Tyranni, blev tvungen til at tomme Giftkæberet. Da Mange søgte ved Flugt at undgaae Fordævelsen, befalede de Tredive, at ingen Stad maatte modtage de Flygtende; men dog aabnede Theben, Argos og Megara sine Porte giestfrit for dem. I Spidsen af disse Flygtninge stillede Thrasibulus sig, med Kong Pausanias's Bisald, der var en Fiende af Lysanders herskesyge Planer. Han besatte Biergskæftningen Phyle paa Grændsen af Attika og Boeotien, og indtog Iben Piræus, i hvilken Kamp Kritias faldt. De Tredive flygtede nu til Cleusis, hvorfra Lysander vel førte dem til Athen; men da de atter begyndte paa deres voldsomme Herredømme, bleve de angrebne, tagne til Fange og dræbte. Solons 403. Forfatning indførtes igien; men Athens Kraft var brudt, og Staten fik aldrig mere sin forrige Glænde.

Spartanerne vare ikke sikre paa at kunne udføre deres Planer, saalænge Alcibiades levede, for hvem de bestandig nærrede Frygt. De fik derfor den phrygiske Satrap Phar-

nabazus til at smigmyrde ham. De udsendte Mordere vovede ikke at nærme sig ham selv; men de tændte om Natten Ild paa hans Huus, og da han med en Dolk i Haanden styrtede ud af Huset, stødte Barbarerne ham ihjel med Bile, og bragte hans Hoved til Satrapen. Hans Veninde, Hetæren Timandra indhyllede Legemet og opbrændte hans Lig i Husets Luer. Alcibiades var kun henved 40 Aar gammel. Dette Drab skete netop, da han havde i Sinde at reise til Kongen af Persien, for at tilkiendegive ham hans Broder, Cyrus's forberedte Dyrer, og saaledes til Athens Bedste opvække en Krig imod denne og hans Venner Spartanerne. Cyrus faldt i Krigen mod sin Broder, og Tissaphernes, som kom tilbage til Jonien med udvidet Magt, anfaldt de æoliske Stater. Dette gav Lacedæmonierne Anledning til at vende deres 396. Vaaben mod den persiske Magt. Agesilaus, som ved Lysanders Medvirkning blev Konge i Lacedæmon, foreslog dette Felttog, og blev sat i Spidsen for det. I flere Træfninger slog han de persiske Satraper Tissaphernes og Pharnabazus, og beredte sig til at trænge dybere ind i Landet for at angribe selve Stor-Kongen. Imidlertid havde Spartanernes Herksesye og de betydelige Pengesummer, som den persiske Konge havde ladet udbde blandt Grækerne, opvakt en Krig imod Sparta. Efterat Lysander 394. havde tabt et Slag og var faldet i Slaget ved Halicarnus i Boeotien mod Thebanerne, sluttede Athen, Corinth og flere andre Stater sig til dem, og Agesilaus maatte faldes hjem fra Asien. Uagtet han havde det største Haab om at erobre Persien, aabød han dog sit Fædrelands Love, og vendte tilbage fra sine Seire. Da han var kommen hjem, erklærede han, at han var bleven dreven bort fra sine Erobring i Asien ved 30,000 Bueshytter; thi ligesaa mange Dæreiker vare blevene sendte over til Grækenland, og disse Guldpenge bare en Bueshytte i 393. Præget. Han slog de Allierede ved Coronea. Paa samme Tid havde Konon, som, efterat have trukket sig ud

af Reberlaget ved Megospotamos, havde forstaaet at vinde den persiske Monarchs Yndest og var bleven sat til Ansører over et Tog mod de overmodige Spartanere, slaget deres Flaade ved Enidus. Nu begav Konon sig til Athen, og lod de lange Mure og Befæstningerne omkring Piræer-Havnen gienopbygge. Athen fik saaledes atter Rang iblandt Grækernes selvstændige Stater. Noget Lids Rolighed fulgte herpaa ved den Fred imellem de græske Stater, som den snue spartanske Gesandt Antalcidas 387. forstod at tilveiebringe ved den persiske Konges Mægling, hvis Herredømme over de græsk-asiatiske Stæder samt over Den Cypren nu erkjendtes. Ved denne Fred afstode Lacedæmonierne det Herredømme til Sves, som de havde taget fra Athen; men som de ikke kunde forsvare. I dets Sted fik de frie Hænder til ved deres overlegne Landmagt at behandle de øvrige Stater efter Godtbefindende. Uagtet Grækenlands Stæder ved den antalcidiske Fred erklæredes uafhængige af hverandre, vedsbleve dog Lacedæmonierne med deres despotiske Fremgangsmaade. Det stærkeste Beviis herpaa er, at de paa en fredelig Giennemmarsch overrumplede Borgen i Theben ved deres Feltherre Phoebidas, og fordrev Alle, som ikke hylkede det spartanske Parti. Saa dybt var Spar- 382. tanernes Politik nu sunket, at de straffede deres trolose Feltherre, men beholdt Borgen. Dog Straffen udeblev ikke længe.

Thebens Hegemonie. Epaminondas. Pelopidas til 362. Ligesom tilforn i Athen, saaledes herskede nu Spartanerne i Theben ved Vold og Grusomhed. Iblandt Flygtningerne var Pelopidas, der indledede en Plan om Befrielse med flere Misforsøiede i Theben. Polemarchernes Privatsecretair Phyllidas stod i Forbindelse med dem. Ved et Gieskebud, hvortil Polemarcherne vare indbudne, skulde Sammensværgelsen udføres. Forklædte som Bønder med Hunde og Jagtrebskaber kom de Sammensvorne paa en stormfuld Vinteraften ind i Byen.

Smidlertid samlede Gæsterne hos Pnyllidas. Midt under Maaltidet kom et Brev fra Athen med et Brev, der gav Underretning om hele Sammenhængelsen; men Polemarcherne hengave sig blot til de Rydelsler, der gaves dem i rigeligt Maal, og Archias tog derfor Brevet, og lagde det under Hovedet med de Ord: „Vigtige Ting til i Morgen!“ Nu traadte Hætererne ind i Salen; men disse vare de Sammenførte, der over Harnisset havde taget Fruentimmerklæder, og ved Krands af Grangrene havde gjort Ansigterne ukenkelige. De faldt strax over de tilstedeværende Polemarcher, og dræbte dem ved Dolkefædd. Derpaa ilede de hen i de andres Huse, og nedfalede dem. Saaledes befriedes Theben fra de spartanske Oligarcher. Epaminondas, der under dette Blodbad havde holdt sig i sit Huus, stødte nu til med en bevæbnet Skare og udraabte Thebens Frihed. Agesilaus udsendtes med en Krigshær for at tugte Thebanerne; men Pelopidas førte Krigen med saamegen Klogskab og Mod, at Agesilaus maatte vende tilbage med usorrettet Sag. Saaledes stødte han engang paa et meer end dobbelt Antal Spartaner og stred saa tappert, at Spartanerne, efter Grækernes Sædvane i saadanne Tilfælde, aabnede deres Geledder, for at lade Thebanernes lille Skare drage bort i Fred. Istedensfor at modtage Tilbudet, angreb Pelopidas paa ny søg seirede. Fjendens Elagets Begyndelse kom der et Bud til Pelopidas: „Fjenderne ere over os!“ — „Hvorfor de mere over os, end vi over dem!“ svarede Pelopidas. I Lobet af denne Krig sluttede ogsaa Athen sig til Thebanernes Parti og tilføiede Spartanerne tilføies betydelige Tab ved sine duelige Hærførere Chabrias, Timotheus, Konons Søn, og Iphikrates. Til sidst samlede Gesandter sig fra alle græske Stater i Sparta, hvor en almindelig Fred omhandlede. Hovedvilkåret var alle græske Staters fuldkomne Selvstændighed. Alle gik ind derpaa, undtagen Thebanerne, hvis Gesandt, Epaminondas med Stoltthed svarede, at Theba-

nerne først vilde give Slip paa Herredømmet over de boeotiske Stæder, naar Sparta frigav Stæderne i Lakonien og Messenien. Agesilaus strog nu Thebanerne ud af de græske Staters Forbund, og en Krigshær paa 24,000 Mand, under Kleombrotus, brød op mod Theben, der var forladt af alle sine Bundsforvandre, af Frygt for Lacedæmoniernes Magt. Med en neppe tredie Delen saa stor Hær slog Epaminondas Lacedæmonierne ved Leuktra i Boeotien. Dertil bidrog det thebaniske Rytteries Overlegenhed, Pelopidas's Tapperhed i Spidsen for den hel- lige Skare, samt Epaminondas's egen fortræffelige Manoeuvr, og i særdeleshed den saa kaldte skjæve Linie. Epaminondas havde nemlig i største Hast opstillet sin venstre Floi i en Colonne af 50 Mand's Dybde, men derimod den høire i en Colonne af blot 5 Mand efter hverandre. Da nu Lacedæmonierne efter gammel Skik og Brug havde opstillet begge deres Fløie i Colonner af blot 12 Mand's Dybde, knuste først Epaminondas med sin 50 Mand dybe Floi Lacedæmoniernes høire, medens deres venstre var fuldt sydselsat af Epaminondas's vel kun fem Mand dybe, men saameget mere udbredte, høire Floi, som, idet den uophørligt tirrede Fjenden, trak sig tilbage, indtil Alt paa den anden Side var afgjort. Efterat Lacedæmoniernes høire Floi paa denne Maade var slagen, vendte Epaminondas begge Fløiene imod den venstre lacedæmoniske, der endnu holdt Stand, og gjorde ved Rytteriets Hjælp Nederlaget fuldkomment. — Lacedæmonierne anordnede en Mindefest over deres Medborgeres Heltedød; Mødrene ilede til Templerne for at takke Guderne for deres faldne Sønner, og da der var en Lov i Sparta, der belagde enhver med Banere, som flygtede fra Slaget, erklærede ikke destomindre Agesilaus, der for Tiden havde faaet uindskrænket Magt, at Loven i een Dag skulde hvile, men den følgende Dag indtræde i sin forrige Kraft.

Under et derpaa følgende Felttog i Peloponnes gjenoprettede Epaminondas Messeniernes Selvstændighed.

Spartas Overmagt var nu brudt, og da Algefilas i Spidsen for sin Hær saae Epaminondas for Sparta, maatte han udraabe: „Hvilken stor Mand!“ Da han var kommen tilbage fra dette Felttog, anklagedes Epaminondas for at have beholdt Commandoen fire Maaneder længere end Loven tillod; Han erkjendte sin Feil og bad blot om, at man i Dødsdommen vilde ansøe, at han blev dømt til Døden, fordi han havde tvunget Thebanerne til at seire over Spartanerne. Han blev frifkiendt. — Hans utaknemmelige Landsmænd overdroge ham, Lacedæmoniernes Overvinder, Opfyndet over Stadens Keenlighed. Enhver troede, at han vilde afflaae dette Tilbud; men han modtog det, og erklærede, at enhver Bestilling, som Staten meddeeler, har sit Værd. — Epaminondas havde blot een Overkappe; naar den vaskedes, maatte han blive hjemme. Den persiske Konge sendte ham en stor Sum Penge som en Gave; men han afflog den med den Ytring: „Var den persiske Konge Thebanernes Ven, vilde Epaminondas frivilligt gjøre, hvad han begierer; var han derimod Thebanernes Fiende, saa kunde alle Verdens Skatte ikke formaae ham til at gaae over paa Kongens Side.“ Epaminondas havde en saadan Magt over sine Medborgere, at naar han fandt en fattig Pige, som var uden Medgift, eller en Yngling, som skulde ophjelpes, behøvede han blot at sammenkalde dem for at faae den Sum fludt sammen, som var nødvendig for hans Nølebed. Den Overvægt, som Thebanerne havde vundet ved Slaget ved Leuktra, opvakte de andre Staters, især Athens, avindsyge Frygt, saa at de forenede sig mod dem med Spartanerne. Denne Frygt synes heller ikke at have været saa aldeles uden Grund, isald Epaminondas virkelig skal have yttret, at Theben først da havde fundet sit Maal, naar det efter Spartas Ydmygelse havde ført Athens Prydelser til Borgen i Theben. Efter flere Felttog til Peloponnes, i hvilke Epaminondas skaffede sig flere Bundsforbandte paa Halvøen imod Sparta og forenede de i

deres Byer adspredte Arkadier i det ny-anlagde Megalopolis, trængte han endelig anden Gang, ni Aar efter Slaget ved Leuktra, frem mod Sparta. Algefilas's kloge Forsvarsanstalter reddede Staden. Epaminondas traf sig til Arkadien, og ved Mantinea stødte de fiendtlige Hære paa hinanden. Her udviklede Epaminondas hele Kraften af sin nylig opfundne Krigskonst. Han lod sin Hær lægge Baabnene bort, som om den vilde slaae Veir. Da Lacedæmonierne og deres Bundsforbandte gjorde det samme, toge Thebanerne igjen deres, og Epaminondas angreb i Colonner. Xenophon, denne Lacedæmoniernes og Algefilas's Beundrer, og som først ved Epaminondas's Død henryktes af Beundring over den feirrige Fiende, ligner hans Slagorden ved Angrebet af et Krigsskib, som med truende Bugspryd trænger ind paa Fiendens svage Side. Paa denne Maade var han nær ved i Bund og Grund at knuse den fiendtlige Styrke, da han selv dødelig saaredes af et Kastespyd. — „Hvor er mit Skib?“ var hans første Spørgsmaal; det andet: „Hvem har seiret?“ — Da man svarede: „Thebanerne!“ udbød han: „Jeg har levet lange nok; thi jeg døer uovervunden!“ lod Spydet trække ud af Saaret, og døde. Fienderne toge Flugten, ligesom forfulgte af den store Feltherres Stygge. Thebanerne bleve staaende, slagne af Sorg, paa Balpladsen, uden at benytte deres Seier. — Aaret efter døde hans Modstander, den 84aarige Algefilas. Han var gaaet over til Egypten med en Flaade, for at understøtte Oprøret imod Perferne. Paa Hjemreisen blev han syg og døde i en Havn paa Afrikas Kyst. Med ham sank Spartas Haab om at kunne oprette sin forrige Vælde paa Peloponnes.

Den Anseelse, til hvilken Theben ved begge sine Felt herrer saa hastig steg op, havde ogsaa gjort sig gjældende i det nordlige Grækenland. Pelopidas afgjorde en Strid om Thronfølgen i Macedonien og førte den afdøde Kong Amyntas II. yngste Søn, Philip derfra som Gidsel.

Men da han skulde magle Fred imellem Thessalierne og deres Undertrykker, Alexander, Tyran i Pheræ, blev han greben af denne og kastet i Fængsel. Vel befriede Epaminondas sin Ven og Baabenbroder; men, brandende af Hævn, ophidsede Pelopidas Thebanerne til en ny Krig mod Alexander. Da han i Kampen fik Døen paa Tyrannen, styrtede han imod ham, men saldt for Livvagtens Landsfer. Paa Epaminondas's og Pelopidas's Tid var Theben den herskende Stat i Grækenland; men efter disse Heltes Død tabte det sin Glæde. Ingen af Grækenlands Stater kunde nu siges at have noget Fortrin i Magt fremfor de øvrige. „Athen,“ sagde en Taler, var kun Braget af det Stib, Perikles engang havde styret igiennem Bølgerne.“ Det var en Lighed, som hidrørte af Usmagt og indbyrdes Hæd. Men under denne Grækernes Kraftløshed og Fordærvelse reiste sig en ny Stat, foragtet af de øvrige Græker, og underkuede dem alle.

Macedonien.

Saaledes kaldtes denne Stat, der snart havde sig til et af Verdens store Riger. Macedoniens oprindelige Indvaanere vare ikke af hellenisk, men af illyrisk Herkomst. Efter græske Sagn var en Heraklides Stifter af Riget. En Tidlang stod Riget under Persernes Herredømme, og da Athenerne efterstræbte dets guldrige Egne og herlige Handelspladser, vare Macedonierne bestandig imod Athen. En af Macedoniens berømteste Konger var Archelaus, der levede under den peloponnesiske Krig; han befordrede Agerdyrkning, Handel, Kunst og Videnskaber, anlagde Landeveie, befæstede Stæderne og byggede Palladser, som han smykkede med græske Kunstværker. Euripides levede en Tid lang ved hans Hof, og han ønskede at have Socrates hos sig. Efter hans Død fremstiller Macedoniens Historie en Række af indre Uroligheder og Thronstridigheder. 360. heder lige til Philip's Thronbestigelse. Da Philip var kommen tilbage fra Theben, hvor han siges at være bleven

opdraget af Epaminondas, beherskede han efter sin Broders Død Macedonien først som Regent og siden som Konge. Han fandt sit Land i en ulykkelig Tilstand: Anarchie og Uorden indentrigs, og Overfald og Plyndringer af dets vilde Naboer, Thracier, Illyrier og fl. Men Macedonien var i Besiddelse af alle Hjælpebidler, for under en duellig Konge at stige op til Magt og Anseelse: et frugtbart Land, en frigerst Befolkning og en lykkelig Veliggenhed for Handelen. Inden saa Nar havde Alt et forandret Udseende: Barbarerne vare kuede, og Orden gienoprettet i hele Riget. Ja, hos selve Grækerne havde han forstaaet at sætte sig i Agtelse; hele hans Nation blev militærisk, og Hoffet, hvortil Philip lokkede sin fornemste Adel, blev en Planteskole for duellige Felt herrer. Philip skabte en ny Krigskunst. Den macedoniske Phalanx, som marscherede og stred i Colonner af 16 Mandes Dybde, var hans Bærk. Da der til Dystillingen af denne Slagorden tillige hørte, at de bageste Gædder, i samme Maal som de vare fierne fra selve Fronten, bare saa meget længere Spyd, saa stillede han en Skov af Landsfer mod Fienden, og Angrebet paa aaben Mark var aldeles uimodstaeligt, saa at selve Romerne frygtede denne Slagorden, og alene ved deres Legioners Bevægelighed vare istand til at sprænge og adspredde denne tæt sluttede Masse. Til Udførelsen af sine Planer benyttede Philip et blot Magtens Overlegenhed, men ogsaa List og Beskikkelse. Hans Ordsprog var: „Et Uffel, belæsset med Guld, kan overstige Muren paa hvilken som helst Stad.“ Sin Plan fuldførte han i 24 Aar med en hvist usædvanlig Udholdenhed: Thracierne, Illyrierne og de Nord for Macedonien boende Følleslag underkuedes med Baaben; mod Grækerne derimod anvendte han den fineste Politikk. De rige thraciske Biergværker skaffede ham Midler til at udføre sine Planer.

Den saakaldte hellige Krig, der nu brød ud, gav ham en god Leilighed til at blande sig i Grækernes Anliggender. Phocierne bleve idømte en Mult af Amphik-

tyonerne, for at have oppløiet endeel Marker ved Delphi, der vare helligede Apollo. Da de ikke kunde erlægge Mulkten og bleve befrigede af Boeoterne, bemægtigede de sig de Skatte, som forvaredes i Templet i Delphi. Derved bleve de istand til at hverve en anseelig Krigshær. Phillip kaldtes til Hjælp af de slagne Thebaner, og efterat han ganske ufornødentlig havde sat sig i Besiddelse af Passet ved Thermopylae, brød han ind i Grækenland. Phociernes Krigshær opløstes ved Underhandlinger; deres Land lagdes under Templet i Delphi, og Phillip fik deres Blads i Amphiktyonernes Raad. Et af Phillips vigtigste Niemed var at underlægge sig de vigtige græske Stæder paa Macedoniens og Thraciens Kyster. Allerede i Begyndelsen af sin Regjering havde han indtaget Amphipolis. Potidæa, det mægtige Olynth, med flere Stæder, uagtet de vare Athens Bundsforvandre eller Kolonier, havde siden samme Skiebne, imedens han opholdt Athenerne med Underhandlinger, og lod som han ønskede at besidde deres Venkskab. Intet Middel sparede for paa samme Maade at indbyse de øvrige Grækere i Sikkerhed. — Men en eneste Mand opbød Alt for at modarbejde Phillips Planer, og denne var Demosthenes, Athens største Taler og Folkeleder — han, hvis Ord lignedes med Lynilden, og som, uden nogensinde at smigre Folkets Luner, uafslædig besfittede sig paa at holde det paa dets Post for dets Selvstændighed og for Statens Uafhængighed af fremmede Magter. Forgjæves søgte Phillip at bestikke ham ved store Gaver, et Middel, hvorved han vandt Æschines, Athens anden fornemste Taler, paa sin Side. Med glødende Beltaalighed forestillede Demosthenes Athenerne uophyrligt Nødvendigheden af at forsvare den græske Frihed, tillintetgjorde flere Gange Phillips Planer s. Er. hans Forsøg paa at erobre Byzants, og tilveiebragte tilsidt et Forbund mellem Athen og Theben, efterat Phillip ved at erobre Clatea, Hovedstaden i Phocis, havde robet sin Plan, at undervinge Boeotien. Men Skiebne havde bestemt det ander-

ledes. Paa Kamppladsen ved Charonea sejrede Phillips 338
Krigskonst og Phalanx, og der kæmpede den græske Frihed Dødskampen. Phillip benyttede Seieren med sin sædvanlige Klogskab. Han indgik Fred paa de billigste Betingelser, og fremstillede Grækernes Forening til en Hævnkrig mod Persien som det virkelige Maal for Alt, hvad han hidtil havde gjort. Alle de græske Staters Gesandter iðfsandt sig i Korinth, hvor han havde sammenkaldt dem. Der udvalgte de Phillip til deres Overansfører i den forestaaende Krig mod Barbarerne og gav ham Ret til at bestemme, hvormange Penge og Tropper, hver Stat skulde yde til dette Foretagende. Men under Udrustningerne blev Phillip myrdet paa sin Datters Bryllup i Egæ, af en af sine Livdrabanter, Pausanias, rime- 336
ligviis paa Persernes Foranstaltning.

Konster og Videnskaber hos Grækerne. Grækenlands blomstrende Alder, der i en kort Tid udfoldede sig i alle aandelige og kunstneriske Retninger, er noget af det Skønneste og Herligste, Historien har at fremvise, og uagtet denne Blomstringsperiode kun varede neppe hundrede Aar, har den dog havt en evig ungdommelig Indflydelse paa Menneskehedens Cultur, hvad Videnskab, Kunst og Statsforfatning angaaer.

I Architektur og Billedhuggerkonst opnaaede Grækerne en høi Fuldkommenhed. De æginetiske Statuer vidne om en ældre og strengere Stil, der gik forud for den friere, ideale Behandling af Konsten. Den er dorisk. Foruden de ovennævnte Bærter af Phidias, paa hvis Tid en af den græske Konsts Hovedbestanddele, de doriske, joniske og korinthiske Søiler alt havde uddannet sig, var ingen af hans Statuer saa berømt som hans Jupiter i Olympia. Fra Parthenon i Athen opbevares i England i det britiske Museum de saakaldte elginske Marmor. Af andre Kunstnere nævnes Polyklet fra Sikyon, hvis kolossale Statue af Juno i Argos beundredes i Oldtiden; Myron fra Attika, berømt som Dyre-

afbilder Hans Ro blev besungen i en Mængde Epigrammer). Praxiteles's Venus ansaaes for det skønneste og yndigste i Billedhuggerkonsten: Leusippus, Alexander den Stores Samtidige, bragte Portraiteringen til dens højeste Spidse. Af Malere ere Zeuxis, Parrhasius, men fremfor Alle, Alexanders troe Afbilder, Apelles de berømteste.

Den dramatiske Poesie naaede i Tragoedien en Fuldbendelse, hvormed den nyere Lids største Mander kun kunne maale sig. Aeschylus, Sophokles og Euripides høre alle tre til denne Periode. Sophokles fra Kolonos i Attika har forherliget sin Fødeby i sit berømte Sørgeespil: „Oedip i Kolonos“, og er den ypperste af disse tre. Dgsaa Komodien, der kom fra det doriske Megara til Athen, uddannedes der. Paa den peloponnesiske Krigs Tid levede Aristophanes, der med Bittighed, men med bidende Satire spottede sin Lids Laabelighed og Unoder, og i et Lytspil: „Ridderne“ selv angreb Kleon. Den ubundne Frihed, der herskede i den ældre Komodie, forstummede med den borgerlige Friheds Undergang.

Af Logographien, der meest behandlede locale Sagn, opstod den egentlige Historieffrivning, og naaede hos Herodot en saadan Udvikling, at han har faaet Navn af Historiens Fader. I ni Bøger, der ere opkaldte efter de ni Muser, beskriver han Grækernes Kamp med Perserne, og leverer med det Samme Episkoder om de asiatiske og ægyptiske Folkeferd, samt mange Beretninger om de mindre græske Stater. Han var født i Halikarnas, og skrev i den ioniske Dialekt. Thucydides har beskrevet de første 21 Aar af den peloponnesiske Krig, hvori han selv i otte Aar tog Deel, men blev forvist ved sit uheldige Forsvar af Amphipolis. Hans Charakter er mere alvorlig, end Herodots, og han fortæller ikke i dennes lette, henrivende og dog ensfoldige Stil, men i et kort, sammentrængt, filosofisk Sprog, og behandler Historien pragmatisk. Derimod er Xenophons Stil udmærket

ved Kethed og Skønhed. I hans helleniske Historier er han varm Beundrer af Agesilaus, og han yder først Epaminondas den retfærdige Hyldest, da han er falden i Slaget ved Mantinea, med hvilken Begivenhed hans Historie ender. Hans tvende andre større Værker: Cyropædien og Anabasis, ere omaltede i det Foregaaende.

Sokrates. Da Lykken ikke mere smilede til Athen, da Borgerne bleve en Boldt for egenkiarlige Demagoger, og Begejstringen for Fædrelandets Hæder svandt, for at give Plads for lav Gierrighed, Bestikkelser, Løsløshed og en fanatisk Grusomhed imod overvundne Fiender, udsvikledes en filosofisk Skole, som, da den ikke stutte sig paa Sædelighedens og Religiøsitetens Grundvold, blev dobbelt farlig, forbi den foredrog sine Lærdomme i et smukt, rhetorisk Sprog, der var blandet med „attisk Salt“ eller med træffende Bittighed og forvildende, indviklede Beviser, der syntes at udspringe af den klareste Forstand. Denne Skoles Tilhængere kaldte sig Sophister, og de satte en Vre i at forvilde og kuldkaste almindelig erkendte moralske Sandheder. Imod dem fremstod Oldtidens største, skønneste og reneste Mand: Sokrates. Hans Fader var Billedhugger, men Sønnen fandt ikke Smag i at opoffre sig til denne Kunst; Menneftets aandelige og sædelige Forbedring gjorde han til sit Lids skønneste Opgave. Han levede i Fattigdom og i streng Afholthed fra alle de Nydelser, der ogsaa paa den Tid brøde ind over Athen, som en fordærvelig Strøm. I Felttoget, midt om Vinteren, gik han uden Sko, og i den samme Klædning, han altid bar. Ved en overordentlig stor Klarhed i sin Fremstilling, blandet med en fin Ironie, og ved Spørgsmaal paa Spørgsmaal at gløre sine Lærlinge de filosofiske Begreber og Moralen ret indlysende, tiltrak han sine Tilhørere. Han førte Philosophien fra Himlen ned i Menneftenes Boliger. Hans Disciple hang med Kiærlighed ved ham. Da Athenerne havde sat Dødsstraf for enhver Megarer, der vovede sig ind i Athen, staa

Euklides sig fra Megara om Natten til Byen, for at høre sin elskede Lærer. Nagtet han under de tredive Tyranners Rædselsreglering talte Sandhedens dierve Sprog, undgik han dog deres Forsølgelse; men han var desmere hadet af Sophisterne, hvis stabelige Lærdomme han stedse angreb, og som han blottede i hele deres Røgenhed. I hans halvstærdsindstyvende Aar anklagede tre af disse ham: Melitus, Anytus og Lykon; de beskyldte ham for at fornegte Guderne og fordærve Ungdommen, og fordrede Dødsdom over ham. Han holdt selv sin Forsvarstale; han beviste ikke alene sin Ufkyldighed, men gjorde endog saa Fordring paa at tage Deel i de offentlige Maaltider i Prytaneum. Sandheden i hans Foredrag kaldte de uretfærdige Dommere Stolthed og Fræfthed, og de dømt ham til at tømme Giftbageret. Dødsdommen maatte ifølge de atheniensiske Love ikke fuldbyrdes, saalange det hellige Skib var borte paa dets aarlige Rejse til Delos. I Fængslet besøgte hans Disciple ham daglig, hvor han trøstede dem med Samtaler om Døden og om Siælens Udødelighed, hvilke Plato i sin Phædon mesterlig har skildret, og da en af hans Disciple i sin Smerte udbød: „D, at maatte døe saa uskyldig!“ spurgte Sokrates ham smilende: „Vilde Du da hellere, at jeg skulde døe uskyldig?“ Kriton havde bestukket Fangevogteren; Alt var beredt, for at Sokrates kunde flygte; men han vilde ikke være ulydig mod Fædrelandets Love. Hans heftige og arrige Kone Xanthippe kom paa Dødsdagen til ham med sit yngste Barn, men han vilde ikke forstyrres ved hendes fortvivlede Jammerkrig, og lod hende lede ud af Fængslet. Ved Solens Nedgang drak han Giften, og i det han tømte Bægeret sagde han: „Vi ville bede Guderne om, at Overgangen dithen maa gaae lykkelig for sig!“ Da Unberlivet var blevet kødt, tog Sokrates Klædet fra Ansigtet og sagde til Kriton: „Vi ere Asklepios en Gane skyldige; glem ikke at ofre ham den!“ Disse vare hans sidste Ord.

Alt hans Disciple have Plato og Xenophon opfattet rene Sokrates's Læresætninger; thi selv har han intet Skriftligt efterladt. Plato har faaet Tilnavnet af den „Guddommelige,“ og Fiinheden i Udtrykket og Fremstillingsmaaden svarer harmonisk til Ideernes Reenhed, og der er ingen af alle Oldtidens Philosopher, der er kommen Christendommens Principer nærmere. Efter Sokrates's Død bereiste han Ægypten, Cyrene, Nedre-Italien og Sicilien, hvor Dion blev en begejstret Discipel af ham; men han opvakte Dionysius's Mistanke, og da han forlod Den, blev han paa Tyrannens hemmelige Befaling af Skibsføreren solgt som Slave. Hans Venner løskøbte ham, og nu stiftede han en philosophisk Skole i Akademiet, som deraf fik Navn af den akademiske. Der er ingen Philosopher, der have havt større Indflydelse paa Vidensfabererne og Forskningerne af Menneskets aandelige Tilværelse end Plato og hans Discipel Aristoteles fra Stagira i Macedonien. Han underviste i Lyceum, efter hvis Buegange hans Disciple fik Navn af Peripatetikere (Spadsferende. Medens Platons Blik mere er henvendt paa det reent Aandelige; til Ideerne og til det Himmelske, holdt Aristoteles sig mere til det Reale (det Virkelige) og til Erfaringen (det Empiriske).

Andre af Sokratikerne misforstode derimod deres Lærer. Saaledes lærte Antisthenes, at det højeste Gode bestod i Afholdelse fra alle overflødige Fornødenheder, og endog i Foragt for det almindeligt Anstændige. Hans Paaklædning var en smudsig, lafet Kappe, og Sokrates glennemskuede ham, idet han sagde, at man kunde see Forsængeligheden titte frem af ethvert Hul paa denne. Efter Gymnasiet Kynosarges kaldtes hans Tilhængere, men maaffee ogsaa med Hentydning af Navnet Kyon, en Hund Cynikere. Den bekjendteste af Cynikerne er Diogenes. En Modsatning til denne Skole var Kristips, der ansaae en harmonisk Forbindelse af aandelige og sandfælle Ryddelser for Livets første Grundsætning, og at den største

Lyfsalighed bestod i den „Bellyst,“ Dyden førte med sig. Hans Lærefætninger, og især hans Discipel Epicur, efter hvem Tilhængerne kaldtes Epicuræer, misforstodessiden, og den høieste Livsnydelse ansaaes for det høieste Gode.

Statsforfatningen og Statslivets Offentlighed gjorde Beltalenheden til en Nødvendighed, og det er ikke at undre over, at den hos Grækerne naaede en Fuldenbthed, som den nyere Tid vel neppe kan fremvise Mage til. Isofrates var den første, der lærte den som en Kunst, og stiftede en Taler-skole. Ovenfor omtaltes tvende Talere, der virkede i forskiellig Retning paa Athenere, *Æschines* og *Demosthenes*. Med utrolig Anstrengelse be-sejrede denne alle de Hindringer, Naturen havde sat ham i Veien for at blive en stor Taler. Han var kortaaudet, havde en svag Stemme, og kunde ikke udtale Bogstavet *R*. Naar Brændingerne ved Strandbredden brus-te allerstærkest, bestræbte han sig for at overstrige Bølgerne Larmen; han tog Smaasteen i Munden, og forsøgte, i det han gik op ad steile Bierge, at tale længe og tydeligt. Han opnaaede sit Omed, og blev Oldtidens største Taler. Til hans meest beundrede Taler høre de, han holdt mod *Philipp* (*Philippica*) og den, han holdt, for at vinde Prisen fra *Æschines*: *pro corona*.

Kaste vi et Blik tilbage paa Grækenland i den hen-rundne Periode, da den græske Frihed med alle sine skønne Blomster udfoldede sig og saa hurtigt visnede, da har en Forfatter (*Busch*), der har skrevet et Værk om Athenernes Statshuusholdning, i denne Henseende træffende sagt: „Betragte vi det Indre af det helleniske Liv i Staten og i Familieforholdene, saa ville vi, selv i de æbleste Stammer, til hvilke Athen uden al Tvivl maa henregnes, finde en dyb moralsk Fordærvelse, der er trængt ind lige til Folkets Marv. Satte end deres frie Statsformer og de saa uafhængige Maa-ser, i hvilke Folkeflagene vare ad-

splittede, Livet i en dyb og mangfoldig Bevægelse, saa vare de tillige Anledning til utallige Uden-skaber, Forvirringer og Sletheder, og fraregner man de store Mander, der, fordi de i deres dybe Gemt indesluttede en Verden, vare sig selv nok, saa maa man erkende, at Mængden faabede den Klærlighed og den Trøst, en renere Religion har indgydet i Menneskenes Hjerter. Hellenerne vare i Konstens Glands og i Frihedens Blomstring ulykkeligere, end de Fleste troe; de bare Spiren til deres Undergang hos sig selv, og Træet maatte sæl-des, da det var blevet raaddent.“

Karthago og Sicilien.

Hvor rige og blomstrende de græske Kolonier paa Si-cilien end vare, overgik dog langt Karthago dem, som under en mere stadig aristokratisk Bestyrelse meer og mere udvidede sin Magt. Som en Følge af Handels og Rigdommens bestandige Tilvæxt var den Deel af Nord-Afrika, som umiddelbart beherskedes af denne Stad, et af de bedst dyrkede og rigeste Lande ved Middelhavet. Si-cilien havde længe været Maalet for Karthagos Erobrings-syge, og da Kerkes gjorde sit store Tog mod Grækerne i Møderlandet, ansaae Karthago Tiden at være moden til at anfalte deres Kolonier paa Sicilien. Men Gelon, den daværende Hersker af Syracus, angreb uformodentlig Karthagernes Leir ved *Himera*, samme Dag som Slaget stod ved *Salamis*, opbrændte den og ødelagde deres Hær aldeles. Følgen blev en Fredstractat, at Karthagerne maatte forpligte sig til ikke at anfalte Sicilien, og paa bets Gebeet paa Den affkaste alle Menneskeoffringer, samt betale 2000 Talenter i Krigsomkostninger. Efterat Krigen var endt, fremtraadte Gelon i Folkesforsamlingen ubevæbnet, og tilbød sig at lide hvad Straf man vilde paalægge ham, dersom han nogenstunde havde misbrugt sin Magt. Syracusanerne hilsede ham under Bisaldsraab som deres Velgiører og Konge, og efter hans for tidlige Død dyr-

tedes han som en Halvgud. Hans Broder og Eftermand, den pragtelstende Hiero var en Under af Videnskab og Kunst, og samlede en Kreds af Digtere om sig: Pindar, Æschylos, Simonides og fl.; men han regierede despotisk. Efter hans Død fordrev Syracusanerne den tredje Broder, 466. Thrasymbulus, og antog en fri Forfatning. Indvaanerne i Segesta, som tidligere havde kaldt Athenerne til Hjælp mod det nærgængende Selinus, henvendte sig efter deres Nederlag til Karthagerne. Disse indtog det mægtige Agrigent, og gjorde saadanne Fremskridt, at Syracusanerne saae sig nødt til at overdrage Dionysius en uindskrænket Magt over Hæren (405 f. 368). Han benyttede sig af Leiligheden til at forstærke sig Herredømmet. Han var en Mand af store Talenter, men misantroisk og despotisk. Til sit Folk pleiede han at tale fra et høit Taarn, hvor han var sikker for alle Slags Vaaben; han frygtede for Barbererne; derfor lærte han sine Døtre at rage sig, og da han tilsidst heller ikke turde have Tillid til dem i deres vorne Alder, afskuede han Skægget med gloende Baldnøddestaller. Den Plan, at udbringe Karthagerne og ophøje Syracus til Hersterinde over Sicilien, ledte til bestandige Krige mod Karthago, der førtes med afværlende Lykke; Udsaldet blev, at enhver af de stridende Magter beholdt den Deel af Sicilien, som den forud havde. Dionysius havde ogsaa den Forsængelighed at ville udmærke sig som Digter, og der siges, at hans Død paasthyndedes ved at en af hans Tragoedier vandt Prisen, endskiondt den rette Marsag til hans Død nok har været Forgift, som hans Søn gav ham, for at han ikke skulde kunne træffe nogle Foranstaltninger om Thronfølgen.

Hans Søn, Dionysius den Yngre, en svag og vellystig Fyrste, blev stødt fra Thronen af sin Sted-Morbroder Dion, der snart kaldt som et Offer for det ubestændige Folks Misfornøielse og en nedrig Sammenrottelse. Efter ti Aars Fraværelse i Nedre-Italien bemægtigede 346. Dionysius sig anden Gang Herredømmet; men hans Ty-

ranni bragte Syracusanerne til at bede Moderstaden Korinth om Hjælp. Timoleon, en af Oldtidens ædleste Republikanere, sendtes derover med en ubetydelig Styrke; Dionysius affattes (345), og tilbragte sin øvrige Tid i Fattigdom i Korinth. Staden Leontiums Behersker Jectas, som med Karthagernes Hjælp haabede at gjøre sig til Gnevoldsherre i Syracus, blev ogsaa overvunden af Timoleon. En talrig karthagisk Krigshær, som under disse Uroligheder vilde udføre Karthagos aldrig opgivne Plan, fuldkommen at undertvinge Sicilien, blev slaet af Timoleon ved Floden Crimisus. Karthago beholdt 340. vel sin Deel af Sicilien, men maatte frasiige sig Herredømmet over de græske Stæder og maatte løbe ikke at underskotte de Tyranner, som i flere af dem havde bemægtiget sig Regieringen. Demokratiet gienoprettedes i Syracus, og Timoleon døde (337 f. Chr.) med det Vidnesbyrd, at have været den største Ven af Friheden, som den gamle Historie kender, saa at han endogsaa for dens Skyld opoffrede sin egen Broder, der havde tilranet sig Herredømmet i Korinth. Da man i Syracus i Folkeforsamlingen gjorde ham Bebreidelser, svarede han, at han ansaae det for sin største Lykke, at have oplevet den Dag, da enhver Borger kunde sige hvad han vilde. Hans taknemmelige Medborgere forærede ham et smukt Landgods, hvor han henlevede sin lykkelige Alderdom, næsten forgudet af dem. Paa hans Begravelsesdag førte de Liigbaaren over Ruinerne af Dionysius's nedbrudte Taarnborg. Hans Liig blev begravet paa Torvet, og over hans Aske opførtes et prægtigt Monument, der bar hans Navn. Men Syracusanernes letfindige og urolige Charakter gjorde dem uskikkede til længe at beholde Friheden. Forgjæves søgte de, efter Athenernes Exempel, ved Petalisme (Navnet af et Blad) at landsforvise de Medborgere, hvis altfor store Magt de frygtede. Ikke længe efter Timoleons Død bemægtigede Agathokles sig den høieste Magt (317 f. Chr.). Han var en Søn af en Pottemager, og satte

bestandig Keerlar ved Siden af Guldfarrene paa sit Bord, for at minde sine Sønner om deres Herkomst. Hans Regering tilbragtes under bestandige Krige mod Karthago om den Deel af Sicilien, det eiede. Agathokles beleiredes af Karthagerne i Syrakus; men da Staden allerede var nær ved at overgive sig, gif han ufornodet med en Krigshær til Afrika, erobrede største Deelen af Landet, og truede Karthago. Han blev tilsidt slagen, men fik dog en Fred, ved hvilken begge Magterne beholdt; hvad de havde havt for Krigen. Han døde paa et Krigstog til Nedre-Italien (289 f. Chr.) paa en Maade, som hans uophørlige Grusomheder fortiente; thi hans herskesyge Sønner lode hans halvdøde Legeme kaste paa Baalet, førend endnu Manden havde forladt det. Flere Aar fulgte derpaa, fulde af indre Adspjittelser og Stridigheder. Agathokles's leiede Tropper, de saakaldte *Mamertiner*, havde efter hans Død indtaget Messina og gjorde derfra Plyndringer til Lands og Vand. Deres Driftighed og Rovsyge dæmpedes noget ved det afgjørende Nederlag, som de lede af Syrakusernes Feltherre Hiero, som derfor af sine taknemmelige Landsmænd ophøiedes til Konge (269—216 f. Chr.) I hans Tid begyndte de puniske Krige.

Rom.

I. Rom som Republik fra 509 indtil dens Overherredømme over Nedre-Italien til 272 f. Chr. — Kamp imellem Patricier og Plebeier.

Da Tarquinius Superbus blev fordreven, skulde Staten ei mere regieres af Konger, men af to Consuler, som begge bleve valgte af Patricierne, og til denne Værdighed udvalgte Brutus og Tarquinius Collatinus, Lucretias Mand. Tarquinius flygtede til Tarquintii; hans Ballads blev nedrevet; hans Marker bleve indviiede til den romerske Ungdoms Kampplads (*Campus Martius*), og Træerne og Afgrøden bleve kastede i Liberen. Forgjæves søgte Tarquinierne ved et dem hengivent Parti blandt

Roms Patricier, atter at bemægtige sig Herredømmet. Brutus lod begge sine Sønner halsbukke, som vare deels agtige vert, og da hans Embedsbroder, Tarquinius Collatinus, søgte at beskytte sine Søsterfønner, der ogsaa vare skyldige, benyttede Brutus denne Leilighed til hos Folket at drive den Forordning igiennem, at Ingen af Tarquinius's Slægt maatte opholde sig i Rom, hvorpaa Collatinus maatte gaae i Landflygtighed. Forgjæves søgte ogsaa Tarquinierne ved fremmede Folkeslag at sætte sig i Besiddelse af Rom. I den første af de Krige, hvortil Tarquinierne havde ophibset Roms Naboeer, mødtes Brutus og Tarquinius's Søn Aruns, og begge dræbte hinanden i Tvekamp. Som for en Fader bare de romerske Matroener i et heelt Aar Sørgebragt for Brutus. Imidlertid havde Romerne beholdt Seieren. Men Tarquinierne fortsatte ikke destomindre deres Anslag, og formaaede tilsidt Etruskerne Konge Porfenna til et Felttog, hvori denne beleirede Rom. Han trængte frem imod Byen, slog Romerne paa den høire Bred af Tiberen, og vilde tilligemed de Flygtende være trængt ind i Staden, hvis ikke Horatius Cocles alene havde opholdt Fienden paa Broen over Tiberen, indtil Romerne kunde bryde den af bag ved ham, da han kastede sig i Floden og svømmede til sine Landsmænd. Det var ligeledes i denne Krig, at Muscius Scaevola gif ud i Etruskerne Leir, for at dræbe deres Konge. Efterat han af en Feiltagelse havde dræbt Kongens Statmester, som var sjsselfat med at udbetale Soldaterne deres Sold, blev han greben og truet med Pinebænken, ifald han ikke bekiendte hele Anslaget; men han stak sin høire Haand i Ilden, og sagde: „For at Du skal vide, hvor libet de, der have en udsødelig Vre for Dine, agte deres Legeme, saa see her!“ og han holdt den i Offerilden, som om den var uden Følelse. Af Beundring over dette Heltemod skænkede Porfenna ham Livet, og ligesom for at bevidne sin Taknemmelighed, sagde Scaevola: „Saa vilb da, at trehundrede romerske Unglinge af Stand

have sammensvoret sig mod Dig. Lødden traf først mig; siden ville de Dvrigs, indtil Skløbnen lader Angrebet ramme Dig, hver til sin Lid indfinde sig." Af Frygt for denne Fare, og af Agtelse for den romerske Charakter, skal Porfenna have ophævet Beleiringen og sluttet Fred. Andre Beretninger sige derimod, at denne Fred blev sluttet paa de haardeste Vilkaar, saasom at Romerne ikke maatte benytte Jernet, uden til Agerbrug: en Forpligtelse, som de snart unddroge sig. Ligeledes maatte Romerne stille Gidfler; men anførte af den modige Cloelia, undvoege disse og svømmede tilbage over Tiberen.

Efter Porfennas Vortmarsch, optraadte Latinerne, der havde gjort sig uafhængige af Rom, nu som Tarquiniernes Bundsforvandre; men de bleve slagte af Romerne ved Regillus-Sven i Latium. Tarquinius døde i Landsflygtighed i Cumæ, og Roms Selvstændighed som Republik var nu sikret.

Folketribunernes Indstiftelse. Coriolan. Sp. Cassius. Denne Selvstændighed maatte dog Romerne kysse med store Dpoffrelser. Estrufferne beholdt deres Ervbringer, og den Handelstractat, som sluttedes med Carthago (508 f. Chr.), det troværdigste Vidnesbyrd for Roms ældre Historie, viser, at Rom ikke mere stod i Epidfen for det latinske Forbund. Længe maatte Rom kæmpe, inden det fik sin tidligere politiske Magt. Snart udbrøde ogsaa de heftigste indre Uroligheder. Patricierne havde alene tilegnet sig alle de høiere Embeder, Dpfigten over Gudstjenesten, Commandoen over Krigshærene, og de havde tillige største Delen af Statens Jorder i deres Hænder. Folkets Misfornøielse vakttes ved dette Fortrin, men allermest ved den Ubarmhertighed, som Patricierne udøvede mod fattige Plebeier, der maatte sætte sig i Gield hos dem, medens de til de bestandige Krige maatte udruste og underholde sig selv, og dertil ofte forsømte deres Næringsvei. Følge Loven var en Debitor, som ikke kunde betale, forbunden til at tiene sin Creditor som Træl. Den

grusomme Medfart, som Patricierne tillode sig mod deres Skyldnere, kunde ikke andet end ophidsse Plebeierne. Den ene Gang efter den anden vægrede de sig ved at gjøre Krigstieneste. Patricierne vilde i Begyndelsen hjælpe sig ved Valget af en Dictator (500 f. Chr.), en Slags Gnevoldsregent, som under trangende Omstændigheder valgtes aldrig længer end paa et halvt Aar; men i hvis Hænder en uindskrænket Magt blev lagt, og hvem selv Statens høieste Embedsmænd, de for Aaret valgte Consuler, maatte være undergivne. Lartius var den første, der beklædte dette Embede; dog selv denne Gnevoldsregiering kunde ikke holde Plebeierne i Awe, der trykkes af Patricierne med saamegen Haardhed. Et frygteligt Dyrer rasede, da engang en gammel Mand, i smudsige Plalter, bleg og udhungret, klagede sin Nød for Folket paa Torvet. For Gield var han styrtet i Slaveri, og hans Ryg bar Spor af de blodige Mishandlinger, han havde maattet lide. Ved formildende Løve kom vel Kolligheden tilocie; men Appius Claudius, hvis hele Slægt i den romerske Historie udmærker sig ved Haan og Haardhed mod de Ringere, ophidsede Folket paany. Efter flere uopfyldte Løfter om Vindring forlode Plebeierne deres Ansørere, toge deres Faner, hvilke de havde svoret Troskab, med sig, for ikke at bryde deres Ed, og vandrede ud til det saakaldte hellige Bierg, med den Trusel, for bestandig at forlade Rom. Alene Menenius Agrippa var i Stand til at berolige Folket ved at fortælle dem Fabelen om Legemets Lemmer, der bleve misundelige paa Mavens, og negtede at give den Føde, men netop derved henfjgnede og afkræftedes. Nu maatte Patricierne give efter. Gielden estergaves dem, der ikke vare istand til at betale, og de, som for Gield vare Trælle, sattes paa fri Fod. Folket fik til sin fremtidige Sikkerhed to Embedsmænd, Folketribuner, som skulde beskytte det mod Patriciernes Vilkaarlighed, og havde Magt til at forkaste enhver Senatsbeslutning, der paa mindste Maade krænkede Folkets Frihed. 494

Ved det blotte Ord veto, fremsagt af een af dem, naar de fra Forsalen, hvor de under Senatsforsamlingen havde deres Sæde, indkaldtes for at høre en Beslutning oplæses, berøvedes denne hele sin Kraft. Disse Tribuners Antal forøgedes efterhaanden til fem og siden til ti. De forvandlede snart til active Embedsmænd i Staten og kaldtes med det ikke ufortiente Navn af den almindelige Røgligheds Gift. Efterat de havde skaffet sig Rettighed til at sammenkalde Folket til de saakaldte *Comitia Tributa*, hvor der stemmedes Mand for Mand, begyndte de med at landsforvise den tappre *Marcus Coriolanus*, *Volkskernes Selerherre*, men som nu, brændende af Jver for *Patricierernes Rettigheder*, med al Magt arbejdede paa at faae *Tribunernes Embede* affasset, og derfor vilde forsmaae Senatet til at negte Folket *Levnetsmidler* i en stor *Hungerøvd*. Opflammet af *Hævngierlighed*, flygtede han til sine fordums *Fiender*, *Volkskerne*, og truede *Rom* i *Spidsen* for dem. Han udelagde det romerske *Territorium*, men skaanede *Patricierernes Godser*. *Gesandterne*, der skulde indlede *Fredsunderhandlinger*, bleve bortvist; *Præsterne*, smykkede med deres *Urestegn*, søgte forglæves at formilde ham. Da drog tilsidst *Dvinderne* med hans gamle *Moder Veturia* og hans *Kone Volturna* til den volstikke *Leir*. Først vilde han ikke modtage dem, men da han hørte, at hans *Moder* var med, stredes de for ham. Han kunde ikke modstaae deres *Taarer* og *Bønner*, men idet han gav *Ordre* til at bryde op med *Leiren*, udbrod han: „*Moder*: Du har reddet *Rom*, men det er ude med mig!“ Der siges, at denne *Eftergivenhed* kostede ham *Livet*, da han kom tilbage til *Volkskerne*. *Andre* berette derimod, at han paa sin *høie Alderdom* ofte plejede at sige: „*For den Gamle* er *Landflygtighed* dobbelt tung!“

Spændingen mellem *Patricierne* og *Plebeierne* tiltog endmere, da *Sp. Cassius* *Wiscellinus* fremkom med den første *Agerlov* (*lex agraria*), at de erobrede *Agre* skulde fordeles lige til alle *Borgerne*. Disse *Agre* havde

Patricierne sat sig i *Besiddelse* af, og lode dem dyrke ved deres *Slenter* og *Slaver*. De opbragte *Patricier* anklagede *Sp. Cassius* for at trage efter *Kongedømmet*, hvorfor han søgte *Folkets* *Indest*. Han blev dømt fra *Livet* og henrettet; hans *Huus* *sløvet* og *Stedet* forvandlet til en øde *Plads*. Paa denne *Lid* begyndte *Trigene* med det mægtige *Veji*. *Strurierne* streifede lige til *Janiculus*; da stillede *306 Fabier* under *Cæso Fabius* i *Spidsen* for *4000 Slenter* sig imod dem, leirede sig ved *Cremona*, og forhindrede en *Lid* lang *Fiendens* *Streiftog*; men i et *Baghold* saldt de alle paa een nar, der blev *Stamsfader* for de følgende *Fabier*. Midt under de *gjenfaldige* *indvortes* *Stridigheder* bemægtigede *Sabineren Herdonius* sig en *Nat* *hjemmelig* ved *Hjelp* af *Slaver* og *Slenter* *Capitolium*. *Quinctius Cincinnatus* frelst *Rom*; og anden *Gang* indlagde han sig samme *Ure*, da *Uquerne* *indestluttede* en *consulariff* *Hær*; man valgte i *Rødens* *Time* *Cincinnatus* til *Dictator*. *Gesandterne* fandt ham *pleiende*, og hans *Kone* maatte hente *Togaen* ud fra *Hytten*, for at han kunde vise sig med *Anstand*. Han seirede over *Fienden*, og vendte derpaa tilbage til sine *landlige* *Beskæftigelser*. Saa *simple* vare *Sæderne* *den* gang i *Rom*, men tillige saa *republicaniff* *rene*; thi *Cincinnatus* havde maattet *opoffre* sin *Formue*, da hans *Søn* af *Tribunerne* var anklaget paa *Livet*.

Terentius Arfas Lovforslag. De tolv *Tavlens Love*. *Decemvirerne*. *Ar* 453 f. *Chr*. optraadte *Tribunen Terentius Arfa* med det *Forslag*, at *Rom* maatte faae en *streven* *Lov*, hvilkken det endnu *savnede*, og ved hvilkken en *Grøndse* kunde sættes for *Consulernes* *overdrevene* og ikke *sielden* *misbrugte* *Magt*. Først satte *Patricierne* sig imod det med en *saadan* *Forbitrelse*, at de *dreve* *Tribunerne* fra *Forum*; men *Tribunerne* anklagede derfor *Cincinnatus's* *Søn* paa *Livet*, og *Faderen* maatte bøde, som ovenfor er fortalt, med *Tabet* af sin *Formue*. *Tilsidst* gik *Terentius's* *Forslag* *igiennem*. *Tre* *Patricier* bleve sendte

til Grækenland, for at gjøre sig bekendt med de græske Lov. Da disse kom tilbage, udvalgte paa eet Aar ti Mænd, som beklædtes med den højeste Værdighed, og overdroges i den Tid at udarbejde en skreven Lov. I det første Aar udarbejdede de 10 Tavler; men da to endnu manglede, valgtes for det andet Aar nye Decemvirer. Disse regierede despotisk, og vedbleve efter Aarets Ende at udøve deres Myndighed, uden noget nyt Valg eller nogen Stadfæstelse. Men deres Magt styrkedes snart. Appius Claudius vilde tillegne sig en ung Pige, Virginia, hvis Fader, en Plebeier, var paa Krigstog. Ved en nedrig Haandlanger, Claudius's falske Angivelse, at hun var en Datter af en af hans Slavinder, skulde hun bortgives til Boldsmanden, da Faderen fik Underretning derom og ilede fra Leiren. Da alle hans Indsigelser bleve forhaanede, bad han om, end eengang at maatte tale med sin Datter; han greb en Kniv og stødte den i hendes Bryst, den eneste Maade, hvorpaa han kunde befrie hende fra Banere. I Hæren vakte han, Virginius var hans Navn, den største Forbittrelse. Decemvirerne maatte nedlægge deres Embede, og Appius Claudius, der var kastet i Fængsel, dræbte sig selv for at undgaae Folkets Hævn; men Decemvirernes Lov (leges duodecim tabularum) bleve indgravede paa tolv Kobbertavler, offentlig udstillede, og antagne. Disse Love ere Grundlaget for den saakaldte romerske Ret, og have havt en overordentlig stor Indflydelse paa Lovsindigheden.

Camillus's Tidsalder. Roms Indtagelse af Gallerne. Under disse indre Uroligheder fortsattes de ydre Krigs bestandigt. Den etrusiske Stad Veji blev efter ti Aars Beleiring indtaget af Furius Camillus ved en underjordisk Gang, som gravedes under Stadens Muur og ind i Byen. Da denne Beleiring varede saa længe, bevilgede endelig Senatet for første Gang Soldaterne Sold. Camillus havde ogsaa gjort sig fortient ved Er-

bringen af Faleri, som han vandt ved sin høimodige Tænkemaade, da en forræderisk Stolemester vilde udlevere flere af de fornemste Familiers Børn. Det utaknemmelige Folk dømte siden Camillus til Landsflygtighed, fordi han havde helliget Tiendebelen af Byttet til Templet i Delphi og brugt hvide Heste ved sit Triumftog. Men Romerne fik snart Leilighed til at fortryde denne Uretfærdighed. En utilfreds Borger fra Staden Clusium i Etrurien havde ved en Prøve af Italiens herlige Vine loffet en Sværm af de senoniske Galler til Etrurien. Allerede under Tarquinius Priscus brøde de over Alperne ind i Italien, og toge en stor Deel af dette Land i Besiddelse, som efter dem kaldtes det cisalpinke Gallien. De udbredte sig nu hærjende over det blomstrende Etrurien og belejrede Clustum. Romerne blandede sig usorgfaldigt i disse Stridigheder, i det at Gesandterne, tre Fabier, istedenfor at mægle Fred, opslammede Krigen ved selv at stille sig i Spidsen for Cluserne. Gallernes Anfører Brennus forbittedes herover, marscherede mod Rom og slog den slet ansatte romerske Hær ved Floden Allia, der igiennem det sabiniske Gebeet falder ud i Tiberen. Rom blev erobret og opbrændt. Alt, som kunde flygte derfra, havde reddet sig til Veji; blot en udvalgt Stare af romerske Ynglinge forsvarede Capitolium under Manlius, som fik Tilnavnet Capitolinus, fordi han reddede Fæstningen, som Gallerne en Nat havde fundet en Bei til op ad Klippen. I deres Nød kaldte nu Romerne den landsflygtige Camillus tilbage og udvalgte ham til Dictator; han indtraf med sin Hær, da Romerne allerede havde begyndt at underhandle om med Guld at købe sig fri for sine fremmede Giester, slog dem og reddede Rom. Romerne reiste sig snart med ny Kraft fra den Undergang, som truede dem. Herfor maatte de i Særdeleshed takke Camillus, som hindrede dem i deres Forsæt at flytte deres Hovedstad til Veji. Imidlertid troede Mange, at Guld mere end Sværdet denne Gang havde bevirket Roms Be-

frilse. I det mindste maatte Romerne siden ofte høre denne Beskyldning af de Folkelag, med hvilke de kom i Krig. Men det er ogsaa muligt, at Mangel paa Levnetsmidler og Træthed af Beleiringen formaaede de flygtige Galler til at drage bort, hvortil kom, at de fik den Efterretning, at Veneterne vare faldne ind i deres eget Land. I 90 Aar voxede Romerne ikke nogen Krig imod dem.

Roms Kamp om Herredømmet over Italien. Med Roms nærmeste Naboer, *Æquer*, *Volscer*, *) *Her-nicer*, fortsattes de evige Fejder med Held. Efterhaanden kom Rom i Spidsen for et Antal nærgrændsende Stæder, som fik Navn af Bundsforvandede (*Socii*), men som ofte maatte erfare det Trykkende i Roms Herredømme. Latinerne havde efter Slaget ved *Regillus* staaet i et lignende Forhold af Bundsforvandskab, og med Hjælpstroppe deeltaget i Romernes Krige. Da de tillige for-drede Deelagtighed i Herredømmet, i det de paastode, at den ene Consul og det halve Senat skulde vælges iblandt dem, udbrød en Krig, som endtes med, at de latinske Stæders Forbund opløstes, og at de kom i endnu større Afhængighed end før. I denne Krig var det, at Con-
340 sulen *Manlius Torquatus* lod først sin Søn be-lønne med Seierskrandsen og siden hals hugge, fordi han uden Feltherrens Tilladelse havde modtaget en latinsk An-førers Udfordring og seiret. I den afgjørende Træfning mod de forbundne Latiner og Campaner, ved Foden af Bjerget *Vesuv*, lod *Manlius's* Medconsul *Decius Mus* Bræsterne indvie sig tilligemed den fiendtlige Hær til Un-derverdenens Guder, styrtede derpaa ind i Fiendens Ges-ledder, og forskaffede ved sit Exempel sine Landsmænd en fuldkommen Seier. Noget Tid førend denne Krig endtes,

*) Enablerne (*rostra*) af de Etriske, der bleve erobrede i den volsciske Stad *Antium*, prydede Talerstolen paa det ro-merste Forum.

sluttedes et nyt Handelsforbund med *Karthago*, hvoraf sees, at Rom allerede dengang drev en ikke ubetydelig Søfart.

Af mere Betydning end de foregaaende bleve de lang-varige Krige mod Samniterne (fra 343 til 290 f. Gh.) Denne tappre og krigeriske Stamme, som boede i Mellem-Italiens Biergegne, var i Folkemængde og Styrke Rom og det dermed forbundne *Latium* langt overlegen. Krigen begyndtes for det frugtbare *Campaniens* Skyld, der, ude af Stand til at modstaae Samniternes Vaaben, under-kastede sig Roms Overmagt. I denne Krig udviklede Roms Krigskonst til en høi Grad af Fuldkommenhed. Her lærte Romerne først en regelret Taktik, og bleve vant til at føre Krig i Biergegnene. Det var ogsaa i denne Krig, at hele den romerske Hær blev indesluttet i de cau-dinske Passet (*furæ Caudinæ*), og maatte gaae under Naget. Havde Samniterne adlydt den vise *Herennius*, Faderen til deres Anfører *Pontius*, som raadede dem enten at nebhugge hele den romerske Hær eller ogsaa lade den slippe uden noget Vilkaar, for ved Taknemmelighed at gjøre sig Romerne forbundne, vilde de muligen have endt Krigen med Fordeel. Men den Skam, de tilføiede Ro-merne, ophidsede disse til uforsønlig Hævn, og nogle frygtelige Nederlag for Samniterne udslettede snart Er-indringen om den caudinske Ulykke. Samniternes Land forvandlede til en Ørk, og dette ved sin frie Forsatning og sine rene Sæder saa udmærkede Folk blev næsten ganske og aldeles udryddet. I disse samnitiske Krige udviklede saavel Italiens sydlige Folkelag, *Apuler* og *Lucaner*, som de nordlig boende *Umbrer* og *Etrusker*, i hvis Land, uagtet de undertiden kaldte Gallerne til Hjælp, de romerske Vaaben meer og mere udbredte sig. For at be-fæste Herredømmet over de besejrede Folkelag og tillige for at forebygge de fattige Classers allfor store Tilvært i Rom, anlagdes Colonier af romerske Borgere i de er-

erobrede Stæder, en Udvei, som Romerne allerede i Begyndelsen af deres Erobringer ofte havde benyttet.

De græske Stæder i Nedre-Italien vare blevne afsmægtige ved indbyrdes Stridigheder, Blødagtighed og Sædernes Fordærvelse. Tarent var den eneste, som beholdt en mere betyvende Magt og Rigdom. Da dens Indvaanere med græsk Overmod og Letsindighed havde fornærmet romerfke Gesandter, og endog kastet Snavs paa dem, fordi de talede slet Græsk, erklærede de forhaanede Romere, at disse Pletter alene kunde afvaskes med Blod. Tarentinerne kaldte den Tid's berømteste Feltherre, Kong Pyrrhus i Epirus, til Hjælp; han kom, og seirede i to Slag, fornemmelig ved sine hidtil i Italien ukjendte Elefanter; men snart lærte Romerne den Konst at dræbe disse Dyr, der i Begyndelsen vare dem saa frygtelige. Consulen Fabricius havde i denne Krig flere Gange Leilighed til at vinde Kong Pyrrhus's Agtelse: først afsløg han Tilbudet af de Skatte, Pyrrhus bød ham; siden afflog han ligeledes det Tilbud, at blive den Øverste næst ham i hans Rige, og han opdagede for Pyrrhus, at hans egen Læge havde tilbudt sig at tage ham af Dage ved Gift; da udraabte Pyrrhus: „Før vil Solen kunne gaae af sin Bane, end Fabricius fra Ketsfærdighedens Bei!“ De lærenemme Romere opfattede meget af Pyrrhus's fuldkommere græske Krigskonst, blandt Andet Konsten ordentlig at befæste en Leir. Da Pyrrhus efter to Aars Felttog i Nedre-Italien forudsaae, at han, uagtet sine Seiervindinger, ved Romernes Udholdenhed og Krigerfthed snart vilde blive tvungen til med usorrettet Sag at gaae tilbage til Epirus, lyttede han gjerne til de sicilianske Grækers Forlangende, at komme dem til Hjælp imod Karthagerne. Efter Slaget ved Heraklea, hvor alle de saldne Romere laae med Nafnet vendt imod Fienden, udbød Pyrrhus: „Med saadanne Krigere skulde Verden være min; og den skulde tilhøre Romerne, hvis jeg var deres Feltherre!“ De store Fremfridt, han gjorde paa Sicilien,

280

bleve uden Virkning paa Græernes Bankelmødighed. Da han forlod Sicilien, yttrede han: „Hvilken Kampplads efterlade vi her til Karthago og Rom!“ Han kom tilbage paa Tarentineres fornyede Begiering, men blev slagen ved Benevent af Consulen Curius Dentatus. Ved Hjælp af Brandpile gjorde Romerne Elefanterne flye; de vendte pludselig om, og søndertraabte Pyrrhus's Soldater. Curius holdt sit Triumphtog i Rom med fire Elefanter; Pyrrhus undkom med nogle faa Ryttere til Tarent, og vendte derpaa tilbage til Grækenland. Hans italienske Budsforvandre, Bruttier, Lucaner m. fl. maatte give sig i Romernes Bold, og Tarent blev indtagen 272 f. Chr. — Nu vare Romerne Herrer over Italien, fra Landet ved Po indtil Strødet ved Messina.

275

272

Ende paa de indre Stridigheder imellem Patricier og Plebeier. Under disse Krige vedbleve bestandigt de indre Uroligheder. Neppe var Rom opbyggt igien med snevre, uregelmæssige Gader, efterat Gallerne vare dragne bort, førend Patricierne gjorde Forsøg paa at tilbagevinde de afstaaede Forrettigheder. Manlius Capitolinus fornyede de agrariske Love, og forsøgte at formilde Stædslovene; Dictatoren lod ham kaste i Fængsel, og Patricierne fik Folktribunerne paa deres Parti og anlagde ham for at tragte efter Kongemagten; han blev dømt til Døden, og nedstyrtet fra den tarpeiske Klippe ved det Capitolium, han engang havde reddet. Men Tid efter anden fremkom nu Tribunerne med det Forlangende, at Plebeierne skulde deeltage i Statens høiere Embeder, og at det skulde tillades Patricier og Plebeier indbyrdes at indgaae Ægteskab. Denne sidste Forbring, fremstilt i et Lovforslag af Tribunen Canuleius, bevilgedes snart. Ikke saaledes det første, som foraarsagede langvarige Stridigheder imellem begge Stænderne. Patricierne paaberaabte de Forrettigheder, hvilke de som en hellig Stand havde besiddet fra Roms ældste Tider; Plebeierne mindebe om deres Antal, deres Indflydelse og de Tjenester, de havde

445

giort Staten. En lang Tid søgte Patricierne at hielpe sig fra Plebeiernes Fordring paa Deelagtighed i Consulatet ved Indførelsen af trende, og tilsidst sex, **tribuni militares consulari potestate**: Embedsmænd, som tildeels indtog Consulerens Plads. Plebeier skulde ogsaa have Afgang til dette Embede. Men et udeyhdeligt Tilfælde afgjorde tilsidst Striden. En Patricier, **Fabius Ambustus**, havde to Døtre, af hvilke den ene var gift med en Patricier, den anden med en Plebeier. Den sidste var i Besøg hos sin Søster, hvis Mand da var **tribunus militum**, og ved hans Hjemkomst fra Senatet blev hun forfrækket ved de ledsagende Victorens Bulder. Søsteren loe ad hendes Skæk; den anden blev vred derover, og opmuntrede sin Mand til, at Plebeierne ogsaa skulde forskaffe sig Statens høieste Værdighed, Consulatet. I ti Aar forhindrede ogsaa deres Tribuner Embedsbesættelsen og Krigshærens Udskrivning. Senatet maatte tilsidst give efter for **Licinius Stolo's** og **L. Sertius's** Lovforslag, og **Sertius** blev den første plebeiske Consul. Allerede tilforn havde Patricierne adskilt adskillige Forretninger fra Consulatet og indsat særegne Embedsmænd for dem, som blot skulde tages af Patriciernes Klasse, saasom **Prætores**, alle Dommere, og **Ediles Curules**, Opsynsmænd over Bygningerne. Men Plebeierne banede sig snart Vej til disse Embeder, og tilsidst ogsaa til Dictaturet. Ved disse Forandringer fremkom en hidtil savnet Ligevægt imellem de særskilte Stænder; Nationens Kraft udviklede sig uhindret mod ydre Fiender, og, som vi have seet, blev Erobringen af hele Italien en Folge deraf.

Credie Periode

(fra Alexander den Store til Augustus, 336 til 29 Mar s. Chr. f.)

Det macedoniske Monarchie og dets Deltng. Egypten, Syrien, Mæcedonien m. fl. Riger. — Partherne løsrive sig fra Syrien og stifte et eget Rige. — Grækenlands sidste Forsøg paa at opretholde sin Frihed ved det achæiske og ætoliske Forbund. — Kampen imellem Rom og Kartago i de tre puniske Krige. Rom faaer Verdensherredømmet. — Indvortes Uroligheder i Rom; Statsforfatningen opløses i samme Grad, som Sædernes Forbættelse tiltage. Flere Felt herrer efter hverandre kappes om den høieste Magt (Triumvirene). **Octavianus Augustus** forvandler Republikken til et Monarchie.

Mæcedonien.

Efter **Philips's** Død tiltraadte den tyveaarige **Alexander** Regieringen. At **Dianas** Tempel i **Ephesus**, et af Verdens syv Underværker, afbrændte samme Nat, som han fødtes, gav Grækerne Overtro Anledning til at ane en stor Verdenserobrer i ham. Den store Philosoph **Aristoteles** havde været hans Lærer. Albrig havde en større Lærer en større Discipel. Allerede som Børn havde **Alexander** vægret sig ved at kæmpe i de olympiske Lege, saafremt han ikke fik Konger til Medkæmpere, og græbt over, at der fandtes utallige Riger, og han endnu ikke havde erobret et eneste; hans Fader erobrede Alt, og efterlod Intet til ham. Flere Beslagtede af Kongehuset, der kunde gjøre ham Thronfølgen stridig, bleve ryddede af Væden. Ved den første Efterretning om **Philips's** Død havde Grækerne vlist et fiendtlig Sindelag. Men da **Alexander** med en udvalgt Hær viste sig iblandt dem,

betoges alle af Straf og erkjendte ham, paa en ny Forsamling i Korinth, for Grækenlands Overansører i det almindelige Hævntog mod Perserne. Her var det, at han besøgte Cynikeren Diogenes i en nærliggende Lund, og da Alexander tillod ham at gøre et Forlangende, bad Philosophen ham blot om, at flytte sig, for at Solen kunde skinne paa ham. Høimodigt svarede Alexander: „Var jeg ikke Alexander, vilde jeg være Diogenes!“ De thraciske og illyriske Folkeslag, der vilde afdaste det macedoniske Aag, bleve snart underkuede. Allerede var han draget Nord for Donau, da nye Uroligheder i Grækenland kaldte ham tilbage. Theben blev da ganske ødelagt, og blot Templerne og et eneste Huus, som den store Digter Pindar havde eiet, skaanedes. Den ulykkelige Byes Indvaanere solgtes som Slaver, og Athen reddede sig kun fra samme Skæbne ved en hurtig Underkastelse. Nu først kunde Alexander angribe Persien. Først sit Opbrud skientede han sine Krigere hele sin egen Eiendom, og da de spurgte, hvad han beholdt for sig selv, svarede han: „Haabet!“ Med en Krigshær paa 40,000 Mand gik han over til Asien, for at møde Darius Codomannus's utallige Hære. Men Alexanders Tropper bestode af hærdede Solbater, som under hans Faders langvarige og lykkelige Felttog havde erhvervet sig en overlegen Kampøvelse, og alle hans Officerer vare graaneede i Krigstjenesten. Den persiske Konge havde imidlertid givet sine Satraper Ordre til at tage den macedoniske Dreng tilfange, pidse ham med Riis og bringe ham, bunden i Guldkjæder, frem for hans Throne. Over 100,000 Mand samlede sig ved Floden Granicus i Lille-Asien, for at udføre denne Befaling. Alexander styrkede sig, tilligemed sin hele Hær, i Floden med det Udraab, at Hellespont vilde skamme sig ved at have baaret dem over, naar de frygtede saadan en Bæk, angreb Perserne og vandt en fuldkommen Seier. Hele Lille-Asiens Erobring var Følgen heraf. Memnon, Græker af Fødsel og en Feltherre af

for Fortieneste, den eneste, der gjorde alvorlig Modstand og længe forsvarede Kariens Hovedstad, Halikarnassus, besluttede efter denne Byes Overgivelse, ved Hjælp af sin overlegne Flaade at føre en Deel af Darius's Hær over til Europa, og derved tvinge Alexander til et Tilbagetog. Men efterat have erobret flere Øer i Archipelagus, døde han af Pest, og med ham faldt den sidste Støtte for Persiens Throne. I den phrygiske Stad Gordium besaae Alexander den navnkundige gordiske Knude, om hvilken var spaaet, at den, som kunde løse den, skulde blive Asiens Herre. Han drog sit Sværd, og overhuggede Knuden med de Ord: „Naaden, hvorpaa den løses, gjør Intet til Sagen!“

Darius samlede paa ny en Krigshær af flere 100,000 Mand, og var allerede i Anmarsch til Cilicien, dette Biergland, som skiller Lille-Asien fra Syrien. — Herhen ilede ligeledes Alexander med sin Hær, og havde allerede bemægtiget sig Ciliciens Hovedstad, Tarsus, da han ved uforsigtig at bade sig i Floden Cydnus paadrog sig en Forkølelse, der nær havde kostet ham Livet. Det var da, at han fra sin fornemste Feltherre, Parmenio, modtog et Brev, der advarede ham for sin Læge, Philip, som af Darius havde faaet Løste om 10,000 Talenter og at ægte hans Datter, naar han vilde forgive Alexander. Da Philip kom med Lægedriften, tog Alexander Bøgeret med den ene Haand og tømte det, medens han med den anden leverede Philip Parmenios Brev. „Udsaldet vil vise,“ svarede Philip, „hvorvidt jeg er skyldig eller ikke,“ og Alexander kom sig. Imidlertid havde Darius uforsigtigt taget sin Stilling i et snevert Biergpas ved Staden Issus, hvor han ikke kunde bruge hele sin uaaendelige Hær, men blev slagen. Darius's Moder, Semalinde, to Døttre og Søn faldt i Hænderne paa Seiervinderen, som behandlede dem med Uresfrygt. Iblandt det anseelige Bytte af Kostbarheder, han gjorde i dette Slag, var et pragtligt Skrin, i hvilket Alexander siden gjemte den af

Aristoteles besørge de Afskrift af Iliaden, som han altid førte med sig. Syriens, Phoeniciens og Palæstinas Erobring fulgte efter denne Seier. Tyrus var den eneste Stad, som vovede at gjøre Modstand; men efter syv Maaneders Beleiring, og efter at Alexander havde forbundet den D, hvorpaa Staden laae, ved en Dæmning med Fastlandet, erobrede og ødelagdes den. Derfra gik han til Egypten, som frivilligt underkastede sig Seierherren, der nærmest var en Følge af Egypternes Had til Perserne, mod hvem de bestandigt gjorde Oprør, da de vare under deres Herredømme. Her anlagde han ved Middelhavet Alexandria, som snart ved sin fordeelagtige Beliggenhed blev en af Verdens fornemste Handelsstæder. Fra Egypten gjorde han et Krigstog igiennem de afrikanske Sandørkener til det Tempel, som var helliget Jupiter Ammon, og lod dets Præster erklære sig for en Halvgud, hvilket ikke var noget Usædvanligt efter de Gamles Religionsystem, og vist hverken maa tilskrives Overmod eller Stoltthed. Da han vendte tilbage, fortsatte han sit Tog mod Euphrat. Her mødte han Darius's Sendebud, der tilbød ham Halvdelen af Riget og hans Datter til Gemalinde. Men Alexander svarede, at blot een Sol kunde oplyse Verden, og kun een Konge kunde herske over denne. Næsten uden Modstand gik Alexander over Euphrat og Tigris, og ved Gaugamela, ikke langt fra Staden Arbela, mødte han Darius med en Krigshær, som af Nogle anslaaes til 500,000 Mand. Her, nedensfor det armeniske og kurdiske Biergland, paa Mesyriens aabne Stetter, udviklede den macedoniske Krigskonst sig i sin fulde Glænde. Allerede var Fienden nærved at tilbagedrive Alexanders venstre Fløj; en fiendelig Trop saldt ind i hans Leir og plyndrede. Ved Efterretning herom sagde Alexander: „Binde vi Slaget, saa faae vi Mere, end det igjen!“ og han seirede. Alexander ilede derfra mod Syd, hvor Babylon modtog ham frivilligt, og de persiske Kongers Residentsstæder, Susa, Persopolis

og Ekbatana, med deres umaadelige Skatte, saldt efter svag Modstand i hans Hænder. Persopolis opbrændtes, efter et Sagn, paa en berømt atheniensisk Getare, Thais's Opfordring i et Giestebud. Darius var imidlertid flygtet op i den nordøstlige Deel af det persiske Rige; hans Følge sammensvor sig og myrdede ham, inden Alexander kunde komme og redde hans Liv. Paa disse Fjlmarscher leed Hæren af Vandmangel; en Soldat bragte ham en Hjelm, fuld af Vand; men Alexander vilde dele sine Krigeres Strabadser, og idet han sagde: „Det er for lidt til at dele med Alle!“ heldte han det ud paa Jorden. Da raabte Soldaterne: „Vi ere ikke udmattede, ikke tørstige, ja vi ere ikke dødelige, saalænge vi have en saadan Konge!“ Da Alexander kom til Kongen, var denne død; rørt tog han sin Kappe af og bredte den over Liget. Darius's Morder, Bessus, søgte at oprette et eget Rige i Bactrien; men overrasket af Alexanders Hurtighed, blev han taget tilfange og korsfæstet. Alexander tilbragte to Aar med at underkaste sig de rige Handelslande Bactriana og Sogdiana ved Floden Oxus (Oschihon) indtil Floden Jaxartes (Sir), hvilken blev Rigets nordlige Grændse.

Nu vendte han sin Hu til Indien, der paa den Tid ansaaes for et Land, der havde Overflodighed af alle Skatte og Kostbarheder, saasom Krydrier, Silke, Elfenbeen og andre Produkter, der hidtil landværis over Persien og derpaa ved Phoeniciernes Handelsflaader kun sparsomt vare komne til Grækenland. Over Floden Indus trængte han ind i den nordlige Deel af dette Land. Flere indiske Fyrster underkastede sig ham, hvoriblandt Taxiles var den fornemste; men da han vilde gaae over Floden Hydaspes, mødte den indiske Kong Porus ham, og gjorde ham Overgangen stribdig. Det lykkedes Alexander om Natten i Stilhed at føre sin Hær over, og et blodigt Slag blev leveret, hvor: Porus blev besejret og tagen til Fange; paa Spørgsmaalet, hvoreledes han ønskede at be-

handles, svarede han: „Som en Konge!“ Af Beundring over Porus's Mod gav Alexander ham hans Rige tilbage. Nu vilde han trænge videre frem, og var allerede kommen til Floden Ghyphasis (Bejah); men hans Soldater, som vare forfærdede over den Modstand, de allerede havde erfaret af de krigeriske Folkestammer i Nord-Indien, og over Rygtet, at Gangariderne rykkede imod dem med 200,000 Mand og 4000 Elefanter, tvang ham til at vende om, førend han endnu havde tilbagelagt Halvveien fra Indus til Ganges. Her blev Grændsen for hans Erobringer; thi med hele sin Veltalenhed kunde han deene Gang ikke formaae sine Krigere at rykke fremad. Han lod tolv taarnhøje Altere bygge til Minde om sit Tog. Paa Tilbagemarschen igiennem Mallernes Land (Muttan) var han i den største Livsfare ved Stormen af deres Hovedstad, da han, blot i Følge med To, sprang ned af Muren i den fiendtlige Stad og forsvarede sig længe, førend hans Soldater kom ham til Hjælp. Ved Hydaspes indstibedes Hæren og seilede til Flodmundingen af Indus. Der lod han Flaaden under Nearch's Anførsel seile opad den persiske Bugt til Cyphrats Udløb, hvorved denne Søvei til Indien blev mere almindelig bekiendt. Selv drog han med største Delen af Hæren landværts giennem Gedrosiens og Caramaniens Ørkener til Kysterne af det erythreiske Hav (det indiske Ocean), hvor Hæren udstød de største Lidelser, især ved Vandmangel. *) Da han var kommen tilbage til Babylon, besluttede han at gjøre denne til sit Riges Hovedstad og til Middelpunktet for Verdenshandelen. Her skulde Europa og Vest-Asien føre deres Varer i Karavaner fra Middelhavets Kyster og møde de indiske Flaader, der, ladede med dette Lands Kostbarheder, kom op ad den Persiske Bugt og Cyphrat.

*) Efter Nogle var det her, at Soldaten bragte ham Helmen med Vand.

Han lod ved Floden Cyphrats Udløb grave en Havn, som skulde rumme et tusinde Skibe, lod Canalerne renske omkring Babylon og traf flere Anstalter til Stabens Forskønnelse. En stor Deel af sine gamle Soldater gav han Hjemløv og betydelig Understøttelse, og antog i deres Sted Perser, hvorved han, foruden ved at antage flere persiske Sæder og ved Gistermaal, som han og hans fornemste Krigere indgik med persiske Fruentimre, søgte at stifte en varig Forbindelse mellem Grækenlands og Persiens Folkeslag. Men midt under disse Foranstaltninger og nye Planer til videre Erobringer, især, som man troer, i Arabien, gjorde Døden Ende paa hans tolvaarige krigsgeriske Regiering. Som Marsagen til hans Død angives 323 ^{ds. 21.} April. Nogle en udsvævende Levemaade, Andre Forgift, atter Andre den usunde Luft, for hvilken han udsatte sig ved Dyrnsningerne af Babylons Damme og Kanaler. Saa meget er vist, at han efter et stort Giestebud hurtig faldt i en ti Dages heftig Fieber, hvori han dog beholdt sin fuldkomne Vandskraft til at bestyre Regierings-Anliggenderne, og at han paa de sidste Dage tog personlig Afsted med alle sine Krigere. I sin Dødsstund gav han sin Signetring til Perdikkas. Da man spurgte ham, hvem der skulde være hans Efterfølger, svarede han: „den Værdigste!“ Kort isorveien døde Hephæstion, hans kæreste Ven; Alexander tog sig hans Død saa nær, at han i flere Dage sluttede sig inde, og tog ingen Mæring til sig.

Alexander den Stores Rige strakte sig fra det joniske Hav til Ghyphasis; fra Donau, det sorte og caspiske Hav til Nilens Katarakter, Arabiens Ørkener, den persiske Bugt og Indusflodens Munding; men han levede for kort til at faae sine store Ibeer om en indre Organisation og en nyte Forbindelse mellem den hinanden modstræbende asiatiske og græske Cultur virkeliggjort. Dette sidste fandt hos hans græske Omgivelse megen Modstand, og foranledigede endog Oprør og Sammensværgelser. De asiatiske Sæder og en til Umaalighed grændsende Levemaade havde i de

sidste Aar en uheldig Indflydelse paa Alexanders herlige Aand; han lod sig henrive til Handlinger, der mere vidne om en asiatisk Despot, end om en Konge, opdragen af den vise Aristoteles, og henreven af den græske Oldtids store Mønstre og Helte. Da hans Feltherre Philotas var greben i en Sammenbørgelse, og paa Pinebænken vidnede imod sin gamle Fader Parmenio, lod Alexander sig ikke nøie med at lade Sønnen henrette; men han lod Faderen snigmyrde i Ekbatanas Haver. Ved et Giestebud fortørnedes Klitus over de Smigrere, der nedsatte Bacchus's og Herkules's Log ved Siden af Alexanders, og han talede dierot imod Alexander. I sin Forbittrelse og i en beruset Tilstand greb Alexander en Landse, og giennemborede Klitus, der dog i Slaget ved Granicus havde reddet hans Liv. Men paa den anden Side har Historien opbevaret os saa mange Træk om Alexanders store Regentbyder og om hans Mennefskærlighed, uagtet hans Grobreshge, at han staaer som en af Oldtidens og Verdens største Charakterer. Det var ikke blot ved sine Ideer om en verdensomfattende Handel, ved Anlæggelse af Byer paa de heldigste Steder (Alexandria, Bucephala o. fl.), ved Sammensmeltning af orientalsk og græsk Cultur, men ogsaa ved Udbredelse af Konster og Videnskaber, ved Udvidelse af Kundskaab til Landene og Folkene, og ved Opfindelsen af en forbedret Krigskonst, at Alexander staaer langt over andre Verdenserobrere, som Historien har bevaret os Mindet om. Endnu den Dag idag lever Alexanders Navn og Bedrifter i Orienten, og Alt hvad der er mægtigt og stort knytter Orientaleren til dette. — Først to Aar efter hans Død blev hans Liig ført paa en prægtig Vogn, først til Memphis og siden til Alexandria, hvor det bisattes.

De nærmeste Sølger af Alexanders Død. Efter Alexanders Død valgte Macedonierne hans Halvbroder Philip Arrhidæus til Konge, under Formynderskab

af Perdikkas. Arrhidæus var sindsvag, og saa meget friere Hænder fik Alexanders Felt herrer, der nu, som Statholdere, havde hver sin særskilte Provinds. Efterhaanden angreb den ene den anden, for at udvide sin Magt, og hele Asien stod snart i en almindelig Krigslue. Efterat Perdikkas blev myrdet paa et Log til Egypten, for at tugte den gienstridige Statholder der, Ptolemæus, fandtes blot en eneste Forsvarer af Alexanders Familie — Cumenæus. Men da denne, efter flere lykkelige Krigsbedrifter, ved sine egne Troppers Forræderi blev taget til Fange og dræbt af Antigonus, Statholder over Lille-Asien, lod Kassander, som efter sin Fader Antipater havde faaet Bestyrelsen over Macedonien, i saa Aar alle Medlemmerne af Alexanders Familie tage af Dage. Efter en stor Seseier ved Cypern lod Antigonus sig udraabe til Konge. Hans Exempel fulgtes af de øvrige, og paa denne Maade deelttes Alexanders Monarchie mellem fem af hans Felt herrer saaledes, at Antigonus blev Konge i Lille-Asien, Kassander i Macedonien, Seleucus over Indre-Asien, Ptolemæus i Egypten, og Lysimachus i Thracien. Da Antigonus's Overmagt og ærgerrige Planer truede de øvrige med Undergang, sluttede de et Forbund imod ham. Den Seier, som Seleucus og Lysimachus vandt over ham ved Ipsus i Phrygien, skaffede endelig nogen Rolighed i Riget, der nu i tyve Aar var bleven hærjet ved uophørlige Krige. Den 80aarige Antigonus faldt selv i Slaget, og hans Søn, Demetrius Poliorcetes (eller Beleireren, saa kaldet for de hidtil ubekjendte Beleirings-Maskiner, han brugte ved Beleiringen af Staden Salamis paa Den Cypern), undskydede med sin Flaade til Europa, hvor han først satte sig i Besiddelse af Macedonien, men efter mangfoldige Omverlinger, der skaffede ham Navn af Skiebne's Kegebold, døde han i Fangenskab hos sin Svigersøn Seleucus.

Egypten. Ptolemæerne.

Under de tre første udmærkede Konger af Ptolemæernes Slægt, hvis Regieringstid tilsammentaget rækkede et heelt Aarhundrede, hævede Egypten sig fra et langvarigt Forsald til et Hovedsæde for Verdenshandelen og Videnskaberne. Ved sin naturlige Frugtbarhed og endnu mere ved sin abstrakte Handel, i Særdeleshed paa Indien, blev Egypten det rigeste Land i Verden. En Flaade afgik aarlig fra Egypten over det røde Hav til Indien, vendte derpaa tilbage mod Slutningen af Aaret, ved Passatvindenæs Hjælp, med Indiens Varer til Egypten, hvor paa disse Varer transporteredes fra Havnene Berenice og Myos Hormos til Nilen og paa denne Flod til Middelhavet, hvorfra de sendtes over til Europa. Ptolemæus Soter, Lagi Søn, (323 til 284 f. Chr.), og, som man troede, en Halbroder til Alexander, fik, som Statholder, Egypten strax efter Alexanders Død, og udvidede sit Rige med Phoenicien, Coelestyrien, Palæstina og Cypern. Ogsaa Cyrene og nogle tilgrændsende Distrikter af Libyen og Ethiopien kom i hans Tid under Egypten. Ved sin Urefrygt for Egypternes Religion og Præsteskab vandt Soter Folkets Hengivenhed; ved sin Sparommelighed samlede han store Statte. Hans milde Regiering loffede en Mængde Fremmede til Egypten. Selv lærd og Forfatter yndede han Videnskaberne. Sin Residents tog han i Alexandria, som snart blev en af Verdens skønneste og folkerigste Stæder. Da denne Stads fornemste Befolkning bestod af Udlandinge, blev den nye Herferstamme saa meget mindre afhængig af de indfødte Egyptere og deres mægtige Præstefaste. Hans Søn, Ptolemæus Philadelphus (284 til 246 f. Chr.), en fredselvende Konge, gjorde sit Land til Sæde for græske Videnskaber og Kunst; Herligheden af hans Bygninger blev til et Ordspog: de kaldtes Philadelpheta. Et Bibliothek paa 700,000 Volumina lod han

ligeledes anlægge og stiftede et Selskab af græske Lærde under Navn af Museum, hvortil Begyndelsen allerede var giort af hans Fader. Alt, hvad kongelig Gunst og Gavnildhed kunde formaae, anvendtes for at fremkalde et gyldent Tidspunkt for Kunst og Videnskaber i Egypten. Men det er blot i frie Lande, at Talentet udvikler sig; Alexandria kunde ikke, som Athen, frembringe store Mænd; men flittige Lærde, som samlede og fortolkede, hvad Grækenland i sin Frihedstid havde forfattet og frembragt, opstode i Mængde. Sønnen, Ptolemæus Euergetes (246—221 f. Chr.) gjorde et Erobringstog til Asien, og førte alt det Bytte tilbage, som Cambyses havde taget fra Egypten, samt udvidede tillige sit Herredømme til det indre Afrika, idet han underkastede sig Nubien og Habeshynien med det røde Havs Kyster i Afrika. Hans Dronning var den skønne Berenice fra Cyrene, hvis Haar har faaet en Plads iblandt Stierne. Han var ogsaa den sidste blandt de gode Regenter af denne Slægt i Egypten, og alle hans Efterfølgere lige ned til og med Kleopatra (47—30 f. Chr.) gjorde sig berøgtede ved en Ræde af Grusomheder og Forbrydelser, der ikke fortjene at optegnes i Historien. Cypern og Cyrene faldt fra og bleve særskilte Kongeriger for yngre Grene af Ptolemæernes Slægt; de udenrigske Besiddelser gik tabt, og Oprør rasede som oftest. Alene den blomstrende Handel og Landets umaadelige Frugtbarhed vedligeholdt Velstanden. Under de sidste Regenter var Egypten ganske afhængig af Rom, hvis Magt var dets eneste Skyttsværn mod Seleucidernes fiendtlige Anfald. Men Egyptens Velmagt var imidlertid ikke ubetydelig, og selv under Romernes Herredømme, da dets Handel snarere tiltog end aftog, ansaaes det som en af de vigtigste Provindser i dette store Rige.

Seleuciderne.

Seleucus, som ved Provindernes Deling fik Babilonien, maatte i de indbyrdes Krige trække sig til det indre Asien for Antigonus. Da han kom tilbage til Babilon (312 f. Chr.), bemægtigede han sig inden kort Tid Bestyrelsen af de Lande, som forbum udgjorde Kiernen af det persiske Monarchie. Han gjorde et lykkeligt Tog til Indien, lige til Ganges, kom tilbage derfra med store Skatte, og efter Slaget ved Issus, hvor Antigonus faldt, var han Herre over hele Asien, fra Indus til Taurus. Han havde arvet Alexanders Kiærlighed for fredelige Syssler; derom vidne en Mængde opl blomstrende Stæder, som han anlagde eller forskønnede, som Seleucia ved Tigris, og den nye Hovedstad, Antiochia i Syrien. Denne Provinds blev efterhaanden Rigets Hovedland. Rigets Udstrækning forøgedes endnu mere efter Slaget ved Korruption i Phrygien, hvor Seleucus besejrede Lysimachus, den sidste foruden ham endnu levende af Alexanders Feltherrer, og som i disse urolige Tider havde gjort sig til Herre ikke blot over Thracien, men ogsaa over Macedonien og en stor Deel af Lille-Asien; men her fandt sin Død. For sine Selervindinger fik Seleucus Tilnavnet Nikanor, og endnu i levende Live aftraadte han de østlige Provindser til sin Søn Antiochus tilligemed sin Gemalinde Stratonice, Brindsens Stedmoder, for hvis Skyld denne af Kiærlighed var bleven dødelig syg.

Seleucus blev myrdet af den ægyptiske Prinds Ptolemæus Ceraunus, der bemægtigede sig Macedoniens Throne. Lille-Asien blev alligevel forenet med Seleucus's Rige. Men allerede under hans nærmeste Efterfølgere, Antiochus I. Soter og Antiochus II. Theos (281—247 f. Chr.) gjorde flere Riger sig uafhængige.

Blandt de asiatiske Riger, som under ovennævnte Regenter faldt fra Seleucidernes Dynastie, ere Pergamus,

Parthien og Pontus (280—250 f. Chr.) mærkbare. Riget Pergamus, saa kaldet efter Hovedstaden, stiftedes af Philetærus under Stridighederne imellem Seleucus og Lysimachus. Det var i sin Begyndelse ubetydeligt, og strakte sig blot over Golis og en Deel af Mysien. Men dets Konger have gjort sig navnkundige ved deres Omhu for fredelige Syssler, Handel, Videnskaber og de skønne Konster. De vilde anlægge et Bibliothek ligesaa stort som Ægyptens. Men da de ptolemæiske Kongers Jalouste forbød Udførselen af Papyrus, den indre Vast af et Slags Siv af samme Navn og det eneste Strøm materiale, man dengang kendte, opfandt eller forbedrede man i Pergamus Konsten at berebe et saadant Materiale af Dyreskind, hvilket man endnu kalder Pergament, en Konst, som vi have at takke for Opbevarelsen af den hele gamle Literatur.

Et sthyttisk Nomadefolk fra Hoi-Asien, Partherne, der menes at have været beslægtede med de Folkstammer, der siden fik Navn af Tyrker, havde bosat sig i de Berg egne, som udgjøre den vestlige og mellemste Deel af det nuværende Khorasan. Snart løbreve disse sig fra Seleuciderne, og stiftede under Arsaces (omtr. 256 f. Ch.) et Rige, som, i Begyndelsen blot ubetydeligt, men siden, efter som det Syriske tabte sig, udvidedes fra Euphrat til Indus, og som, netop ved sin mindre udstrakte Omkreds meget kraftfuldere end det forrige Persiske, bekrigedes i flere hundrede Aar, men besejredes aldrig af de verdenserobrende Romere. I Krig vare Partherne frygtelige, fornemmelig ved deres Rytteri, hvis Hurtighed og voldsomme Anfald ofte gjorde den romerske Krigskonst til Skamme. Parthernes Regieringsform var et indskrænket Monarchie; den høiere Adel dannede et Statsraad, som efter Behag afsatte og indsatte Kongerne, hvis Kroning forrettedes af Kronfeltherren (Surrena). Folket bestod af Livegne; hele Magten var saaledes i Adelsens Hænder. Den parthiske Regieringsform lignede omtrent den polske i senere Tider,

og blev en bestandig Kilde til Oprør og Stridigheder mellem Kronprætenderne.

Pontus blev derimod mægtigt ved den vidtudsprettede Handel, som man drev fra denne Kyst, og ved den Omstændighed, at Kongerne ved deres Rigdomme kunde hverve store Hære blandt de nærboende tappre skytiske Folkeslag. Mithridates VI., den Store, den sidste Konge i Pontus (121—63) gav et Beviis herpaa ved den Krig, som han i 18 Aar saae sig istand til at føre mod Romerne.

Af de øvrige Smaa-stater i Lille-Asien var Bithynien og Kappadocien de fornemste. De erkjendte ikke Seleucidernes Overmagt, men bleve, ligesom Pontus, under den almindelige Forvirring efter Alexanders Død stiftede af indenlandske Regent-Slægter, der nedstammede fra de forrige persiske Satraper.

Smidbertid tabte Seleucidernes Rige sig mere og mere. En eneste blandt Syriens Regenter søgte at hæve det, nemlig Antiochus III. den Store (224—187 f. Ch.). Han gjenerebte største Deelen af det indre Asien og trængte frem lige til Indiens Grændser. Grændsen mod Partherne bestemtes ved en Fred, i hvilken Parthien og Hyrcanien formelig aftraadtes til dem (210 f. Ch.); ligeledes erkjendtes Baktra for et uafhængigt Rige. Ptolemæernes Besiddelser i Syrien bleve et let Bytte for Antiochus; men da han ogsaa vilde bemægtige sig de græske Stæder ved Hellespont og paa Lille-Asiens Kyst, som han i Strid med Romerne, som nylig havde besejret Macedonierne og erklæret de græske Stæder for uafhængige. Hannibal, Karthagerens landsflygtige Feltherre, tog paa samme Tid sin Tilflugt til Antiochus, og overtalede ham til aabenbart at bekriige Rom. Men da han ikke fulgte Hannibals Plan, som bestod i, at gjøre en Landgang i selve Italien eller i det mindste i Grækenland at anvende en tilstrækkelig Krigsmagt, blev han først slagen i Grækenland ved Thermopylæ af Consulen Glabrio, og sibe-

i Asien ved Magnesia ad Sipylum (190 f. Chr.) af Scipio Asiaticus. Herved blev Antiochus nødt til at afstaae Lille-Asien indtil Taurus, som Romerne gav til deres Bundsforbåndt, Kongen i Pergamus, med Uudtagelse af de græske Stæder, som før vare frie. Paa samme Tid saldt Antiochus's Statholder i Armenien fra og oprettede der et selvstændigt Rige.

Antiochus's Søn, Antiochus Epiphanes, en Fyrste, der ikke manglede Kraft, men var høist vellystig og grusom, besluttede at undertvinge Ægypten, og var, formejst den regierende Kongeslægts Uenighed, to Gange nær ved at erobre dette Land. Men de allerede dengang mægtige Romere affendte Legaten Popilius (168 f. Ch.) for at erklære paa det romeriske Senats Vegne, at Ægypten skulde opgives. Da han forlangte Betænkningstid, drog den romeriske Legat en Kreds omkring ham i Sandet med sin Stav, og erklærede, at førend han gik ud af denne, maatte han bestemme, enten han vilde have Krig eller Fred med Romerne. Skjælvende for Roms Magt, gav Antiochus efter, men slukkede sin Harmen paa Jøderne. Af Begierlighed efter at plyndre Templets Skatte, var han saldet paa den Daarskab, at ville tvinge alle Folkeslag i sit Rige til at tilbede Grækenlands Guder. Han behandlede derfor Jøderne, som Jehovas Dyrkere, med den største Grusomhed, lod myrde en stor Deel af dem, som ikke vilde offere til Grækenlands Guder, plyndrede Jerusalem og vanhelligede Templet. Da reiste Makkabæerne sig, en ædel levitisk Slægt blandt Jøderne, for at forsvare deres Farskabes Religion. Palæstina blev befriet, og Antiochus, som ilede tilbage fra Persien (hvor Magernes rige Tempel havde loffet hans Nødbegierlighed), for at udrydde hele Nationen, døde paa Veien af en gyselig Sygdom (164 f. Chr.)

Paa hans Søn Antiochus Epiphanes's Tid, under hvis Mindreaarighed Romerne, som havde tilegnet sig Formynderskabet, ødelagde den Krigsstyrke, som Seleuciderne

paa ny havde samlet efter Antiochus den Stores Nederlag, erobrede Partherne alle Indre-Asiens Lande mellem Euphrat og Indus (efter 164 f. Chr.). Seleucidernes Rige blev nu indskrænket til Syrien alene, og var omtrent i et hundrede Aar et Kov for Stridighederne imellem Kronprætendenterne. Brødre myrdede deres Brødre, Sønner deres Fædre, og Mødre forgave deres egne Børn, indtil Syrierne, kede af denne foragtelige Kongeslægt, indkaldte Kongen i Armenien, Tigranes, for at regiere over dem. Efter atten Aars Regiering blev denne slagen af Romerne, mod hvem han havde forbundet sig med sin Svigerfader Mithridates, Konge i Pontus, og Syrien blev gjort til en romersk Provinds. Antiochus Asiaticus, den sidste af den seleucidiske Slægt, søgte at gjøre sine Fordringer gjældende; men Pompejus, Tigranes's Dørvinder, sporede, at Romerne ikke længere kunde lade dette skønne Land være et Kov for Jøders og Arabers Udelæggelser og for indre Familiestridigheder.

Macedonien og Grækenland.

Efterat Kassanders Slægt hastigt var udslukket — et Offer, som man troede for de hævnende Guder, fordi Kassander havde udryddet Alexanders Familie — blev Macedonien et Kov for stridende Prætendenter om Thronen, som under hastige Omverlinger beklædtes snart af Demetrius Poliorcetes, snart af Pyrrhus, den krigeriske Konge i Epirus, snart af Lysimachus. Neppe var denne faldet ved Korruption, og Seleucus havde forenet under sit Scepter alle de Lande, som hørte til Alexanders Monarchie, med Undtagelse af Ægypten, førend dennes Morder Ptolemæus Ceraunus rev Macedonien til sig. Men hans Herredømme blev ogsaa af kort Varighed; thi i det andet Aar af sin Regiering mistede han Livet i et Slag mod Gallerne, som hærjende saldt ind i Macedonien, og trængte frem i Grækenland lige til Delphi, hvor deres Hær for første Delen ødelæggedes ved Grækernes tappre Modstand

og ved Kulde og Hunger. Efter flere Omverlinger kom Antigonus Gonatas, en Sønesøn af Antigonus og en Søn af Demetrius Poliorcetes, til usforstyrret Besiddelse af Macedonien (266 f. Chr.), og hans Slægt holdt sig uafbrudt paa Thronen til Rigets Undergang. Dens bestandige Stræben var at underkue Grækenland, og da de fleste Regenter af denne Slægt vare begavede med Kraft og Mand, havde de ogsaa Haab om, at det vilde lykkes dem.

Strax efter Alexanders Død havde Grækerne søgt atter at sætte sig i Uafhængighed af Macedonien, ved den saakaldte samiske Krig (323—322 f. Chr.). Antipater, som under Alexanders Tog styrede Macedonien og de græske Anliggender, blev slagen af de forenede Grækernes udmærkede Anfører Leosthenes, og indesluttet i Lamia, en befæstet Stad i Thessalien. Men ved hurtig Hjælp og ved Grækernes Uenighed blev han snart i Stand til at lægge dem i tungere Kæmper, end de hidtil havde baaret. Athen maatte i Særdeleshed undgælde sit Farsald, og Demosthenes, som fremfor Andre havde været virksom imod Macedonerne, maatte tage Gift, for ei at falde i den hævngierrige Antipaters Hænder. I Stridighederne om Thronfølgen i Macedonien vaagnede atter Grækernes Frihedskjærlighed. I det egentlige Hellas dannede sig omtrent 284 f. Chr. et Forbund af Ætolierne, Grækenlands vildeste og tappreste Folkeslag. Paa Peloponnes opstod det achæiske Forbund, allerede fra ældre Tider af en Confoederation imellem tolv smaa Stæder i Landsskabet Achaia, men som senere ved Tiltrædelse af Sicyon (251 f. Chr.), Corinth og Athen fik den største Vægt, og satte en Grændse for de macedoniske Kongers Erobringslyste. Forskiellen imellem dette Frihedsforbund og de forud af Athen og Sparta stiftede var, at alle Stater havde lige Rettighed, og ingen af dem nogen egentlig Overmagt. Til Øvrigheds personer valgtes, af hvilkken som helst Stat, de meest fortiente.

Dette æble Frihedsforbund havde den siældne Lykke, at see store Helte og Statsmænd i Spidsen for sig, saasom Aratus, Philopoemen, hvilken man kaldte den sidste Græker, og Lykortas. Men allerede under det achæiske Forbunds første Opblomstren lagdes Spiren til dets fremtidige Svækkelse. Spartas Konge, Kleomenes, havde med Magt indsat Lyfurgs næsten forglemte Love i deres forrige Kraft. For at gienoprette sit Fædrelands Overmagt paa Peloponnes, begyndte han Krig med Achæerne og slog dem flere Gange. I deres Nød maatte Achæerne tage Tilflugt til den macedoniske Konge, der ogsaa kom dem til Hjælp. Kleomenes blev slagen ved Sellasia (222 f. Chr.) og maatte flygte til Ægypten, hvor han tilsidst berøvede sig selv Livet. Men de macedoniske Konger bleve farlige Styksherrer for Achæernes Frihed, og stræbte bestandigt esier ganske at underkue dem. Til sidst indlod den macedoniske Kong Philip III, en Sønnesøn til Antigonus Gonatas, sig i Forbund med Hannibal mod Romerne. Følgen blev, at Rom, efter den anden puniske Krig, angreb Philip, forstod at drage det achæiske og ætoliske Forbund tilligemed flere græske Stater paa sin Side, overvandt ham i Slaget ved Cynocéphalæ i Thessalien, og foreskrev ham i Freden, at erklære hele Grækenland fri og nøies alene med selve Macedonien. Hans Søn Perseus fornyede Krigen mod Romerne; men af Gierrighed forsømte han at anvende sine Skatte til Anskaffelse af Bundsforvandle, og blev overvunden i Slaget ved Pydna i Macedonien. Kort efter faldt han med sine Skatte i Romernes Hænder. Macedonien forvandledes først til en Republik, der var statskyldig til Seierherrerne, og tyve Aar derefter, i Anledning af et Oprør, til en romersk Provinds.

Karthago og Rom.

Vi have gienemgaaet de Riger, som Alexanders Felt- herrer stiftede. De frembøde blot et Billede af Despoters

indbyrdes Stridigheder, af Fjendens Rødder og al Slags moralisk Fordærvelse. Vi komme tilbage til de tvende Republiker, som vi forlode ved Alexanders Tid, Karthago og Rom. Karthago var bleven berømt ved sine Erobringer paa Afrikas nordlige Kyster og af Middelhavets Der, og disse tilforn saa blomstrende Der havde under den despotiske og egennyttige Handelsregiering ganske og aldeles tabt deres forrige Velstand. Alene de umaadelige Skatte, som Karthago havde sammenhobet, og ved hvilke det købte sig Krigere, kunde tilligemed dets fortræffelige Flaade, beskytte denne Magt. Dets bestandige Plan, fuldkommen at undertvinge Sicilien, bragte det i Krig med Rom, der efter Krigen mod Samniterne og Tarentinerne, var Hersker over hele Italien. Messina, den nærmeste Stad paa Sicilien, var endnu i Mamertinernes Besiddelse, og da en Deel af dem vilde overlade Stadens Fæstning til Karthagerne, men en anden derimod bad om Hjælp af Romerne, gav dette den første Anledning til en 118aarig Krig imellem Rom og Karthago eller til de saakaldte

Puniske Krige (264—146 f. Chr.) Den 1ste puniske Krig fra 264 til 241 f. Chr. Paa smaa Fartøier førte Romerne deres Krigshær over til Sicilien, besatte Messina, tvang Syracusas Konge Hiero til at forlade Karthagos Part og tage Roms, hvem han i et halvhundredears Regiering, ubrødelig var hengiven. Men for at føre Krigen med Kraft mod Karthago, udfordredes nødvendigtvis en Sømagt, og Romerne havde endnu ikke andet end Handelsfartøier. Hændelsen kastede en karthagisk Galei paa Italiens Kyster; Romerne bemægtigede sig den, og efter denne Model byggede de inden 60 Dage en Flaade. I det de vare sig deres Ulyndighed i Sømanøuvrer bevidst, opfandt de et Slags Entrehager, som kaldtes corvi, hvormed de hug sig fast i de fiendtlige Skibe, og tvang Fienden til at stride, Mand mod Mand, som om de vare paa Landjorden. Ved dette Middel vandt Duilius den første Sejrstråning over Karthagerne ved

260 Mylæ paa Siciliens Nordkyst. Til Belønning herfor fik han Ret til, hver Aften, naar han gik hjem, at lade Fløitepillere og Fakkeldærere gaae foran sig. En Marsmorsoile, prydet med erobrede Skibsnabler, (*Columna rostrata*), opreistes til hans Ære, og af denne Støtte staaer endnu den nederste Deel. Det var en stor Belønning hos et Folk, der kort iforveien havde udmærket en Dictators Seier med, at han imod sædvanlig Skik og Brug at lukke sin Dør indenfra, fik Ret til, naar han gik ud og ind, at lukke den udenfra. Den Tid var endnu ikke kommen, da Feltherrer for deres Fortienester fordrede Millioner i Skatter, hele Kongeriger, ja, tilsidst selve Enevoldsmagten over Rom.

Romerne havde imidlertid erobret Karthagernes fornemste Besiddelser paa Sicilien. Efterat Attilius Regulus havde seiret i en stor Søstrafning ved Bierget Cnomus paa Siciliens sydlige Kyst, gik han med sin Hær over til Afrika. Denne Feltherre havde i Begyndelsen stor Fremgang og truede selve Karthago. Men de Fredsvillkaar, han opstillede, vare altsfor strenge. Han fordrede, at Karthagerne skulde aftræde til Romerne Alt, hvad de eiede udenfor Afrika. Med det Samme skikkede han Bud til Senatet tilligemed flere Millioner i Bytte, og bad om Fritagelse for Commandoen, da hans lille Landgods, det eneste, han havde at leve af, forsømtes i hans Fraværelse. Senatet afflog denne Begiering, og Karthagerne feirede under *Xanthippus*, en lacedæmonisk Feltherre. Regulus blev selv tagen til Fange. Det var under dette Fangenskab, at Regulus afslagde det herlige Exempel paa Redelighed, der gjorde ham udbødelig. Han blev sendt til Rom af Karthagerne, for at udvirke Fangerens Udverling; men han bestyrkede selv Senatet i, at ingen Udverling maatte skee, da det stred imod Roms Interesse. Endskjøndt han vidste, at den gyseligste Straf for et saadant Raad ventede ham i Karthago, vendte han dog tilbage, for ikke at bryde sit Løfte. Ifølge Rogles

Veretning skal han være bleven dræbt i Karthago paa den Maade, at man affaar hans Dienlaage og udsatte ham for Solen; ifølge Andre fastedes han i en Lønde med Bigger, og rullebes ned ad et Bierg. Men vi kiende kun disse Veretninger af Romerne, der af Had til Karthagerne rimeligvis havde overdrevet, om ikke opdigtet disse gyselige Dødsmaader. Senatet lod flere fornemme karthagiske Fanger overlevere til Regulus's Kone Marcia, der af Hævn lod dem pine til Døde. Karthagerne gien-erobrede nu største Deelen af Sicilien, og begge Partierne kom i samme Stilling, som ved Krigens Begyndelse, især da Storme flere Gange ødelagde de romerske Flaader. Men Romerne oprettebe snart de lidte Tab; Sicilien blev tilbageerobret, med Undtagelse af Lilybæum og Drepana paa Dens Vestside, hvilke forsvaredes af Hamilcar, den eneste karthagiske Feltherre, som under denne Krig viste Tapperhed og havde noget Held. Consulen Lutatius Catulus gjorde tilsidst Ende paa denne 23 aarige Krig ved en Seier til Sves ved de ægæiske Æer. 242 Af Frygt for en ny Landgang paa sit misfornøiede og ubefæstede afrikanske Gebeet, maatte Karthago slutte Fred, 241 i hvilken det afstod alle sine Besiddelser paa Sicilien, ud-leverede alle Fangerne uden Løsepenge, og betalte 2200 Talenter i Krigsomskostninger.

De cisalpiniske Galler. Neppe havde Rom Rofra den sydlige Side, førend en heftig Krig udbrød paa den nordlige mod de galliske Folkelag, som beboede Dyr-Italien imellem Po og Alperne. De Galler, der havde bosat sig sydligst i Ciruriernes forrige Besiddelser, bleve underkuede kort efter Slutningen af de samnitiske Krige; men Romerne vilde nu ogsaa fratage dem deres Land, for at anlægge Colonier. De kaldte deres transalpiniske Brødre til Hjælp, og først efter en sxaarig blodig Krig (226—220 f. Chr.), lykkedes det Rom fuldkommen at underkvinge de cisalpiniske Galler og udvide sit Gebeet til Foden af Alperne. Denne Krig beviste bedst, hvorledes

Rom vilde spare sine bedste Kræfter til en Forsvarskrig. Mod 200,000 indbrydende Gæller opbødes i Italien en Hær paa 600,000 Mand. Nu som altid viste det sig ogsaa, at Gællerne med deres umaadelige Skiolde, som hindrede deres frie Bevægelser, med deres Kobbersværd, som bøiede sig for hvert Hug, og med deres nøgne Legemer bleve et let Bytte for de velbevæbnede Romere.

Den 2den puniske Krig fra 218 til 201 f. Chr.

Kort efter Fredslutningen udbrød et Oprør blandt Karthagernes Leietropper, der ikke havde faaet deres Sold udbetalt. Krigen blev blodig og truede Karthago med Undergang. Hamilcars Tapperhed frelst tilsidst Staten. Dette Oprør udbredte sig ogsaa til Leietropperne paa Sardinien. Romerne benyttede sig af Leiligheden til midt under Freden at bemægtige sig denne Ø. De beholdt den under Forevending af, at den hørte med til Derne omkring Sicilien, der ifølge den sidste Fredstractat skulde tilhøre Romerne; det blottede Karthago maatte samtykke deri og tillige udbetale 1200 Talenter, for at undgaae en ny Krig. Det Rationalhad, som paa denne Maade næredes, luede i Særdeleshed hos den ovennævnte Hamilcar, en Uetling af Helteslægten Barca's (Rynild). Han søgte i Spanien at skaffe sit Fædreland Erstatning for de lidte Tab, saa meget mere, som Karthago allerede eiede Besiddelser i dette Land, og de tidligere phoeniciske Colonier stode under dets Beskyttelse. I et otteaar's Felttog (237—229 f. Ch.) bemægtigede han sig en betydelig Deel af Landet. Hans Erobringer fortsattes siden af hans Svigersøn Hasdrubal (229—221 f. Ch.), som anlagde Ny-Karthago, det nuværende Carthagena. De store Indkomster fra Spaniens rige Sølvgruber og det stridbare Mandskab, der kunde faaes fra dette Land, bleve nye Hjælpemidler for Karthago. Denne Fremgang vakte Rom's Avindsyge, og Hasdrubal blev tvungen til en Tractat, ifølge hvilken Karthagerne ikke maatte udstrække deres Erobringer over Floden Ebro. Efter denne Feltherres Død tiltraadte Ha-

milcars Søn, Hannibal Anførelsen. Som Dreng paa ni Aar var han fulgt med sin Fader fra Afrika til Spanien, og ved Afreisen havde han aflagt den Ed paa Altaret, evig at hade Romerne, en Ed, som han trolig holdt. Efterat at have udvidet Karthagernes Besiddelser lige til Floden Ebro, angreb han den med Rom forbundne Stad Sagunt, en græsft Colonie, indtog og ødelagde den, til Trods for Romernes Trudsler og Modforestillinger. Rom sendte Gesandter til Karthago for at fordrø Hannibal udleveret, og da dette negtedes, erklærede Rom Karthago Krig. Hannibal oprettede nu trende Hære, 218 hvoraf den ene sendtes over til Afrikas Beskyttelse, den anden forblev i Spanien, og den tredje fulgte ham selv. Med denne begav han sig giennem det sydlige Gallien, slog sig igiennem de Folkeslag, der vilde spærre ham Veien, og iværksatte ved Lille St. Bernhard sin navnkundige Overgang over Alperne, et Tog, som var forenet med usigelig Besværighed, og hvor Hannibal mistede en stor Deel af sin Hær og næsten alle sine Elephanter. Med 50,000 Mand Fodfolk, 9000 Ryttere og 37 Elephanter var han brudt op, og da han kom ned paa Poletten havde han kun 26000 Mand, saameget var Hæren sammensmeltet ved Fegtninger, Hunger, Kulde og Veiens Farer. Alpetoget skete i November Maaned; i ni Dage steg Hæren opad; paa Alpernes Sneemarker udhvilede den sig i to Dage, og det var her at Hannibal opmuntrede den udmattede Hær ved at vise den de skønne Sletter, der vinkede dem i Italiens milde Egne. Paa disse Sletter mødte først Consulen Scipio ham, men blev slagen ved Ticinus, og undgik at blive taget til Fange, alene ved sin 16aarige Søn, den siden saa berømte Scipios Mod og Mandsnærværelse. Hans Medconsul, Sempronius Longus, som af Iver efter at komme i Haandgemæng med Fienden, usorgfigtigt havde ladet sine Tropper i stærk Kulde vade over Floden Trebia, blev hurtigt oversalden af Hannibals friske Tropper, og led et fuld-

komment Nederlag. Efter dette Slag reiste alle de galliske Folkeslag sig, som beboede det cisalpiniske Gallien, og toge Hannibals Parti. Nu trængte denne over Apenninerne indad Strurien, hvor han paa et besværligt Log over sumptige Egne havde den Ulykke ved Gigt at miste sit ene Øie. Consulen Flaminius, som ved de Forslag han havde gjort under sit Tribunal, havde paadraget sig Senatets Had og var en Hovedaarfsag til den ovennævnte galliske Krig, mødte ham med en stor Krigshær, men trængte usforstigt ind i en Dal imellem Søen Trasimenus og de omliggende Bierge, og her blev han paa alle Sider omringet af den altid aarvaagne Hannibal, der slog ham aldeles. Selve Rom befandt sig i den største Uro. I denne Nød valgtes Quintus Fabius Maximus til Dictator. Hans Maade at føre Krig paa var ganske modsat de forrige romerske Feltherrers, i det han søgte at undvige alle Slag og blot vilde udmatte Fienden ved at affkøre ham al Tilførsel og ved ubetydelige Træfninger. Denne Krigsmaade skaffede ham Navn af Fabius Cunctator eller Nøleren. Men da Hannibal imidlertid drog igiennem det ene Landstak efter det andet, erobrede adskillige Stæder og søgte at stille Bundsforvandtene fra Rom, saa bleve Romerne snart misforviede med Fabius. Hannibal havde ved en ganske ny Krigslist banet sig Vej igiennem et Pæs, hvor Fabius agtede at spærre ham Veien. Om Natten lod Hannibal alle de Drer, som fandtes i Leiren, med antændte Riis- knupper paa Hornene passere forbi Romernes Leir, der i Forstræffelse over dette uventede Syn, hvis Marsag de ikke kunde begribe, lode Hannibal usforstyrret drage bort. Fortrydelige herover gave Romerne Fabius's Ræstkommanderende Minucius lige Magt med Dictatoren. Da Hæren saaledes deelttes imellem begge Feltherrerne, stødte Minucius sig med at opsøge Hannibal, og var allerede paa Nippet til at blive slagen, da Fabius kom til Hjælp og reddede ham. Da udraabte Hannibal: „Jeg

kunde nok tænke, at den Tordensky, som saa længe har været leiret paa Bierget, engang vilde bryde løs!“ Minucius overgav siden frivilligt sin Magt i Fabius's Hænder og stillede sig under hans Befaling. Fabius nedlagde Dictaturet, og der udvalgtes nye Consuler. Den ene af dem, Terentius Varro tvang med vild Hefstighed sin mere forstigtige Collega Emilius Paulus til at levere Slaget ved Cannæ i Apulien i Nedre-Italien. Hannibal opstillede sin Hær paa en Sandstette saaledes, at Romerne havde Solskinnet, Vinden og Flyvesandet imod sig, lod dem derpaa giennembyrde sit Centrum, anfaldt dem med begge sine Fløie samt sprængte og adspredte deres tætte Geledder ved sit lette numidiske Rytteri; 50,000 Mand laae paa Pladsen, Emilius Paulus faldt, og Hannibal fikke tre Skæpper Ringe til Karthago, der vare tagne fra de slagte romerske Riddere. Varro undkom med 70 Ryttere til Venusia, hvor 4000 Mand havde samlet sig, Resten af Romernes 80,000 Mand stærke Hær; men det romerske Senat beholdt sin uroffelige Fatning, og det gif ham i Møde, i det det højhjertet takkede ham, fordi han ikke havde opgivet Haabet om Republikens Frelse. Romerne vægrede sig ogsaa ved at udløse deres Fanger. En af Hannibals Generaler, Maharbal, raadede ham nu at marschere imod Rom, med den Forsikring, at han inden fire Ustener skulde spise paa Capitolium. Men Hannibal ansaae det for mere raadeligt, endnu at blive staaende i Nedre-Italien, hvorpaa Maharbal i Fortrydelse udraabte: „Du veed at seire, Hannibal! men ei at benytte din Seier!“ Med store Anstrengelser fortsatte imidlertid Romerne Forsvarskrigen i Italien, medens i Spanien begge Brødrene Scipio forhindrede Hasdrubal fra at komme sin Broder Hannibal til Undsætning med en ny Hær. Claudius Marcellus, en Feltherre, som kaldtes Rom's Sværd, ligesom Fabius veds Skold, udførte flere lykkelige Foretagender mod Hannibal. Overladt til sig selv, og uden andre Hjælpesilder end sit Felt-

herretalent og den usikre Understøttelse, som Roms fralsagne Bundsforbante kunde yde ham, holdt imidlertid denne Helt sig i hele femten Aar uovervunden i Italien. Flere af Italiens mægtigste Stæder, saasom Capua og Tarent, kom i hans Magt. Men man paastaar, maatte dog uden Grund, at det lange Ophold i det vellystige Capua forkælede Hannibals Soldater og gjorde dem mindre duelige til raske Foretagender end tilforn. Hans Underhandlinger strakte sig til Grækenland, Macedonien og selve Sicilien, hvor Syracus, efter Hieros Død, gik over paa Karthagos Side, og først tilbageerobredes af 212 Marcellus efter en langvarig Beleiring, under hvilken den berømte Mathematiker Archimedes anvendte hele sin Mandskraft til Stadens Forsvar, s. Ex. ved Maskiner, ved hvilke han fra Stadens Murr hvalvede flere Skibe af den romerske Flaade. Archimedes dræbtes ved Byens Erobring, midt under sine dybeste Studeringer, af en romersk Soldat, til Marcellus's store Bedrøvelse, der havde befalet, at man om muligt skulde skaane ham. Hannibal savnede den fornødne Understøttelse fra Karthago. Marsagen hertil var deels Had og Rænker af et Parti, for hvilket Hanno (der bestandig indjog Folket Frygt for, at Hannibal, naar han blev for mægtig, skulde gjøre sig til Cnevoldsherre over Republikken) stod i Spidsen, deels Karthagernes Plan, at vedligeholde Krigen i Italien, ikke ved Udsætning fra Afrika, men alene ved spanske Tropper. Romerne gienerebreds Tid efter anden de fralsagne Stæder. For at redde Capua, som beleiredes af Romerne, marscherede Hannibal mod selve Rom og satte det i en saadan Forsværelse, at det blev et Ordsprog: „Hannibal er for Portene!“ Han maatte alligevel drage tilbage, og overlade Capua til Romernes Hævn; thi det truede Rom havde i Hast opskillet tvende Hære, som han ei vovede at byde Spidsen. Ved Stræk og haard Medfart vilde nemlig Romerne tvinge de fralsagne Folketier til Lydighed. I Capua vøde 27 Senatorer for deres egen

Haand, 53 for Bøddelens Dre, og i Tarent bortførtes 30,000 Indvaanere som Slaver. Hannibals værdige Broder, Hasdrubal, havde ved sin Feltsherreduelighed i flere Aar tilintetgjort alle Romernes Anstregelser i Spanien, og besejret og dræbt baade Publius og Cneius Scipio. Dgsaa efterat den Førstes Søn, den fire- og tyveaarige Scipio Africanus havde modtaget Overansførselen og havde vundet endeel af Spaniens Folkstammer, lukkedes det Hasdrubal at skaffe de romerske Hæres Arvaagenhed og fra Spanien at føre en Hær over til sin Broders Hjælp; men han blev overrumplet af Romerne ved Staden Sena (eller Metaurus) i Dvres- 207 Italien og ganske slagen. Hans Hoved blev kastet ind i Hannibals Leir, som i sin Smerte skal have erklæret, at han nu erkendte Karthagos Skiebne. Spaadommen opfyldtes snart. Scipio Africanus erobrede den Deel af Spanien, som tilhørte Karthago. Efterat han formedelst disse Bedrifter havde erholdt Consulatet, gik han med en 207 Krigshær over til Afrika, hvor han i Forveien ved sine Underhandlinger havde skaffet Rom en Bundsforbant i den numidiske Kong Massinissa. Efter forgieves at have forsøgt Modstand, maatte Karthagerne kalde Hannibal hjem. Hans Raad, at slutte Fred, medens denne endnu kunde vindes paa billige Vilkaar, forkastedes af Karthagerne, der ikke troede, at Lykken skulde blive deres seirende Feltherre utro. Slaget ved Zama tilintetgjorde, 202 fornemmelig ved Massinissas og det numidiske Rytteries Tapperhed, Hannibals Krigshær, og Scipio kunde nu foreskrive Karthagerne en Fred, hvorved de tabte alle deres Besiddelser udenfor Afrika, maatte betale 10,000 Talenter 201 i Krigsomkostninger, og lade hele deres Flaade opbrænde paa ti Skibe nær, samt forpligte sig til, ikke uden Roms Vidende at begynde nogen Krig med nogen fremmed Magt. Desuden gav Rom store Besiddelser i Afrika til den numidiske Kong Massinissa, og skaffede herved

Karthago en saa godt som bestandig Fiende udenfor dets Porte.

Macedoniens og Grækenlands Underkastelse. Efter denne Krig udvikkedes Roms Erobringslyst fuldkomment. Philip III, *) Konge i Mæcedonien, som strax efter Slaget ved Cannæ havde indgaaet Forbund med Hannibal, blev nu angreben af Romerne (200 f. Chr.). Ved Løfte om at gjøre alle græske Stater frie, loffede Rom det achæiske og ætoliske Forbund ud af Forbindelsen med ham. Overladt til sig selv, blev Philip slagen ved Rynoccephalæ (197 f. Chr.) og maatte indgaae en Fred, hvori han erkjendte alle græske Staters Uafhængighed, og 197 denne Uafhængighed lode Romerne høitidelig udraabe ved de istsmiste Lege. Hvor daarlig den Glæde var, hvortil Grækerne nu overlode sig, viste snart Fremtiden. Hannibal havde efter Freden med udmærket Duelighed søgt at ophjælpe det svækkede Karthago; men af Frygt for, at hans Fiender skulde udlevere ham til Romerne, maatte han tage sin Tilflugt til Kongen i Syrien, Antiochus den Store, hvem han overtalede til en Krig mod Romerne, og hvis Udfald vi allerede have omtalt. Hannibal flygtede siden til Kong Prusias i Bithynien, og da Romerne, som bestandig frygtede ham, fordroede ham udeloveret, tog han Gift, for, som han sagde, at befrie Romerne fra den Frygt, en Dvings Liv indgiød dem. — Samme Aar døde hans Overvinder, Scipio, der formedelst de Anklager for Hersefsyge og fyrstelig Væsen, som Cato havde reist imod ham, drog i frivillig Landflygtighed til sit Landgods ved Liternum. Paa Retsdagen mødte han med en Seiersfrands paa Hovedet, og sagde til sine Dommere: „Paa denne Dag tilkæmpede jeg mig i Afrika en herlig Seier over Hannibal; jeg iler til Capitolium for at takke Gudderne, og bede dem om, at de ville give Eder Mænd til Anførere, som ligne mig.“ Folket fulgte ham til Capito-

*) Benævnes ogsaa den II. og den V.

lium; Tribunerne stode forladte tilbage, og Scipio anklagedes ikke tiere. Philopoemen, Achæernes Anfører, døde ogsaa, tagen til Fange af Messeniernes og tvungen til at tumme Gistbægeret, saa at trende af den gamle Verdens største Feltherrer døde i et og samme Aar (183 f. Chr.).

Det ætoliske Forbund, af Harme over Romernes Uafnæmmelighed, ophidsede tilligemed Hannibal Antiochus til Krig, og blev behandlet paa den haardeste Maade, ligesom Rom da allerede begyndte at antage Herskerens Sprog mod det achæiske Forbund, der nu ikke mere havde Philopoemen til Beskytter. En endnu ulykkeligere Skiebne havde, som ovenfor er nævnt, Philip Søn Perseus, som efter fire Aars Krig blev den sidste af de mæcedoniske Konger, og som døde i romersk Fangenskab af Sult. — Efter Krigens Slutning bleve 70 Stæder i Epirus, som vare gaaede over paa Perseus's Side, paa een Dag plyndrede af den romerske Krigshær. Mæcedoniens rige Skatte gik i Statskassen, som herefter var i Stand til at bestride Statens Udgifter, uden nogen Afgift af Roms Borgere.

Herpaa fulgte snart hele Grækenlands Underkuelse. Romerne lode over et Tusinde af det achæiske Forbunds fornemste Borgere føre til Rom, under Foregivende, at de havde taget Perseus's Parti. De beholdt dem der i sytten Aar uden Dom og Undersøgelse, og overlode Bestyrelsen af Forbundets Anliggender til deres Creatur Kallikrates, som under Roms Beskyttelse ubekymret hørte, hvorledes Gadebørgene raabte „Forræder“ efter ham. Først paa Catos Forestilling, at det var ligegyldigt, om nogle kraftløse Dvings begravnes i Italien eller i Grækenland, tillod man de Tiloversblevne at reise hjem. Fulde af Harme vendte disse tilbage og ophidsede det achæiske Forbund til en Krig, som endtes med, at Korinth, Forbundets Hovedstad, i Bund og Grund ødelagdes af Consulen Mumius, og hele Grækenland forvandledes til en

romersk Provinds under Navn af Achaia (146 f. Chr.) Denne Ødelæggesstrig var allerede saa længe isorveien afgjort, at Cato advarede sin Ven, den store Historikterver Polybius, der tilligemed de øvrige frigitte Achæer vakkede at reise hjem, ikke at vende tilbage i Cyclopernes Hule, for at blive opædt. Som et Beviis paa Romernes Naahed paa den Tid kan her anføres, at de romerske Soldater spillede Lærninger paa et af Apelles's hyperligste Malerier, og da man tilbød dem betydelige Summer for det, vilde de ikke sælge det, da de ikke kunde begribe, hvorledes man kunde byde saa meget for noget malet Lærred, men troede, at der maatte være noget Trylleri derved. Selve Consulen truede Skipperen, som skulde føre nogle af de fornemste Statuer til Rom, at isald de kom noget til, skulde han være forpligtet til at lade gjøre andre i Stedet. Gudsfiondt ikke Konstliender, skaanedes dog Mummius Grækenland, saavidt Senatets Befalinger tillode det. Han udgjød Laarer, da en af hans Fanger reciterede af Homer: „Trefold lykkelige de, som falde for Sværdet!“

Den tredje puniske Krig: 149—146 f. Chr. Endnu mere uubelt var Roms Forhold til Karthago, der ødelagdes samme Aar som Korinth. Denne Stat, som under de halvtredstindstyve Fredsaar havde gjenbundet sin Vælmagt, vakte paany Roms Misundelse, som i Særdeleshed næredes af Cato den Eldres Had mod Karthago. Han kunde ikke taale, at denne Stad fandtes paa Jorden som et Mindesmærke om den af ham habede scipioniske Slagis Mildhed. Han fastede engang nogle Figen paa Bordet i Senatet, og sagde: „Disse bleve for tre Dage siden plukkede i Afrika; dom nu selv om, hvorsnart en karthagisk Flaade kan være her!“ Senatet besluttede Krig mod Karthago, og lagde derved den største Troløshed for Dagen. Anledningen toges af en Feide imellem Karthago og Kongen af Numidien, Massinissa, der under Freden bemægtigede sig flere af Karthagos Provindser, der ved Roms partiske Mægling tilkiendtes ham. Rom fordrede

forst, som et Vilkaar for Fredens Vedligeholdelse, at Karthago skulde udlevere alle sine Vaaben, siden 300 af de fornemste Unglinger som Gidsler, og da alt dette blev opfyldt, at Karthagerne skulde ødelægge deres egen By, og flytte den 80 Stadler længere ind i Landet, hvorved den maatte ophøre at være en Sømagt og Handelsstad. Nu vaagnede Fortvivlelsens Nød hos Karthagerne. Alle Metaller bleve tagne, saavel fra Tempelne som fra de enkelte Huse, og omsmeddedes til Vaaben. Dvinderne lode deres Haar affære til Buestrænge og til Reb for Beleiringsmaskinerne; en Flaade byggedes i Havnen, hvis Munding var bleven opfyldt af Romerne, og som derfor ved en Kanal paa ny maatte forenes med Havet, og ved disse næsten overnaturlige Anstrengelser fortsatte Karthago Krigen i næsten fire Aar, og vandt flere Fordele. Scipio Africanus den Yngre, som, i en Alder af 24 Aar, da han søgte Edileembedet, i det Sted for sine store Fædtertalenter blev udnævnt til Consul, erobrede til sidst den ulykkelige Stad. Folket forsvarede sig fra Gade til Gade, fra Huus til Huus, og kun ved Id kunde Staden betvinges. Af 700,000 Indvaanere vare kun 50,000 tilbage. I flere Dage blev det Solbaterne tilladt at plyndre, og da Scipio saae Flammerne af den i Afke synkende By, fremsagde han, med et anende Blif paa Roms tilkommende Skjæbne, til Polybius, der ledsagede ham, det homeriske Vers: „Komme der skal en Dag, da det hellige Troja vil falde —“. Karthagos Handel traf sig til Utica, den ulykkelige Rest af Karthagos Befolkning spredtes trindt om i Landet, og af disse troes en Mængde at være gaaede igiennem Saharas Sandørkener til Algirtien, og at have lagt Grunden til det nuværende Tombaktu. Et nyt Karthago opbyggedes vel en Tid derefter, men opnaaede aldrig det forrige Glands, men blev blot en afhængig Stad under Rom.

Krige i Spanien. Numantia. Medens Romerne paa denne Maade i kort Tid ødelagde de mægtigste Stater,

sandtes dog eet Land, hvor de maatte med Baaben i Gaand kæmpe for hver Føddreb Land, som de erobrede. Fra den anden puniske Krig lige til Augusts Tid strede de næsten i 200 Aar om Spaniens Besiddelse, ofte med Troløshedens og Forraderiets Baaben. Viriathus, en spansk Landmand, som ved Dierthed og Klogskab havde opsvunget sig til Anfører for Lusitanierne, et Folkeslag i den vestlige Deel af Halvøen, tilføiede Romerne i en tiaarig Krig det ene Nederlag efter det andet, saa at de tilsidst kun ved kiøbte Snigmordere kunde befrie sig fra denne frygtelige Modstander (140 f. Chr.). — Celtibererne i de mellemste Biergegne af Spanien søgte ogsaa saa længe som muligt at forsvare deres Frihed. Staden Numantias Skiebne er i Særdeleshed mærkværdig. Uagtet Staden ikke havde flere end 8000 vaabendygtige Mænd, vandt dog disse flere Seire og indesluttede en heel romersk Krigshær, men lode den ædelmodigt have fri Afmarch, blot paa det Vilkaar, at de selv maatte beholde deres Selvstændighed. Rom brød, ifølge sin gamle Bane, den af dens Anførere indgaaede Fred, og sendte Karthagos Seierherre, Scipio, for at hævne dette vanærende Nederlag. Med en overlegen Krigshær indespærrede han Staden og berøvede den al Tilførsel af Levnetsmidler. Da Numantierne ikke længere kunde udholde Beleiringen og Hungeren, opbrændte de Staden og sig selv, og overlode Erobreren blot en Afsehob. I Spaniens nordlige Biergegne holdt Cantaberne sig frie og uafhængige lige til Augusts Tidsalder.

Indre Uroligheder i Rom. Det romerske Herredømme, udenfor det egentlige Italien, omfattede nu, i Vest: Spanien, Sicilien, Sardinien og Corsika, Afrika (Karthagos Gebeet) og det cisalpinke Gallien; i Ost: Mæcedonien, Achaia og Asien (Pergamus's Gebeet, som Romerne havde faaet ved Testamente af Attalus, den sidste Konge i Pergamus, 133 f. Chr., en uhykkelig Gave, da de fra Asien indførte Skatte i høieste Grad bidroge

til at fordærve Roms Sæder). Enhver af disse saakaldte Provinser bestyredes af en Embedsmand, som kaldtes Proconsul. Han ombyttedes aarlig og forenede i sine Hænder baade den civile og militaire Magt. Da der nu ikke mere fandtes nogen Stat i den bekiendte Verden, for hvilken Rom behøvede at frygte, udbrøde de indre Uroligheder imellem Adelen og Folket. Efterat Patriciernes og Plebeiernes Rettigheder vare blevne saaledes jævnedes, at begge deeltog i Statens Styrelse, var vel den forrige Forskiel imellem disse Stænder for det meste forsvunden. Levningerne af det forrige patriciske Aristokratie vare blevne forstærkede ved en Mængde rige Plebeier, hvis Forfædre havde beklædt nogle af Statens Embeder (**nobiles**). Denne saaledes opfomne Adel (**nobilitas**) begyndte at uddanne sig til en Slags Forening af regierende Familier. De høie Embeder og Senatorpladsene besattes sædvanlig med Mænd af deres Stand. Lidt efter lidt havde de ligeledes bemægtiget sig de vidtudstrakte Landeendomme, som af de underkuede Folkeslag i Italien bleve inddragne til Staten. De dyrkede denne Jord ved Slaver, og imedens de samlede uhorste Rigdomme, vansmægtede den talrigere Deel af Folket i Fattigdom og Glendighed.

De gracchiske Uroligheder. Sædernes Fordærvelse. Tvende Brødre, som kort efter hinanden bleve Folketribuner, Tiberius (133 f. Chr.) og Gajus Gracchus optraadte for at forsvare Folkets Rettigheder. Den første søgte at gienoplive den Algerlov (lex agraria), som Tribunen Licinius omtr. 250 Aar i Forveien havde drevet igiennem under Patriciernes og Plebeiernes Stridigheder om Consulatet. De i Krigene med de nærgreandsende Folkeslag erobrede Jorder, der bleve betragtede som Statens Eiendom, men udelukkende benyttedes af Patricierne, fulde ifølge hans Forslag kunne besiddes af hvilken som helst Borger, dog med Forbehold, at Ingen maatte eie mere end 500 Dages Pløieland deraf. Uagtet den begunstigende Formildelse, som Tiberius Gracchus søgte at

gibe sin Lov, at man for enhver Son, der endnu stod under den fabelrige Magt, maatte beholde Halvdelen af dette Maximum, altsaa endnu 250 Dages Bivieland, satte dog denne Ryhed de rige og mægtige Familier i Maseri; de tilveiebragte, ved Hjælp af deres Klienter, et Dpløb, i hvilket Libertus Gracchus med 300 af sine Tilhængere omkom. — Caius Gracchus, opflammet af Hævn, indtog (123 f. Chr.) med endnu større Veltalenhed og politisk Duellighed sin Broders Sted; det lykkedes ham at fornye sin Broders Agerlov, lue Senatet og fratage det Dommermagten, som han gav til Ridderne (*Equites*, den meest formuende og fornemste Deel af Folket, medens de paa egen Bekostning gjorde Krigstjeneste til Hest); han havde tillige den Plan, at forskaffe de italienske Folkelag romersk Borgerret, og at de mere fattige Borgere skulde ved Tilskud af Statskammeret faae Korn til billigere Priis. Senatet afledede Stormen derved, at det sendte C. Gracchus til Carthago, for at opbygge denne Stad. Ved hans Tilbagekomst havde Andre sat sig i Gunst hos den ubestændige Folkeshov, og tilsidst tilveiebragtes et nyt Dpløb, i hvilket C. Gracchus deelte sin Broders Skiebne. —

121 Agerloven ophævedes; men Folket, som brændte af den heftigste Harme over disse Voldsbegjæringer, beholdt altid Graccherne i kiært Minde, og Enhver, som lovede at træde i deres Fodspor, kunde senere hen være sikker paa at vinde Bisald og Understøttelse af Folket.

Roms Sæder vare bleve høist forværvede ved de Rigdomme, som dets plyndrende Hære førte hjem fra Asien og Afrika. De Landgodser, som før vare tilstrækkelige til at ernære en Curius — der, da han havde betvunget Samntierne, selv ved Arnestedet tillavede sine Koer, og vægrede sig ved at modtage deres Guld — vare nu neppe tilstrækkelige til at rumme et romersk Huus eller en Have, ei engang et Kiøkken. Forgjæves søgte man ved Love at modvirke dette Onde; Censorerne, Embedsmænd, som allerede fra ældre Liber (443 f. Chr.) vare indsatte for

at vaage over Sædernes Keenhed, og som havde Magt til at straffe de Skyldige med Nedstyttelse fra en højere Klasse til en lavere, arbejdede ogsaa forgiæves paa at sætte en Dæmning mod Sædernes almindelige Fordærvelse. Cato, den strenge Sædernes Dommer, affatte under sit Censorembede en Mængde Senatorer fra deres Værdighed; men i Længden kunde hverken Censuren's Strengthed afværge de højere Stænders Rovgierrighed og Bestikkelighed, eller Lovenes Straf holde den store Gods Toiletløshed i Ase.

Den Jugurthinke Krig (118—106 f. Chr.). — Et Beviis paa denne Sædernes Fordærvelse viser tilstrækkelig Krigen mod Jugurtha. Denne numidiske Prinds, en Sønnesøn af Masinissa, var bleven adopteret af sin Farbroder Micipsa og havde faaet lige Rettighed til Riget med Micipsas egne Sønner. Han suigmordede først sin Fætter Giempsal. Dennes Broder Abherbal flygtede til Rom og forlangte Retfærdighed. Riget deelttes imellem ham og Jugurtha. Strax derpaa overfaldt Jugurtha Abherbal, og denne, der forgiæves begjærede Hjælp af Rom, blev greben og aflivedes under Pinsker. Rom vilde straffe denne Forbrydelse; men Jugurtha bestak den romerske Feltherre, saa at han fik en Fred, der stiftede ham Livet og Kronen. Jugurtha blev nu kaldet til selve Rom for at ophylse, hvorledes Senatets Ansæelse saaledes kunde tilfidesættes; men han befriede sig derfra ved at bestikke en af Folketribunerne, som forbød ham at svare for Folketsforsamlingen. Han gik endnu videre i Driftighed og lod en af sine Slægtninge, Masstiva, ved Snigmordere dræbe, saa at sigte, i Senatets Paasyn; thi han frygtede for, at Romerne skulde gibe denne Kronen. Ved sin Afreise yttrede han, at hele Rom var til Salg, naar man blot kunde finde en Kiøber. En romersk Krigshær, som sendtes efter ham, gjorde ingen afgjørende Fremskridt; og kom tilsidst ved Jugurthas List og Tapperhed i saadan en Snibe, at den maatte indgaae en skammelig Capitulation

og rømme Numidien. Nu sendte man den ubestikkelige Consul Metellus Numidicus, som vandt betydelige Fordele. Allerede var Jugurthas Magt brudt, da Metellus's Underfølselsherre Marius anklagede Consulen for Folket, at han med Blid drog Krigen i Langdrag, og blev i hans Sted udnævnt til Anfører. Han var af ubekendt Herkomst (homo novus), fra Arpinum, raæ, uden Kundskab, en Folkeven, og havde af sit hele Hjerte Senatet og de Fornemme. Nye Nederlag tvang Jugurtha til at tage sin Tilflugt til sin Svigersfader Bocchus, Konge i Mauretanien. Da denne paa Grund af Marius's Fremgang frygtede for sin egen Sikkerhed, lod han sig ved Underhandlinger, der dreves af den snedige Sulla, Marius's Dvæstor, formaae til at udlevere Jugurtha, der førtes til Rom, kastedes i Fængsel, og døde slette Dagen derpaa af Hunger.

Den cimbriske Krig (113—101 f. Chr.) Snart fik Marius Leilighed til paa ny at udmærke sig. Et nordisk Folkeslag, Cimbberne, som af Nogle siges at være komne fra Jylland, af Andre derimod fra Egnene Nord for det sorte Hav, viste sig først paa Italiens Grændser i det nuværende Steiermark, og begjærede af Romerne en Strækning Land til at beboe, paa det Vilkaar at gjøre Krigstjeneste. Da dette negtedes, angreb de Romerne og sloge dem ved Noreja. De fortsatte derpaa deres Tog mod Vest, forenede sig med flere germaniske Folkeslag, saasom Teutoner, Liguriner og Ambroner. Gallien blev oversvømmet af dem, og da Romerne søgte at beskytte den sydligste Deel af dette Land, der siden 122 f. Chr. var en romersk Provinds, lede de (109—105 f. Chr.) flere frygtelige Nederlag, af hvilke det sidste kostede dem 80,000 Mand. Rom tog sin Tilflugt til Marius. Fienden gav ham Tid til at vænne sine Romere til Synet af disse krigeriske Bilde, ved at en stor Deel af Cimbberne gjorde et Tog til Spanien, hvor de bleve tilbagebreve af de stridbare Celtiberer. Et heelt Aar forløb, inden

Teutonerne, Cimbbernes Budsforvandre, forsøgte at trænge frem til Italien igiennem det sydlige Frankrig. Men Marius mødte dem ved Aqua Sextia (nu Aix 102 i Provence) og vandt en fuldkommen Seier. Saa stort var Nederlaget, at Marsailles Indvaanere af de slagne Teutoneres Been opreiste Gierder omkring deres Wiingaaarde og Olivenplantager. Imidlertid vare Cimbberne brudte ned i Italien over de tyrolske Alper, og indjog det romerske Folk Skræk ved deres Kampeskikkelser, da de kom glidende paa deres Skjolde ned over Sneebjergene. Marius ilede dem i Møde med sin Hær og forenede sig med den haardt truede Consul Catulus. Cimbberne vilde underhandle, og begyndte med at betinge sig et Stykke Land for sig og deres Brødre Teutonerne, i det de tilbode at gjøre Krigstjeneste hos Romerne, isølge en sædvanlig Skik hos de germaniske Stammer. „Hvad Ederes Brødre angaaer“, svarede Marius, „da have vi givet dem et Land, som Ingen skal kunne tage fra dem.“ En af Cimbbernes Anførere udfordrede Marius til en Tvekamp. „Er Cimbbereren kied af sit Liv, saa kan han gaae hen og hænges sig“, var Marius's Svar. Da Marius tøvede med at angribe dem, søgte Cimbberne at omgaae Hæren, og da de troede, at dette var lykkedes dem, sendte de Gesandter til den romerske Hær med det Budskab: „At om de havde Hilsener til Rom, saa vilde de bringe dem;“ men Marius fulgte efter dem og indhentede dem paa campi Raudii i Omegnen af Etschfloden. Her kom 101 det til et Slag. Cimbberne havde forskandsset deres Slagorden med Jernkieder, for derved at opholde Fienden; men Kiederne bleve glennembrudte, og over 300,000 Mand skulle være faldne som et Offer for Romernes overlegne Krigskonst og de kloge Forholdsregler af Marius, der havde stillet sin Hær saaledes, at Vind og Sol faldt Cimbberne i Dinene. Deres Koner og Døttre, der med samme Tapperhed som deres Mænd forsvarede Leiren, dræbte sig selv tilsidst, da de saae at Alt var tabt, og da de

havde faaet Afslag paa deres Begjering at blive Vestalindernes Tjenerinder; thi de frygtede Intet saa meget som at blive fornede til Slavinder. Da ingen Mennesker mere lusted noget Sværd imod Romerne, styrkede fra Cimbrernes Vognborg en Mængde store Hunde, med hvilke Romerne maatte slaaes i flere Timer. I dette Slag havde Romerne ikke blot kæmpet for deres Hæder og deres Land, men for den sydlige Verdens Love, Sæder, Kunster og Videnskaber, og for alt det Store og Gode, der fra Rom er kommet til os. Marius havde reddet Rom, og Folket kaldte ham „Roms tredje Stifter.“ Han havde den sjeldne Lykke, fire Gange i Ræk at blive valgt til Consul og syv Gange i hele sin Levetid. Men Rom truedes snart af en indre Fare.

Bundsforvandt = Krigen eller den mærkelige Krig (fra 91 til 89 f. Chr.). — Kort efter den cimbriske Krig forenede de fleste blandt Roms italienske Bundsforvandte sig for at give Paastand paa romersk Borgerret. Dette foranledigedes ved de romerske Demagogers Rænker, som for deres Planer søgte at vinde en Støtte udenfor Rom, ved at de smigrede de italienske Bundsforvandte med Haab om romersk Borgerret. Den Dommer-Rettighed over Statsforbrydelser, som var overladt til Ridderne, misbrugtes af disse for at beskytte de rovbegierlige Medlemmer af deres egen Stand, som paa en egennyttig Maade drøge Fordeel af Forpagtningen af Statsindkomsterne og deres Oppebørsel i Provinserne, der var overdraget Ridderne. Tribunen Livius Drusus besluttede at skaffe Senatet denne Dommermagt tilbage. I denne Hensigt søgte han at vinde den ringere Folkelasse ved Ager- og Kornlove og ved at forøge Antallet af sine Tilhængere, i det han vilde udstrække den romerske Borgerret til de italienske Bundsforvandte. Da han saaledes vilde stille Alle tilfreds, stødte han alle Parter fra sig, og blev myrdet i sit eget Huus. Hans Anordninger bleve hævede, og da Bundsforvandtens ogsaa denne Gang saae sig kluffed i

deres Forhaabninger, besluttede de nu selv at skaffe sig 91 Ret. De vare kændte med Romernes Krigskonst; de havde fegtet i deres Geledder, og store Hærførere havde uddannet sig iblandt dem. Planen var ikke mindre end at forvandle hele Italien til en Forbundsrepublik med Corfinium (nu kaldet Italica) i Belignernes Land til Hovedstad, istedenfor Rom. I denne Bundsforvandt-Krig, der ogsaa kaldes den mærkelige, efter Marserne, de tappreste af Italiens Folkelag, var Rom indskrænket til sine egne Kræfter, og maatte sætte en Sulla med flere Feltherrer, der tilforn havde anført store Hære, i Spidsen for ubetydelige Troppeskarer. Krigen førtes med afvælsende Lykke og skrækkelig Grusomhed. Fire Tusinde Mænd, der vare indsluttede paa et Bierg, frøs hellere ihjel, end overgave sig. Mange Mænd, som tilforn havde havt Kommandoen, bleve fagstrøgne og halshuggede. Da Romerne seirede i Picentinernes Land, gaves den overvundne italienske Feltherre sine Officerer et Giestebud og dræbte sig for deres Dine. 300,000 Mænd skulle vare faldne i denne Krig; den Eneste, som vandt nogle væsentlige Fordele, var Sulla. Tilfidsst saae man sig i Rom nødsaget til at udstede en Lov, hvorved Borgerret bevilgedes de Nationer, som frivilligt nedlagde Vaabnene. Nu ilede det ene Folkelag efter det andet med at holde inde med Fiendtlighederne. Blet Samnitterne og Lucanerne forbleve under Vaaben, hvorfor Blodsudgydelsen og Dødelaggelsen vedblev i visse Dele af Italien, indtil Sulla efter sin Hjemkomst fra den mithridatise Krig fuldkommen udryddede de Gienstridige.

Imidlertid havde Dødsbugget ramt Roms Enhed og Selvstændighed. Efterat saamange Folkelag fik lige Rettighed til at afgjøre Statens Anliggender med den indfødte Romer, kunde det ikke feile, at ærgerrige Folkeledere benyttede sig deraf, og Signalet var givet til Borgerkrige.

Den første mithridatiste Krig og den første Borger-
Krig. Marius og Sulla (fra 88 til 78 f. Chr.) —
Rom var nu sunket saa dybt, at der blot var Spørgs-
maal om, hvem der skulde være Enevoldsherre over et
Folk, der ikke længere kunde beholde sin Frihed, men ude-
lagde sig selv med samme Grumhed, hvormed det tidligere
havde underkuet den øvrige Verden.

Marius, som efter Krigen med Cimbrerne søgte at
tilføie de af ham saa inderligt havde Fornemme al mu-
ligt Ondt, og stiftede flere Oprør imod dem, ønskede
Overcommandoen i den Krig, som førtes mod Kongen i
Pontus, Mithridates (88 til 64 f. Chr.). Denne Konge,
som havde foresat sig at uddrive Romerne af Lille-Asien,
søgte under en langvarig Regiering med et ubøieligt Mod
at udføre denne Plan, i Særdeleshed ved de nordiske
Romadefolks Hjælp, som han med beundringsværdig Konst
forstod at lede, eftersom han selv skal have talt 22 Sprog.
Han fordrev de under Roms Beskyttelse staaende Konger
i Kappadocien og Bithynien, samt erobrede i Hast hele
Lille-Asien, hvor han paa een Dag lod 80,000 Romere
overfalde og myrde. Lesbierne udleverede ham den ro-
merste Anfører M. Aquilius, der var en tapper, men
meget pengegierrig Mand. Mithridates udsatte sin Hev-
gierrighed over ham. Han lod ham vidste og føre om-
kring paa et Væsel igiennem Stæderne, og tilsidst dræbe
ved at helde ham smeltet Guld i Halsen, for at tilfreds-
stille hans Tørst efter Guld. — Mithridates's Hære gik
over til Grækenland, hvor han stulede paa et ligesaa stort
Had imod Romerne som i Asien. Hans Plan gik ud
paa intet Mindre, end at forene alle Folketslag fra det
sorte Hav indtil Tydskland og Italiens Grændser, til eet
stort Forbund, for med dettes Hjælp tilfulde at knuse Ro-
mernes Verdensherredømme. Overalt fik han et stort
Parti i de erobrede Provindsfer; thi Rom begyndte at
blive almindelig hadet for de Udfugelsfer, som dets Stat-
holdere og de romerste Riddere, som forpagtede Statens

Indkomster, tillode sig. Senatet udnævnte Sulla til An-
fører imod ham, og i Anledning heraf valte Marius et
Oprør. Men Sulla ilede med sin Hær, som var ham
fuldkommen hengiven, til Rom. Da Sulla koldblodigt
forlangte Takler for at antænde Rom, maatte Marius's
Parti vige; han selv blev erklæret for Fædrelandets Fiende,
og maatte flygte til Afrika. Den Enefte, som vovede at
sætte sig imod Sullas Beslutning, som han ved sine Sol-
daters Landsfer aftvang Senatet, var Mucius Scævola,
Roms største Jurist, der erklærede, at hans Levetid var
altfor kort til at han kunde tvinges til at erklære Cim-
brernes Overvinder for Roms Fiende. Marius's Flugt
var ledsaget af de besynderligste Eventyr. Paa Veien
maatte han skule sig i et Morads, hvor Bandet gik ham
lige til Halsen; han blev opdaget og ført til Minturnæ
i Fængsel. Øvrigheden besluttede at aflive ham; en
Galler udsendes for at udføre det. Da han kom ind til
Marius, saae denne skarpt paa ham og sagde: „Hvor
Du at dræbe Caius Marius?“ Galleren fastede sit Sværd
fra sig og flygte. Bevægede herover, løslode Mintur-
nenserne Marius. Han kom derfra over til Afrika, og
da han opholdt sig i Eggen af Karthago, sendte Prætoren,
som var en Ven af Sulla, Bud til ham, at han snarest
maatte forlade Landet. „Siig din Herre“, sagde han,
„at Du har seet Marius paa Karthagos Ruiner!“

Ogsaa i Numidien, hvorhen han nu tog sin Tilflugt,
vare Marius og hans Søn udsatte for de største Farer.
Men da Sulla marscherede mod Mithridates, som Marius
tilbage til Rom, skaffede sig (i Forening med Cinna, hvis
Valg Sulla usorgfigtigt havde tilladt, endskøndt han vidste,
at han var af Folkets Parti) en Krigshær, og lod an-
rette et forfærdeligt Blodbad paa Sullas Venner. Dyrger
af Xiig laae opstaaede paa Torvet. De agtværdigste Se-
natorer bleve tvungne til at aflive sig selv. Alle de, som
mødte Marius paa Torvet, og hvis Hilsen han ikke be-
svarede, bleve uden Skaansel nedhuggede af hans Dra-

86 banter. Marius selv døde fort derpaa i et Slags Vand, forarsaget ved umaadelig Drif, hvormed han søgte at døve sin Frygt for Sullas Tilbagekomst.

Alf sit Modparti var Sulla i Rom bleven erklæret fredløs, og han havde sin eneste Støtte i sin egen Duelighed og i sine Soldaters Hengivenhed. Han fandt Mithridates i Besiddelse af hele Lille-Asien og en Deel af Grækenland. Athen, som havde taget Mithridates's Parti, og hvor hans Feltherre Archelaus havde sit Hovedkvarter, blev efter en haard Beleiring indtaget og plyndret; for at kunne bygge Beleiringsmaskiner, lod han omhugge den under Navnet Akademia saa berømte Lystkov, og for at faae Penge plyndrede han Tempelfattene i Olympia og Delphi. Efterat have tilfredsstillet sin Myrbelyst og Plyndrelyst, og efterat den halve Deel af Indvaanerne vare tilintetgjorte ved Sværdet, erklærede Sulla, at han skaanede denne de utafnemmeligste Mennefers Stad fra Udelæggele, blot for deres Fædres Skyld. To betydelige Slag ved Stæderne Chæronea og Arhomenos satte Sulla i fuldkommen Besiddelse af Grækenland. I det sidste Slag vakkede Lykken, og den romerske Hær begyndte at flygte. Sulla sprang af Hesten, rev Ornen af Haanden paa den, som bar den, og raabte: „Her er det hæderligt for mig at døe. Spørger man Eder, hvor I have forraadt Eders Feltherre, saa svarer: ved Arhomenos!“ Dette virkede; Sullas Tropper vendte sig atter mod Fienden, og feirede. Mithridates blev tvungen til at begiere Fred. Sulla bevilgede den, og lod ham i Besiddelse af hans Arverige, i det han tilfoiede, at Mithridates maatte staa sig lykkelig ved, at han lod ham beholde den høire Haand, hvormed han havde underskrevet 80,000 Romeres Død!

Efterat Sulla ved Plyndringer og strenge Bøder havde straffet Asiaterne for deres Træfald, vendte han tilbage til Italien. Hans Hær fandt sig ved sin Hjemkomst snart fordoblet ved Klienterne og Vennerne af de Udelige, som Marius havde labet dræbe. Efter Marius's Død og

efterat Cinna var bleven myrdet af sine egne Solbater, havde de nye Hovedmand for deres Parti, Papirius Carbo og den yngre Marius samlet talrige Hære for at møde Sulla. Endeel af dem formaaede han ved store Lyster at gaae over paa sin Side, hvorpaa Carbo udraabte, at han havde at gjøre med en Løve og en Ræv paa eengang; men Ræven var farligere end Løven. De øvrige besejredes af Sulla med Magt. Det sidste afgjørende Slag stod udenfor Roms Mure, hvor Sulla vilde være ganske bleven slagen af Samniterne, hvis ikke hans Ræstcommanderende, den siden saa navnkundige Crassus, havde reddet ham. 6000 fangne Samniter lod Sulla siden nedfable udenfor Senatets Forsamlingssted, medens han selv i en streng Tale irrettesatte Medlemmerne. Da Senatet ved Dødsstrigene viste Tegn paa Uro, bad Sulla dem ikke at bekymre sig, da det blot var nogle Misbædere, som paa hans Befaling bleve straffede. Nu fulgte Grobringningen af Bræneste, hvorhen den yngre Marius havde taget sin Tilflugt. Denne dræbte sig selv; hans Venner, tilligemed alle Indvaanerne i denne By, bleve nedfablede. En Gæst, som tilforn havde været Sulla's Giesteven, skulde skaanes; men han stillede sig imellem de øvrige Dødsdomte, og erklærede, at han ikke vilde takke sit Fædrelands Udelægger for sit Liv. Sulla lod sig nu udnævne til bestandig Dictator. For at erindre om 81 Gubernes uovervindelige Vidskab antog han Tilnavnet „den Lykkelige“ (felix). En skræffelig Hævn gif da ud over Marius's Tilhængere. Fra Sulla hidrørte de for første Gang brugte Proscriptionslister. Alle og Enhver, som bleve opførte paa disse Lister, var et Dødens Offer; hans Eiendom inddroges, og hans Børn udflettedes fra alle borgerlige Embeder. Angivere og Anklagere, samt de, der dræbte en Prosciberet, fik store Belønninger af de Fredløses inddragne Eiendom, hvorved Mordernes Antal uophørligt vorede. Mange Mænd, hvis Hustruer ikke vovede at modtage dem i deres Huus, myrdede sig

udenfor Døren. Mange søgte et Stiulested i deres Fædres Gravhvalvinger eller i øde Egne. Sulla erklærede selv det romerske Folk, for at give det et Begreb om sin Politikk, at naar Utøi besværede hans Bels, vilde han brænde den op med Alt; hvad der var i den. Imod det Had, som saadanne Grusomheder nødvendig maatte vække, beskyttede Sulla sig ved sine 23 Legioner, for hvilke han i Italien stiftede Colonier af det Land, som han havde taget fra sine Modstandere. Antallet af sine Tilhængere forstærkede han end ydermere ved 10,000 af de Proscriberedes frigitte Slaver, og lod dem efter sit Navn kalde „Cornellere“. Over 100,000 romerske Borgere og 2000 Riddere faldt som et Offer for Sullas Hævn, deels i Feltslag, deels under Bøddelens Dre. Efterat Sulla paa denne Maade og ved Strømme af Blod havde gienoprettet Roligheden i Rom, vilde han, for fuldkommen at helbrede Statens Sygdom, oplive dens aristokratiske Forsætning. I denne Hensigt formindskede han Plebejernes Magt ved at han fratog Tribunerne Ret til at holde Folkforsamlinger og anklage Borgere, samt betydeligt indskrænke deres oprindelige Ret til at afgive veto. Senatet giengav han den Dommermagt, som Caius Gracchus havde forskaffet Ridderne. Efter disse og flere andre hensigtsmæssige Anordninger til Rolighedens Gienoprettelse troede Sulla tilstrækkeligt at have befæstet sit Værk, nedlagde frivilligt sin Enevoldsmagt, og døde Aaret derpaa paa sit Landgods paa den campaniske Kyst af en væmmelig Sygdom, en Folge af hans udsvævende Levnet, efterat han Dagen før sin Død havde endt den 22de Bog af sin Levnetsbeskrivelse.

Pompejus's Tidsalder (til 56 f. Chr.). Efter Sullas Død ansaaes Pompejus som Hovedet for det aristokratiske Parti og Arvingen af den Indflydelse, som Sulla udøvede blandt Soldaterne. Ved de Rigdomme, som hans Fader paa en stændig Maade havde erhvervet under Urolighederne i Italien, var Pompejus istand til allerede

i sit 23de Aar at oprette en Krigshær og med den yde Sulla en kraftig Understøttelse, da han kom tilbage fra Krigen mod Mithridates. Sulla syntes at gienkende i ham en lignende Lyffens Yndling, som han selv var, og behandlede ham derfor med den største Velvillie.

Krigen mod Sertorius (78—72 f. Chr.). Denne Krig gav Pompejus Leilighed til at høste nye Laurbær. Sertorius, paa eengang det dygtigste og ædleste Menneske, havde undraget sig Sullas lykkelige Vaaben, og var først gaaet til Spanien og siden til Afrika. Han stod allerede i Begreb med at flygte til de canariske Øer, eller som de da kaldtes, de Lyffaliges Øer, for at leve der, for steds adskilt fra Roms Larm og Jarer, da han gav efter for Lusitanernes Opfordringer til atter at gaae over til Spanien. Hans Uforsædethed, Mildhed og militaire Indsigter samlede snart en anseelig Hær af Indfødte om ham, og denne forstærkedes end mere ved landflygtige Tilhængere af Marius's Parti. Det romerske Senat, hos hvem Sertorius blot forbeholdt sig Amnestie samt Tilladelse til i Fred at vende tilbage til det private Liv og tilbringe sine øvrige Dage hos sin Moder i Italien, negtede dette, og sendte Metellus Pius imod ham. Men da Krigen gik i Langdrag, affendtes Pompejus med en ny Hær til Metellus's Understøttelse. Disse Feltherrers Character var meget ulig: Pompejus, med Unglingens Hefstighed, vilde føre Krigen ras og afgjørende; Metellus derimod raadede til Forsigtighed. Engang havde Sertorius overrumplet Pompejus i en ufordeesagtig Stilling; men Metellus kom ham til Hjælp. „Harde ikke Klarsingen blandet sig deri, skulde jeg nok have tugtet Drengen!“ sagde Sertorius. En anden Gang belejrede Sertorius en By, der holdt med Pompejus; han kom den til Undsætning, indesluttede med sin Hær hele Belejringskorpset og sendte Bud til Staden for at forkynde dens nære Befrielse; men imidlertid havde Sertorius befalet nogle af sine Hjælpetropper til at omgaae Pompejus,

hvorpaa denne maatte søge sin Redning i Flugten; da sagde Sertorius: „En Cullas Læredreng burde have forstaaet ikke blot at see forud, men ogsaa tilbage.“ Som et Beviis paa hvorledes Sertorius forstod at behandle sine vilde Skarer, kan nævnes, at da hans Krigshær engang med Utaalmødighed fordrede at blive fort i Striden, lod han to Heste opstille for Fronten, og en stærk Kærl med al Magt forgiæves anstrænge sig for at rykke Halen af den ene, medens derimod en svag Kærl, ved at rykke nogle Haar ud ad Gangen, havde berøvet den anden Hest dens Hale. — Mithridates søgte at træde i Forbindelse med Sertorius; men det foreslaaede Forbund om et fælles Angreb mod Rom og Italien blev til Intet, da Sertorius af Kærlighed til sit Fædreland med Uvillie betragtede Mithridates's Erobringsplaner. Uden nogen fremmed Hjælp, alene understøttet af sin egen Kløgt og af den vindstrænkede Tullid, som han havde vidst at erhyerve sig blandt Spanierne, forsvarede han sig med megen Duellighed, og blev altid mere fordærvelig efter enhver liden Nødsang, indtil han tilsidst blev myrdet ved et Giestebud af sin egen Næstcommanderende Perperna. Da denne overtog Kommandoen, blev han forladt af de spanske Bundsforvandre, blev slagen og faldt i Pompejus's Hænder, der lod ham dræbe.

Slavekrigen (73—71 f. Chr.) Det verdenserobrende Rom havde maaskee aldrig svævet i en saadan Fare, som paa denne Tid. Sertorius truede i Vest; Mithridates havde paaany begyndt Krigen i Ost; Middelhavet var bedækket med fiendtlige Høverflaader, og blandt de Storme, som paa denne Tid truede Rom paa alle Sider, var Slaveoprøret i Italien en af de farligste. Rige Romere brugte Slaver til at dyrke deres udstrakte Landeieendomme, og til de blodige Gladiatorspil, som allerede nu begyndte at udgjøre Romerfolkets fornemste Fornøielse, udsøgte i Særdeleshed Saadanne, der vare udmærkede ved deres Legemsstyrke. Haard Behandling bragte dem

til Fortvivlelse. De gjorde Oprør, og under deres duelle Feltherre, Gladiatoren Spartacus, banede de sig ved fire romerske Feltherrers Nederlag Vej til Alperne. Men af sine rovbegierlige Skarer, som gierne vilde plyndre Rom, blev Spartacus tvungen til at vende tilbage. Rom reddedes af Crassus, som tilsidst besejrede Spartacus. Kun 5000 undkom og naaede Alperne; men faldt i Hænderne paa Pompejus, der vendte tilbage fra Spanien, og ved dette deres Nederlag kunde rose sig af „at have overbet Slavekrigen's Rødder“, en Tre, han vilde søge at berøve Crassus.

Sørøverkrigen og den 2den mithridatistiske Krig. Derpaa udsjerte Pompejus, forsynet med den meest udstrakte Fuldmagt, en romersk Feltherre nogenstunde havde haad, i ni og fyrgetyve Dage Krigen mod de ciliciske Sørovere, som med deres Somagt gjorde Middelhavet usikkert, og allerede havde besejret flere romerske Flaader. Den unaadelige Magt, som han i denne Henseende havde faaet og benyttet med saa megen Duellighed, blev strax derefter forlangt og udstrakt til Orienten. I Anledning af Stridighederne om Thronfølgen i Bithynien, hvilket dets sidste Konge havde testamenteret til Romerne, havde Mithridates paa ny erklæret Krig (74 f. Chr.) De Forhaabninger, som han byggede paa sin anseelige, efter romersk Mønster dannede Krigsmagt, svigtede ham aldeles. Han tabte det ene Slag efter det andet mod Lucullus, og maatte tage sin Tilflugt til sin Sviger søn Tigranes, der beherskede Armenien og Syrien, og lod sig kalde Kongernes Konge. Lucullus trangte over Euphrat og Tigris ind i Armenien. Tigranes sendte en mindre Hær imod ham; denne blev slagen; med 300,000 Mand stillede han sig nu mod Romerne, der kun vare 15000 Mand; ved hans Hovedstads, Tigranocerta, bleve disse asiatiske Horder slagte af de krigskyndige og tappre Romere. Men Lucullus's Ulykke forarsagedes ved hans Forsøg paa at sætte en Grændse for de romerske Agerkærlers Røvgierri-

66 heb, der gaaſte og aldeles udfugebe det af Krigen hærjede Lille-Asien. Herved ſkaffede han ſig en Mængde Tiender i Rom, medens Miſforntielle herſkede hos hans Soldater over Krigenes Beſværligheder og Disciplinens Strengthed. Man beſtyldte ham almindelig for, at han i denne Krig alene berigede ſig ſelv og ſamlkede ſaa uhorſte Skatte, at han ved ſin Hjemkomſt til Rom kunde føre en Levemaade, ſom gjorde Lucullus's Dypighed til et almindeligt Ordſprog. Commandoen over den oprørſke Krigshær over- toges af Pompejus, da Lucullus var bleven kaldt tilbage. Lydigheden gienoprettedes, og Mithridates, ſom paa denne Tid havde taget ſit Arverige Pontus tilbage, blev tvungen til at flygte til ſine Beſiddelser ved det ſorte Havſ nord- lige Kyſt, hvor han, forraadt af ſin Krigshær og ſin Søn, dræbte ſig ſelv. Pompejus undertuede flere aſtatiſke Pro- vindsfer, lod Tigranes beholde Armenien, og handlede med de øvrige efter Godtbeſindende. Ved ſin Hjemkomſt holdt han den rigeſte og meſt glimrende Triumph, Rom nogen- ſinde havde ſeet. Ved hans Triumphvogn gik Tigranes's Søn, fire af Mithridates's Sønner, den jødiſke Kong Ariſtobulus, Albanernes og Kolcherneſ Tyrſter o. ſ. a. Han kunde roſe ſig af at have fordoblet Statsindkom- ſterne, dræbt eller fanget to Millioner Menneſter og er- obret 2000 Stæder.

Den catilinariſke Sammenſværgelſe (63—62 f. Chr.)
Den umaadelige Pragthſyge og Overdaadighed, ſom i For- ening med Sædernes Fordærvelſe og de Fordrøvelſer, ſom Borgerkrigen førte med ſig, ſtedſe indvirkede ſtadeligere paa hele Statsindretningen, truede denne med en total Op- løſning. Beſtikkelighed, Bindelſyge, Higen efter Rigdom og Rydelſer fremkaldte en Sammenrottetſe, der bragte Staten nær ved Afgrundens Rand. Catilina nedſtammede fra en patriciſk Slægt. Allerede i ſin Ungdom havde han beſmittet ſig ved Laſter og Brodermord, og andre lignende Fordrøvelſer hvilede paa ham. Ved Udføvelſer havde han tilfat ſin Formue, og ved en Sammenrottetſe med

flere, der vare i en lignende Stilling, vilde han forſkaffe ſig baade Rigdom paa ny og Gredpoſter. Endogsaa Crasſus og Caſar vare miſtænkte for Deelagtighed i dette Complot. For at udføre ſin Plan ſøgte han Conſulatet; men M. Tullius Cicero, fra Provindſſtaden Arpi- num, blev ham foretrukken. Catilina, der med Uergler- righed beſad Beltalenhed, Driſtigthed og ſelv Tapperhed, forvgebe ſit hemmelige Parti med Senatorer og Ridderer, medens en Hær hvervedes i Etrurien. Rom ſkulde ſtiffes i Brand paa flere Stæder, Conſulen myrdes. Men Ciceros Narvaagenhed reddede Rom og Staten. En af de Sam- menſvorne Curius ſtod i Forbindelſe med en fornem Romerinde Fulvia, der gjorde Cicero bekiendt med alle de hemmelige Planer, Curius røbede for hende. Cicero forſamlede Senatet, og da Catilina havde den frække Dri- ſtigthed at møde, holdt han en ſaa heftig Tale imod ham, at han anſaae det for nødvendigt at forlade Staden. Ved de allobrogiffe Geſandter, der vare dragne med ind i Sammenſværgelſen, ſik Cicero de Sammenſvorne at vide. I Senatet ſtemmede Julius Caſar for Fængſel paa Livs- tid; men M. Porcius Cato, der ſtrengt bevarede den ældre romerſke Tænkemaade, erklærede Dødsſtraf ſom det Eneſte, der kunde redde Staten; hans Mening ſik Over- haand, og Cicero lod ſtrar Dommen fuldbyrde i Fængſlet paa Hovedmændene. Af det taknemmelige Senat blev Cicero hilſet med det ſkønne Hædersnavn „Fædrelandets Fader“ (pater patriæ), og ſetredde ſit Livs ſkønneste Dag under Folkets Jubel. Af Conſulens Legat P. Trejus ind- ſluttedes Catilina i Apenninerne ved Biſtoia, og ſaldt der i en tapper Fegning tilligemed ſtorſte Delen af ſin Hær.

Julius Caſar. Efter ſin Hjemkomſt fra Asien troede Pompejus at være ſikker paa den førſte Plads i Staten, men fandt ſnart en mægtig Medbeiler i Caſar. Denne Mand, om hvem, endog ſom Ungling, Sulla havde er- klæret, at der fandtes meer end een Marius i ham, ud- mærkede ſig allerede i ſin Ungdom ved de meeſt glimrende

Talenter, men ogsaa ved den umaadeligste Ergierrighed, og havde i hoi Grad vundet Folkets Gunst; hans Land paa sine for Alt: han var stor som Helt, Statsmand, Historieforfatter og Taler. Da han var udnævnt til Proprætor i Spanien, yttrede han paa Reisen dertil i en lille By ved Alperne, at han hellere vilde være den Første der, end den Anden i Rom, og udbryd i Taarer ved Synet af Alexanders Billedstøtte i Gades, beklagende, at han allerede i samme Alder som da denne døde, endnu ikke havde gjort sit Navn udbeligt. Ved sin Afreise til Spanien var det nærværende, at Cæsar ikke havde kunnet forlade Rom for sine Creditorer, til hvilken han skyldte flere Millioner; men da han var kommen derover, forstod han saa godt at anvende de romerske Statholderes sædvanlige Pliendingsystem, at han drog derfra med store Skatte. Valgt til Consul for Aaret 59 f. Chr. erholdt han ved Aftrædelsen fra dette Embede, tværtimod de bestaaende Love, Proconsulatet i fem Aar, saavel i det cisalpinne Gallien, som i de paa den anden Side Alperne beliggende galliske Provindser. Han erklærede aabenlyst i Senatet, af hvilket han vidste, at han som Folkeven var hadet, at han fra disse Provindser skulde træde paa Alles Hoveder.

Den galliske Krig (58—51 f. Chr.) I en otteaarig Krig erobrede han hele det transalpinne Gallien eller det nuværende Frankrige. Cæsar drev først Helvetierne, som gjorde en Udvandring for at skaffe sig nye Bopæle, tilbage til deres Hjemstavn, overvandt den germaniske Kong Ariovist, som havde underbunget en stor Deel af Gallien, og tvang ham med Tabet af hans Hær at flygte tilbage over Rhinen; besejrede Galliens vildeste Folkelag, Nervierne; erobrede Galliens Søkyster, og foretog derfra to Expeditioner til Britannien, men opgav frivillig sine Erobringer der. Han brød to Gange ind over Rhinen i Germanien, og indjagede Skrak hos disse krigeriske, tappre Indbyggere, af hvilke flere siden gik i hans Tjeneste og bidroge ikke ubetydeligt til hans Seire.

Imidlertid maatte han tillige dæmpe flere Forsøg, som de underbungete Folkelag gjorde for at gienvinde deres Frihed. En almindelig Opstand af næsten alle galliske Folkelag under Anførsel af Vercingetorix kunde med Møje stilles ved Cæsars overlegne Krigskonst og utrættelige Udholdenhed. Medens Cæsar belejrede Staden Alesia, som havde 80,000 Mandes Besætning, blev han pludselig omringet af Galliens hele Nationalmagt, 250,000 Mand. Gallerne blev slagte, Staden erobret, og fra denne Stund af var Gallien, som saa ofte havde faaet Rom til at skælve, dets Provind. Cæsar sendte Millioner af sit Bytte til Rom og beholdt derved Folkets Gunst, samt forskaffede sig flere og flere Tilhængere. Mere glimrende Bedrifter end Cæsars opviser næppe Historien; over en Million Mennesker faldt i Feltslagene for hans Sværd. Men med saamegen Uretfærdighed ansaldt han Folkelag, som aldrig havde forurettet Romerne, at Cato den Yngre foreslog i Senatet, at man burde udløse ham til de forurettede Galler, at straffes for Romernes Hæders Skyld. De Romerne forhen saa frygtelige Galler blev nu saa underkuede, at Gallien aldrig nogenstunde under de følgende Uroligheder gjorde noget alvorligt Forsøg paa at afkaste det romerske Raag.

Det første Triumvirat. Den anden Borgerkrig. I den galliske Krig kom Crassus, Pompejus og Cæsar sammen i Lucca, hvor de fornyede det Forbund, som de allerede havde indgaaet førend Cæsars Afreise til Gallien, i Fællesskab at beholde den hyieste Indflydelse og Bestyrelse i Roms Anliggender. Cæsar skulde endnu i fem Aar beholde Gallien; Pompejus fik derimod Spanien og Afrika som Provind. Crassus var bleven tredje Mand i dette Triumvirat formedelst sin umaadelige Rigdom og den udstrakte Indflydelse, som han derved udøvede paa den gieldbundne og trængende Deel af Adelen. For ogsaa i Krigshæder at kunne kappes med begge de andre Triumvirer, gjorde han fra sin Provind Syrien

53 et Tog mod Partherne, men blev flagen og dræbt ved Carrhæ. Efter hans Død ophørte snart Enigheden imellem Cæsar og Pompejus. Alle Cato den Ungres Forsøg paa at forsvare Roms Frihed vare frugtesløse, og tiende blot til at forevige hans Minde, som et Mønster paa patriotisk Dyd og Fædrelandskiærlighed. Misundelig over Cæsars Gæ, lod Pompejus, uden selv at synes at ville det, ved sine Tilhængere Senatet opægge til at fratage ham hans Provinds. Cæsar bifaldt det, men paa det Vilkaar, at han maatte blive Consul, eller ogsaa at Pompejus samtidig aftraadte sin Provinds i Spanien, samt tilbød sig at komme til Rom, efterat han paa een Legion nær affledigede sin Krigshær, og søgte Consulatet paa den sædvanlige Maade. Men Senatet negtede det og erklærede Cæsar for Fædrelandets Fiende, hvis han ikke affledigede hele sin Hær og aftraadte sin Provinds. Cæsar, til hvem de Folktribuner flygtede, som i Rom forsvarede hans Sag, — modtog med Rolighed Senatets overilede Beslutning, da han vel vidste, at det ikke havde skaffet sig en tilstrækkelig Hær for at give dets Trudsler Styrke, medens hans egen prøvede og hårde Krigsmagt var ham uindskrænket hengiven. Han erklærede, at Læningerne vare kastede, og trængte frem over Rubicon, en lille Flod, som skilte hans Provinds fra det egentlige Italien. Han forsatte sin Marsch mod Rom, som Pompejus i en Hast maatte forlade og flygte over til Grækenland af Mangel paa Tropper, uagtet han tilforn havde sagt, at han blot behøvede at stampe i Jorden, for at faae en heel Krigshær. Efter Italiens Erobring i 60 Dage, ilede Cæsar nu til Spanien, hvor Pompejus havde sine bedste Tropper, sigende, at han først vilde gaae ind i en Hær uden Feltherre, for siden at opsøge en Feltherre uden Hær; han seirede over Hæren, og indtog denne Provinds. Allerede i Forveien udnævnt til Dictator, lod han sig ved sin Tilbagekomst til Rom udnævne til Consul for det følgende Aar, og gik om Vinteren over til Grækenland,

hvor Pompejus imidlertid havde samlet en anseelig Hær. Da Fiendens større Svægt forhindrede Cæsars Forstærkninger fra at gaae over fra Italien, blev han utaalmodig og kastede sig i en Baad, for at drive paa deres Afreise. Paa denne Overfart opkom en heftig Storm, hvor den forslædte Cæsar sagde til sin forskrækkede Styrmand: „Frygt ikke! Du har Cæsar og hans Lykke ombord!“ Stormen nødsagede ham imidlertid til at vende om. Efterat Tropperne lykkelig vare komne over, forsøgte Cæsar at indeslutte Pompejus's Hær i Egnen ved Dyrrhacium. Men Pompejus, som havde en overlegen Flaade, fik en jævn Tilførsel, medens Cæsars Tropper lede en saadan Mangel, at de maatte bage Brød af vilde Planters Rodder. De kastede engang et saadant Brød ind i Pompejus's Leir, hvorpaa Pompejus yttrede: „Det er ikke med Menneker, jeg maa stride, men med vilde Dyr.“ Ogsaa kunde de svare til dette Navn, da hele Cohorter, ved Overgivelsen af en Fæstning, dræbte sig indbyrdes, for at ingen Cæsarianer skulde falde i Fiendens Hænder. Tvende Træfninger foresaldt derpaa ved Dyrrhacium, i hvilke Cæsar led betydelige Tab; harmfulde herover, fordrede hans Soldater selv at blive straffede for deres Uduelighed, saa at han, istedenfor at straffe, maatte trøste dem. For at kunne underholde sin Hær besluttede Cæsar at drage til Thessalien. Pompejus fulgte efter og i Slaget ved Pharsalus afgjordes Verdens Skiebne. Pompejus, som i hele dette Felttog havde lagt en gammel Feltherres hele Erfarenhed og Klogskab for Dagen, vilde drage Krigen i Rangdrag; men hans Rytteri, bestaaende af romerske Adelsmand, bekslydte ham for at han af Forsængelighed vilde beholde Overcommandoen, og at han, ligesom en anden Agamemnon, vilde ophøje sig til Kongernes Konge. Man tvivlede aldeles ikke paa Seieren over Cæsar; man var kun misfornøiet over, at der nøledes. Pompejus maatte give efter for disse Adelige, der kun ønskede Ende paa Krigen for at vende tilbage til Italiens Forlystelser,

og blev saaledes tvungen til at levere dette navnkundige Slag. Med dobbelt saa stor en Styrke som Cæsars, havde han lagt den Plan, med sit Rykkeri at overskøje Fiendens kun 22,000 Mand stærke Hær. Men Cæsar anvendte her samme Krigskonst, som Spaminondas ved Leuctra — den flaae Linie. Under Striden rykkede usformodentlig et Reservecorps af Germaner frem, hvilke Cæsar befalede, at de skulde hugge de romerske Adelige i Ansigtet, og disse, der frygtede for vanzirende Strammer, toge Flugten, netop da de skulde udføre ovennævnte Manoeuvre. Slaget afgjordes saaledes til Cæsars Fordeel. Saasnart han saac, at Seieren var vunden, gav han Ordre til at skaane sine Medborgere. Pompejus flygtede til Ægypten, og blev ved Landgangen myrdet af den ægyptiske Konges Udsendinge, som paa denne Maade vilde indsmigre sig hos Seierherren. En tro Slave begravede ham. Cæsar fældte Taarer, da man viste ham sin Modstanders Hoved, og benaadede alle hans Tilhængere. En Strid om Thronfølgen i Alexandria, som Cæsar afgjorde til Prindsesse Kleopatras Fordeel, indvillede ham der i en blodig Krig, hvori han alligevel tilsidt seirede. Dette og et Forsøg af Mithridates's Søn Pharnaces paa at erobre sit Fæderlige, hvilket Cæsar dæmpede saa hurtigt, at han skrev til Senatet: *veni, vidi, vici!* opholdt ham i Orienten, saa at han ikke saae Rom før end i Decr., 47 f. Chr., hvor han imidlertid blev udnævnt til Dictator og siden til Consul paa fem Aar.

Cæsars Seire i Afrika og Spanien; hans Død. Imidlertid havde det republikanske Parti samlet nye Kræfter i Afrika. Cæsar ilede derover fra Rom, og seirede i et afgjørende Slag ved Thapsus over de fornemste Anførere af Modpartiet tilligemed deres Budsforvandle, den numidiske Kong Juba. Efterat Slaget var tabt, dræbte Cato den Yngre, en af Anførerne for den republikanske Hær, sig frivilligt i Utica, for ikke at overleve Roms Frihed. Ved Underretning herom udraabte

Cæsar: „Jeg misunder Dig, Cato, din Død, da Du ikke undte mig at skienke Dig Friheden og Livet!“ Cæsars Herredømme syntes nu at være grundfæstet, da en ny Strid opstod i Spanien, der blev farligere end nogen af de foregaaende. Pompejus's Sønner stode i Spidsen for dette Oprør; de dygtigste Anførere, de tappreste Soldater af den ved Thapsus tilintetgjorte Krigshær havde begivet sig til dette Land. Et frygteligt Slag stod ved Munda 45 (nu Monda i Granada), hvor hele hans Hær var paa Veie til at flye. Cæsar spurgte sine Soldater, om de ikke bluedes ved at overgive deres Feltherre i to Børns Hænder. Da han alligevel ikke kunde formaae dem til at vende tilbage til Striden, erklærede Cæsar, at denne Dag skulde blive den sidste i hans Liv, og styrtede sig mod Fienden. Nu vendte Tropperne om, og Seieren blev vunden efter et gyfeligt Blodbad. Den ene af Pompejus's Sønner faldt. „Jordum kæmpede jeg for Seieren; i Dag for mit Liv!“ var Cæsars Ytring om dette sit sidste Feltslag.

Cæsar, der nu blev udnævnt til Dictator paa Livstid, regierede med Klogskab og Mildhed, gav flere nyttige Love, yndede Videnskaberne, befordrede fortiente Mand, lod forbedre Tideregningen og tilgav alle sine Modstandere; men hans Forsængelighed, at ville lade sig udraabe til Konge af Rom, oprørte den republikanske Stolthed. En Sammensværgelse af 63 ansete romerske Adelige, under Brutus's og Cassius's Anførsel, udbred netop i det Dieblis, da hans krigeriske Sial var sysselsat med den store Plan at hævne Crassus's Nederlag paa Partherne. Uagtet den Hemmelighed, hvormed denne Sammensværgelse blev drevet, fik alligevel flere Personer Underretning derom. Cæsar erholdt Vink om at tage sig iagt; men brød sig ikke derom, ifølge den Grundsaetning, han i hele sin Levetid havde hyldet, at et Menneskes Dødsstund var uigtensaldelig bestemt, og at den bedste Dødsmaade var den hurtigste. Saaledes havde han ogsaa den Dag, trods sin Kones og sine Venners Bønner, begivet sig op i Senatet,

for at faae Stabsfæstelse paa et Decret, som skulde berettigge ham til at bære Diademet overalt, undtagen i selve Rom, og faldt for de Sammensvornes Dolke i selve Forsamlingen. Da han traadte ind i Raadsalen, havde han en Fortegnelse paa de Sammensvorne i Haanden, som blev overrakt ham paa Veien, men som han ikke havde givet sig Tid til at giennemlæse, da han blev anfaldet fra alle Sider. Han forsvarede sig i Begyndelsen usforærdet; men da han tilsidst blev den af ham saa høit elskede Brutus vaer, udraabte han med Smerte: „Ogsaa Du min Brutus!“ svøbte sig i sin Toga og sank livløs ned ved Pompejus's Støtte.

Det andet Triumvirat; den tredie Borgerkrig; Octavianus; den republikanske Forsatnings Undergang (fra 43 til 30 f. Chr.). Roms Frihed var imidlertid ikke hermed reddet. Vel yndede Senatet Brutus og Cassius, som dræbte Casar, og skaffede den Første Macedonien, og den Sidste Syrien som Provindser, hvorved de fik Leilighed til at reise en betydelig Hær. Men Casars Feltherre, Antonius, som tilligemed Lepidus efter Casars Fald var Hovedmand for Partiet, gjorde Alt for at vedligeholde Forvirringen, og derved grunde deres eget Herredømme. Desuden optraadte den unge Octavianus, Casars Søsterbatters Søn og Hovedarving, og som drog en stor Deel af Casars forbums Hær paa sin Side. Vel lod han sig overdrage af Senatet, med sin Hær at tilintetgjøre Antonius's Forsøg med Magt at sætte sig i Besiddelse af det cisalpinste Gallien. Men da Senatet, efter Antonius's Nederlag ved Mutina, hvor begge Consulerne faldt, vilde fortrænge Octavian, marscherede han mod Rom, og tilegnede sig paa en trofsende Maade Consulatet. Kort derefter opgav han aabenbart Senatets Parti, og ved en Sammenkomst ved Bononia sluttede han med Antonius og Lepidus det andet Triumvirat. De erklærede sig for Republikens Overfælt herrer i fem Aar, under Navn af *triumviri reipublicæ constituendæ*, og deres fornemste

Maal var at udrydde det republikanske Parti. Nu gienoplivedes Rædselsscener, frygteligere end Sulla's. Alle fornemme Romere, misantke for den mindste Frihedsliærlighed, bleve myrdede; deres Børn erklæredes uærdige til at beklæde offentlige Embeder, og deres Eiendomme confiskeredes. De Myrdedes Beslægtede og Venner forbødes at sælge Laarer. Rom flød i Blod. Ved denne Leilighed blev ogsaa Cicero myrdet paa Befaling af Antonius, hvis Had han havde paadraget sig ved sine frimodige Taler for den romerske Frihed, og hans Hoved blev sættet paa Talerstolen: et Syn, der afspreedte Romerne Laarer. Disse Rædsels og Affhyeligheids Dage udmærkedes imidlertid ved mange Exempler paa høie Dyder. Børn bære deres prosciberede Forældre paa deres Skuldre af det med Blod oversvømmede Rom. Slaver vovede Livet for deres Herrer's Fræse, og flere adeltænkende Fattige foragtede den Belønning, de skulde have for at myrde deres forbums Venner eller Beskyttere. Brutus og Cassius, som endnu vare Herrer over de orientalske Provindser, og paa deres Bekostning havde samlet en betydelig Hær, bleve overvundne af Antonius og Octavian ved Philippi i Macedonien, i hvilket Slag de dræbte sig selv. Disse vare, ifølge romerske Forsfatteres eget Udtryk: de sidste Romere. Octavian vendte tilbage til Rom, for med Italiens Fordeindomme at belønne sine Soldater; Antonius drog til Orienten, og nedsat der i de Laster, der forendrede Syriens og Ægyptens Beherskere. Den Uenighed, som snart opstod imellem Triumvirerne, tilagdes for en Tid ved Antonius's Giftermaal med Octavians Søster, Octavia. Antonius overlod sorgløst til sin Svoger at fuldføre Krigen mod Sertus, Pompejus's Søn, der efter Casars Død havde samlet en betydelig Sæmgt, forhindret Tilforselen til Rom og afsvunget Triumvirerne en Fred, ved hvilken de erkjendte ham for Herre over Sicilien, Sardinien og Corsica. Ved Octavians dygtige Feltherre, Agrippa, blev Sertus besejret, maatte flygte til Æsten

og fandt der sin Død. Estrar derefter blev den ubetydelige Lepidus fortrængt af Triumviratet; hans Hær gik over til Octavian, og han selv vendte tilbage til Privatlivet. Antonius's Opførelse — han forskjød Ietsindigt Octavia, og af Kjærlighed til den ægyptiske Dronning Kleopatra lod han sig forlede til at skienke til hende og hendes Børn flere romerske Provindser — gav Octavian Anledning til at lade sit lange nærede Fiendskab udbryde i aabenbar Krig. Med Agrippas Hjælp blev Antonius overvunden i Slaget ved Actium. Antonius, der med Kleopatra flygtede til Ægypten, aflivede sig selv, og nu var der ikke mere Noget, som kunde gjøre Octavian Herredømmet stridig.

Det israelitiske Folks Historie.

Vi have fulgt de Omvæltninger, som skete i den gamle Verden, indtil den romerske Republik forvandlede sig til Monarchie. Fra Østerland flyttedes de første Spiter til Kundskab, Dannelse og Stats-Indretninger til Europa. Graekerne modtog disse, og bleve snart i Videnskab og Kunst hele den øvrige Verdens Læremestre. Romerne, som fulgte efter dem i Herredømmet over Verden, erholdt deres Dannelse af dem; men da de selv bleve Slaver, forfaldt de mere og mere i moralsk Henseende. Denne Sædernes Fordærvelse smittede alle dem undergylne Folkelag og truede Menneskeligheden med fuldkommen Undergang; men Forsynet, der evigt vaager over Menneskenes Vel, havde forberedt Hjælp fra en anden Kant.

Da Menneskeslægten, efter den almindelige Vandflod, der med Undtagelse af Noah's Familie ødelagde ethvert Menneske paa Jorden, — atter begyndte at udbrede sig, forfaldt den til Afguberi. I stedet for til den levende Gud, alle Ting's Ophav, offrede de deres Dyrkelse til de stæbte Ting; de tilbade i Begyndelsen Sol, Maane og Stjerner, og tilsidst gik denne Bildfarelse saa vidt, at man, saasom

Ægypterne, tilbade Kreaturer. Paa Guds Befaling udvandrede (omtr. 2000 f. Chr.) Abraham fra Chaldea til Kanaan, eller Palæstina, den sydlige Deel af Syrien, som begrændses af Jordan, Middelhavet og Ægypten. Her vandrede han omkring med sine Huusfolk, der steg indtil trehundrede og atten Mennesker, og med sine Hjorde, ligesom de nuværende arabiske Emirer, prædikede overalt den eneste Guds Dyrkelse, og stod i den høieste Ansæelse hos Landets Indbyggere. Hans Sønnesevn Jakob havde tolv Søner. En af disse, Joseph, blev ved sine Brødres Misundelse solgt som Slave til Ægypten, hvor han, efter flere Lidskikkelser, tilsidst blev den ægyptiske Konges Fortrolige og første Minister. I Kanaan indtraf en Hungerensnød, som tvang Jakobs Søner til at søge Hjælp i Ægypten. Joseph tilgav adelmødt de Forurettelser, hans Brødre havde tilføjet ham, kaldte dem tillige med deres Fader til Ægypten, og indrømmede dem Landet Gosen, hvor de maatte føre deres vante Nomadeliv. Her levede Jakobs Efterkommere i firehundrede og tredive Aar, og vorede i denne Tid til et talrigt Folk. Men de ægyptiske Konger begyndte tilsidst at frygte, at de meer og mere i Antal vorende Israeliter, saa høist ulige med dem i Levemaade og Religion, skulde blive farlige for Staten. De tvang dem til at forrette Slavearbejde ved de offentlige Bygninger, og da de Underkuede bestandig tiltog i Folkemængde, strede de tilsidst til den Grusomhed at befale, at alle Børn af Mandkønnet skulde kastes i Nilen. Samme Skiebne var ogsaa bestemt for Moses, af Levi Slægt. Han optoges af Floden af Kongens Datter, opfostreredes ved Hoffet og undervistes i al Ægypternes Vidsdom. Imidlertid kunde han ikke glemme sine ulykkelige Stammebefægtede; han saae en Israelit uforskyldt mishandles af en Ægypter, og opløsende af Brede, dræbte han Voldsmanden, men maatte derpaa flye til Arabien, hvor han blev optagen i Øpperstepræsten Jethros Fa-

millie, giftede sig med hans Datter og levede en lang Tid i dette Land.

Paa en Vandring i det indre Arabiens Ørkener hørte han ud af en brændende Buss den Eviges Røst, som opfordrede ham til at frelse sit Folk. Han adlød og vendte tilbage til Ægypten, hvor han forbrede Frihed for sit Folk at udvandre til det Fædres Land. Med Stolthed negtede Pharaos at adlyde den Fremmedes Bud; men en Række af vidunderlige Ulykker, som traf ham og hans Folk, tvang ham tilsidst til at give efter. Israels Børn udvandrede, og da Pharaos, som fortrød sin Eftergivenhed, forfulgte dem, fandt han tilligemed Hæren sin Undergang i Rødderne. Moses førte (omtr. 1550 f. Chr.) det reddede Israel ud i det stenige Arabiens Ørkener. Fra det hellige Sinai løb atter Guds Røst, igiennem Torden og Ildsluer, til Israels Folk, og forkyndte de for ethvert Menneskehjerte dyrebare Bud: at dyrke en eneste Gud, at ære hans Navn, at hellige en bestemt Dag til hans Ære, samt have Agtelse for sine Medmenneskers Liv, huuslige Lykke, Rygte og Eiendom. For at binde sit Folk til denne den eneste Guds Dyrkelse, gav Moses med det Samme, i Overensstemmelse med Jehovas Villie, en Mængde Love, som deels havde Hensyn til Indretningen af en Gudstieneste, som i det den kappedes i Pragt og Værdighed med de afgudsdyrkende Folkelag, formaaede at fængsle et sandseligt Folk til den eneste Gudsdyrkelse, deels havde Hensyn til den tilkommende Statsforfatning i Kanaans Land og Folkets moralske Forhold. Som Bevist paa den Mand, som hersker i disse Love, kunne hine ansøres, som forbyde at berøve en Skyldners daglige Klæder, at afplukke Trærnes Frugter og Agrens Ar lige til det sidste; men som befale at levne nogle til de Fattige, og at enhver pantsat eller af Rød bortsolgt Eiendom efter 50 Aar skulde gaae tilbage til sin forrige Eier. Ogsaa til Dyrene strakte sig Moses's menneskekærlige Omfarg: han forbyd at binde Munden paa den Dre, som tærster,

og paalagde den, der faae sin Næstes Huusdyr i Fare, snarest muligt at hjælpe det. Men for at den Lære, han gav sit Folk, skulde bevares reen og uforsalfket, bød han; at de ved Indtagelsen af deres Fædres Land skulde reent fordrive eller tilintetgøre dette Lands afgudsdyrkende, af hæslige Laster besmittede Jubbbyggere, og paa ingen Maade staae i nogen Forbindelse med dem.

Til at varetage den ydre Gudstieneste valgte Moses en af de tolv Stammer, der udlebede deres Herkomst fra Jakobs tolv Sønner, nemlig Lewis. Til denne Stamme var ingen Arvelod bestemt i det Land, som skulde erobres; men Tiendedelen af Landets Grode var anvist den. Præsterne for Gudstienesten, som egentlig bestod i Ofre, Bønner og Ceremonier, valgtes af Arons Slægt. Selve erklærede Moses, at han ikke ansaae sin Lov for den fuldkomneste, men at Jehova vilde stikke en Prophet, som nærmere for en mere oplyst Slægt skulde forklare hans Villie. I 40 Aar holdt han sit Folk i Arabiens Ørkener, for at den Slægt, der var vant til Ægyptens Fleer-guberi, skulde uddøe, og en anden i dens Sted opvøxe, mere villig til at adlyde Guds Love. Moses døde; Gud selv forfulgte hans Grav; Østlandene og Vestlandene ære endnu hans Navn.

Under den af ham selv udnævnte Eftersølger, Josua, trængte Israelliterne (omtr. 1500 f. Chr.) ind i Palæstina over Jordan. En underfuld Forsynets Hjælp ledsagede dem; inden faa Aar havde de indtaget Landet og deelt det imellem sig. Enhver Stamme bestyredes indbyrdes af sine Eldeste; trende Gange om Aaret kom de sammen til de af Moses anbefalede Hvitider, ved Vidnesbyrdets Tabernakel, som blev opreist i Silo, nærved Palæstinas Middelpunkt. I Sidstningen af sine Dage samlede Josua Israels Børn og forbandt dem med en hvitibelig Ed, at de altid vilde holde sig til den Eviges Dyrkelse. Men, omgivne af afgudiste Folkelag, frasaald snart den ene, snart den anden Stamme af Israelliterne fra Fædrenes

hellige Lære, og antog fremmede Folkeslags Sæder og Skikke. Dette foraarfsagede Adspjittelse blandt Folket, og Følgen blev, at de flere Gange underkuedes af indbrydende Folkeslag fra Syrien, Arabien og Grændselandet imellem Ægypten og Palæstina, hvor Philisterne, et oprindeligt ægyptisk Folk, ved Kysten havde grundlagt fem befæstede Stæder, der dreve Handel og Søveri.

Under saadanne Omstændigheder opstode flere Gange iblandt Folket Helte, som forenede hele Nationens Kræfter, uddrev Fienderne, og siden af Taknemmelighed, med Folkets frivillige Samtykke, beherskede det som Dommere (Schophetim, Carthagos Suffeter). Vi nævne iblandt disse Heltinden og Skoldmøen Debora, ved hvis Mod Israhel befriedes fra de tilbageblevne kananitiske Folkeslags Udelæggelser; Gideon, som med en Skare af 300 Mand overfaldt og ødelagde en talrig Hær af Midianiter, hvilke i flere Aar udplyndrede Landet; — Jephtha, som befriede Israhel fra Ammoniterne, og som ifølge et ubetænksomt Løfte skal have offret sin egen Datter; — og især Samson, saa bekendt ved sin herkuliste Legemsstyrke og sine Heltebedrifter, hvorved han tilbageholdt Philisterne, der hærjede Israhels Land, samt ved sit endelige Fængselskab og Død, forarsaget ved en Qvindes Troløshed, hvorved han dog dræbte flere af sine Fiender end tilforn i hele sin Levetid. Samuel var den sidste af Dommernerne. Da Folket frygtede, at hans Sønner, der havde gjort sig forhadte, skulde følge efter Faderen, og da det desuden i Krigen med Naboerne behøvede en Anfører med uindskrænket Magt, forlangte det en Konge. Ifølge Samuels Anordning skulde Kongevalget ske ved Lodtrækning, og Loddet faldt paa en Mand af ringe Stand, Saul, af Benjamins Stamme (1100 f. Chr.). Saul regierede i Begyndelsen med Lykke og besejrede Philisterne, medens de af Israhels Slægt, som boede ved Ørkenen, tvang alle Nomadestammerne indtil Euphrat at erlægge Tribut. Men siden kom han i Uenighed med Samuel og blev desuden

angreben af en Sindssvaghed, til hvis Helbredelse et Yngling af Juda Stamme fra Bethlehem, David, bekendt for sit musikalske Talent og allerede tilforn i Hemmelighed af Samuel salvet til Konge, hentedes til Hoffet. Denne udmærkede sig siden saaledes ved Heltebedrifter, at Saul gav ham sin Datter til ægte. Men skrækket af Frygt for, at David skulde fortrænge hans Slægt fra Thronen, efterstræbte Kongen hans Liv, og David maatte flye. Flere Gange var den forfølgende Sauls Liv i Davids Haand; men han skaaede ham altid. Saul faldt tilsidst i et Slag mod Philisterne, og David, som var hans Søn Jonathans fortroligste Ven, besang sin Forsølgers og sin elskede Vens Død i en skøn Klagesang, hvor det blandt Andet hedder: „Jonathans Bue feilede ikke; Sauls Sværd kom ikke ledigt tilbage; Saul og Jonathan vare de elskelige og liflige i deres Liv; de bleve ikke afskilte i Døden! — Jeg serger over Dig, min Broder Jonathan; Du var mig saare kær! Din Kjærlighed var mig inderligere end en Qvindes Kjærlighed! — (2 Samuel 1).

Ikke længe efter Sauls Død (1055 f. Chr.) blev David erkendt for Konge over Israhel. Hans Regtering udmærkede sig ved Heltebedrifter. Syrien, en Deel af Arabien og de hidtil for Israhel saa frygtelige Philistere maatte bøie sig under hans Scepter. Sit Rige gav han vise Love, og gjorde sig i Særdeleshed Umage for at give Jehovah-Dyrkelsen al mulig Pragt og Ordning. Han flyttede Israhels Helligdomme fra Silo til det af ham erobrede og til Messidents udvalgte Jerusalem. Som Menneffe var han ei fri for heftige Lidenskaber, der stundom udartede til virkelig Synd. Men han havde den Siælsøiighed, at naar man sagde ham Sandheden, erkendte han sine Feil og søgte at forbedre sig. Han var uden Tvivl Israhels største Skialb: hans Sange, de saakaldte Psalmer, aande — hvad enten han klager, eller han glæder sig, eller han lovsynger den Evige og udtrykker

sin faste Lillid til hans Styrelse — denne inderligste Hjerterets Fromhed i Forening med Talentets høieste Glands. Hans Exempel og Opmuntring samlede en Kreds af ligesindede Aander omkring ham, og den Samling af Sange, som under Navn af Psalmerne's Bog udleder sin Oprindelse fra denne Forening, har til alle Tider været af høieste Værdi for fromme Siæle. — Med Undtagelse af et Oprør, opvakt af en af hans Sønner, var hans Regiering lykkelig og ærefuld, og Israël søvne ham og nævne hans Navn med Rængsel. (Han døde 1015 f. Chr.)

Han efterfulgtes af hans Søn, Salomo. Han var en pragtstænkende og glimrende Herster, og gav det jødiske Rige dets høieste Glands. Et pragtfuldt Tempel i Jerusalem opbygtes til Jehova. Et glimrende Hof indførtes; et Forbund med Phoeniciernes Konge, Hiram, satte Israël i Stand til at drive Handel og Søfart i fierne Lande. Syrien faldt fra under hans Regiering, og et eget Rige danne sig der med Damascus til Hovedstad. I sine sidste Dage forlebedes Salomo af Dvinderne i sit Serail til at dyrke fremmede Guder. Følgerne af hans hyppige Hofholdning viste sig snart under hans Søn, Rehabeam's Regiering. De fiernere Stammer forlangte Lettelse i deres Afgifter. Rehabeam svarede, at havde hans Fader pådøst dem med Svøber, saa skulde han tugte dem med Scorpioner; hvorpaa de 10 Stammer opsigde ham Udydigheden (975 f. Chr.) og valgte sig en egen Konge, Jerobeam, af Ephraim's Stamme, der lige siden Palæstinas Erobring var anseet for en af de mechtigste og som derfor ikke uden Misundelse og Misforståelse havde seet, at med Templet var med det Samme Middelpunktet for Landets Styrelse flyttet fra dets Gebeet til den sydlige Deel af Palæstina, inden Juda Stamme. Denne Konge forbød sine Undersaatter, for at de ikke skulde komme under den forrige Hersterstamme, at feire de i Loven anordnede Feste i Jerusalem. Han indrettede

derfor en Dyrkelse af Guldkalven, overensstemmende med Ægypternes Religionsstikke.

Lyve efter hverandre regierende Konger i Israël fulgte uafbrudt dette ugubelige Exempel. En kraftig Modvægt laae alligevel i Folkets Tænkemaade, der endnu var hengiven til den eneste Guds Tilbedelse. Profheter optraadte den ene Gang efter den anden, og formanede Folket at holde ved Jehova. De stiftede Skoler og oplærte Disciple, som fremfor Alt skulde have Fædrenes rene Lære om Gud. De optraadte frimodigt for selve Kongernes Afsyn, foreholdt dem deres Graftald, og de Mægtige vovede ikke at straffe dem. Uenigheden imellem Kongen og Folket naaede sin Højde, da Achab († 987), forført af sin phoeniciske Gemalinde Isebel, vilde indføre Baals-Dyrkelsen. Da fremtraadte Elias, bevæbnet med Mose's Aand og Kraft, forudsagde de Straffe over Israël, som strax derpaa indtraf, nedkaldte Ild og Regn fra Himmelen, bortryddede den falske Guds Tjenere, afgang hele Israël Udraabet: Jehova er vor Gud! og vendte derpaa tilbage i en flammende Vogn for at modtage sin Belønning i Himmelen, hvis Ret han havde forsvaret paa Jorden.

Imidlertid kunde disse Bestræbelser ikke gienstabe det israelitiske Folks Fasthed. Den ene Kongeslægt fortrængte den anden, indtil endelig fremmede Erobrere gjorde Ende derpaa. Den æshriftige Kong Tiglat Pileser borttog alle Landene Øst for Jordan og besatte de øvrige. Hans Søn Salmanassar gjorde (722 f. Chr.) fuldkommen Ende paa dette Rige, og bortførte dets Konge Hosea, tilligemed de fornemste af hans Undersaatter i Fangenskab, samt befolkede det ødelagte Palæstina med Indvaanere fra Æshrien.

Under disse Omvæltninger beholdt Juda-Rige, den sydlige Deel af Palæstina, sin Udstrækning og sin Selvstændighed. Medens det bevarede Trostøb mod Jehovas Dyrkelse og Davids Slægt, forstaaedes det for største Delen for de Omvæltninger, som traf deres ulykkelige

Stammebeslægtede. Flere fremmede Folkelags Indfald afværgedes ved Forsynets underfulde Hjælp, saasom under Josaphat og Hiskia; det var under den sidste, at Sancheribs magtige Hær tilintetgjordes. Men det jødiske Folks Time var engang slaaet: Babyloniske Erobrere brøde ind (efter 604 f. Chr.). Efterat den krigerste Nebucadnezar to Gange havde erobret Jerusalem og der indsat Vasaller, blev han endelig ved den sidste, Zedekias's Freløshed, der, ligesom sine Forgængere, søgte at gjøre sig uafhængig ved Hjælp af Ægyptens Konger, at bemægtige sig Jerusalem, fuldkommen ødelægge denne herlige Stad tilligemed Salomos Tempel (588 f. Chr.), og efter de østerlandske Erobreres Sædvane, at bortføre de fornemste af Folket som Fanger. Judæa var nu et øde Land, og denne Jødernes Ulykke kaldes det babyloniske Fangenskab.

Omtrent halvfjerstindstyve Aar efterat Juda-Rige blev anfaldet af Babylonierne, indtraf en Forandring i de bortførte Jøders Stilling. Perserne vare nu blevne de herskende i Asien, og Cyrus, deres Konge, tillod de landsflygtige Israelliter at vende hjem fra Chaldaea til deres Fædres Egne, og ubleverede de røvede Tempelskatte. Da imidlertid flere Israelliter havde bosat sig og erhvervet sig Formue i de fremmede Lande, benyttede blot 42,000 Israelliter Tilladelsen til at vende hjem til Kanaan (539 f. Chr.) Paa Darius Hystaspis's Tid blev den nye Tempelbygning fuldført. De fra Assyrien indførte Indbyggere, som kaldtes Samaritaner eller Chuteer, og som beboede den nordlige Deel af Palæstina, eller det fordums Israels Rige, tilbøde sig til at tage Deel i Tempelbygningen; men Jøderne afflogede det, da dette Folkelag dyrkede tilligemed Jehovah deres Fædres Guder. Dette Afslag foraarsagede siden det største Fiendskab imellem Jøderne og de saakaldte Samaritaner.

En uventet Revolution gjorde desuden Nationalhadet imellem Jøderne og Samaritanerne fuldkomment. Uagtet

Esra og Nehemia, som (478 og 445 f. Chr.) førte ny Indvandrende til Landet og gavede den nye Kolonie en fastere indre Forsatning, havde paalagt det jødiske Folk, ikke at gifte sig med fremmede Folkelags Døttre, håndtes det alligevel, at en af Øpperste-Præsterne giftede sig med den samaritanke Statholder Sannabalaths Datter. Opbragt over, at han for sit Øftermaal skulde udstødes af sit Folk, udvirkede han ved sin Svigerfader, at et Tempel opførtes paa Bierget Garizim, i hvilket han indrettede Gudstienesten i Overeensstemmelse med Jødernes, efterat han havde bragt et Exemplar af Moses's Lovvord til. Heraf kom det, at Samaritanerne siden bleve den eneste Guds Tilbedere, men som Træfaldne paadrog sig Jødernes heftigste Had. Jøderne forbleve imidlertid under det persiske Herredømme og stode under Syriens Satraper; men ved det persiske Riges tiltagende Forsald bleve Øpperstepræsterne lidt efter lidt Nationens egentlige Forstandere. Da Alexander den Store, i Krigen imod Persien, foretog sig den bekendte Beleiring af Tyrus, sendte han Bud til Palæstina, at man skulde forsyne hans Flaade med Levnetsmidler. Jøderne negtede dette, fordi de vare Kongen af Persiens Undersaatter, og efter Tyrus's Ødelæggelse ryttede Alexander, fuld af Brede, imod Jerusalem. I den almindelige Frygt for det jødiske Folks Ødelæggelse skal Øpperstepræsten Jaddua have haft en Aabenbarelse, ifølge hvilken han i sin hele Embedsørnat og i Spidsen for hele det øvrige ubevæbnede Folk gik den macedoniske Hær i Møde. Saasnart Alexander blev Øpperstepræsten væer, steg han af sin Hest, nærmede sig ham og hilste ham med den største Ærefrygt. Den macedoniske Hær stod aldeles forbauset, indtil endelig Parmenio, Alexanders første Feltherre, spurgte sin Konge om Aarsagen til denne Opførsel. Alexander svarede: „Da jeg i Dion (en By i Mæcedonien) overlagde Planen for det persiske Felttog, viste sig for mig, om Natten i en Drøm, en Mand med samme Dragt og af samme Udseende som denne, der bød mig

uden at Tvivlsraadighed at begynde mit Foretagende, og forsikrede mig om et lykkeligt Udfald." Alexander fulgte derpaa Jøderne ind i Jerusalem, stienkede Templet store Gaver og viste hele Folket de største Beviser paa sin Yndest.

Alexanders Død rystede hele Asien paa en endnu mere ødelæggende Maade, end alle hans Felttog havde giort. Hans Feltherrer gjorde sig efterhaanden uafhængige, hver især i det Gebeet, der var blevet ham betroet, og uophørlige Krige vare en Følge deraf. Ptolemæus, Lagi Søn, Ægyptens første Regent, erobrede i eet Felttog Jerusalem, og bortførte over 100,000 Jøder til Ægypten, for at befolke Alexandria, Landets nye Hovedstad. Men disse nye Beboere fik saadanne Friheder og Rettigheder, at de gjerne bleve der. Hos dem opblomstrede tillige en egen Litteratur, og under Ptolemæus Philadelphus skal den Hellige Skrift være bleven oversat paa Græsk. Denne Oversættelse kaldes de Halvfjerdsindstyve Fortolkere's, ifølge en Beretning, at 70 Lærde skal have uarbejdet den, da den ægyptiske Konge kaldte dem til Ægypten, fordi han ønskede at eie et Exemplar af Moses's Lov i det store Bibliothek.

Jødernes Stilling var rolig og i det Hele lykkelig, saalænge de stode under Ptolemæernes Overherredømme. Men under Antiochus den Store erobredes Palæstina af Seleuciderne og kom under Syrien. Dennes Søn, Antiochus Epiphanes, et høist tvileløst Mennekte, var en fanatisk Jvrer for den græske Gudsdyrkelse, saa meget mere, som hans Forfølgelse af fremmede Religionsbædere gav ham Leilighed til at berige sit Skatkammer ved Plyndring af deres Templer. I Begyndelsen indsatte han Øpperstepræster, som ifølge Kongens Villie søgte at indføre græske Sæder og Religionsstikke i Jerusalem. Da det afstedkom Folkebevægelse, drog Antiochus ind med en Krigshær, overfaldt og indtog Jerusalem, vanhelligede Templet, indførte den græske Jupitersdyrkelse, og foer med

den største Grusomhed frem mod alle dem, som holdt fast ved deres Fædres Religion. Halvfemsindstyve-aarige Dødsdinge bleve pinebe paa den grusomste Maade, fordi de ikke vilde spise Svinelød; for en Moders Dine bleve syv Børn aflivede under Pindler, uden at nogen af dem sadt fra deres Fædres Tro. Disse Grusomheder vakte tilsidst Jødernes slumrende Nationalkraft. En Præst, ved Navn Matathias samlede først (167 f. Chr.) endeel af sine undertrykte Landsmænd, angreb og slog overalt de syriske Hærskarer. Under hans Søn Judas Makkabæus (Makkab, Hammeren); 166—161 f. Chr.), en af de største Helte, som Jødefolket har frembragt, naaede Dystanden fuldkommen Modenhed. Han slog den ene efter den anden af de Hære, Syriens Konger sendte imod ham, lod Gudstienesten gienoprette i Jerusalem's Tempel, men sandt tilsidst, i Epidfen for 800 Mand imod 22000, Heltebøden for sit Fædreland og for sin Religion. Det af ham begyndte Befrielsesværk fortsattes siden af hans Brødre, Jonathan og Simon. Den sidste fik for sin Tapperhed og Statskonst Navn af Ethnarch, og skaffede sit Folk Selvstændighed ved Tractater med de syriske Konger († 135 f. Chr.) Hans Søn, Johannes Hyrcanus blev i Begyndelsen tvungen til at erkende Syriens Overherredømme. Men efter Antiochus Sidetes's uhykkelige Felttog mod Partherne og efter hans Død, gjorde Hyrcanus sig og sit Folk uafhængigt og regierede lykkeligt i næsten 30 Aar (135—107 f. Chr.), som Judæas Fyrste.

Resten af den makkabæiske Slægts Regiering var høist uhykkelig; Aarsagen hertil var i Særdeleshed Hadet imellem to Religionssefter, som opstod iblandt Jøderne, nemlig Sadducæer og Phariseer, af hvilke de første blot antog Moses's skrevne Lov; men de sidste alle det Gamle Testaments Skrifter samt en Mængde mundtlige Sagn. Hyrcanus Søn, Aristobulus, lod paa en løs Wisdomstank sin Broder dræbe og døde siden selv af Samvittighedsnag, da han havde faaet hans Uhyldighed at vide.

Hans yngre Broder, Alexander Jannæus tilbragte næsten hele sin Regieringstid (106—79 f. Chr.) i en uophørlig Strid med den pharisæiske Sect, og denne førtes paa begge Sider med den største Grusomhed. Han seirede tilsidst; men Mobpartiet var alligevel saa stærkt, at han ved sin Død fandt sig foranlediget til at raade sin Gemalinde Alexandra og sine Børn at gaae over paa Pharisæernes Parti, hvorefter dette, under Alexanders niaarige Regiering, med yderste Grusomhed hævnede sig paa dets Modstandere.

Alexander efterlod sig to Sønner, Hyrcanus og Aristobulus. Efter som den første var af en mild og eftergiben Charakter, bemægtigede den sidste sig Thronen. Men Hyrcanus's Raadgiver, Antipater, en Mand af en dristig Charakter, indkaldte Pompejus, som paa den Tid, efter Mithridats Nederlag, næsten enemægtigt herskede i Asien. Denne erobrede Jerusalem, indsatte igien Hyrcanus til Regent over Jøderne, som Øpperstepræst, men fratog ham Kongetitelen og lagde Landet under Romernes Herredomme (64 f. Chr.)

Efter flere Omvæltninger besteg Antipaters Søn, Herodes den Store den jødiske Throne (39 f. Chr. — 1 est. Chr.) Antonius's Indest satte ham paa den, og efter Slaget ved Actium forstod han saa godt at vinde Octavians Gunst, at han blev udnævnt til Konge over hele Palæstina. Uagtet han udryddede alle de Tilbageblevne af den makkabæiske Slægt og tillige lod sin Gemalinde og Svoger myrde; uagtet det Had, han paadrog sig af Jøderne for sit Hang til udenlandske Sæder, hvorved han søgte at erhverve sig de herskende Romeres Indest, og uagtet sine Grusomheder holdt han sig alligevel paa Thronen med Ære. Han lod det forfaldne Jerusalems Tempel opbygge saa godt som ganske nyt, han skaffede Landet Ro og prydede det med mangfoldige pragtfulde Bygninger. Uenighed i hans Familie forbittrede meget hans sidste Levemaar. Efter hans Død (Mar 1 est. Chr.) affatte Ro-

merne hans Søn Archelaus for hans tyranniske Regiering (6 Aar est. Chr.) Det egentlige Judæa blev en romersk Provinds, som bestyredes af romerske Statholdere, medens den nordlige Deel af Palæstina, eller Galilæa, og Landene paa den anden Side Jordan regieredes af Herodes's yngre Sønner, som Vasaller.

Det jødiske Folks Selvstændighed var imidlertid forstedse forbi; Sceptret var taget fra Juda; Folket ventede en Frelser. Den Messias, som var lovet dem af Profpheterne, optraadte; men da Løftet fuldbyrdedes ved Christi Ankomst til Verden, miskiendte de i den Grad den Frelser, som blev dem sendt af Forsynet, at de overantvordede ham til Korsfæls Død.

Den evige Retfærdigheds Straf udeblev ikke længe over et Folk, som paa denne Maade forfæstede det høiere Gode, som Forsynet ved Christi Person tilbød dem. Jo mere de sank ned i Laster, Synd og Lovløshed, desto mere befæstede den Overbeviisning sig hos dem, at den Messias, der var lovet deres Folk, skulde være en verdslig Hyrste og Erbrer, og skulde befrie dem fra Romernes Nag, hvem de havde som deres Undertrykkere og foragtede som Hedninger. Romerske Statholdere, en Pilatus, en Felix, og i Særdeleshed en Florus, den sidste iblandt dem, forøgede endnu mere Forbittrelsen ved sin Gierrighed, sin Foragt for Nationen og ved sin Uretfærdighed. Mod Slutningen af Keiser Neros Regiering udbrød den almindelige Misforvielse til et fuldkomment Oprør. Romerne bleve drevne ud af hele Landet; Jøderne besatte alle befæstede Stæder, og beredte sig til den meest fortvivlede Modstand. Cestius, Statholder i Syrien, under hvilken Provinds Palæstina da regnedes, rykkede mod Jerusalem, men blev tvungen til Tilbagetog. Nu maatte Rom ruste sig for Alvor, og Nero affendte sin meest udmærkede Feltherre, Vespasianus med en mægtig Krigshær til Palæstina. Han slog Jøderne uafslædigt, erobrede deres fleste Fæstninger og var i Færd med at beleire selve Jerusalem,

da han af sin Hær blev udraabt til romersk Keiser. Han selv ilede da til Italien og overdrog Guldførelsen af Krigen til sin Søn Titus. Jerusalems sidste Beleiring, som varede næsten et halvt Aar (fra April til September, Aar 70 est. Chr.) fremstiller det gyffeligeste Billede paa Glendighed. De Jøder, der havde undgaaet Romernes Sværd i den øvrige Deel af Landet, havde alle søgt at redde sig indenfor Jerusalems Mure, og desuden vare en Mængde Folk komne dertil for at feire Paaskefesten. Formedelt Stadens faste Beliggenhed bleve Romerne nødt til at begynde med blot at indeslutte den og affære al Tilførsel, hvorved snart den forfærdeligste Hungersnød opkom. Tusindtallet af døde Mennesker kastedes daglig over Murene; man spiste Hø, man gnavede Læderet af Sværdhefterne, og tilsidst slagtede Mødrene deres egne Børn og spiste dem. Under al denne Glendighed vedbleve de indbyrdes Stridigheder i Staden imellem Jøderne. De særskilte Ansørere for Partierne rasede med vilheløs Vildhed imod hverandre; Staden og selve Templet overstrømmedes af Blod. Lykkelige vare de, der faldt for Sværdet og slap Hungersnøden! — Samtidige Historieforfattere bevidne, at gennem en eneste af Stadens Porte udførtes over 150,000 døde Mennesker, og ligesaa mange kastede sig over Murene samt gave sig i Romernes Vold, og lode sig sælge som Slaver for at undgaae Hungersnøden.

Romerne bleve fiende af denne langvarige Beleiring, og besluttede endelig, efter fire Maanedes, at stride til et formeligt Angreb. Templet, Jødernes Helligdom, som ved Herodes den Stores Omfarg var blevet forvandlet til en Fæstning, erobrede med Storm. Titus, den milde og menneskekærlige Fyrste, som, efter flere Tilbud om at skaane Jøderne, havde erklæret ved Himmelsens Gud, at han var uskyldig i dette Folks Fordærvelse, vnskede at redde Templet og havde allerede givet Befaling derom til Krigshæren; da styrkede en Kriger frem med en Fakkell, antændte Templet, og Titus fik blot Tid til at gaae ind i det

Allerhelligste, beundre dets Pragt og beklage den herlige Bygnings Undergang, som i næsten ellevehundredes Aar havde været det jødiske Folks Foreningspunkt. Staden erobrede en Maaned efter, uagtet den meest fortvivlede Modstand; de Jøder, der endnu ikke vare omkomne ved Hungeren og Sværdet, bleve gjort til Slaver og for første Dele bortsendte, deels til den isthmiske Lange, for at giennemgrave Korinths Landtunge, deels til Alexandria; — og Jerusalem, det Herlige, var ikke mere.

Et Oprør, som de Tilbageblevne afstedkom (132—135 est. Chr.) under Hadrians Regiering, havde et ligesaa uhykkeligt Udsald. Over 580,000 Jøder omkom; Jerusalem mistede da og sit Navn og forvandlede til en romersk Kolonie under Navn af *Ælia Capitolina*. Det jødiske Folk adspredtes over hele Verden, og har aldrig gienvundet deres Fædres Land. — Men den himmelske Aabenbaring, som ved Jesus Kristus udgik derfra over hele Jorden, har omfakt Verden.

Fjerde Periode

Det romerske Keiserdømme fra 31 f. Chr. til 476 est. Chr.,
til det vestlige romerske Riges Undergang.

1. Cæsarenes udenrigs uforstyrrede Enevoldsregiering fra August til Severus, fra 31 f. Chr. til 193 est. Chr.

Octavianus Augustus (31 f. Chr. til 14 est. Chr.). Slaget ved Actium gjorde Octavian, eller som han siden af det smigrende Senat kaldtes, Augustus (den Erværdige, den Hellige) til Herre over den romerske Verden. Roms vældige Scepter beherskede nu den da be-

kiendte Jords frugtbareste Lande i de tre Verdensdele, som indeslutte Middelhavet. I Syd begrændsedes Romerriket af Bierget Atlas, de afrikanske Sandørkener og Nilens Katarakter, efterat Ægypten, efter Kleopatras Død, tilfaldt Augustus. I Øst satte de krigeriske Parther, beskyttede af Euphrat og Tigris, længe en Grændse for Romernes videre Erobringer i Asien. Partherne vare et tartarisk Folkeslag, hvis hele Styrke fornemmelig bestod i deres fortræffelige Cavalleri, hvormed de paa deres Sletter trodsede alle det romerske Infanteries kunstige Manøvrer. I Nord udgjorde Donau og Rhin et naturligt Bolværk mod de Folkeslag, som i deres vilde Frihed gienemstrefede Germaniens, Daciens og Sarmatiens Skove, eller det nuværende Lydsland, Polen og den nordlige Deel af Ungarn. I Vest begrændsedes det udstrakte Rige af Oceanet og Canalen. De celtiske og galliske Folkeslag vare undertuede, og for Roms Erobrerlyste stod ingen anden Folkestamme tilbage at beseire end Germanerne. I Virkeligheden laae hele Statens Magt i Legionernes Hænder, og disse vare afhængige af Regenten, som ifølge denne sin militære Oberbefaling siden kaldtes **Imperator**. Alt var forberedt for Guevælden. Folket, træt af de indre Uroligheder, ønskede Ro paa hvilkensomhelst Maade. Roms Frihed havde faaet Dødsfaaret ved Philipppi, hvor Brutus og Cassius faldt; de Frihedens Venner, som undgik Mordscenerne i Republikens sidste Tid, vare allfor faa og ubetydelige til at kunne udrette Noget. Det romerske Senat, som tilforn enemægtigt havde behersket den halve Jord, blev nu ikke andet end et Redskab for Imperatorens Befalinger. Uden at antage Titel af Konge eller Dictator, udøvede Augustus Guevoldsmagten under Formerne og Navnene af de vigtigste Værdigheder, som havde været brugelige i Republikens Tid. Da han var vendt tilbage til Rom, blev den ene efter den anden af disse Værdigheder ham overdraget. Han beklædtes med Consulernes hele Magt; og selv Embedet stod ham aabent,

saar ofte han behagede at søge det. Tribunernes Magt overdroges ham for bestandigt, hvorved hans Person blev hellig og uantastelig, og under Skin af nødvendig Opfyldelse over Love og Sæder, fik han Censurernes hele Myndighed, samt Omhu for Religionen som Øpperstepræst. Med et Maadehold, som Politiken indgød ham, erklærede Augustus efter nogle Mars Forløb, at han vilde nedlægge sin Magt i Senatets Hænder. Kun for saavidt gav han efter for Senatets af Frygt og Egennytte fremkaldte Ønske, at han paa ny modtog sine Værdigheder paa ti Aar, indtil det lykkedes Republiken at faae sin Røglighed tilbage, og da sagde han at ville nedlægge dem. Imidlertid deelte han de romerske Proviindsers Bestyrelse imellem sig og Senatet saaledes, at han for sig beholdt alle dem, i hvilke der fandtes nogen Krigsstyrke, under det Paaskud, at de besværligste Forretninger vare forbundne med disse Proviindsers Bestyrelse. Da de ti Aar vare forløbne, tilbød han sig at vende tilbage i det private Liv, og kun ved Senatets Bønner var han at formaae til at beholde Regieringen. Dette Spillegespil fornyedes siden hvert tiende Aar.

Augustus, der som Triumvir havde vrist den kolddigste Grusomhed, naar hans Fordeel krævede det, gjorde sig Umage for at udslutte Indtrykket deraf ved en vis og klog Regiering. Et væsentligt Øemed udmærkede hans Statsklogskab. Ved Fredens Tilbagekomst, ved Velstands Udbredelse og ved at holde de vilde Hæere i Ase vilde han lade Romerne mindre føle Savnet af Frihedens Tab. Disciplinen iblandt Legionerne blev gienoprettet; Proviindsferne søde Fred og Ro; Skatterne reguleredes paa en bestemt Fod; et ordentligt Politik indførtes i Rom, og Staden forskønnedes saaledes, at Augustus kunde i Slutningen af sit Liv rose sig af, at han havde fundet en Stad af Leer, men efterlod den af Marmor. Ved disse og flere Indretninger understøttedes Augustus af begge sine Fortrolige, den store Feltherre Agrippa, hvis Talent afgjorde

Slaget ved Actium, og af Mæcenas, hvis Navn er overleveret til Efterverdenen som Beskytter af Konster og Videnskaber.

Deels for at forsvare, og deels for at udvide Grændserne førtes afskillige Krige, af hvilke de mod de germaniske Folkstammer ved Rhinen og Donau vare de meest betydende, og førtes i Særdeleshed af Augusts Stedsønner Tiberius og Drusus. Folkene Nord for Alpernes Hovedflåde lige ned til Donau bleve undertvungne, og Roms Bælde forøgedes derved med Provindserne Rhætien, Bindelicien, Noricum og Pannonien. Ved Nedre-Rhin anlagdes en Mængde Fæstninger, og Drusus trængte frem lige til Elben. Efter dennes tidlige Død befæstede Tiberius deels ved Baabenmagt, deels ved listige Underhandlinger, det romerske Herredømme i Nedre-Germanien, saa at Landet imellem Rhin og Beseer ansaaes at være undertvunget. Men da Stattholderen Varus for tidligt vilde despotisk herske over de frihedselskende Germaner, og vovede at true disse Stolte med sine Ritsnipper og Oxer, stiftede Cherusser-Fyrsten Arminius et Forbund mellem sine Landsmænd, loffede Varus til at marschere med sin Krigsbær ind igiennem den umaadelig udstrakte Teutoburgerfjov i det nuværende Westphalen, hvor Germanerne overskaldt og i Bund og Grund ødelagde den romerske Krigshær (9 est. Chr.); 40,000 Mand skulle være omkomne, det frygteligste Nederlag, Rom led efter Slaget ved Cannæ; Germaniens Selvstændighed var sikret, og August, som ellers forstod at beherske sine Sindsbevægelser, stødte flere Gange sit Hoved mod Væggen, da han hørte det, og udraabte: „Varus, giv mig mine Legioner igen!“

August havde den Ulykke, at miste sine til Thronarvinger bestemte Datter sønner ved en for tidlig Død, og Mistanken derfor faldt paa hans Gemalinde Livia. Ved Augusts Død (14 est. Chr.) var kun tilbage hendes Søn af første Ægteskab, Tiberius, samt dennes Brodersøn

Germanicus, som Arvinger til hans Magt. Paa sin Døds seng spurgte August de Omkringstaaende: „Har jeg ikke spillet min Rolle godt?“ og da de svarede: Jo! sagde han: „Saa klapper!“ (plaudite!)

Tiberius (fra 14 til 37). De Spirer til Despotismen, som under Augusts lovpriste Regleringstid vare blevne nedlagde, vare allerede under Tiberius gyselige Frugter. I de sidste Aar af sin Regjering havde August undskyldt sig hos Senatet, at han nu ikke mere saa hyppigt kunde overvære dets Forsamlinger. Senatet valgte da ikke alene et Udvalg af 20 Medlemmer, som skulde opvarte Keiseren og overlægge med ham om Statsanliggenderne, men gav oven i Kjøbet dette Udvalg fuld lovgivende Myndighed i Forening med Keiseren. Tiberius, som fandt denne Skygge af Senatet meget for besværlig, lod under sin Regjering 18 Medlemmer af dette Statsraad myrde, og det Nitende dræbte sig selv; han ophævede Folkeforsamlingerne (comitia), og Senatet samt Folket maatte i det Sted vænne sig til at modtage skriftlige Befalinger fra Keiseren, naar Spørgsmaalet var om Embeds-Besættelser og andre Anliggender. Den ligeledes af August udsærdigede, men stelden udøvede Lov mod Majestætsforbrydelse blev et forfærdeligt Baaben i Tiberius's Haand, fra det Dieblif, han tillod Slaver at vidne mod og anklage deres Herrer. De mange Exempler paa Frigivne, som bleve belønnede for slige Angivelser, maatte blive en virksom Dymuntring for de nedrigste Mennesker til at betræde samme Vej. Tiberius var, som Feltherre og Statsmand, ikke uden Talenter. Han havde erobret Pannonien, og med Duellighed ført Commandoen i den germaniske Krig. Men han var af en høist mistænkelig, indsluttet og tyrannisk Charakter. Udbrudet deraf tilbageholdtes en Tid lang ved Frygt for hans Brodersøn Germanicus, som var høit elsket af Folket, og som de germaniske Legioner, allerede i Begyndelsen af Tiberius's Regjering, vilde udraabe til Keiser, men som Germanicus

selv afværge. Saavel for at sydselsætte Legionerne, som for at hævne Varus's Nederlag, trængte han ind i Tydskland og vandt flere Seire over Arminius, uden at han alligevel kunde fuldkommen undertvinge denne dygtige Feltherre, hvis fleste Uheld fornærmelig bør tilskrives hans ringe Magt over de med ham forbundne Folkstammers Anførere, der helst fulgte deres egne Planer, og dernæst Germanernes Mangel paa dygtige Vaaben. Uden Hjelm og Harnisk, med Landser af Træ, som oftest forsynede med en Jernspids, styrkede de sig imod de jernklædte Romere, og høist sjelden kunde Tapperheden tvinge Seieren paa deres Side. Misundelig over Germanicus's Krigshæder, kaldte Tiberius ham tilbage og sendte ham til de østerlandske Provinser for at bilægge de Stridigheder, der vare opkomne med Partherne om Thronfølgen i Armenien. Kort derefter døde Germanicus (Aar 19 eft. Chr.), af Forgift, hvilket han selv paa sin Dødsfeng yttrede, og som hele det romerske Folk troede; denne skulde være ham givet af Piso, som Tiberius havde sat til Stattholder i Syrien for at bevogte hans Skridt. Det romerske Folks levende Harme over sin Yndlings for tidlige Død tvang vel Tiberius til at lade anstille Undersøgelse mod Morderen; men uagtet denne Undersøgelse blev dreven meget lunken, forekom alligevel Piso ved en frivillig Død en Straf, som han forudsaa uundgaaelig. Efter Germanicus's Død bortkastede Tiberius al Forskillelse: den ene efter den anden af de Fornemmere bleve anslagne for Majestætsforbrydelse og af det slaviske Senat dømt til Døden, ofte paa den ubetydeligste Anledning. Til sidst foragtede Tiberius saaledes dette høieste Collegium i Staten, at han udraabte hver Gang han forlod Salen: „Hvilke Slavestæle!“ De tre Cohorter, som havde udgjort Augusts Livvagt, vare ikke tilstrækkelige for den mistænkelige Tyran. Prætorianerne, som tilforn vare fordeelte i Italiens Stæder, bleve trukne sammen til Rom og lagdes i en befæstet Leir ved Byen. Deres Anfører

blev sidenest for næst Keiseren den vigtigste Person i Staten, og det varede ikke længe, førend denne til Regenternes Sikkerhed besolbede Livvagt blev høist frygtelig for deres egen Sikkerhed.

De sidste elleve Aar af sit Liv tilbragte Tiberius paa Den Capri, som blev en Skueplads for alle mulige Udsvævelser, der blot afbrødes for at udfærdige Dødsdomme til Rom. Men at disse Udsvævelser ikke formaaede at beskytte Tiberius mod Samvittighedens Bebrejdelser, bevise hans egne Ord i en Skrivelse til Senatet i Anledning af en Dødsdoms Stadsfæstelse: „Om jeg veed, hvad jeg skal dømmes i denne Sag, maa Guderne paalægge mig Plager, endnu frygteligere end de Dvaler, som daglig sønderlide min Siæl.“ Sejanus, Tiberius's Yndling og Anfører for den prætorianske Garde, vidste klokelig at vedligeholde hans Uro. Han iværksatte trolig de Grusomheder, som Tyrannen befalede, og var under Keiserens Travarelse fra Rom den egentlig Regierende; men da en grundet Mistanke opsteg hos Tiberius, at han anvendte sin Indflydelse til selv at blive Keiser, lod han ham rydde af Veien. Efter dennes Død steg Tiberius's Grusomhed til det Høieste, da Døden endelig befriede Rom fra ham, efter 23 Aars Regiering.

Cajus Cæsar Caligula (37—41), Germanicus's yngste Søn, hvis to ældste Brødre tilligemed Moderen vare faldne som Offre for Sejans Bagtalelse og Tiberius's Mistænkelighed, kom nu paa Thronen. Mindet om hans Fader gjorde, at han med den meest udsvævende Glæde modtoges af det romerske Folk. Men Udsalbet viste, at den gamle Tiberius havde spaaet rigtigt, da han forudsagde, at denne Yngling vilde faae alle Sullas Feil, men ingen af hans Dyder. Allerede i Forveien fordarvet ved Udsvævelser, faldt han efter nogle Maanedes i en Sygdom, som virkede paa hans Forstand og gav hans af Naturen vilde Charakter et frit Spillerum. Blandt andre Galstæber lod han sig erklære for en Gud, og fordrede

samme Tilbedelse som Jupiter; sin Hest udnævnte han til Consul i Rom. Et Felstog, som han vilde gjøre for at undertvinge Britannien, endtes allerede førend han var kommen derover, idet han lod sin Krigshær opstille i Slagorden paa Oceanets Bred, og opsamle Muslingestaller, hvilke han vilde føre hjem i Triumph som et kostelig Seiersbytte. Efterat han i mindre end eet Aar med den meest vandvittige Odselhed havde ødelagt de umaadelige Statte, som Liberius havde samlet, udøvede han de meest uhorste Grusomheder, ikke blot af naturlig Grumhed, men ogsaa for at kunne inddrage de Dræbtes Eiendom. Ingen Dag henrandt uden Henrettelser, og i et Udbrud af sin Grusomhed ønskede han, at hele det romerske Folk havde kun een Hals, for at han med et eneste Hug kunde dræbe det! Hans Valgsprog var: „Lad dem have, blot de frygte!“ Efter fire Aars Regiering befriede endelig Cen-

41 turionen Chæreas Sværd Verden fra dette Misfoster.

Det romerske Senat forsøgte nu at gienoprette den republikanske Statsforfatning. I fire og fyrgetyve Limer smigrede det sig med den behagelige Drøm, atter at oprette Friheden. Men Frihedens og Kraftens Aand var forsvunden fra de forklædede Romere. De prætorianiske Cohorter ønskede hellere en Keiser, som behøvede dem til Støtte for Despotismen, og derfor kunde belønne dem. De opsøgte Claudius (41—54), Caligulas Farbroder og Germanicus's Broder, som havde stukt sig i Palastet bag ved et Forhæng. De førte ham ud til Leiren, udraabte ham til Keiser, mod en vis Gave (donativum), omtr. 1600 Kbd. Sølv for hver Mand, samt droge derpaa i Slagorden til Senatet, som maatte give Slip paa sine republikanske Forslag og hylde den ny Keiser. Denne Gave, eller Donativ, blev siden den stærkeste Fristelse for Soldaterne til ofte at skifte Regenter, og den rigeste Kilde til Elendighed for det romerske Folk, medens den uophørlig gav Næring til Soldaternes Bindesygge og Selvraadighed. Claudius var i alle Henseender sin Broder Ger-

manicus ulig. Stedmoderlig behandlet af Naturen i legemlig Henseende, og tilsidefat under sine Forgængeres Regiering, havde han havt Lælighed til at skaffe sig en udbredt Lærdom. Han var ogsaa en flittig Forfatter; men hans Forstand var svag, og hans Charakter uden Selvstændighed, hvilket gjorde ham til en Voldt for hans Gemalinder og Indlinge. Et Tog til Britanien, som han foretog, varede kun kort; endel af Den underkastede sig frivillig (N. 43), hvorpaa Claudius vendte tilbage til Rom, og holdt sit Triumphtog, medens Krigen forfattedes af hans Feltherrer. — Claudius's første Gemalinde, Messalina, var et Monster paa alle mulige Udsøvelser og forlevede sin Gemal til flere Grusomheder. Da hun tilsidst drev Skamløsheden saa vidt, at hun offentlig giftede sig med en Anden, lod Claudius, eller rettere, hans Indlinge Marc'sus og Pallas hende aflive, for en Deel tvungen dertil for deres egen Sikkerhed. Claudius's senere Gemalinde, hans Broder Germanicus's Datter, Agrippina, ligesaa udsøvende som Messalina, men mere ærgjerrig, formaadede ham til at adoptere Nero, hendes Søn af første Egteskab med Domitius Ahenobarbus. Da Claudius var ked af hendes Overmod, og usorgfaldt yttrede, at det var hans Skiebne at have flette Gemalinder, ryddede hun ham af Veien ved Gift.

54

Nero (54—68) hævedes paa Thronen, med Tilsidefattelse af Claudius's egen Søn Britannicus. Neros første Opdragelse havde været forsømt, og den stoiske Philosophies Grundsætninger, til hvilke hans senere Lærer Seneca bekiendte sig, kunde ikke modarbejde de flette Exempler, som usædelige Forældre og et fordærvet Hof gave ham. Den dybdige Burrhus, Prætorianernes Anfører, og Seneca havde megen Indflydelse paa Nero i Begyndelsen af hans Regiering, og modvirkede den herkesyge Agrippinas Rænker, som havde ventet at regiere i sin Søns Navn. Men da hun blev udelukket fra al Andeel i Regieringen, truede hun sin Søn med Britannicus,

og derover blev denne et Offer for den rædde og grusomme Nero. Ved det keiserlige Taffel drak han et Bager Bûn, saa stærkt forgiftet af Hoffets Giftblanderke *Locusta*, at han til alle Tilstedeværendes Forstrækkelse i samme Dieblif styrkede død ned paa Gulvet. Snart udvirkede sig ogsaa Neros lastefulde Tilbøielighed til en frygtelig Hvide; thi i de første fem Aar yttrede der sig stundom bedre Følelser hos ham, og da han engang skulde underskrive en Dødsdom, udbrod han: „Gid, jeg ikke kunde skrive!“ Men fra nu af var han en Tiger med Kunstnerluner og brutale Laster. Han blev forelsket i en af sine Yndlinger, *Dithos Gemalinde, Poppæa Sabina*, et Fruentimmer, berøgtet for den forfærdeligste Luxus og Uædelighed. *Agrippina*, som satte sig derimod, blev, efter flere Forsøg paa hemmelig at stille hende ved Livet, endelig aabenbart myrdet. *Octavia*, *Claudius's* Datter og Neros *Gemalinde*, uskyldig i alle hans Forbrydelser, deelte kort efter samme Stiebne, hvorpaa *Poppæa* opbøledes paa Thronen. Nu overlod Nero sig til de aflagtigste Daarskaber og Laster. Blodscener afvortede med den meest udsvævende Udselthed og de skammeligste Forhøvelser. Nero vilde blandt andet glimre som Sanger og Githar-spiller, og glemmende sin Stand og sin Verdighed, optraadte han selv paa Theatrene. Ulykkelig den, som faldt i Søvn, eller som ikke tilstrækkelig berømte den kronede Acteurs daarlige Stemme; hans Dødsdom var erklæret. Da hans *Gemalinde Poppæa* gjorde ham Forestillinger om det Upassende i hans theatraliske Bestræbelser, sparkede han hende til Døde. En Ildbrand, som ødelagde *Totrebiedeles* af Rom, troedes at være anstiftet af Nero. Han lod i det mindste Forsøgene forhindre, som gjordes for at slukke den, glædede sig fra sit *Pallads* over Luernes Pragt og sang et Dvad om Trojas Udelæggelse. For at afsværge det fortvivlede Folks Havn over denne Misgjerning, anlagde han den lille *Christne* Forsamling, der hos Romerne stod i Banrygte som oprørste Jøder, at de skulde have stiftet Ild paa Rom,

og opfandt de grueligste Straffe; lod dem omvikle med Hamp og Beg, og tiene som Faller ved de offentlige Skuespil. Paa den afbrændte Deel af Staden skulde et *Pallads* opbygges, det saakaldte gyldne Huus af umaadeligt Omfang og uhort Pragt. *Provincierne* udfugedes, for at skaffe Midler til hans Udselthed og Udsvævelser. *Nedens* *Pøbelen* holdtes i Rolighed ved Skuespil og Udbylting af *Levnettsmidler (panem et circenses)*, stiftedes en *Sammensværgelse*, hvori de meest ansete *Romere* deeltog. Den opdagedes; da slød *Strømme* af *Blod*, og blandt *Andre*, som myrdedes, uden at kunne overbevises om *Deelagtighed*, vare *Seneca* og *Digteren Lucanus*. Riget nærmede sig sin *Upløsning*, og en almindelig *Misfornøielse* sporedes overalt. Nero alene mærkede ikke denne *Stemning*, men fortsatte sine Udsvævelser og *Grusomheder*. For at optræde i de offentlige Kampelege med flere *Digtere*, gjorde han en *Reise* til *Grækenland*. Han glædede sig ved *Grækernes* falske *Bisald* over hans *Færdighed* som Sanger og i *Bæddekjorsel*, og kom tilbage til Rom med 1800 *Seierskrands*. Kort derefter udbrod et *Dyrer* blandt de *galliske* og *spanske* *Legioner*. Det *romerske* *Folk* og *Prætorianerne* fulgte deres *Exempel*, og Nero, som saae sig forladt af *Alle*, flygtede til sin *Yndling Phæon's* *Landsted*, hvor han, for at undgaae sine *Fjenders* *Efterstræbelser*, med dennes *Hjelp* dræbte sig selv med det *Udraab*: „Hvilken *Kunstner* døer der ikke i mig!“ (*qualis artifex pereo!*).

Cæsars *Slagt* var nu *udsluttet*, og det *romerske* *Rige* blev paa ny et *Rov* for *Soldaternes* *Rovslyge* og de meest *udmærkede* *Feltherrers* *Stridigheder*. Den *72aarige* *Felt-herre* *Galba* blev *udraabt* til *Keiser* af sine *spanske* *Legioner*, og i *Begyndelsen* erkjendtes han *almindeligt* for *Gueherfker*; men *paadrog* sig *Soldaternes* *Misfornøielse* ved sin *Sparfommelig* og sin *Iver* for *Gienoprettelsen* af den gamle *Krigstugt*. Han havde *yttret*, at han *valgte* *Soldater*, men *købte* dem *ikke*. *Ditho*, *Neros* *ovenomtalte*

Yndling, var saa nedfænknet i Gjæld, at han ikke saae nogen anden Redning end Thronen, og havde smigret sig med det Haab at blive udnævnt til Galbas Thronarving. Da dette slog feil, ophidsede han de misfornøiede Prætorianer, og disse myrdede Galba efter et halvt Aars Regjering. Han døde med det almindelige Vidnesbyrd, at han havde været værdig til Regjeringen, blot han ikke havde regieret. Hans sidste Ord til de paa ham løstkomende Soldater skulde have været: „Gavner det Staten, saa slaer til!“

69 Dtho erkjendtes for Regent af Senatet og Krigshæren, undtagen af de germaniske Legioner, som udraabte deres Anfører Vitellius til Keiser, en Belystning, som blot ved sin Overbærenhed havde vundet Soldaternes Yndest. Vitellius's Feltherrer seirede ved Bedriacum i Nærheden af Cremona, hvorpaa Dtho, endskiøndt han ventede snarlig Hjælp af de fra Møsten fremrykkende Legioner, dræbte sig selv, med den Erklæring til Soldaterne, som opmuntrede ham til ikke at mistvible, at han vilde spare sit Folk for videre Blodsudgydelser. Vitellius's Regjering udmærkede sig blot ved Belyst og Ddselighed. Han bortvdslede i Millionvis Statens Skatte paa sine yppige Maaltider, hvortil Menneſter i Tusindevis anvendtes for fra alle Kanter i det udstrakte romerske Rige at samle de sielbneſte Lækkerheder. Et eneste Maaltid, som hans Broder gav ham, kostede over 50,000 Rddr.

Legionerne i Møsten udraabte imidlertid Vespasian til Keiser, hvilken Feltherre Nero allerede havde affendt for at tugte de oprørske Jøder. Legionerne i Syrien og Ægypten forenede sig med dette Parti. Uden at oppebie Vespasians egen Ankomst i Spidsen for den østerlandske Hær, trængte Hærene fra Illyrien og Pannonien midt om Vinteren ind i Italien, slog i flere haarde Træfninger, Vitellius's Tropper, som med den største Trofskab strede for deres uirksomme Behersker, indtog Rom med stormende Haand, fængslede Vitellius, slæbte ham omkring i

Staden, myrdede ham og kastede hans Legeme ned i en Cloaf.

Efter denne urolige Tid fulgte nu en bedre Periode. Romerriget's Ære og Belskab, som et slavisk Senat og et fordærvet Folk længe nok havde sat paa Spil, opretholdtes endnu i tvende Sekter ved duelige Feltherrer, som Tid efter anden besteg Rom's Thron. Caesarernes Slægt var uddød, og et nyt Dynastie, Flavjernes besteg nu Thronen i et Tidsrum af 26 Aar.

Vespasian, (70—79) en duellig Regent og et adelt Menneſte, bragte de ødelagde Finantser igien paa Fode og hævede Lovene; tilveiebragte Fred og Velstand i det romerske Rige, prydede Rom med offentlige Bygninger, skienkede Senatet dets forrige Anseelse, affkaffede Loven om Majestætsforbrydelse, samt viste sig venlig og nebladende mod Alle. Den eneste Feil, man bebreidede ham, en vidtdreven Paaholdenhed, kan forklæres af Nødvendighed formedelst de foregaaende Keiseres Ddselhed, og undskyldes ved det ædle Brug, han gjorde af sine Skatte. Blandt de romerske Keisere var han den første, som sørgede for Ungdommens Underviſning ved Anſættelse af Lærere, der lønnedes paa Statens Befoſtning. Desuden gjorde han sig Umage for paa alle Maader at befordre de Fattiges Udkomme ved Arbejde og Erhvervgrene. Paa den Bedreidelse, at han havde indfat sine meest pengebegierlige Tilhængere til Statholdere i Provindserne, svarede han: „De ere gode nok at benytte til Svampe.“ Dgſaa bleve de fleſte, der overbevistes om denne Beskylbning, affatte, og deres Tiendom blev inddragen under Statscaſen.

Bataverne, som i Begyndelsen af Vespasians Regjering, havde gjort Oprør under Claudius Civilis og sit Hjælp af endeel af Gallerne, bleve slagte af hans Feltherrer, og bleve tvungne til Fred. Krigen mod de oprørske Jøder endtes samme Aar med Indtagelsen og 70 Ødelæggelsen af deres Hovedſtab, Jerusaleem, ved Vespasians Søn Titus. Tilbedet af de østerlandske Legioner,

mistænktet han af Mange for at ville falde fra sin Fader. Men han tilintetgjorde denne Mistanke, da han hastigt forlod Orienten, indfandt sig i Rom, og siden vedblev at være Faderens Støtte og Medhjælper i Regjeringen. Vespasians Gemytlighed fornegtede sig ikke i hans sidste Dage. Da hans Sundhed kiendelig tog af, yttrede han til sine Venner, som beklagede hans nærførestaaende Tab: „Saa meget bedre, jeg bliver snart forgudet; og om en Komet, som man frygtede for at være et Forbud paa hans Død, sagde han, at dens lange Hale angik den parrhiste Konge, som brugte langt Haar. I sit sidste Dieblit stod han op fra sit Leie, og døde, understøttet af sine Venner, i en staaende Stilling; thi, havde han sagt, en Feltierre bør døe staaende

Efter Faderens Død regierede Titus (79—81) saaledes, at han af sit Folk fik det Hædersnavn, „Menneske-slægtens Lyst og Glæde.“ Naar han om Aftenen betænkte, at han den Dag ikke havde gjort en Velgjerning, erklærede han den Dag for tabt. To Senatorer havde gjort Anslag mod hans Liv. Underrettet derom, kaldte Titus dem til sig, forestillede dem det Forbryderiske i deres Foretagende, og bød dem derpaa til Taffel som et Legn paa fuldkommen Forsoning. Under Titus's Regjering indtraf flere Landplager, hvis Følger han paa bedste Maade søgte at lindre. Iblandt disse var det skræffelige Udbrud af Vesuvius, som under et tykt Lag af Aske og Lava begravede Herculæum, Pompeji og Stabia. Af et Diensidne (Plinius den Yngre) have vi en Beretning om denne frygtelige Naturbegivenhed, ved hvilken hans Onkel, den ældre Plinius, en berømt Naturkyndig, omkom, der for bedre at iagttage Phænomenet havde begivet sig til Stabia; men paa Flugten derfra til Havet blev qvalt af Røgen. Dintrent i Midten af det attende Aarhundrede begyndte man at anstille Eftergravninger, og Pompeji er nu, efter saamange Aars Hvile i Jorden, tildeels opgravet; den har ved sine Bygninger, og de der

fundne Huusgeraad, Malerier og Bøger givet os det tydeligste Begreb om Romernes Levemaade og Cultur. — Blot en kort Tid glædede Rom sig ved den vise og bedste af alle sine Fyrster; thi Titus døde efter kun noget over to Aars Regjering, og kort efter at have fuldført sit herlige Værk af Bygningskonst, de saakaldte Titus's Bade eller Thermer.

Domitianus (81—96) var med Hensyn til Charakteren sin Broder aldeles ulig. Denne forsængelige og mistænkkelige Døgenigt, som tilbragte største Delen af sine Dage til at fange og pine Fluer, bortdødslede Statens Indtægter paa kostbare Bygninger, Forlystelser og Skuespil. Denne Dødselhed nødte ham til at tage sin Tilflugt til Pengeudpresninger og Grusomheder. Han fornærede Loven om Majestætsforbrydelse, og en Mængde af de fornemste Senatorer kaldt som et Offer for hans Grusomhed. Alle Philosopher bleve forviste fra Rom, ja han lod berømte Mænds Skrifter opbrænde paa Torvet. Tiberius's Optegnelser var den eneste Bog, han studerede, og hans Regjering det Mynster, han foresatte sig at følge. Hans Forsængelighed og Avindshyge over Andres Fortienester vare lige store. — I Britannien, hvor Krigen sjelden hvilede, efterat den sydsørlige Deel af Den under Claudius's Regjering var taget i Besiddelse af Romerne, havde Agricola fuldført Indvaanerens Undertvingelse, var trængt frem lige til de skotske Høilande, og havde anlagt en Række af Forskandsninger i en Linie imellem Firth of Clyde og Firth of Forth. Deduagtet blev denne tappre og dydige Feltierre kaldt hjem af den mistænkkelige Domitianus, og som man troer, forgivet paa hans Forankstning.

Selv gjorde han et Log mod Dacierne i det nuværende Siebenbürgen, Moldau og Balachiet. Krigen førtes siden med afserlende Lykke af hans Felt herrer, og da Riget ogsaa blev angrebet af Qvaderne og Marcomannerne ved Øvre-Donau, maatte han ved en aarlig Tribut tilkiøbe

sig Freden af Dacierne. Efter et Tog mod Gatterne, med hvem han dog ikke vovede at indlade sig i Slag, holdt han ikke desto mindre en Triumph med Slaver, der vare ubklædte som Germaner. Slutningen af Domitians Regiering mindebe om Liberius's og Neros Tider. En Handelse befriede tilfids Rom fra denne Tyran. Han havde opsat en Liste paa de Personer, han tiltænkte Døden. Et Barn tog denne Liste bort under hans Hoved, medens han sov, for at lege dermed. Keiserinden fik den at see, fandt sit eget Navn derpaa; i en Hast sammenkaldte hun de til Døden Indviede, der trængte ind i Domitians Værelse, og myrdede ham.

96 For at vinde Folkets, men i Særdeleshed Soldaternes Yndest, der vare høist misfornøiede over en Fyrstes Død, som havde forhøiet deres Sold en Fjerdedeel, satte de Sammensvorne en gammel og almindelig høiagtet Senator, Nerva paa Thronen. Nerva (96—98) regerede med Mildhed og gjorde sig Umage for at læge Statens Saar. Et Træk af den gamle Keisers Uegennytte fortæner at anføres: En Graeker, Julius Atticus havde fundet en meget betydelig Skat, hvorom han stede at underrette Keiseren. Hvad har jeg dermed at gjøre? brug selv din Eiendom, sagde Nerva, og paa Graekerens Forsikling, at den var for stor til at kunne rettelig anvendes af en enkelt Mand, tilspøiede han: „Naa, saa misbrug den da!“ Graekeren og hans Efterkommere anvendte Skatten til at forskionne Athen, som atter blev en af Verdens pragtfuldeste Stæder. Soldaterne, der endnu vare forbittede over Domitians Død, fordrebe hans Mordere udleverede, og endskøndt Nerva med megen Livsfare søgte at frelse dem, bleve de alligevel myrdede. Den aldrende Regent, som saae sin Myndighed foragtet, besluttede at vælge en Efterfølger. I det han forbigik hele sin Slægt, adopterede han Trajanus, Anføreren for de germaniske Regioner. Nu vendte Prætorianerne tilbage til 98 Orden og Lydighed. Nerva døde kort derpaa.

Trajanus (89—117) besteg Thronen. Da Consulerne og det øvrige Senat skulde aflægge deres Ed til ham, afslagde han først selv Eden til sit Folk, og rakte et Sværd til Anføreren for Prætorianerne, med den Yttring: „Fører jeg det godt, saa anvend det for mig; regierer jeg slet, saa brug det imod mig!“ Senatet fik hele sin Myndighed igen, og Folket sin Valgrettighed. Da Trajanus gik som oftest uden Følge paa Roms Gader, kunde hvem der vilde faae ham i Tale, og Palladsens Porte stode bestandigt aabne for Ansøgende. Trajans Dyder fæstede sig ogsaa i et saa taknemmeligt Minde hos det romerske Folk, at Senatets sædvanlige Lykønskning til hans Efterfølgere paa Thronen var: „Bliv lykkeligere end Augustus, og bedre end Trajanus! (Sis felicior Augusto, probior Trajano!) Han fortæner ogsaa det Tilnavn, han bærer i Historien: Optimus, den Bedste. Til hans Berømmelse taler endvidere, at han formildede Behandlingsmaaden mod de stedse tiltagende Christne, der hidtil vare blevne ansete for en Hov Misbødere, som man efter eget Lykke kunde mishandle. Keiseren forordnede, at de først kunde straffes, naar de selv havde tilstaaet at vare Christne og vægret sig ved at dyrke Fædrelandets Guder.

Trajan var en af sin Tids meest udmærkede Felt herrer; to betydelige Krige førtes af ham med største Held. Den første var mod Dacierne, der havde hærjet Landet Syd for Donau, da Trajan holdt inde med Tributen. Efter en treaarig Krig bleve de nødte til at indgaae paa de Fredsvilkaar, som Trajan foreskrev, og da Krigen kort 103 efter brød ud paa ny, blev deres tappre Konge Decabalus, tvungen til at dræbe sig selv, for ikke at falde i Romernes Hænder. Paa dette Tog gik Trajan over en 106 Steenbro over Donau (ved det nuværende Gærneg i Ballachiet), som han havde ladet bygge. Det ødelagde Dacien befolkedes med Colonister fra alle Egne af Riget, og forvandledes til en romersk Provinds. — De parthiske Kongers vedvarende Forsøg paa efter Godtbestindende at be-

sætte Armeniens Throne, gav Anledning til Trajans tvende særskilte Felttog til Østerlandene. Parthernes Rige var svækket af indre Uroligheder og Stridigheder imellem den kongelige Familie. Trajan erobrede deres Hovedstad Ktesiphon, satte en ny Konge over dem, som alligevel snart blev fordreven, lagde Armenien, Mesopotamien og Assyrien under det romerske Rige, samt trængte frem til den persiske Bugt, hvorfra han sendte en Flaade til Indien, i det han sagde, at dersom han havde Alexanders Alder, vilde han have fuldført Alexanders Erobring. 117 Døden overrumplede ham i Cilicien, netop som han vilde vende tilbage til Rom.

Han prydede Rom, foruden med mange Tempel og Triumfbuer, især med et nyt Forum, i hvis Midte hævede sig det Monument, som endnu er til, Trajansøjlen, der forud bar Keiserens colossale Statue af Gerts (22 Fod høj.)

Ælius Adrianus (117—138) kom paa Thronen efter ham, ifølge et understøttet Testamente af Keiserinde Plotina, og hvori han erklæredes adopteret af den afdøde Keiser. Uden at besidde alle Trajans Dyder, var han dog i Besiddelse af store Talenter. Selv Klender af Kunst og Videnskaber var han en ivrig Beskytter af Tidens Lærdom, hvis Dyrkere, under Navn af Rhetorer og Sophister, nyde en stor og ofte paa Smiger og Uforskammenhed grundet Anseelse. Den Hovedidee, han fulgte under hele sin Regiering, var at gøre Romerne nærmere bekendte med de befeirede Folkelags Dannelselse, for med Tiden at kunne skabe en almindelig Cultur under den romerske Verden. Han opretholdt Krigsdisciplinen paa det Noagtigste, gienemreiste selv til Føds største Delen af sit udstrakte Rige, og prydede med Provindserne med prægtige Bygninger. Athen nød i Særdeleshed store Besøker paa hans Udsest og ligeledes Ægypten, hvor han ved Konstaværker forevigelede sin Yndling Antonius, der drukne i Nilen. For at skaffe det romerske Rige mere natur-

lige Grændser, tilbagegav han Partherne de af Trajan erobrede Provindsfer. Ligeledes indskrænkede han i Britannien Roms Gebeet til Grændsen af det nuværende Skotland, og lod der opføre en befæstet Vold eller Muur mod Høilandenes urolige Indvaanere. For at tilveiebringe Ligelighed i Retspleien og afsværgte al Vilkaarlighed af Prætorerne og Proconsulerne i Provindserne, lod han Juristen Salvius Julianus udarbejde en Samling af Love, der under Navn af **Edictum perpetuum** skulde tiene til Rettefuor ved Retspleien. Glædsen af hans for Riget velgjørende Regiering fordunkledes i hans sidste Aar af grusomme Luner, Følger af Alderdoms svaghed og legemlige Smærter. Flere Senatorer og selv hans egne Slægtninge faldt som Ofre herfor, saa ofte hans allerede udnavnte Efterfølger Antoninus Pius ikke ved sin Mægling kunde forebygge det. Adrianus døde efter en smertefuld Sygdom, og ifølge Tidens trostesløse Religionslære beklagede han, at hans Siæl skulde gaae over til mørke, ukjendte Steder, hvor den ikke mere skulde nyde nogen Glæde. Han lod opføre sit Gravsted (**moles Hadriani**), 138 der er den nuværende Engelsborg i Rom.

Antoninus Pius (138—161) blev Roms anden Numa. Under hans treogtyve-aarige Regiering vedligeholdtes en bestandig Fred i det romerske Rige. Agtværdig i sit private Liv, var han ogsaa paa Thronen en af de ædleste Fyrster. Sparsommelig uden at være karrig eller gierrig, retfærdig og i alle Maader nidkær efter at forbedre det almene Vel, beredte han en fredelig og lykkelig Tid. Men denne Lykke var kun af kort Varighed; thi allerede under den følgende Regent begyndte Folkene mellem Østersøen og det sorte Hav voldsomt at trange frem mod Rigets Grændser, og de Storme at udbrøde, som siden næsten uden Døder rystede Roms Vælde.

Marcus Aurelius Philosophus (161—180), hans Svigerion og adopterede Søn, fulgte ham paa Thronen. De ædle og vise Grundsaetninger, i hvilke han var

bleven opdraget, og hvilke han ogsaa som Regent fulgte, skulde være blevene endnu mere velgjørende for hans Undersaatter, dersom ikke store Ulykker, som Pest, Hungerøds og Oversvømmelser havde harjet enkelte Dele af Riget, og dersom ikke han havde maattet anvende sin meste Tid paa Krig. Mod Partherne, der foruroligede de romerske Grændser i Armenien og Syrien, sendte Marcus Aurelius sin Medregent *Lucius Verus*, den første med denne Værdighed siden Cæsarernes Indførelse. Krigen, der bragte den nordlige Deel af Mesopotamien (Osroëne) under Romes Beskyttelse, endtes lykkeligt ved Verus's Generaler. Verus selv var en Vellystning, og styrtede sig snart i Graven ved sine Udsævelser. Selv laae Marcus Aurelius den største Deel af sin Regieringstid i Felten mod Marcomannerne og andre med dem forbundne Folkeslag langs med Donau. Romerne lede ofte betydelige Tab, og engang blev hele den romerske Hær indesluttet ved Gran, og kun reddet ved et frygteligt Uveir og Bladstregu (*legio fulminatrix*). Da engang en betydelig Penge-mangel opstod, solgte han en Mængde Kostbarheder, som forvaredes i de keiserlige Palladser, og sammenbragte derved en saa betydelig Sum, at han ikke alene bestred alle Krigsomkostningerne, men ogsaa afhjalp det romerske Folks Mangel paa Levnetsmidler. Marcus Aurelius døde førend

180 Slutningen af den store Marcomannerkrig. Midt i Leirens Tummel skrev han sine „Selvbetragtninger“ (*εἰς ἑαυτὸν*) efter den stoiske Philosophies Grundsatninger. Historien opbevarer mange ædle Træk om ham. Han tilgav saaledes Feltherren *Arvidius Cassius*, der havde sammensvoret sig med ham, og udnævnte ham endog til Statholder i Syrien; her gjorde han atter Oprør, men døde. Marcus Aurelius hørte bevæget hans Endeligt, fordi den Glæde nu var berøvet ham, at gjøre en Fiende til sin Ven.

Roms gyldne Tidsalder, Antoninernes Periode, var nu forbi. Forgieres havde Marcus Aurelius ved alle mulige Midler søgt at danne sin Søn *Commodus* (180—

192) til en værdig Regent. Svag af Charakter, sank han ned i Udsævelser og lod Præfecterne for den keiserlige Garde *Perennis*, og efter ham *Cleander* regiere efter Behag, medens han selv morede sig med, paa Skuepladsen for Romersfolket at tage Deel i Gladiatorkampene og vise sin Færdighed i Bueskydning. 735 Gange optraadte han som Gladiator paa Circus, og hver Gang lod han sig af Statskassen betale en Million Sestertier (omtr. 30,000 Rdl.). Han begik de unaturligste Udsævelser uden al Undseelse; uskyldige Mennesker lemlæstede han af Raabhed; sin Gemalinde, Søster og Døttlinger forviste han eller lod aflive. Senatet, mod hvilket han især var opbragt, i Anledning af en Sammensværgelse imod ham, var fornemmelig Gienstand for hans Grusomhed. De ædleste af denne Stand myrdedes; Statens Indkomster bortbøledes; Statholderne i Provinderne regierede efter Godtbefindeude; flere Oprør sandt Sted, og Alt var i Forvirring. Tilfødt blev *Commodus* myrdet ved en Sammensværgelse, som var ledet af hans egen Frille, der frygtede for at blive et Offer for hans Grusomhed.

Nu indtraf der i Thronfølgen samme Forvirring, som da Cæsarernes Slægt uddøde med *Nero*. De Sammensvorne satte den gamle værdige Stadspræfect *Helvius Pertinax* paa Thronen, en Feltherre, som blot ved sine Fortienester havde hævet sig fra Kulhandler til Statens høieste Værdigheder. Senatet var tilfreds med dette Valg, men ikke saaledes Prætorianerne. Disse, der under *Commodus* havde regieret egenmægtigt, frygtede for Krigstugtens Gienoprettelse. Chefen for den prætorianske Garde, *Lætus*, der troede sig ikke nok belønnet for sin Medvirking til *Commodus*'s Udryddelse, oppustede Hadet, og *Pertinax* blev, efter tre Maanedes, myrdet.

Nu stige 16000 Prætorianer op paa *Murene* af deres Caserner, der vare forvandlede til en Fæstning, og satte Thronen foruelig til Auction til den Høiflydende, som

var Didius Julianus. Men i Provindserne harnedes man over denne Fornedrelse af Rigets Majestæt; der reiste sig paa engang tre Keisere, Septimius Severus i Pannonien, Clodius Albinus i Britannien, og Pescennius Niger i Syrien. Ved Severus's hastige Tog fra Pannonien mod Rom blev Didius Julianus forladt af Prætorianerne, og ifølge en Senatsbeslutning aflivet. Den prætorianske Garde blev med Varnere afskediget af Severus; men han erstattede den siden med et firdobbelst Antal af sin egen Hær. Da han nedsatte Senates Ansæelse og næsten aldeles ophævede dets Indflydelse, forsvandt ogsaa Skyggen af de republikanske Former, under hvilke de vise af de foregaaende Regenter havde dulgt deres Enevælde. Militæret fik herefter en afgjørende Indflydelse paa Thronens Besættelse, og den saakaldte **Præfectus Prætorii**, eller Anføreren for Gardien, fik en Magt, der var liig med de orientalske Storvezirer. Denne Magt satte dem flere Gange i Stand til at myrde deres Keisere, og selv tage Thronen i Besiddelse.

2) Militair-Despotismens Tid (193—283), fra Severus til Diocletian.

Septimius Severus (193—211) indgik nu Forbund med Albinus i Britannien, og gjorde et Felttog mod Pescennius Niger i Asien. Man havde ventet af denne Feltherres Krigsry, at hans Modstand skulde blive langvarig; men han blev overvunden i tre Træfninger og dræbt paa Flugten. Den trolose Severus sendte derpaa Bud til sin britanniske Medkeiser, i den Hensigt at snigmyrde ham. Anslaget opdagedes, og en Krig udbrød, hvori Severus end eengang blev Seierherre, og Clodius Albinus faldt i Slaget ved Lyon. Nu rasede han med den største Grusomhed imod Senatet, som han mistænkte for at have begunstiget hans Medbeilere, og ved hans Ankomst til Rom lod han 40 Senatorer dræbe. Neppe

havde han endt Striden med sine Medbeilere, førend han endnu engang gjorde et Tog til Asien og fortsatte Krigen mod Partherne, som havde taget Pescennius's Parti, samt erobrede og plyndrede deres Hovedstæder Atesiphon og Seleucia. Staden Atra, der laae i Ørkenen Vest for Euphrat og var Hovedstad for en selvstændig Stamme, belejredes forgæves af Severus, ligesom tilforn af Trajanus. Iøvrigt regierede Severus med Kraft og Klogskab, naar man undtager, at han ved sin Mundhaandethed og Giftergivenhed mod de Militaire forberedede Solsbaterældens Udskielser under de følgende Regenter, og for meget stolede paa sin grusomme Præfectus Prætorii, **Plautianus**. Hans sidste Mar, i hvilke han gjorde et Tog til Britannien, drev Caledonierne tilbage til Nord-Scottlands Biergegne, og forbedrede de af Hadrianus anlagde Forskæningsninger, bleve foruroligede af Uenighed imellem hans Sønner, Caracalla og Geta. Severus døde i York, og man troer, ²¹¹ at hans Død paastynedes af Sorg over Caracallas afskyelige Fremfærd.

Caracalla (211—217) lod sin Broder Geta myrde i sin egen Moders Arme, hvorpaa han lod alle dem myrde, som havde staaet i nogen Forbindelse med ham. Han forsomte alligevel ikke at ophøje sin Broder iblandt Gudernes Antal, i det han sagde: „Han maa gjerne være Gud, naar han blot ikke lever!“ Ligesom alle andre Tyranner, der beherskede det romerske Rige, var Caracalla en Ødeland. Rom og Italien kunde ikke strække til for at tilfredsstille hans Rovsyge. Han giennemreiste Rigets Provindser, og udøvede de gjæstligste Grusomheder. I Alexandria havde Indbyggerne spottet over hans Daarlighed at ville ligne Alexander den Store i Klædebragt og Sæder; største Delen blev nedslæde, og han ophævede det Selskab af Lærde, som Staten underholdt i det saakaldte Museum. Den romerske Borgerret blev i hans Tid udstrakt til alle Rigets Indvaanere. Denne Mennekes-Ødelægger, som alene havde formaaget at holde sig paa

Thronen ved at følge sin Faders Raad, at berige Solba-
 217 terne og foragte alle Andre, blev tilsidst myrdet i Syrien
 paa Anstiftelse af Praefectus Praetorii, Macrinus, som
 fulgte efter ham. Mod ham opvakte Maesa, en Søster
 til Severus's Gemalinde, et Oprør iblandt Soldaterne,
 hvorved en foregiven Søn af Caracalla med hendes Døt-
 ter, Heliogabalus, kom paa Thronen.

Heliogabalus (218—222) var forten Aar gammel
 og havde tilforn været Øpperstepræst i den syriske Solguds
 (El Gabals) Tempel i Emesa. Hans fireaarige Regie-
 ring var en Klæde af den meest uvittige Udselthed og
 de vildeste Daarskaber. Hans Heste aade af Guldfrøer
 og havde Saffran til Strøelse. Hans Maaltider kostede
 Millioner, og den syriske Gud blev heitidelig hentet til
 Rom og der formalet med en afrikansk Gudinde, hvortil
 alle Rigets Stæder maatte betale en stor Brudestat. Den
 herksesyge Maesa, som var den egentlig Regierende, for-
 maaede tilsidst ikke længer at opretholde sin udsvævende,
 af Alle foragtede og afshyede Datterføn. Soldaterne myr-
 dede Heliogabalus, kastede hans Legeme i Tiberen, og
 satte en anden Datterføn af Maesa paa Thronen.

Denne, ved Navn Alexander Severus (222—
 235), var sexten Aar gammel og havde faaet en fortræffe-
 lig Opdragelse af sin Moder, Mammila, der ogsaa
 efter hans Thronbestigelse vedblev at udøve stor Indfly-
 delse paa ham til Rigets Bedste. For første Gang efter
 Antoninernes Tid var Thronen besat af en Fyrste, som ud-
 øvede streng Retfærdighed, sørgede for Sæbernes Ligt og
 i Alt søgte at bøde paa Statens Mangler, saavidt Sol-
 daternes Fordringer og Loilesløshed tillod det. I sit
 private Liv udmærkede denne Keiser sig ved den stærke
 Maadeholdenhed, og gjorde sig i Virkeligheden den Roes
 fortient, han fik, at han var den dydige Borger i Rom.
 Mod de Christne viiste han megen Godhed, og afgjorde
 en Retssag, som en Bortshuusholder anlagde imod dem,
 med de Ord, at et Tempel var bedre end et Bortshuus,

paa hvad Maade end Gud dyrkedes. I det Capel, hvor
 han daglig forrettede sin Gudsdienskte, havde han ladet
 blandt store Mænds og Heroers Billeder opstille Abra-
 hams og Christus's.

Parthernes Rige blev paa denne Tid styret af Arb- 226
 schir eller Artaxerxes I., Stifteren af det Ny-Perfiske
 Rige og Sassanidernes Dynastie. Han rensede og
 gienindførte Zoroasters Religion som den herskende og
 gjorde en total Forandring i Rigets Bestyrelse. Som
 Uetling af de forrige perfiske Konger gjorde han Forbring
 paa deres Besiddelser i det romerske Asien. Den Krig,
 som opkom herover, førtes med saadant Held af Alexander
 Severus, at Perjerne hindredes fra at udvide deres Er-
 obringer Vest for Euphrat. Neppe kommen tilbage fra
 Asien, maatte Alexander ile til Rhinen, for at beskytte
 Grændserne mod Germanerne, men blev tilligemed sin
 Moder myrdet i Nærheden af Mainz af de oprørske Sol-
 dater, som altid med Misgjornelse havde betragtet hans
 Forsøg paa at gienoprette Krigstugten.

Hovedmanden for Oprøret, Maximinus (235—
 238), som blev hans Efterfølger, var født i Thracien,
 men af gothisk Herkomst. Han udmærkede sig ved en saa
 umaadelig Legemsstyrke, at han med eet Slag af sin knyt-
 tede Næve kunde dræbe en Hest, og holde en Vogn til-
 bage, som blev trukken af to Drer. Hans trende Regie-
 ringsaar tilbragtes i uophørlige Krige med de germaniske
 Folkesslag, og Rom vidste kun, at det havde en Keiser, af
 de Decreter, som han uophørligt sendte dertil, og ifølge
 hvilke de fornemste Senatorer deels bleve dræbte, og deels
 bleve berøvede deres Eiendomme. Rom blev tilsidst kied
 af dette krigeriske Tyranni, og først gjorde Afrika, og siden
 Italien Oprør. Da Maximinus drog ind i Italien for
 at tage en gyselig Hævn over sine Modstandere, blev han
 under Beleiringen af Aquileia dræbt af sine egne Folk,
 der frygtede de store Anstalter til Modstand, som man
 gjorde mod deres Ansører.

Samme Skiebne havde ikke længe efter begge Keiserne Valbinus og Maximus, hvilke Senatet havde valgt imod ham, saavel som begge Gordianerne, Fader og Søn, den første udraabt til Keiser af de afrikanske Legioner, og den sidste antagen af Faderen til Medregent, da de bleve overvundne i et Slag af Maximus, Stattholder i Mauritanien. Solen faldt, og Faderen dræbte sig selv.

En Ungling paa forten Aar, Gordianus III, blev nu sat paa Thronen. Men i en Krig mod Persien blev han dræbt af den prætorianske Præfect Philippus 241 Arabs.

Philippus Arabs (244—249) høitideligholdt Roms tusendaarige Fest 247. De store Høitideligheder, som forhen forherligede denne Fest, bleve afløste af de skrækkeligste Ulykker for det romerske Rige. Medens hele Magten laae i Krigshærens Hænder, blev Riget paa alle Sider angrebet af fiendtlige Folkeslag. Den nye Kongeslæggt i Persien stræbte bestandigt efter at gienerebre det gamle Herredømme over Asien, og de germaniske Folkeslag trængte fra alle Kanter imod det romerske Riges Grændser. De farligste blandt disse vare Goetherne, der, som man troer, ere gaaede ud fra Egnene ved det sorte Hav, og forstærkede med Stammebeslægtede fra Norden, førte de Krig mod Burgunderne og Gepiderne i Landene imellem Floderne Theis og Don. Paa Philips Tid brandfattede de Dacien.

Under Keiser Decius (249—251), der kom paa Thronen efter at Philip var myrdet af sine Soldater, brød Goetherne første Gang over Donau. Nogle Fordele, som man vandt over dem, overveleedes fuldkomment af den romerske Hærs fuldkomne Nederlag ved Philippopolis i Thracien (251), hvor Decius selv mistede Livet. Hans Efterfølger Gallus maatte love disse Fiender Skat. Bindesygge loffede andre Starer af Barbarer, og de misfornøiede Legioner ved Donau udraabte deres Anfører Emilianus til Keiser. Han besejrede Gallus (253) og

lod ham aflive; men blev selv efter tre Maaneders Regjering myrdet af sine Soldater.

Valerianus (253—259), hans Efterfølger, var under Decius's Regjering for sin uroffelige Rettsfærdighed af Senatet hædret med Censorembedet, der ikke havde været besat siden Claudius's Tid. Han var en duelig Felt-herre; men ikke desto mindre blev hans Regjering høist uheldig for Riget. Franker og Allemanner hærjede Grændserne i Vesten. Goetherne besatte den tauriske Halv, udrustede Flaader og plyndrede og ødelagde Stæderne ved det sorte Hav og Archipelagus's Kyster. I Krigene mod Persernes Konge, Sapor, der paa en lignende Maade før frem i Syrien, blev Valerianus tagen til Fange (259), og endte sit Liv i Fangenskab. Man fortæller, at Sapor lod hans Hud udstoppe og hænge op i et Tempel.

Under Gallienus, hans Søn og Efterfølger, (259—268), truedes Riget med en fuldkommen Oplysning. Den ene Krigshær efter den anden gjorde Opstand, og udvalgte deres Anførere til Keisere. Disse regierede snart længere, snart kortere, men bleve alle et Offer for Soldaternes Egenraadighed eller for mere lykkelige Rivaler. Gallienus beholdt blot Italien, hvor han tilbragte sin Tid med Forlystelser, idet han sorgløs modtog Efterretningerne om Provindsernes Oprør. — Den navnkundigste blandt de nitten Usurpatorer (de saakaldte tredive Tyranner), som paa denne Tid tiltog sig Keisernavnet, var Odenatus, som seierrikt forsvarede Rigets østlige Grændser mod Perserne, og som herfor af Gallienus blev erkendt for Medregent. Hovedsædet for hans Magt var Palmyra, en By, beliggende i Ørkenen imellem Syrien og Euphrat, der som Hvileplads og Stapelstad for Handels caravanerne imellem den persiske Bugt og Middelhavet, steg til en saadan Magt, at dens Ruiner endnu den Dag idag forbause den Rejsende, som et Vidnesbyrd om en Fortidens Bygningskunst, som den narværende Tid blot

kan beundre. Efter Odenats Død førte hans Enke Zenobia Regjeringen med mandig Fasthed. Denne kloge og tappre Dvinde, som selv anførte sine Krigshære og beherskede Landene imellem Taurus, Euphrat og Middelhavet, synes at have havt den Plan, aldeles at afføndre sine Provindser fra det romerske Rige, og danne en egen, selvstændig Stat deraf.

Da Gallienus endelig brød op imod Milano, for at tugte Aureolus, en altfor nærgaaende Medkeiser, blev han myrdet, førend han erobrede Staden (268).

Det romerske Rige syntes nu at staae paa Randen af sin Undergang; men det reddedes ved den lykkelige Omstændighed, at fire krigeriske Keisere efter hverandre kom paa Thronen. Den første af dem, Claudius Gothicus (268—270) erklærede Senatet med en Krigers Oprigtighed, at da han paa den ene Side var omgivet af Usurpatorer og Træfaldne, men Riget paa den anden Side truedes af Gotherne, foretrak han at vende sig mod disse sidste, som hele Rigets Fiender, hvorimod han ansaae de første blot for sine personlige Modstandere. Lykkedes det ham efter sine daarlige Forgængere og med Savnet af Orientens og Galliens Hære, at drive Gotherne tilbage, havde han gjort Noget; men mislykkedes det ham, burde Senatet lade hans gode Forsæt vederfares Retfærdighed. Han overvandt Gothernes 320,000 Mand stærke Hær ved Kaisus i Dvre-Mossen (268); hver Soldat fik for sin Deel tre til fire Fanger, og hele det romerske Rige opfyldtes af gothiske Slaver. Inden Felttogets Slutning døde Claudius i Sirmium af Pest (270).

Aurelianus (270—275) var født i Sirmium af fattige Forældre, og havde hentet sig op igiennem alle de militaire Grader til Feltherre. Som Keiser viste han sig sin Plads fuldkommen værdig. Han sluttede Fred med Gotherne, og overgav dem det Nord for Donau beliggende Dacien. Allemannerne, som allerede vare trængte langt ind i Italien, bleve besejrede i to Feltslag. Zenobia vilde

udvide sin Magt til Egypten og Lille-Asien, men blev efter to Nederlag indesluttet i sin egen Hovedstad, Palmyra. Staden blev indtaget, og efter et senere Træfald aldeles ødelagt, og Zenobia maatte ved Aurelians med 274 umaadelig Pragt udstyrede Triumph gaae foran Seierherrens Bogn; dog behandlede hun derefter ædelmodigt; hun fik en skøn Villa ved Tibur, og hendes Døttre bleve gifte med fornemme Romere. Aurelians Seier beplettedes alligevel ved den Dødsstraf, som han udvovede paa Zenobias første Minister, Longinus. Denne, der er Forfatter til et Skrift: „Om det Sublime og det Høie“, kan med Rette kaldes Grækenlands sidste klassiske Stribent. Efterat den sidste af Usurpatorerne, Tetricus i Gallien, med Lethed var besejret, var det romerske Rige fuldkommen gienoprettet i sit tidligere Territorium, og Aurelianus kunde paa sine Mynter med Rette kalde sig det „romerske Riges Gienopretter (restitutor orbis)“. Aurelians Død foranledigedes ved en Privatsecretairs Forræderi, der frygtede for Keiserens Strengbed, og derfor ved at efterligne Keiserens Haandskrift havde opsat en Dødsliste over de fornemste Felt herrer, der myrdede Keiseren for at forebygge deres egen Undergang.

De Anførere, der lode Mordet udføre, henstode Valget af en ny Keiser til Senatet. Paa deres gientagne Bønner vovede endelig Senatet at benytte denne Rettighed, og udvalgte et af sine ældste Medlemmer, den 75aarige Tacitus, til Keiser. Da denne døde efter sex Maaneders Regjering, tog Krigshæren igjen sin Valgret, og M. Aurelius Probus blev Keiser (276—282) Denne duelige Felt herre uddrev de germaniske Folkelag, som oversvømmede Gallien, opsogte dem i deres eget Land og tvang ni af deres Konger til at underkaste sig Roms Herredømme. Efterat have gienoprettet Roligheden, forsøgte han paa igjen at indføre Krigsdisciplinen, og lod Soldaterne forrette alle Slags nyttige Arbejder. Men disse overmodige Mennesker lidedes snart ved en virksom Leve-

maade, og da Probus brugte dem til at udterre Moradser og anlægge Bliingaarde omkring sin Fødeby Sirmium, 282 gjorde de Opstand og ihjelsloge ham. Efterat Kaseriet var stillet, angreb de deres Misgjerning og opreiste et prægtigt Gravminde over den Myrdede, med den Indskrift: „Her hviler Keiser Probus, hvis Leynet svarede til hans Navn.“ Denne Gravskrift havde ogsaa Probus ved sine fredelige Bedrifter fortjent. I hans syvaarige Regjering bleve 70 ødelagde Stæder over hele Riget atter gjenopbygte, og Vitnavlen indført over hele Gallien samt i Landene ved Rhinen og i Ungarn.

Carus (282—283) Prætorianernes Anfører og Probus's Efterfølger, gjorde et Tog mod Persien, efterat han havde drevet Sarmaterne ud af Moesien og Thracien. Den stolte sassanidiske Monarch bævede ved Ankomsten af en romersk Krigshær, der var bleven dannet af tre krigerske Keisere, og nu med den fjerde i Spidsen rykkede imod ham. Han sendte Gesandter for at begjære Fred. Disse førtes i den romerske Leir for en Kriger, der sad paa en Hvi i Solskinnet, spisende Flesk og Grter. Kun en grov Purpurtaabe antydede, at det var Keiseren. Han hød de persiske Herrer at sidde ned og tage Deel i hans Maaltid, tog derpaa Hjelmen af sit skalbede Hoved, i det han sagde, at han snart skulde gjøre de persiske Provindsler ligesaa skalbede, dersom man ikke antog hans Fredsforflag. Han holdt ogsaa sit Løfte, og havde allerede hærjet flere af Persiens skønneste Provindsler, da en pludselig Død, 283 borttrydte ham midt paa Scierens Bane.

Han efterfulgtes af sine Søner Carinus og Numerianus. Numerianus var med paa Toget til Drisenten; men formedelt Diensygdum maatte han paa Tilbagetoget bæres i en tilluftet Dærestol; han havde længe været død, da man først af Uliglugten forvistes derom. Felt herrerne anstillede en Undersøgelse over hans Død, for hvilket hans Svigerfader Aper i Særdeleshed mis-

tænkes; da fremstod Diocletianus, der selv ikke var fri for Mistanke, stødte Aper ned, og sagde: „Der har I Morderen; jeg har dræbt Wildsvinet“, hentydende med disse Ord paa en Spaadom, en Druider skal have forkyndt ham, at han skulde blive Keiser, naar han havde dræbt et Wildsvin. Diocletian blev ogsaa nu udvalgt til Keiser, og udraabtes dertil over hele Riget, da den sidste 291 fulde Carinus blev dræbt af en Tribun, som han havde fornærmet ved sine Udsvævelser.

3. Medkeiserens Periode til det romerske Riges Deling, fra 284 til 395 est. Chr.

En ny Omverling indtraadte nu i Roms Statsforhold. Den militaire Despotisme og Soldaternes Overmod, som paa den mindste Anledning efter Behag afs og indsatte Keisere, og bestandigt opvakte nye indbyrdes Krige, havde hidtil været Roms største Plage. De Midler, som Diocletian anvendte mod dette Onde, vare kraftige. Blandt andet indførte han, for at opretholde Thronens Anseelse, det østerlandske Hofceremoniel, hvorved Afgangen til Monarchen blev vanskelige, lod sig tilbede paa østerlandsk Viis, ved Knæfald, og var den første af de romerske Keisere, som ved høitidelige Leiligheder viste sig med Diademet, og for bestandig lod sig kalde ved det af de gamle Romere saa forhadte Navn **Dominus**. Han udnævnte sin Ven og Krigskammerat Maximianus til sin Medregent. 286 Begge Keiserne tillagde sig Navnet Augustus, og udnævnte hver sin Medkeiser under Navn af Cæsar. Saaledes beherskede nu et Forbund af fire Regenter den romerske Stat, og hvilken Usurpator, der i Fortrosthing af sin Hær vilde gjøre Opstand, kunde være sikker paa at undertrykkes ved deres forenede Magt, eller om han overvandt een Keiser, finde Hævnere i de øvrige. Imidlertid nyttede dette Middel blot for Diebliffet, og Enigheden kunde blot vedligeholdes saalænge en overveiende Mand,

som Diocletians, stod i Spidsen for Forbundet. Diocletians Regiering udmærkedes ved heldige Fremskridt. Han undertvang det frasalbne Ægypten, og fuldsforte ved sin Cæsar Galerius en lykkelig Krig mod den persiske Kong Marfes, der maatte afstræde de Provindser til Rom, som Perferne besad Vest for Tigris. Paa samme Tid bekrigebe den anden Augustus, Maximianus, med Hæls de germaniske Folkeslag, og hans Cæsar, Constantius Chlorus besejrede Allectus, der havde myrdet og var fulgt efter Carausius, der havde ladet sig udraabe til Cæsar i Britannien, og næsten i syv Aar havde forsvaret sig mod Romerne. Efter 21 Aars Regiering nedlagde tilsidst Diocletian Regieringen, træt af dens Byrder, traf sig tilbage paa sit Landsted ved Salona i Dalmatien, hans Fødeby, hvor han lod opbygge et prægtigt Slot, hvis Ruiner endnu forbause Vandrerer, og overtalede sin Medkeiser Maximianus til det samme Skridt. Da denne atter vilde bestige Thronen og opfordrede Diocletian til det samme, svarede han, at dersom han saae den Kaal, han havde plantet i Salona, vilde han neppe bryde sig om Scepteret i Rom.

Galerius og Constantius Chlorus bleve nu Augusti. Den sidste forbeholdt sig blot Spanien, Gallien og Britannien, og overlod det øvrige romerske Rige til Galerius og de udnævnte Cæsarer, Severus og Maximinus. Galerius var saaledes den egentlig herskende; men hans Regiering udmærkede sig ved Raahed og Grusomhed, og var den stærkeste Modsatning til Constantius's milde Regiering, hvilken var saa elsket af sine Underfaatter, at da han engang paa Grund af Galerius's Bebreidelser, at han tænkte for lidt paa sin Klasse, foregav at være i Pengeforlegenhed, syldtes inden faa Dage hans Skatkammer ved frivillige Gaver. Constantius's Regiering som Augustus varede kun i to Aar. Da han mærkede, at Døden nærmede sig, forlangte han, at hans Søn, Constantinus, som dengang opholdt sig ved Galerius's

Hof, skulde komme til ham. Galerius frygtede denne Ungling, og gjorde Alt for at forhindre hans Afreise; men Constantinus, som mærkede Snaren, skyndte sig derfra og kom til sin Fader kort førend han døde i York. 306 Hæren udraabte strax Constantinus til Keiser, og Galerius maatte finde sig deri. Severus, som beherskede Italien og Afrika, havde ved trykkende Paalæg gjort sig forhadet af Italienerne, der udraabte Maximian's Søn, Marentius, til Keiser. Faderen, der længe havde været misfornøiet med at have frasagt sig Thronen, var strax rede til paa Sonnens Opfordring paa ny at deeltage i Regieringen. Severus, som blev forladt af sin Hær, overgav sig til Maximianus, og maatte selv aabne sine Aarer. Galerius 307 ankom med en Hær, men maatte trække sig tilbage. Maximianus kom i Uenighed med sin Søn, flygtede til Gallien til sin Svigersøn Constantinus, mod hvis Liv han flere Gange indgik Sammensværgelser, hvorfor han tilsidst blev qvalt. Imidlertid havde Galerius udnævnt Licinius 310 til sin Cæsar, og da Galerius døde (311) af en skrækkelig Sygdom (Kræft i Indvoldene), beholdt Licinius hele Orienten, efterat have besejret sin Medregent Maximianus (313).

Under alle disse Forandringer havde Constantinus i Stillehed sørget for sine Provindser's Bedste. Truet med Angreb af den tyranniske og overmodige Marentius, brød han, da Krigen ikke længere kunde undgaaes, hastigt over Alperne, slog Marentius's Feltherrer, og angreb ham selv udenfor Rom's Porte, hvorpaa Marentius paa Flugten druknede i Liberen. Med Klogskab og Estergivenhed be- 312 nyttede Constantinus sin Seier, og var nu Herre over hele den vestlige Deel af det romerske Rige, eller Occidenten. Med Orientens Behersker, Licinius, indgik han i Begyndelsen Venstabs og Svogerstabs; men nogle Aar efter udbrød to Gange Krig imellem Constantinus og Licinius, der endtes med den sidste's Nederlag og Død. 323 Constantinus var nu Enehersker over det romerske Rige.

Christendommen. I de tre Secler det romerske Keiserdømme havde bestaaet, og under alle de politiske Omvæltninger, som havde rystet denne uhyre Colos, beredtes i Stillehed en endnu vigtigere Revolution, med Hensyn paa Tænkemaaden og Menneskenes Siælsstilstand. I Palæstina havde **Jesus Kristus**. Guds Søn, aabenbaret sig paa Jorden, levet, lært og lidt Døden for Menneskehedens Frelse, og hans Apostle gik ud for at udbrede hans Lære. Blandt de Folkelag, som ved Videnskaberne og Konsternes Fremskridt havde vundet saamegen Oplysning, at de foragtede de Fabler, der ledsagede Gudelæren, og hvis Hjerter alligevel ikke kunde tillukke sig for Religionens evige Krav, gjorde den nye Lære de hurtigste Fremskridt. Den romerske Regiering betragtede de Christne i Begyndelsen med Foragt, og ikke andet end som en ny Sect af Jøderne, og blot Tyranner — som Nero og Domitian, den første for at vælte Mistanken om Roms Brand paa de Christne, den sidste, forfrættet over et forvirret Sagn om en Herster, som skulde komme fra Judæa for at underkaste sig hele Verden — forfulgte dem, og lod dræbe enkelte Personer, som bekiendte sig til den nye Lære. Et alvorligere Udseende fik Sagen under Trajans og Antoninernes Regiering. De Christne vare da allerede stegne til et ikke ubetydeligt Antal af det romerske Folk; Guderne Temples begyndte alt meer og mere at forlades; Præsterne og Philosopherne, de hidtilværende Folkeledere, oprørtes ved dette Forsald, og de romerske Statsmænd begyndte med Uro at tænke paa en Forandring, der syntes at true den romerske Statsforfatnings sikreste Grundvold, Tilliden til Roms Guder. Hadet imod de Christne forøgedes ved deres Modstanderes Bagvasselser, som udsprede, at de i deres affødrede Sammenkomster overlode sig til de meest udsvævende Fordrydelser, og at de endogsaa myrdede Børn og fortærede dem. Denne Fordrittelse tiltog endnu mere ved de Samvittighedsstrupler, deres Religion indgav dem, i at deeltage i Hedningernes Fester og For-

lystelser, da disse næsten alle vare hellige deres Guder, hvilke de Christne ifølge Religionen ansaae for onde Aander. Man begyndte at frygte for en ny Stat i Staten, som under sine geistlige Ledere, Præster og Biskopper, i Stillehed arbejdede paa at indføre en ny Tingenes Orden, især da de Christne ikke altid forsigtig nok fremstillede det af de hellige Skrifter hentede Haab om en aandelig Verdens Omkastning. Nu udgik fra Rom det ene Decret efter det andet, at Statens Embedsmænd skulde ved hvilket som helst Middel føre de Forvildede tilbage til den gamle Religion. Hvor Overtalelser og Løfter ikke vilde hjælpe, tog man Tilflugt til Vold, til Fængsel, Piinsler og til sidst til Dødsstraf. De, som bleve dræbte for Christi Læres Skyld, betragtedes med den højeste Ærbødighed af deres Troesforvandre, der hædrede deres Minde under Navn af Vidner eller Martyrer. Man regner ti saadanne Forsølgelser, hvoraf de haardeste indtraf under Antoninerne, Septimus Severus, Decius og til sidst under Diocletian, og under denne sidste var den længste og haardeste af alle. De christne Lærere halshuggedes eller forvistes til Biergværkerne; alle de Exemplarer af den hellige Skrift, som man kunde overtomme, opbrændtes, og de Christne erklæredes at have deres borgerlige Rettigheder forbrudte. Denne Forsølgelse varede næsten i tyve Aar. Imidlertid opnaaede den romerske Politik ikke sit Niemod. Den Frimodighed, hvormed Christendommens Bekiendere udholdt Piinsler og Død, tiltrak dem selve Hedningernes Beundring, og de Christnes Antal forøgedes uophørligt, i Særdeleshed i de Mellemrum, da visse romerske Keisere, saasom Alexander Severus og Philippus, yndede dem. Under selve Diocletians Forsølgelse fandt de et Tilflugtssted i Cæsaren Constantius Chlorus's Stater, og da hans Søn Constantinus tiltraadte Regieringen efter sin Fader, fandt han de Christnes Antal saa betydeligt, at han, enten af Tilbøielighed eller Politik, offentlig erklærede sig for den nye Læres Beskytter. Selv fortalte han,

at han Dagen før Slaget med Marentius (312) havde seet et Kors paa Himmelen, med den Indskrift: „Ved dette Tegn skal Du seire (in hoc signo vinces!).“ Iblandt de Marsager til Krig, som Constantin anførte imod sin Svoger Licinius, anførtes ogsaa hans Iver i at forsvare den gamle Religion og forfølge de Christne. Efterat Constantin var bleven Cneherfer, proclamerede han høitidelig sin egen Overgang til Christi Lære, opfordrede alle sine Undersaatter til at følge hans Exempel, og begavede den christne Kirke med store Forrettigheder. Den christne Religion blev saaledes ophøiet til Statsreligion. Alle Anstalter for dens Beskyttelse, Kirker, Fattigforsørgelse og deßlige understøttedes med Gavnildhed af de nys omvendte Regenter. Det christne Præsteskab dannede nu en anseet og rigt begavet Stand, og Biskopperne toge Plads iblandt Statens meest betyvende Personer. Men hvad Religionen vandt i ydre Glands og Lykke, tabte den ved sine Beskienderes moralske Fordærvelse. I Kirken opstode ulige Meninger, angaaende mere eller mindre vigtige Punkter af Troeslæren, og foraarsagede flere Stridigheder, iblandt hvilke de arianske vare de heftigste og meest betyvende. Arius, en Præst fra Alexandria, havde opkastet den Sætning, at Jesus Christus var et Menneffe af store Fortienester paa Jorden, dog var han kun en Guds Skabning, og først ved den guddommelige Kraft, som var ham givet, er han bleven hævet til Gud og forgudet. Biskoppen af Alexandria ansaae dette for en falsk Lære, affatte ham fra hans Præsteembede og udstødte ham af Kirkens Samfund. Forgjæves søgte Constantin at bilægge disse Stridigheder ved at sammenkalde en almindelig Kirkeforsamling (Synode) i Nicæa. Ikke mindre end 318 Biskopper forsamledes her næsten fra alle Kanter af det romerske Rige. Arius's Lære forkastedes, og en Troesbekendelse affattedes, hvori det heed, at Kristus efter sit Væsen var Gud lig. Alle de, som undertegnede denne, bleve kaldte Katholske; de, som vægrede sig

herved, Rætttere. Alligevel vedbleve disse Stridigheder imellem de Christne, saavel under hans egen Regiering som under hans Estersfølgeres, af hvilke flere vndede Arius's Lære, og forstyrrede i et heelt Aarhundrede Statens Ro. Uenigheder over Troeslærdomme opkom i hver Provinds, i hver Stad, i selve Familierne, og Keiserne maatte ofte anvende den Tid, de havde nødvendig til Regierings-Anliggenderne og til Rigets Forsvar, for at faae saadanne Stridigheder bilagde. Den ene Gang efter den anden sammenkaldtes nye Kirkeforsamlinger; men alle lagde nye Spirer til Uroligheder.

Constantins Omsorg gif ogsaa ud paa at fuldføre Diocletians begyndte Værk, at betrygge Regenterne for Soldaternes Selvraadighed. Dette skete i Særdeleshed derved, at han deelte Legionerne i flere mindre, som paa det Høieste steg til 1200 Mand. Men herved begif Constantin den Tæll, at drage Krigsstyrken fra Grændserne til det Indre af Landet, hvorved Barbarernes Indtrængen lettedes. Den prætorianske Livvagt, Riden til saamange Uroligheder, forsvandt ganske og aldeles. Det glimrende Hof, hvormed Diocletian allerede paa orientalsk Wiis havde begyndt at omgive sig, forøgedes endnu mere af Constantin, ligesom ogsaa den strengeste Rangforordning imellem Statens Embedsmænd oprettedes. Regentens Person blev fra den Tid alt mere utilgængelig for Folket og de Militaire; Ordrerne gif nu igiennem Ministrenes Hænder, og det romerske Hof, hvor det strengeste Ceremoniel indførtes, antog snart hele den persiske Pragt og Blodagtighed. Underholdningen af dette glimrende Hof og dets høie Embedsmænd, tilligemed den betyngende Vedligeholdelse af Krigshærene, gav Anledning til et Beskatnings-system, der var i høieste Grad trykkende for Provindserne.

Allerede under Diocletian havde Rom ophørt at være Regenternes sædvanlige Residens. Deres Stræben efter et fuldkomment Gnevælde kunde ikke taale den Skygge af

Frihed, om hvilken det romerske Senat og Folket mindebe. Endnu mindre kunde Constantin efter sin Overgang til Christendommen tage sit Sæde i en Stad, som var selve Brændepunktet for den gamle Religion. Han besluttede at give Riget en ny Hovedstad, og valgte dertil det forrige Byzantium ved Bosphorus, hvilket Sund, der forener det sorte Hav med Archipelagus og Middelhavet, skiller Asien fra Europa, og frembyder for en Hovedstad ved dets Bredder det lykkeligste Foreningspunkt for de undergivne Provinser. Hele det store romerske Riges 330 Midler ophødes, for der at anlægge en værdig Keiserstad, og ikke uden Grund gjorde man Constantin den Bebreidelse, at han for at pryde sit nye Constantinopel havde udplyndret de øvrige Stæder i sit Land.

Efter Seieren over Maxentius viste Constantins Charakter sig i et andet Lys. Herstefyge, Svigagtighed og Grusomhed besmittede det Rygte, han fortiente ved sin i Dyrigt vise og kraftfulde Regiering. Netop efter hans aabenbare Overgang til Christendommen stode hans Handlinger ofte i de skarpeste Modsetninger til de Grundsetninger, han bekiendte sig til. Et tilstrækkelig Beviis herpaa er det gyfelige Mord paa Licinius's Barn, og hans egen Søn Crispus's Død: en Prinds, der udmærkede sig ved store Talenter, og som i Særdeleshed havde bidraget til sin Faders Seier over Licinius; men som blev dræbt paa ubeviste Bestyldninger af Stedmoderen Fausta. Hendes derpaa følgende Heirettelse, da Prindsens Ustyld opdagedes, kunde ikke gjøre denne Forbrydelse ugiort. Constantins sidste Aar udmærkede sig ved en lykkelig Krig mod Gotherne. Under Udrustningerne til en ny Krig mod 337 Perserne døde han, og blev begravet i sin nye Residensstad, med det Vidnesbyrd om sig, at hans første Regieringsaar vare langt ærefuldere, end de sidste.

Constantin den Stores tre Sønner, Constantinus, Constantius, Constans (337—350) delede Riget imellem sig. Den første Handling, disse Prindsers foretoge

sig, var at lade en Mængde af deres Slægtninger myrde, hvis Fordringer paa Thronen de frugtede. De eneste, som bleve tilovers, vare to Fætttere, Gallus og Julianus, der skaanedes for deres Ungdom. Efter et Par Aar overfaldt Constantinus sin Broder Constans med Krig, men blev slagen og dræbt af hans Feltherre, hvorpaa Constans beholdt hele den vestlige Deel af Keiserdømmet, og Constantius derimod den østlige. Constans, der ganske overlod sig til sine Forlystelser, medens Riget paa alle Sider 350 ansaldtes af germaniske Folkeslag, dræbtes efter tretten Aars Regiering af en af sine Feltherrer, Magnentius, der isørte sig det keiserlige Purpur.

Constantinus (til 361) samlede alle Orientens Stridskræfter for at hævne sin Broder, og et betydeligt Slag forefaldt ved Mursa i Pannonien (351), hvor Magnentius blev slagen, efterat 54000 Mand vare faldne paa begge Sider. Her faldt, saaledes klager en samtidigt Forfatter, Kiernen af Roms Stridsmand. Efter dette Nederlag flygtede Magnentius til Gallien, og vovede der et nyt Slag, der ogsaa faldt ulykkeligt ud for ham, hvorpaa han dræbte sig selv. Constantius var nu saaledes Herre over hele det romerske Rige, ligesom hans Fader, uden at eie hans Talenter. Svag og ligegyldig, var han altid afhængig af sine Hofmænd og Indlinger, og hele hans Regiering var en uophørlig Kiede af Hofintriquer, for hvilke de meest fortiente Feltherrer som oftest bleve et Offer. Han selv blev slagen af Perserne; hans Legioner i Vestlandene, hvis Feltherrer bestandigt vare uenige, kunde ikke hindre de germaniske Folkeslag fra at hærje Gallien. Under Magnentius's Dyrer havde han gjort sin Fætter, den grusomme og herstefyge Gallus til Cæsar, og givet ham Bestyrelsen af de østlige Lande; men da han mistænkte ham for at han vilde gjøre sig uafhængig, faldte han ham til Decidenten og lod ham dræbe. Kort efter udbrød Krig næsten paa alle Punkter af det romerske 354 Rige. Constantius indsaar selv, at han var for svag til

alene at bære Regieringens Byrder, og maatte udnævne Gallus's yngre Broder Julianus til Cæsar. Denne blev sendt til Gallien, for at standse de der omstreifende germaniske Folkeslag. Magtet han kun var forsynet med en utilstrækkelig Styrke, og omgiben af forræderiske Embedsmænd, lykkedes det alligevel denne unge Fyrste, der hidtil blot havde levet for Studeringer, at vinde Soldaterne ved Venlighed, Uforfærdethed og Deeltagelse i deres Besværligheder, og i flere lykkelige Felttog at tilbagedrive Germanerne over Rhinen. Den betydeligste Seier, han vandt, var ved Strasbourg (Argentoratum), hvor Allemannernes Hær blev totalt slagen med et Tab af 13000 Mand; deres Anfører blev tagen til Fange og sendt til Constantius. Endstignende hans Myndighed i det paafølgende roligere Tidspunkt indskrænkedes meget af Constantius's Embedsmænd, lykkedes det ham dog for en stor Deel at gienoprette det ødelagde Galliens Velstand. Constantius blev misundelig herover, og da han just havde i Sinde at begynde en ny Krig med Persien, besluttede han at kalde en betydelig Deel af Julianus's Tropper til dette Tog. Denne Befaling foraarsagede ikke alene en stor Bestyrtelse i Landet, som nu skulde blottes for alt Forsvar mod Germanernes Anfald, men vakte ogsaa Harmen i Krigshæren, af hvilken en stor Deel havde faaet Løfte paa aldrig at tiene udenfor Galliens Grændse. Da de borte-marscherende Tropper kom til Paris, hvor de skulde tage Afsked med Julianus, bemægtigede de sig med Magt hans Person, og udraabte ham imod hans Villie til Augustus. Julianus underrettede selv Constantius herom, og tilbød Forlig og aarlige Gaver. Constantius afflog dette med Foragt og fordrøede bydende, at han skulde affige Augustus-Værdigheden. Julianus brød nu i Spidsen for sine Tropper op fra Gallien, og var allerede kommen til Thraciens Grændse, da han fik Underretning om Constantius's Død. Denne havde standset Krigen med Persien,

og var ilet sin Medbeiler i Møde, men blev i Cilicien borttryffet af Feber.

Julianus Apostata (361—363) var opdragen i den christelige Religion; men hans Ophold i Athen, hvor han kom i Forbindelse med flere hedenske Philosopher, gjorde ham tilbøielig til Antagelsen af den gamle romerske Afgudsdyrkelse, og han opgav den christne Religion, som han under megen Tvang og under bestandige Livsfarer havde maattet bekende sig til. Julianus's Agtelse for Fortidens Talere, Digtere og Philosopher, hans Kiærlighed til den ny-platoniske Philosophies Lærdomme, de uophørlige Stridigheder, der paa den Tid herskede iblandt de Christne, samt Hadet til Constantius, der, skøndt Christen, alligevel myrdede hele sin Slægt, alt Dette bidrog især til denne Forandring. Den Kiærlighed, som Julianus viste Hedenskabet, var ikke de forbums Romeres rolige Uerbødighed for deres Forsædres Gudelære, men ganske en Sværmeris Enthusiasme. Den ellers saa skarpsindige og dannede Statsmand var ved Optragelsen blandt de senere ny-platoniske Philosopher, bleven saa indviet i de herjordiske Hemmeligheder, at han troede at kunne kiende de gamle romerske Guder personlig fra hverandre, at kunne adskille Minervas Røst fra Jupiters, og Apollos Udsende fra Herkules's, hvilke Genier eller Guder bestandigt aabenbarede sig for ham. Det var derfor intet Under, at den, der med saa fuld Overbeviisning troede sig at være de romerske Guders Yndling, vilde vove hele sit Liv og al sin Magt paa at gienoprette deres Dyrkelse, og udrydde de dem saa forhadte Christnes Kiætterier. Saa snart han blev Keiser, erklærede han sig for Hedenskabets Beskytter, og hans Hovedbestræbelse blev, under hans korte Regiering, at gienoprette dette. De under Constantins og hans Sønners Regiering deels lukkede, deels ødelagde Templer bleve atter aabnede og istandsatte; de hedenske Præsteklassers Indkomster og Værdigheder gienoprettedes, og Julianus gjorde Alt, for at formaae sine Undersaatter

til at vende tilbage til den gamle Religion. Herved fulgte hans Politik en ganske modsat Vej fra de andre hedenske Keiseres. Istedfor ved Ild og Sværd, og ved de hellige Vøgers Opbrændelse at søge at tvinge dem til den hedenske Religion, overdrog nu Julianus alle Statens høieste Embeder til dem, som vare Hedninger eller ogsaa vilde blive det; alle Naadesbeviisninger, som gaves af Regenten, tilfaldt kun disse; Soldaterne søgte han at vinde ved Gaver, ved hvis Modtagelse de vare forpligtede til at ofre til Guderne. Den hedenske Gudstieneste indrettedes paa det Pragtfuldste, og alle de Indkomster, som Constantin den Store havde tilstaaet de christne Kirker, inddroges saa meget som muligt, imedens Julianus, som han selv sagde, vilde hjælpe Galilæerne (saaledes kaldte han de Christne) til at opfylde deres Mesters Bud, der havde anbefalet dem Fattigdom. Iøvrigt søgte han at give den christne Religion et endnu søleligere Saar, deels ved de Satirer og Stridskrifter, som han selv forfattede eller lod Andre skrive imod den, deels ved de Forbud, han udstedte mod de Christne, at de i deres Skoler ikke maatte studere de klassiske Forfattere, i det han tilføiede, at den, der bekjendte sig til en Lære, som blot behøvede at troes, ikke havde nødtigt at vide Noget. Templet i Jerusalem vilde han lade opbygge paa ny; men Jordbrytstelser forstyrrede Arbeidet, og Flammer, der brøde op igiennem de nedstyrte Tempelhyælvinger, forstrækkede Arbejderne. Endsløndt Julianus bestandigt erklærede, at han ikke med Bold vilde føre Galilæerne fra deres Bilsfarelser, var det alligevel naturligt, at det i alle Rigets Dele maatte komme til Strid imellem det Christne og hedenske Part, hvilken paa flere Steder afstedkom høist blodige Optrin. Hedningerne fik altid Retten paa deres Side, og de Christne bleve straffede som Oprørere.

Julianus's Regiering udmærkede sig for Resten ved Klogskab og Godhed. Han levede yderst tarveligt og sparsommeligt, affskaffede den forrige Dyrighed og Pragt ved

Hoffet, bragte Orden i Finantsvæsenet og gav vise Løve. Selv om Ratten slysfattede han sig oftest med RegieringsAnliggender; hans Bord var høist tarveligt og deeltet med de fornemste Lærde og Philosopher, som han yndede, stundom til den Grad, at de misbrugte hans Fortrolighed. Da Indvaanerne i Antiochia, som vare Christne og tillige vare opbragte over nogle af hans Forordninger, offentligt spottede ham for hans simple Klædebragt, hævne de han sig paa en Naade, som saa Keisere ville give ham efter: Han skrev en høist bidende Satire imod dem, Skæggehaderen (Misopogon) kaldet, hvor han fremstillede sin simple philosophiske Levemaade mod deres Pragt og Overdaadighed.

Han kunde have undgaaet at fortsætte Krigen mod Sapor II., Persiens daværende Behersker; thi denne tilbød en fordeelagtig Fred. Men Julianus afflog den med Uvillie; de under hans Formand ødelagte Stæder og hærjede Marker raabte om Hævn, og han vilde, ligesom Trajanus, trænge ind i Hjertet af Persien, og der foreskrive Freden. Han drog ned ad Euphrats Løb, lod bygge en Flaade, som han igiennem en af de Canaler, der forene Euphrat og Tigris lod føre op i denne sidste Flod. Paa denne Naade naaede Romerne Hovedstaden Ktesiphon. Men Besværligheden i at trænge frem i det af Canaler giennemskaarne Land og de befæstede Stæders Modstand havde allerede vakt Misfornøielse i Julians Hær. Ikke desto mindre vilde han ved at gaae Østen om Tigris ind i det indre Persien, opsoge Sapor og den persiske Krigshær; han opbrændte i Forveien sin Flaade paa Tigris, at den ei skulde falde i Fiendens Hænder. Men nu begyndte Perserne med at følge deres gamle Krigssystem, og ødelagde med Ild og Sværd hele Landet, hvor Fienden skulde trænge frem, saa at han overalt fandt en Ørken. De omhuggede alle Frugttræer, afbrændte Sæden paa Marken og tilstoppede alle Brønde. For at redde Krigshæren maatte man tiltræde Tilbagetoget. Marschen rettedes mod Tigris's Bredder, hvor Julianus agtede at forene sig med

en Hær, som skulde trænge frem igiennem Armenien. Romerne maatte imidlertid udholde bestandige Anfald af Persernes Væsfytter og Rytteri. I et saadant Angreb blev Julianus, der var nærværende overalt og tog Deel i Striden som en simpel Soldat, dødelig saaret, uden at
363 have ubævnt nogen Efterfølger.

Med Julianus faldt i en vis Henseende den sidste Romer, den sidste, der søgte at opretholde den romerske Stat paa dens gamle Grundvolde, nemlig dens fordums Religion, dens fordums Love og fordums Krigsdisciplin. Samme Nat udvalgte den romerske Krigshær Jovianus til Keiser. Perserne fortsatte imidlertid uophørligt deres Angreb, og for at undgaae Krigshærens fuldkomne Ovelæggelse, maatte han indgaae en Fred, hvorved Provindserne Vesten for Tigris, der bleve erobrede paa Diocletians Tid, bleve givne tilbage til Perserne tilligemed den faste Grændsestad Nisibis, der flere Gange havde trodset deres Angreb. En almindelig Uvillie truede Jovianus ved hans Tilbagekomst; men da han strax derefter døde, som man sagde af Des i et nyligt kaldet Værelse, fortsatte alligevel den romerske Krigshær sit Tog til Constantinopel. Der holdt Anførerne en formelig Sammenkomst for at bortgive Kronen. Denne mærkværdige Raadslagning varede omtrent en Maaned. Først tilbød man Kronen til Præfecten Callustius, Julians fortrolige Ven. Han svarede, at han var for gammel til at regiere, men ikke for gammel til at tiene den, som blev valgt til Regent. Man valgte da Valentinianus, den tappreste af Krigshærens Anførere, til Keiser.

Valentinianus (364—375). Da han første Gang talede til Hæren, opstod et almindeligt Raad, at han skulde vælge sig en Medkeiser. Kraftigt svarede han den larmende Hob: Det stod til Eder at vælge mig; nu tilkommer det mig at see til hvad der er nyttigt for Staten. Selv var han dog overbevist om Umuligheden for en enkelt Mand under de daværende Omstændigheder at

styre Riget uden Bistand. Ulykkeligvis foretrak han fremfor andre fortiente Mænd sin Broder Valens, der manglede alle de Egenskaber, som vare nødvendige for en Regent over et stort og fra alle Sider truet Rige.

Valentinianus overdrog Østlandene til sin Broder, og beholdt selv Vestlandenes Provindser, der vare meest udsatte for de germaniske Folkeslags Anfald. Valens var i Virkeligheden kun sin Broders Viceregent; kun i Religions-sager vare de af hvist forskjellig Handlemaade. Valentinianus tillob tolerant Enhver at følge den Religion, til hvilken han bekiendte sig. Valens var derimod en ivrig Tilhænger af Arius's Lære, og udøvede ikke alene Streng-
hed mod dem, der siden Julianus's Tid hengave sig til Hedenkabets Mysterier, men forfulgte ligeledes med Grum-
hed Tilhængerne af det nicæanske Møde. Procopius, Julians nærmeste Slægtning, frygtede for Valens's Mis-tænkelighed. Han benyttede sig af den almindelige Mis-fornøielse over Regentens Grusomhed og hans Yndlingers Gierrighed til at vække et Oprør, som hastigt udbredte sig over Thracien og Bithynien. Men Procopius forraadtes af sin bestukne Hær, og blev henrettet. Som et Beviis paa Valens's Charakter fortælles der, at han udstedte de strengeste Love imod Magien, for at Ingen skulde faae at vide, hvem der var bestemt til hans Efterfølger. Da han blev underrettet om et Drakelsvar, som forkyndte, at hans Efterfølgers Navn skulde begynde med T, H, E, D, D, lod han alle dem dræbe, som bare saadanne Navne. Valentinianus derimod var et Menneske uden al Frygt, men hvist tilbøielig til Vrede. Hans sædvanlige Yttring var, ved hver viedliffelig Vrede: „Lad ham kaste for de vilde Dyr; brænd eller halslug ham!“ Evende Børne, som kaldtes Ustyldigheden og Guldklumpen, til hvilke Forbrydere som oftest opoffredes, holdtes i hans Forgemak. Imidlertid gav denne Regent, i sine mere rolige Timer, de menneskefiarlige Love, saasom Forbud imod Børns Udsættelse til Døden, samt Anordninger for deres Pleie.

Som en udmærket og indsigtsfuld Kriger forsynede han Galliens og Italiens Grændser med en Riede af Forskandsninger. Germaniens Folkeslag besejredes flere Gange af ham. Da han i Pannonien havde overvundet Quaderne, og deres Gesandter bade om Fred, tilstalte han dem med en saadan Hefstighed, at han fik en Blodstyrning, 375 der endte hans Liv. Den vestlige Deel af Riget tilfaldt begge hans Sønner, Gratianus og Valentinianus II.

En endnu mere ulykkelig Skiebne traf Valens ved en af de sierne Revolutioner, der i lang Tid forberedes, og hvis Følger først efter Aarhundreder blive synlige. Paa denne Tid begyndte den store Folkevandring (375—568). Et af de nomadiske Folkeslag paa Høiasiens Sletter, ved Navn Hiongnu, havde flere Gange hærjet China; men derpaa bleve de deels undertryngne af dettes Keisere, og deels fordrevne. Endeel af dem traf sig nu meer og mere mod Vest, indtil de omtrent paa denne Tid naaede Europas Grændser, og optraadte der under Navn af Hunner. Denne mongolske Folkestamme opvakte ved sin første Fremtræden en almindelig Forstrækkelse saavel ved sin raa Bildhed som ved sit for Europæerne mobbydelige Udseende, der er denne Mennekerage egent. Man ansaae dem ikke for Menneker, men for Afkom af onde Aander. En samtidig Forfatter skildrer dem som „smaa af Væxt, gulbrune, flæggelse, med et Ansigt, hvori en frygtelig Bildhed, vanziret af Nr. De leve af vilde Rødder og raat Kød, som de lægge paa Hesten som en Sadel, og spise, naar det ved et langt Ridt er blevet mørt. De bære Klæder af Lærred eller af Skind af Skovmus, og fikte dem ikke, førend de salde dem af Kroppen i Pialter. De ere uadskillelige fra deres smaa, udholdende Heste, og foretage alle Slags Forretninger og deres almindelige Raadslagninger til Hest. Deres smudsige Dvinder og Børn føre de med sig paa Karrer. Landsfer og Pile med Beenodder ere deres fornemste Waaben tilligemed Slynger.“

De fandt Forlystelse i Ddelaggelse, og bortslæbte de ulykkelige Indvaanere i de Lande, som de med utrolig Hurtighed giennemstrøifede, til et Slaveri, hvor de maatte udstaae Rød og alle Slags Mishandlinger. Efterat de havde besejret Alanerne og tvunget dem til at følge sig, oversvømmede de det gothiske Rige, som under Hermanrik udbredte sig fra Egnene ved Østersøen over de vidt- 375 strakte Sletter i det nuværende sydlige Rusland. Den meer end hundredeaarige Konge var forræderisk bleven saaret af tvende Roxolaner, hvis Stamme han havde indlemmet i sit Rige. Baade Saaret og Frygten for den hunnisk Krig paadrog ham Døden. Hans Magt opløstes, og de ham undergivne Gøther, som af deres Opholdssted Øst for Dniesterfloden for det Meste kaldes Østgøther, maatte give sig under Hunnernes Herredømme. Vestgøtherne, Vest for denne Flod, strakte sig tildeels ned i Siebenbürgens Biergegne, medens andre Stammer, i Antal omtrent een Million, samlede sig ved Donau, Romerrigets daværende Grændse, og bade om paa hvilkensomhelst Betingelse at maatte optages. Valens modtog dem; men da hans Embedsmand af Egennytte forsømte at tilføre dem Proviant, hvorved en saadan Mangel opstod hos dem, at de tilsidst bleve nødte til at sælge deres egne Børn som Slaver, bragtes de til Fortvivlelse og greb til Waaben. Valens gjorde et Tog imod dem, uden at ville oppebie sin Brodersøn Gratianus's Ankomst, der nylig havde vundet en glimrende Seier over Allemannerne ved Colmar, og i Spidsen for Occidentens Stridskræfter ilede sin Farbroder til Hielp. Ved Adrianopel omringede Gøtherne den romerske Krigshær, ddelagde den fuldkomment, og Valens, der søgte Tilflugt i en Bøndehytte, blev opbrændt deri. Den vestgothiske Stamme 378 satte sig nu engang for alle i det romerske Rige.

Den unge, nittenaarige Gratianus, hvis Broder Valentinianus endnu var et Barnd, indsaae Nødvendigheden af Hjelp i Rigets mislige Stilling, og antog til Med-

regent sin duceligste Feltherre Theodosius (378—395), Det lykkedes denne at bringe Gotherne til at indvilge at være Romerrigets Vasaller imod at beholde deres Bopæle Syd for Donau, i Moesien. I den romerske Krigshær, som for en stor Deel bestod af leiede Barbarer, indlemmedes et Hjælpecorps af 40,000 Gothe, som kaldtes foederati, og udgjorde den første Stamme af det Corps af nordiske Krigere, som under det bekendte Navn af Væringer i Middelaalderen gjorde Tjeneste ved Høffet i Constantinopel.

Imidlertid havde Gratianus, som i Begyndelsen af sin Regiering var meget afholdt, tabt sine Undersaatters Agtelse og sine Soldaters Yndest ved den Forkærlighed, han viste Fremmede, især Franke og Alaner, der deelte hans Lidenskab for Jagten. Maximus, Statholder i Britannien, benyttede sig heraf, og gik over til Gallien, hvor Gratianus, forladt af sine Tropper, blev dræbt paa 383 Flugten. Theodosius kendte sit Riges Svagheit efter den langvarige gothiske Krig, og maatte derfor indgaae et Forlig, ifølge hvilket Maximus erkjendtes for Keiser, og Valentinianus II. beholdt Italien og Afrika. Den ulykkelige Strid imellem de nicæanske og arianske Troesbekjendere, som paa denne Tid rasede i Italien, gav Maximus Anledning til at angribe Valentinianus's Stater. Den unge Keiser maatte, tilligemed sin Moder, som i hans Navn styrede Riget og var en ivrig Beskytterinde af Arius's Lære, flygte over til Grækenland til Theodosius. Denne angreb Maximus, som blev overvundet i Illyricum, 388 ubleveret af sin Hær og dræbt. Valentinianus regierede nu over Occidenten; men nogle Aar derefter blev han myrdet af 392 sin Feltherre, Arbogastes, som lod sætte Eugenius, en af de hviere Embedsmand ved Høffet, paa Thronen. Theodosius drog mod ham, og i Eggen ved Aquileia, ved Indgangen til Italien i Alperne, forefaldt endelig et afgjørende Slag, hvori Theodosius blev Seierherre. Han var nu Herre over hele den romerske Verden, men døde fire Maaneder efter denne Seier i Milano. Af Christne og Hed-

ninge erkjendt for en ypperlig Regent, kunde Theodosius alligevel ikke fritjendes for en vis Hefstighed i Charakteren, som ofte forledte ham til de græseligste Yderligheder. Efter et Oplob ved Gladiatorklegene i Thessalonica, hvor den keiserlige Befalingsmand og nogle af hans fornemste Officerer bleve myrbede, gav Theodosius Befaling til et almindeligt Blodbad, hvori 7000 Indvaanere tilfattede Livet. Biskop Ambrosius paalagde ham til Straf herfor en Kirkebod, idet han forbyd ham at komme i Kirke, og at nyde den hellige Nadver. Keiseren aflagde sin keiserlige Dragt, holdt sig i otte Maaneder borte fra de Troendes Forsamlinger, og gjorde da for det hele Folk Kirkebod, idet han fastede sig til Jorden og raabte: „Min Siel klæber fast ved Støvet; giv mig Livet efter din Forjættelse!“ Herved gav Ambrosius et Exempel paa Kirkens Myndighed over Herfermagten, som siden i Middelaalderen ofte fornyedes. Theodosius's fornemste Bestræbelse under Freden havde været, at bilægge den Adspjittelse, som Religionsstridighederne havde opvakt i hans Rige. Han bragte det tilsidst dertil, at den nicæanske Troesbekjendelse blev antagen til Statsreligion. Underledes Troende bleve brændmærkede med Navnet Kjettere og berøvedes en stor Deel af deres borgerlige Rettigheder. Ariansmen forsvandt i det romerske Rige, men fandt istedenfor Tilhængere blandt adskillige germaniske Folkelag, der gik over til Christendommen, saasom Gothe og Vandaler. Hedenkabets religiøse Stikke og Dffe, hvis hensygnende Liv Julianus forgieves havde villet kalde tilbage, bleve under Theodosius's Regiering aldeles forbudne i det romerske Rige.

4. Rigets Deling. Germanernes Nedfattelse og Erobringer i de vestlige Provindser. Vest-Romerrigets Undergang.

Det romerske Riges ulykkelige Tilstand. Theodosius's Rige deledes imellem hans Søner Arcadius og

Honorius, for aldrig mere at forenes igien. Den første fik Østlandene med Ægypten og Cyrene, og omtrent de Lande i Europa, der nu henhøre under Tyrkiet og Grækenland. Den sidste, Honorius, fik de vestlige Lande, eller Rigets øvrige Provindser. Det romerske Riges Tilstand ved Theodosius's Død var høist uhykkelig, og alene den store Mands glimrende Krigsbedrifter og i Øvrigt menneskelige Regiering havde formaaet at skjule dets Mangler. Krigersk Mod og Følelse for Selvstændighed havde Gnevoldsmagten efterhaanden udsløttet. Endog saa Soldaterne, for hvis Skyld de øvrige Medborgere maatte bære saa tunge Skatter, fandt den gamle Krigsarmatur altfor besværlig, og udvirkede Tilladelse til at aflægge den, hvorved de saameget lettere kunde undslippe for Barbarernes Rastefryd og Pile. Kiernen af den romerske Hær bestod af Barbarer; thi Indvaanerne af det skønneste Land paa Jorden, fordem Seirherrer over alle Folkeslag, vare nu sunkne saa dybt, at de selv indkaldte Barbarer for at hjælpe dem mod andre Barbarer, og at enhver Lov af deres egen Regiering, som ved Straf vilde tvinge dem til Krigstjeneste, formaaede Intet mod deres Blodagtighed og Kiærlighed til Røllighed og Hjælper. Mange lemlæstede hellere sig selv, end de underkastede sig nogen Fare for Fædrelandet. Saaledes var Krigshærens Tilstand, og endnu værre var den borgerlige Bestyrelse, der efterhaanden var udartet til den grueligste Despotisme. Regentens Ufeilbarhed og deraf følgende Ret til efter Godtbefindende at styre Riget, var erkiendt af Lovene. I Republikens Tid overlodes dens Bestyrelse og dens høieste Værdigheder til Statens meest udmærkede Medborgere, der som oftest traadte tilbage i den private Stand. Gnevoldsmagten havde derimod et talrigt Embeds-corps, som var afhængig af Keiserens Gunst og i lige Grad udbredte Undertrykkelsen i enhver af de 17 Provindser, hvori Riget siden Constantins Tid var inddeelt. Underholdningen af flere Hoffer, talrige Embedsmænd og en Krigshær, der bestandig for-

drede høiere Sold, havde forarsaget, at Folkets Afgifter voksede i det Umaaendelige, og disse Byrder bleve saa meget mere trykkende, som de opravedes af egennyttige og rovsbegierlige Underbetiente.

Vel hidrog den christne Læres almindelige Antagelse i dette Tidsrum til at mildne den almindelige Glendighed, i det mindste for saavidt, at den affkaffede endeel af Fortidens hæslige Skikke, saasom Børns Udsættelse for at døe, de gyselige Gladiatorspil, som den ogsaa for en Deel hindrede de uophørlige Dødsstraffe. Men den var ikke bestemt til at forebygge den raadne romerske Statsbygningss Fald — dens Diemed var alle Folkeslags Forædling. Den Forandring, som Constantin bewirkede, og hvorved Christendommen blev Statens antagne Religion, var i den Henseende velgørende, at denne Religions Lærere fik naturlige Forsvarere i en Stand, som eiede Rigdomme og Indflydelse i Staten, og at den ofte, ved de vilde Folkeslags Indfald, ved Mennekelighedens Røst formildede den Vold, Roms Sværd ikke kunde afværge. Uhykkelig var derimod den Mand, som forledte den nu begunstigede geistlige Stand til mere at lægge Vind paa verbølig Indflydelse og Magt, end paa sine Pligter. Denne Stands Skatte vare fortabte for Statens Forsvar, og den Mængde Mennesker, som paa denne Tid, under Navn af Eremiter og Munk, drog sig fra Verden, for at leve alene for Andagtsøvelser og aandelige Betragtninger, berøvede ogsaa det romerske Rige mange Hænder for Agerbrug, Haandværk og Vaaben.

De germaniske Folkeslags Charakter og Sæder, Saaledes var Tilstanden i det romerske Rige, da Folkvandringen indtraf, eller da fremmede Folkeslag toge det vestlige romerske Riges Lande i Besiddelse. Disse Folkeslag vare, efter hvad man kan slutte af Ligheden i Sprog og Sæder, af en fælles Stamme, som kaldes den germaniske. Den udbredte sig under forskjellige Navne over det mellemste Europa fra Nordsvens og Østersvens.

Ryster til det sorte Hav, og allerede siden Cæsars og Augusts Tider havde Romerne henad Rhinen og Donau været i stadig Bevægelse med den. I Begyndelsen af dette Bekendtskab gjorde Germanernes rene Sæder, simple Leve- maade og usofærbede Mod en stærk Modsvæning til de allerede da ubartede Romeres Overflob og Fordærvelse. Denne Folkstammes krigerste Charakter understøttedes af Religionen. I store Skove, under aaben Himmel, offrede de til deres Guder, som de sielden fremstillede ved Billeder. Om Staelens Udødelighed vare de fast overbeviste. Den dydige, og fremfor Alt den Livet foragtede Kriger skulde nyde en evig Belønning; hvorimod den feige og onde skulde nedstyrttes i Straffens Bolig. Menneskeoffringer vare ikke usædvanlige i denne Religion. Deres Regierings- maade var simpel. Enhver Jordeier var fri Mand og gav sin Stemme i Folkets Forsamling. Selvalgte Dom- mere eller arvelige Konger afgjorde deres tvistige Sager i Fredstid, og i Striden vare de siden deres sædvanlige Anførere. Men da krigerste Dvælses og Eventyr var Ung- dommens kiæreste Beskæftigelse, hændtes det ofte, at en Mængde krigslystne Dnglinger samlede sig omkring en og anden navnkundig Anfører, fulgte ham paa hans Ledings- færd, underholdtes af ham og fik deres Deel af Byttet. Den øvrige Folkemængde drog blot paa Folkemødet Befaling i Krig, naar Landet var truet. — Ældre ro- merste Forfattere skildre med Forkærlighed Keenheden af Germanernes Sæder. Alderdommen hædredes af de Unge, der, opdragne i Frihed, vare taknemmelige derfor. Man gifte sig seent; men Ægteskabet holdtes saa helligt, at en Dvinde, som var sin Mand utro, aldrig mere kunde blive gift, efterat hun med afklippet Haar var jaget ud af hans Huus. Brudegaver bestode i Vaaben og Heste. Germanerne klædte sig i hjemmegjort Lvi og Peltværk. Ved deres Maaltider var det Vildt, som de frie Mænd havde bragt hjem fra Jagten, og hjemmebrygget Æl de eneste Lækkere. Høie og Lave boede i Bygninger af

Træ paa affondrede Gaarde; Bylivet ansaae de at være fordærlig for Friheden og at øvle den krigerste Mand. — Germanerne stode paa et høiere Trin over de Folkslag, man sædvanlig pleier at kalde vilde; thi de havde Ager- brug, Skrivekonst og kiendte myntede Penge. Og endnu mere tiltoge flere Stammer i Dannelses ved den Dmgang, som de i tre Aarhunderer havde haft med Romerne. Den christne Religion bidrog ligeledes dertil. Tidlig kiendt iblandt Germanerne, i Særdeleshed ved romerste Krigs- fanger, havde den udbredt sig saa betydeligt, at største Deelen af de Folkslag, som udstykkede Roms Magt, alle- rede førend deres Indbrud vare Christne eller inden kort Tid bleve det. Men endnu havde disse Omstændigheder kun lidet forandret Germanernes oprindelige Charakter. Krigsære og Frihed gjaldt hos dem fremfor Alt. Jorden maatte Trællene og Dvinderne dyrke; thi de fandt det for uærdigt, at erhverve ved Svæb, hvad de kunde er- øbre ved Blod.

Marik, Vestgothernes Konge, erobrer Italien. Ma- ner, Svever, Bandaler. Iblandt Germanerne vare Gotherne de første, som nedsatte sig indenfor de romerste Grændser, og iblandt Vestgotherne, som af Theodosius havde faaet Tilladelse til at nedsette sig i Moesien, fore- tog en driftig og duellig Anfører, Marik, i Begyndelsen af Arcadius's Regiering, flere Streiftog, i hvilke de fleste af de østromerste europæiske Keiserdømmes Lande bleve hærjede. Man sluttede Forlig med ham, og Marik fik for sig og sine Starer nye Boliger i Egnene imellem Do- nau og det Adriatiske Hav, paa Grændsen ved det vest- romerste Rige. Derfra brød han hærjende ind i Nord- Italien, men blev tilbagebreven af Honorius's Formynder, den baade som Feltherre og Statsmand udmærkede Sti- licho, af Herkomst en Bandal, og blev tvungen til, især efter Seieren ved Pollentia (403) at forlade Italien. 403 Sticho heseirede og dræbte ligesaa let en anden germanisk Konge, Radagais, der faldt ind i Italien i Epidsen af 405

en Mængde Eventyrere af forskellige Stammer, for at føre dem mod Rom. Disse Seire havde Stilicho dog ikke kunnet tilkæmpe sig uden ved Hjælp af de romerske Legioner ved Rhinen, hvis Afreise til Italien efterlod Gallien aabent for et almindeligt Indfald af en Mængde germaniske Stammer, saasom Burgunder, Svever, Alaner og 407 Vandaler. — Stilicho, der med saameget Held havde forsvaret Italien, beredte sig nu til at gienoprette Honorius's 408 Magt i Gallien, men blev dræbt paa den svage Keiser's Befaling, som mistænkt for selv at efterstræbe Thronen. Strax brød Marik med sine Vestgotter ind i Italien. Honorius var med sit Hof draget til Ravenna, som beskyttedes fra Landstiden af sumpige Egne, og fra Søsiden ved grundede Bunde. Det af Gotterne erobrede Rom kunde alene frelse sig fra Blynndring ved en svær Brandstak. De romerske Sendebud, som søgte at afstrække ham ved Roms uhyre Folkemængde, som kunde oversvømme hele hans Reir, svarede han: „Det tætteste Græs er lettest at meie.“ Da Billaarene ikke opfyldtes af Honorius, satte Marik en kort Tid en Skyggekeiser, Attalus, paa Thronen, og tog ved ny Troløshed Anledning til at overrumple Rom, som i tre Dage undergik en forfærdelig 410 Blynndring. Endnu samme Aar døde Marik i Calabrien, sysselsat med Planer paa Sicilien og Afrika. For at skjule hans Gravsted, afledede Gotterne en Flod (Busento) og begrove ham i dens Leie, hvorpaa de atter ledede Floden derover, og lod alle de Slaver dræbe, der havde forrettet Arbeidet. Hans Svoger Athaulf, en 412 Mand af en mere fredelig Charakter, kom efter ham. Han drog til det sydlige Gallien, og giftede sig med Placidia, Honorius's Søster, som faldt i Gotternes Hænder. Efter hans kort derpaa følgende Død sluttedes endelig Fred. Vestgotterne beholdt deres Boliger i det sydvestlige Gallien, hvor Toulouse blev deres Hovedstad, og paatog sig at forstærke den romerske Keiser igjen Herredømmet over Spanien, hvorhen allerede Svever, Alaner og Vandaler

(Comtr. 409) vare dragne fra Gallien. Dette Foretagende endtes med, at Sveverne fortrængtes til Gallicien, Alanerne til den nordlige Deel af Portugal, og at Vandalerne endnu i nogle Aar opholdt sig i den mellemste og sydligste Deel af Landet. Blot de sydlige og østlige Provindser kom for en kort Tid atter under Rom. Landet imellem Ebro og Pyrenæerne blev snart Vestgotternes, og efterhaanden udbredte de deres Magt over hele Halvøen. Det mellemste og endeel af det sydlige Gallien forsvaredes endnu af Honorius's tappre Feltherre Constantius, som belønnedes med keiserlig Værdighed og formæledes med Placidia, Athaulfs Enke. Men i Egnen af Jura havde Burgunderne sat sig fast og der stiftet et eget Rige. Paa 413 samme Maade blev den venstre Bredde af Rhinen ved dens midterste og nordligste Løb samtidig tagen i Besiddelse af Allemanner og Francker.

Medens disse Folkslag oversvømmede Vest-Romeriget's Lande, hvis Keiser Honorius hele sin Levetid blev uduelig til Regjeringen, nød det østlige Keiserdømme forholdsvis et Slags Ro under Arcadius og hans Søn Theodosius den 2dens Regjering, endskjøndt Østgrændserne trueedes af Perserne, og flere af dets Provindser i Europa hærjedes af Vestgotterne og Hunnerne. Honorius døde 423 og fik til Efterfølger den sexaarige Valentinianus den 3die, en Søn af Placidia og den forud afdøde Constantius. De Folkslag, som allerede tilforn vare faldne ind i det romerske Riges Provindser, vebbleve aldeles at undersøge dem, og levede den vestromerske Keiser blot et Skin af Overherredømme. Africa, som hidtil var blevet staaet under den almindelige Vdelæggelse, undergik en saa langt frygteligere Skiebne, som det faldt i Hænderne paa de fremfor de andre Germaner raae og vildt vdelæggende Vandaler. De indfaldtes til denne Provinds af dens Stattholder Bonifacius, som, formædelt sin Medbeiler Aëtius, der var eneraadende ved Placidias og Valentinian's Hof, var bleven beskyldt for Forræderi og faldet i

Unaade. Men iskedetfor at hjælpe ham mod Høffet, oprettede Vandalerne under deres Konge, den grusomme og frigerste Genserik, en Røverstat i denne tilforn saa blomstrende Provinds, og behandlede dens agerdyrkende og næringsdrivende Indvaanere som Trælle. Desuden vare Vandalerne blinde og fanatiske Arianer, og udøvede mod de Rettroende de gyseligste Grusomheder. Ikke nok, at Rom saaledes mistede sit Kornkammer; de med Havet tilforn ubekendte Vandaler bleve snart driftige Sømand, som gjorde Middelhavet usikkert og plyndrede dets Kyster.

Sunnerne under Attila. Efterat have besejret Goztherne, havde Hunnernes Horder oversvømmet de vidtstrakte Sletter fra Volga til Donau. Allerede forud frygtelige ved Hurtigheden i deres Bevægelser og ved den hensigtsløse Rovgierrighed og Udelæggelseslyst, som udmærkede dem fremfor de mere menneskelige og for en højere Cultur tilgængelige Germaner, bleve de nu dobbelt farlige, efterat de i Attila havde faaet en fælles Konge, som med sine Landsmands Vildhed og Raahed forenede store Evner som Regent og Feltherre. Han tvang ikke alene de under særskilte Ansøriere adspredte hunniske Horder, men ogsaa flere germaniske Folkeslag til at lyde hans Magt. Han kaldtes Guds Svøbe, og Antallet af de Stæder, som han førte i Marken, grændser til det Utrolige. Det særlige Keiserdømmes Grændseprovincer bleve af ham forvandlede til en Ørk, og betydelige Tributer udpresede af Theodosius den 2den, imedens han behandlede dennes Sendebud med den mest overdrevne Stolthed, og erklærede, at da Theodosius havde bekvæmet sig til at give ham Stat, var han blot hans Slave. Dvsfordret af Genserik, der frygtede et Angreb af de forbundne Romere og Vestgother, besluttede Attila at vende sine Vaaben mod Vestlandene, og fordrede Valentinians Søster Honoria til Gemalinde, samt en stor Deel af Riget til Medgift. Da Høffet i Ravenna søgte Udslugter og undveg dette Forslag, brød han ind i Gallien med en Hær, som siges at have været over 700,000 Mand. Den romerske Stat vilde have været fortabt, dersom den ikke i den tappre Aëtius havde fundet en Redningsmand. Det lykkedes denne at stifte et Forbund imellem de Vestgother, der endnu boede i det sydlige Gallien, og Romerne. Disse Allierede mødte Attilas Krigshær paa de saa kaldte Catalauniske Marker, ved det nuværende Chalons sur Marne, hvor

der stod et forfærdeligt Slag, der endtes med Attilas 451 Neberlag. Over 100,000 Mand faldt paa begge Sider. Da Attila saae Slaget tabt, lod han bringe alle Sæbler og alt Trosset sammen, for at tænde Jid veri og kaste sig selv i Luerne, isald Fienden skulde foretage et Angreb paa Leiren. Dette Neberlag forhindrede alligevel ikke den vilde Erobrer næste Aar at falde ind i Italien, indtage og forstyrre Aquileia samt hærje Landet Nord for Bosfoden. Aëtius's Forsvars-Anstalter for det øvrige Italien, men især Mangel og Eggdom tvang ham til at trække sig tilbage. Efter Hjemkomsten til sin Residens i Ungarn, nar ved Tokay, hvorhen baade Østens og Vestens Keisere maatte stikke Gesandter, for at bringe ham Gaver, døde Attila pludseligt paa sin Bryllupsfest. Saa stor var 453 Skræcken for denne Kalmuffsrste, at det almindelige Ordssprog sagde om ham: Hvor Attilas Hest havde trampet, vorede ikke mere noget Græs. Attilas store Regentegensaber gif ikke i Arv paa hans Sønner. Medens de tvistledes indbyrdes, gjorde de undtvungne Folkeslag sig frie. Det store Rige blev inden kort Tid opløst, og de mongolste Stammer tilbagestrængtes til det sorte og kaspiske Havs Strande. I Ungarn, hvor Attila havde sin Leir, oprettede Gepiderne et magtigt Rige. For ikke at ombytte Hunnernes Aag med Gepidernes, maatte Ostgotherne indgaae en Overeenkomst med den østromerske Keiser Marcianus, isølge hvilken de nedsatte sig i den af Hunnerne hærjede Landstrækning imellem Donau og det adriatiske Hav, imod at forsvare Rigets Grændse mod andre fremmede Folkeslag.

Vandalerne plyndre Rom; det vestromerske Rige gaar under. Medens det romerske Rige fra Landsiden af hærjedes af Hunnerne, plyndredes dets Søkyster hvert Aar af Genseriks Røverflaader. Naar han paa disse Togter blev spurgt, hvad Cours de skulde styre, svarede han: „Lad Vinden drive os til det Land, som Himmelen har besluttet at straffe!“ Efter sin Bundsforvands Attilas Død fik han i rigeligt Maal Leilighed til at tilfredsstille sin Rovbegierlighed. Valentianus mistænkte Aëtius for at eftertrakte Regieringen, og myrdede ham derfor med egen Haand. Snart maatte han erfare Sandheden af den Bebreidelse, en af hans Hofmænd gjorde ham, at han med sin venstre Haand havde afhugget den høire. En Senator, ved Navn Marcus, hvis Kone han

havde forført, lod ham myrde paa en Spadseretour paa
 455 Marzmarken, og blev selv Keiser i hans Sted. Men
 Valentinians Enke, Eudoxia, der var misfornøjet over
 at være tvungen til at ægte sin Gemals Morder, kaldte
 Genserik til Hjælp, som kom, plyndrede Rom i fiorten
 Dage, og bortførte dets Skatte tilligemed den keiserlige
 Familie, til Afrika. For sin Feigheds Skyld blev Mari-
 mus stenet af det romerske Folk. I de 21 Aar, som det
 vestromerske Rige endnu bestod, var Thronen besat af ikke
 mindre end ni Keisere efter hverandre. Avitus, Ma-
 jorianus, Severus, Anthemius, Olybrius,
 Glycerius og Julius Nepos fulgte hurtigt efter
 hverandre, medens Riget egentligt bestyredes af Ricimer,
 en sødt Svever, Anfører for den romerske Krigshær, og
 som deels efter eget Behag og deels i Overeensstemmelse
 med det østromerske Hof, ind- og affatte de fleste af disse
 Keisere. Majorianus (457—461) var den eneste af dem,
 som ved store Siælsøvrer og utrættelig Virksomhed havde
 været en bedre Tid værdig. En stor Flaade udrustes
 mod Bandalerne, der aarlig plyndrede Italiens Kyster;
 men ved Forræderi faldt den i Genseriks Hænder, og det
 hele Foretagende blev til Intet. Da Majorianus vilde
 indskrænke Ricimers Indflydelse, blev han affat og dræbt
 af ham. Mod Julius Nepos, som efter Ricimers Død
 (472) af det byzantiniske Hof blev udnævnt til Keiser,
 reiste sig en af Hærens Anførere, Drestes, og beklædte
 sin Søn, Romulus Augustulus Augustulus, med
 Purpuren. Rigets fuldkomne Oplosning og Mangel paa
 Forsvar kunde ikke undgaae de fremmede Tropper, for
 største Delen af germaniske Stammer, Heruler, Rugier,
 Scirrer m. fl., som under Navn af Bundsforbandle ud-
 gjorde Rigets Krigshær. Istedensfor at være leiede For-
 svarere af fremmed Eiendom, vilde de selv være Godseiere,
 og fordrede Trediedelen af Italiens Land til Eiendom.
 Da denne Fordring ikke kunde bevilges dem, greb de til
 Vaaben under Odoacers Anførsel, en Heruler, toge den
 unge Keiser til Fange, affatte ham og udraabte Odoacer
 til Konge over Italien. Denne Ende fik det vestromerske
 476 Keiserdømme Aar 476, efterat dets Provindsere vare saa-
 ledes udstykkede af de indtrængende Barbarer, at Italien
 tilfidsst stod alene tilbage.